

Adam și Eva în literatura română veche (secolele al XVI-lea – al XVIII-lea).

Texte canonice, scrieri apocrife și credințe populare

Autor: Emanuela-Cristina C.-C. TIMOTIN

Lucrare realizată în cadrul proiectului "Cultura română și modele culturale europene - cercetare, sincronizare, durabilitate", cofinanțat din FONDUL SOCIAL EUROPEAN prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013, Contract nr. POSDRU/159/1.5/S/136077.

Titlurile și drepturile de proprietate intelectuală și industrială asupra rezultatelor obținute în cadrul stagiului de cercetare postdoctorală aparțin Academiei Române.

* * *

*Punctele de vedere exprimate în lucrare aparțin autorului și nu angajează
Comisia Europeană și Academia Română, beneficiara proiectului.*

DTP, complexul editorial/redacțional, traducerea și corectura aparțin autorului.

Descărcare gratuită pentru uz personal, în scopuri didactice sau științifice.

Reproducerea publică, fie și parțială și pe orice suport,
este posibilă numai cu acordul prealabil al Academiei Române.

ISBN 978-973-167-345-5

CUPRINS

I. Introducere.....	5
 II. Adam și Eva în traduceri biblice românești din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea	
1. Palia de la Orăștie.....	7
2. Biblia de la București.....	9
3. Biblia Vulgata.....	11
4. Biblia de la Blaj.....	12
 III. Adam și Eva în cărțile de cult românești. Fragmentele din <i>Geneză</i> (1,26–4,16; 4,25–5,8) în <i>Parimiare</i>	
1. Considerații introductive.....	16
2. <i>Parimiarul</i> din Biblioteca Muzeului din Șcheii Brașovului.....	18
3. <i>Parimiarele</i> manuscrise din Biblioteca Academiei Române.....	20
4. <i>Parimiarul</i> tipărit de Dosoftei.....	26
 IV. Adam și Eva în apocrifele românești. <i>Viața lui Adam și a Evei</i>	
Principalele tradiții ale apocrifului.....	31
Tradiția românească a <i>Vieții lui Adam și a Evei</i>	
1. Manuscrisele românești și istoria cercetării.....	34
2. Originea tradiției românești a apocrifului.....	35
3. Prima traducere românească a apocrifului	
3.1 Cuprinsul și sursa textelor.....	36
3.2. Particularitățile compoziționale ale primei traduceri românești în raport cu principalele tradiții ale apocrifului și cu iconografia vieții lui Adam și a Evei.....	37
3.3. Compoziția codicelor cuprinzând prima traducere românească a apocrifului.....	64
3.4. Datarea textelor.....	68
3.5. Localizarea textelor și a traducerii.....	69
3.6. Filiația versiunilor	
3.6.1. Ms. 469 vs ms. 5054.....	73
3.6.2. Ms. 469 vs ms. 3813.....	74
3.6.3. Ms. 469 vs. ms. 1255.....	76
3.7. Particularități morfologice și lexicale ale scrierilor.....	77

3.8. Concluzii.....	81
4. A doua traducere românească a apocrifului.....	
4.1 Cuprinsul textelor.....	83
4.2. Particularitățile compoziționale ale celei de a doua traduceri românești a <i>Vieții lui Adam și a Evei</i> în raport cu prima traducere românească și cu principalele tradiții ale apocrifului.....	84
4.3. Compoziția codicelor cuprinzând a doua traducere românească a apocrifului.....	97
4.4. Datarea și localizarea textelor.....	100
4.5. Filiația versiunilor.....	100
4.6. Particularități lingvistice ale <i>Vieții lui Adam și a Evei</i> din ms. 2158.....	102
4.7. Concluzii.....	103
V. Concluzii.....	105
VI. Notă asupra ediției.....	110
VII. Texte	
I. 1. <i>Palia de la Orăștie</i>	113
2. <i>Biblia de la 1688</i>	118
3. <i>Biblia Vulgata</i>	123
4. <i>Biblia de la Blaj</i>	129
5. <i>Parimiar</i> (ms. 36 Brașov).....	135
6. <i>Parimiar</i> (ms. rom. BAR 5025).....	140
7. <i>Parimiarul</i> lui Dosoftei.....	145
II.1. <i>Viața lui Adam și a Evei</i> (prima traducere).....	151
2. <i>Viața lui Adam și a Evei</i> (a doua traducere).....	157
VIII. Glosar.....	163
Listă de ilustrații.....	168
Bibliografie.....	169
Résumé.....	181
Sommaire.....	185

SOMMAIRE

I. Introduction.....	5
 II. Adam et Ève dans les traductions bibliques roumaines des XVIe – XVIIIe siècles	
1. Palia de Orăștie.....	7
2. La Bible de Bucarest.....	9
3. Biblia Vulgata.....	11
4. La Bible de Blaj.....	12
 III. Adam et Ève dans les livres de culte roumaines. Les fragments de la <i>Genèse</i> (1,26–4,16; 4,25–5,8) dans les <i>Prophetologia</i>	
1. Considérations introductives.....	16
2. Le <i>Prophetologion</i> de la Bibliothèque du Musée de Șcheii Brașovului.....	18
3. Les <i>Prophetologia</i> manuscrits de la Bibliothèque de l'Académie Roumaine.....	20
4. Le <i>Prophetologion</i> imprimé par Dosoftei.....	26
 IV. Adam et Ève dans les apocryphes roumaines. La <i>Vie d'Adam et Ève</i>	
Les principales traditions de l'apocryphe.....	31
La tradition roumaine de la <i>Vie d'Adam et Ève</i>	
1. Les manuscrits roumaines et l'histoire de la recherche.....	34
2. L'origine de la tradition roumaine de l'apocryphe.....	35
3. La première traduction roumaine de l'apocryphe	
3.1 Le contenu et la source des textes.....	36
3.2. Les particularités de composition de la première traduction roumaine par rapport aux traditions principales de l'apocryphe et à l'iconographie de la vie d'Adam et Ève.....	37
3.3. La composition des manuscrits comprenant la première traduction roumaine de l'apocryphe.....	64
3.4. La datation des textes.....	68
3.5. La localisation des textes et de la traduction.....	69
3.6. La filiation des versions	
3.6.1. Ms. 469 vs ms. 5054.....	73
3.6.2. Ms. 469 vs ms. 3813.....	74
3.6.3. Ms. 469 vs. ms. 1255.....	76

3.7. Les particularités morphologiques et lexicales des écrits.....	77
3.8. Conclusions.....	81
4. La seconde traduction roumaine de l'apocryphe	
4.1 Le contenu et la source des textes.....	83
4.2. Les particularités de composition de la seconde traduction roumaine de la <i>Vie d'Adam et Ève</i> par rapport à la première traduction roumaine et aux traditions principales de l'apocryphe.....	84
4.3. La composition des manuscrits comprenant la seconde traduction roumaine de l'apocryphe.....	97
4.4. La datation et la localisation des textes.....	100
4.5. La filiation des versions.....	100
4.6. Les particularités morphologiques et lexicales des écrits.....	102
4.7. Conclusions.....	103
V. Conclusions.....	105
VI. Note sur l'édition.....	110
VII. Textes	
1.1. <i>Palia de Orăștie</i>	113
2. <i>La Bible de 1688</i>	118
3. <i>Biblia Vulgata</i>	123
4. <i>La Bible de Blaj</i>	129
5. <i>Prophetologion</i> (ms. 36 Brașov).....	135
6. <i>Prophetologion</i> (ms. roum. BAR 5025).....	140
7. Le <i>Prophetologion</i> de Dosoftei.....	145
II.1. <i>La Vie d'Adam et Ève</i> (la première traduction).....	151
2. <i>La Vie d'Adam et Ève</i> (la seconde traduction).....	157
VIII. Glossaire.....	163
Liste des illustrations.....	168
Bibliographie.....	181
Résumé.....	181
Sommaire.....	185

Adam și Eva în literatura română veche (secolele al XVI-lea – al XVIII-lea).

Texte canonice, scrieri apocrife și credințe populare

Rezumat

Cercetarea de față și-a propus să stabilească reperele principale ale tradiției religioase și literare privitoare la Adam și Eva în cultura română veche, prin studierea transformărilor și interpretărilor acestor figuri în diferite tipuri de texte, tipărite și manuscrise, datând din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea, perioadă care, în linii mari, coincide cu epoca veche a românei literare.

Ne-am propus să identificăm principalele tipuri de texte care au contribuit la crearea și consolidarea credințelor despre Adam și Eva. Scopul nostru nu a fost, așadar, să alcătuim un inventar exhaustiv al scrierilor românești care fac referire la Adam și Eva, ci să evidențiem acele texte susceptibile de a fi influențat cu precădere credințele despre aceștia.

Analiza noastră s-a sprijinit pe două tipuri de scrieri: canonice și apocrife.

Scrierile canonice sunt, în cea mai mare parte, traduceri românești ale fragmentelor despre protopărinți din *Geneză* (1,26–4,16; 4,25–5,8). Acestea se păstrează în cadrul unor traduceri biblice de mari dimensiuni, care transpun în românește o parte amplă din *Vechiul Testament* sau *Biblie*, respectiv în cadrul cărților de cult.

Primele datează din secolul al XVI-lea (*Palia de la Orăștie* din 1582); ele continuă să apară și în veacurile al XVII-lea – al XVIII-lea, fiind tipărite sau conservate în manuscris: este vorba despre *Biblia* tipărită la București în 1688, de *Vulgata* tradusă la Blaj sub îndrumarea episcopului greco-catolic Petru Pavel Aron în perioada 1760–1761 și de *Biblia* tipărită la Blaj în 1795.

Cele mai vechi cărți de cult românești care cuprind fragmente din *Geneză* despre protopărinți sunt *Parimiarele*. Analiza lor a arătat că versetele despre Adam și Eva care ne-au interesat aici se citeau la șapte vecernii din postul Paștilor, în prima și în a doua săptămână din post, așadar începând din săptămâna de după duminica numită „a izgonirii lui Adam din rai”.

Pe fondul declinului utilizării *Parimiarelor* în cultul ortodox, din cauza apariției cărților de cult organizate în conformitate cu perioade bine delimitate ale calendarului religios, declin atestat deja în cultul bizantino-slav, *Parimiarele* românești circulă doar în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, cu precădere în veacul al XVII-lea. Textele despre Adam și Eva se vor regăsi în

cărțile de cult numite *Triod*, care se publică constant în veacul al XVIII-lea la București, Râmnic, Iași sau Blaj.

Analiza de față, centrată asupra *Parimiarelor*, a arătat că acestea sunt principalele scrieri liturgice românești care, în veacul al XVII-lea, transmit narațiunile despre protopărinți. Ele apar în Brașov, în jurul Bisericii „Sfântul Nicolae”, așa cum indică trei manuscrise care provin din acest centru cultural și ilustrează aceeași traducere. Am repertoriat șase *Parimiare* manuscrise românești care conservă fragmentele despre Adam și Eva. Difuzarea lor manuscrisă limitată trebuie explicată, fără îndoială, nu doar prin utilizarea crescândă a *Triodului*, ci și prin publicarea unui *Parimiar* la Iași, în 1683, de către mitropolitul Dosoftei.

Analiza fragmentelor despre Adam și Eva din traduceri biblice și din *Parimiare* a evidențiat variația textelor, cauzată în primul rând de sursele diferite utilizate de traducători și, în al doilea rând, de evoluția românei de-a lungul secolelor al XVI-lea – al XVIII-lea. Această variație trebuie să fi jucat, probabil, un rol important în faptul că niciun fragment biblic despre cei doi părinți nu și-a depășit cadrul de utilizare, fixându-se ca expresie de sine stătătoare, căci expresii precum „mărul lui Adam” au o cu totul altă sursă. Pe de altă parte, narațiunea despre existența paradisiacă a primilor părinți pare a fi fost un subiect de continuă reflecție, așa cum arată existența unor colinde culese în secolul al XXI-lea care sunt consacrate exclusiv acestei teme.

Cele șapte texte cuprinzând narațiunile din *Geneză* despre Adam și Eva editate aici probează variația acestora, indică rolul important al scrierilor de cult în înțelegerea preocupărilor de traducere a textelor biblice în română și a influenței lor asupra credințelor religioase din epocă și oferă un material inedit sau cel puțin revizuit pentru cercetările de istorie a limbii române.

În paralel cu numeroasele traduceri ale fragmentelor despre protopărinți din *Geneză*, în literatura română circulă, din secolul al XVII-lea, exclusiv pe cale manuscrisă, *Viața lui Adam și a Evei*, singurul apocrif românesc care narează viața protopărinților, povestită de Eva, când Adam, aflat pe patul de moarte, este înconjurat de întreaga sa familie. Textul este fidel fragmentului din *Geneză*, dar cuprinde și o serie de teme specifice, referitoare la viața protopărinților în afara raiului, la contextul morții și al îngropării acestora.

Apocriful românesc este păstrat în două traduceri, realizate după versiunea slavonă scurtă. Versiunile care ilustrează a doua traducere nu se disting în mod unitar de cele din prima traducere. Ambele traduceri sunt editate aici, cea de a doua cunoscând aici prima ediție.

Prima traducere este păstrată în patru codice, scrise din a doua jumătate a veacului al XVII-lea până în al patrulea deceniu al secolului al XIX-lea. Protograful traducerii s-a realizat în Moldova, dar cele patru copii care o ilustrează au fost realizate în alte regiuni: în sud-vestul Transilvaniei, în cazul celui mai vechi text (ms. 469), și în Muntenia (ms. rom. BAR 1255, 3813,

5054). În veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea, apocriful circulă în miscelanele religioase, foarte probabil în mediul monahal, scrise atent de scribi care țin să-și păstreze anonimatul. Abia după primul sfert al secolului al XIX-lea uzul apocrifului se laicizează, iar o variantă fragmentară a sa este copiată la comanda unui pescar piteștean (ms. rom. BAR 1255).

A doua traducere românească a apocrifului este, de asemenea, păstrată în patru codice, scrise între sfârșitul secolului al XVIII-lea și 1832 (ms. rom. BAR 938, 2158, 3275, 5299). Cele patru versiuni circulă mai ales în miscelanele religioase (ms. rom. BAR 2158, 3275, 5299), dintre care cel puțin două au fost scrise de preoți, fiind redactate în Muntenia și sudul Transilvaniei.

Analiza detaliată a raporturilor dintre cele două traduceri românești și a relației lor cu tradițiile principale ale apocrifului (greacă, latină, armeană, georgiană și slavonă) ne-a permis să evidențiem elementele specifice textelor românești.

Difuzarea *Vieții lui Adam și a Evei* în românește a favorizat reformularea unor pasaje, mai ales în versiunile cele mai recente, în care se manifestă tendința de a înlătura motive absente din scrierile canonice, dar care contribuiau la crearea profilului distinct al apocrifului între alte scrieri despre Adam și Eva.

Versiuni din prima traducere a *Vieții lui Adam și a Evei* sunt copiate alături de cele două versiuni românești ale *Paliei istorice*, un text de mari dimensiuni consacrat istoriilor din *Vechiul Testament* (ms. rom. BAR 469, 5054). În ambele codice, *Viața lui Adam și a Evei* este urmată de *Lemnul crucii* și de alte apocrife despre viața lui Hristos, această dispunere a textelor în codice arătând că scrierea avea rolul unui liant între textul veterotestamentar de mari dimensiuni și apocrifele neotestamentare.

Și versiunile care ilustrează a doua traducere își păstrează rolul de a lega apocrife veterotestamentare și neotestamentare, cu singura diferență că, aici, *Viața lui Adam și a Evei* este copiată alături de câteva scrieri de mici dimensiuni despre figuri importante ale *Vechiului Testament* (ms. rom. BAR 2158, 3275, 5299) și nu alături de scrieri ample, precum *Palia istorică*. Pe de altă parte, așezarea în imediată succesiune a *Vieții lui Adam și a Evei* și a *Lemnului crucii* este favorizată și de motivul lemnului paradisiac, prezent în ambele scrieri, care capătă rolul unui conector narativ.

Alături de scrierile, canonice sau apocrife, despre Adam și Eva, iconografia fixează, la rândul său, credințele despre protopărinți, întreținând cu literatura epocii un raport sinuos și adesea inegal. Unele ilustrații prezentate aici fac referire la motive care par specifice textelor românești, deși aparțin unor complexe iconografice din Italia sau Franța.

Adam et Eve dans la littérature roumaine ancienne (XVIe – XVIIIe siècles).

Textes canoniques, écrits apocryphes, et croyances populaires

Résumé

Le but de la présente recherche est d'établir les repères principaux de la tradition religieuse et littéraire concernant les figures d'Adam et d'Ève dans la culture roumaine ancienne, à travers l'étude de leurs transformations et interprétations dans différents types de textes, imprimés et manuscrits, datant d'une période allant du XVIe au XVIIIe siècle, qui correspond *grosso modo* à l'époque ancienne du roumain littéraire.

Nous nous sommes proposée d'identifier les principaux genres de textes qui ont contribué à la création et au renforcement des croyances relatives à Adam et à Ève. Notre but n'a pas été, donc, de constituer un répertoire exhaustif des écrits roumains concernant Adam et Ève, mais de dégager les textes susceptibles d'avoir influencés les croyances qui les concernent.

Deux types de textes ont été examinés : canoniques et apocryphes.

Les écrits canoniques sont, en grande partie, les traductions roumaines des fragments de la *Genèse* relatifs aux protoplastes (1,26–4,16; 4,25–5,8). Ils sont préservés respectivement dans des traductions bibliques, qui reproduisent une partie importante de *l'Ancien Testament* ou de la *Bible*, ou dans des livres de culte.

Les premières datent du XVIe siècle (*Palia de la Orăștie* de 1582) ; elles apparaissent aussi aux XVIIe – XVIIIe siècles, étant imprimées ou préservées en manuscrit : il s'agit de la *Bible* imprimée à Bucarest en 1688, de la *Vulgata* traduite à Blaj sous la direction de l'évêque gréco-catholique Petru Pavel Aron, dans les années 1760–1761, et de la *Bible* parue à Blaj en 1795.

Les plus anciens livres de culte roumains comprenant les fragments de la *Genèse* sur les protoplastes sont les *Prophetologia*. Leur analyse a montré que les versets concernant Adam et Ève se lisaient pendant sept vêpres du jeûne des Pâques, dans la première et la deuxième semaine du jeûne, donc à partir de la semaine qui fait suite au dimanche « de l'expulsion d'Adam du paradis ». Sur le fond du déclin de l'usage des *Prophetologia* dans le culte orthodoxe, en raison de la parution des livres de culte organisés selon des périodes définies du calendrier religieux, déclin déjà attesté dans le culte byzantino-slave, les *Prophetologia* roumains circulent seulement aux XVIIe et au XVIIIe siècle, notamment au XVIIe siècle. Les textes sur Adam et Ève se

retrouveront dans les *Triodia*, livres de culte qui sont imprimés constamment au XVIIIe siècle à Bucarest, à Râmnic, à Jassy ou à Blaj.

L'examen entrepris ici, ayant pour objet les *Prophetologia*, a montré que ceux-ci sont les principaux écrits liturgiques roumains qui transmettent, au XVIIe siècle, les narrations concernant les protoplastes. Ils paraissent à Braşov, autour de l'église Saint-Nicolas, comme l'indiquent trois manuscrits qui proviennent de ce centre culturel et qui illustrent la même traduction. Nous avons inventorié six *Prophetologia* manuscrits roumains qui préservent les fragments concernant Adam et Ève. Leur diffusion manuscrite limitée s'explique, sans aucun doute, non seulement par l'utilisation croissante du *Triodion*, mais aussi par la publication d'un *Prophetologion* à Jassy, en 1683, dans la traduction du métropolite Dosoftei.

L'analyse des fragments relatifs à Adam et Ève dans les traductions bibliques et dans les *Prophetologia* a mis en évidence la variation des textes, en raison, en premier lieu, des sources différentes utilisées par les traducteurs et, en second lieu, de l'évolution du roumain au long des XVIe – XVIIIe siècles. Cette variation peut expliquer le fait qu'aucun fragment biblique sur les protoplastes n'ait dépassé son milieu d'origine pour se figer dans des expressions stéréotypées, puisque des syntagmes comme « la pomme d'Adam » ont une source différente. D'autre part, l'existence paradisiaque des protoplastes semble avoir été un sujet constant de réflexion, comme le montre l'existence des *colinde* (chansons de Noël) consacrées exclusivement à ce thème.

Les sept textes comprenant les narrations de la *Genèse* sur Adam et Ève édités ici mettent en évidence leur variation, indiquent le rôle important des écrits de culte pour comprendre les préoccupations de traduction de textes bibliques en roumain et leur influence sur les croyances religieuses de l'époque, et mettent à disposition un matériel inédit ou moins révisé pour les recherches d'histoire de la langue roumaine.

À part les nombreuses traductions des fragments de la *Genèse* concernant les protoplastes, la littérature roumaine connaît aussi la *Vie d'Adam et Ève*, attestée à partir du XVIIe siècle. Il s'agit du seul apocryphe roumain qui expose la vie des protoplastes, racontée par Ève, au moment où Adam, sur le lit de mort, est entouré de toute sa famille. Le texte est fidèle au fragment de la *Genèse*, mais comprend également une série de thèmes spécifiques relatifs à la vie des protoplastes en dehors du paradis, au contexte de leur mort et de leur enterrement.

L'apocryphe roumain est préservé dans deux traductions, réalisées d'après la version slavonne courte. Les versions qui illustrent la seconde traduction ne se distinguent pas de la même manière de celles de la première traduction. Les deux traductions sont éditées ici, la seconde pour la première fois.

La première traduction est préservée en quatre manuscrits, réalisés à partir de la seconde moitié du XVIIe siècle jusqu'à la quatrième décennie du XIXe siècle. La traduction a été réalisée

en Moldavie, mais les quatre copies dont on dispose ont été réalisées dans d'autres régions : au sud-ouest de la Transylvanie, dans le cas du texte le plus ancien (ms. 469), et en Valachie (ms. 1255, 3813, 5054). Aux XVIIe et au XVIIIe siècle, l'apocryphe circule dans des manuscrits religieux, très probablement dans le milieu monastique, copiés avec soin par des scribes qui gardent leur anonymat. C'est seulement après le premier quart du XIXe siècle que l'usage de l'apocryphe commence à se laïciser ; une version fragmentaire en est copiée à la demande d'un pêcheur de Pitești (ms. 1255).

La seconde traduction roumaine de l'apocryphe est également préservée en quatre manuscrits, écrits entre la fin du XVIIIe siècle et 1832 (ms. 938, 2158, 3275, 5299). Les quatre versions circulent notamment dans des manuscrits religieux (ms. 2158, 3275, 5299), dont deux au moins ont été réalisés par des prêtres, en Valachie et au sud de la Transylvanie.

L'examen circonstancié des rapports entre les deux traductions roumaines et de leur relation avec les traditions principales de l'apocryphe (grecque, latine, arménienne, géorgienne et slavonne) nous a permis de mettre en évidence les éléments spécifiques des textes roumains.

La diffusion de la *Vie d'Adam et Ève* en roumain a favorisé la reformulation de certains passages, notamment dans les versions les plus récentes, qui présentent la tendance à écarter des motifs absents des écrits canoniques, mais qui contribuaient à donner à l'apocryphe un caractère distinct parmi les autres écrits sur Adam et Ève.

Des versions de la première traduction de la *Vie d'Adam et Ève* sont copiées à côté des deux versions roumaines de la *Palaea historica*, un texte ample qui contient des histoires de l'*Ancient Testament* (ms. 469, 5054). Dans les deux manuscrits, la *Vie d'Adam et Ève* est suivie du *Bois de la croix* et d'autres apocryphes sur la vie du Christ, cette disposition mettant en évidence le rôle de liant que cet écrit remplissait entre le texte vétérotestamentaire et les apocryphes néotestamentaires. Les versions qui illustrent la seconde traduction roumaine de la *Vie d'Adam et Ève* ont le même rôle de lier les apocryphes de l'Ancien et du Nouveau Testament, avec pour seule différence que l'apocryphe est copié ici à côté d'écrits de petite dimension sur des figures importantes de l'Ancien Testament (ms. 2158, 3275, 5299), et non à côté d'écrits amples, comme la *Palaea historica*. D'autre part, le rapprochement de la *Vie d'Adam et Ève* et du *Bois de la croix* est favorisé également par le motif du bois du paradis, présent dans les deux écrits, qui revêt ainsi la fonction d'un connecteur narratif.

À côté des écrits, canoniques ou apocryphes, sur Adam et Ève, l'iconographie contribue à fixer, à son tour, les croyances sur les protoplastes, en entretenant avec la littérature de l'époque un rapport sinueux et souvent inégal. Certaines illustrations présentées ici concernent des motifs qui semblent caractéristiques aux textes roumains, mais qui se retrouvent dans des complexes iconographiques d'Italie ou de France.

CUPRINS

I. Introducere.....	5
 II. Adam și Eva în traduceri biblice românești din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea	
1. Palia de la Orăștie.....	7
2. Biblia de la București.....	9
3. Biblia Vulgata.....	11
4. Biblia de la Blaj.....	12
 III. Adam și Eva în cărțile de cult românești. Fragmentele din <i>Geneză</i> (1,26–4,16; 4,25–5,8) în <i>Parimiare</i>	
1. Considerații introductive.....	16
2. <i>Parimiarul</i> din Biblioteca Muzeului din Șcheii Brașovului.....	18
3. <i>Parimiarele</i> manuscrise din Biblioteca Academiei Române.....	20
4. <i>Parimiarul</i> tipărit de Dosoftei.....	26
 IV. Adam și Eva în apocrifele românești. <i>Viața lui Adam și a Evei</i>	
Principalele tradiții ale apocrifului.....	31
Tradiția românească a <i>Vieții lui Adam și a Evei</i>	
1. Manuscrisele românești și istoria cercetării.....	34
2. Originea tradiției românești a apocrifului.....	35
3. Prima traducere românească a apocrifului	
3.1 Cuprinsul și sursa textelor.....	36
3.2. Particularitățile compoziționale ale primei traduceri românești în raport cu principalele tradiții ale apocrifului și cu iconografia vieții lui Adam și a Evei.....	37
3.3. Compoziția codicelor cuprinzând prima traducere românească a apocrifului.....	64
3.4. Datarea textelor.....	68
3.5. Localizarea textelor și a traducerii.....	69
3.6. Filiația versiunilor	
3.6.1. Ms. 469 vs ms. 5054.....	73
3.6.2. Ms. 469 vs ms. 3813.....	74
3.6.3. Ms. 469 vs. ms. 1255.....	76
3.7. Particularități morfologice și lexicale ale scrierilor.....	77

3.8. Concluzii.....	81
4. A doua traducere românească a apocrifului.....	
4.1 Cuprinsul textelor.....	83
4.2. Particularitățile compoziționale ale celei de a doua traduceri românești a <i>Vieții lui Adam și a Evei</i> în raport cu prima traducere românească și cu principalele tradiții ale apocrifului.....	84
4.3. Compoziția codicelor cuprinzând a doua traducere românească a apocrifului.....	97
4.4. Datarea și localizarea textelor.....	100
4.5. Filiația versiunilor.....	100
4.6. Particularități lingvistice ale <i>Vieții lui Adam și a Evei</i> din ms. 2158.....	102
4.7. Concluzii.....	103
V. Concluzii.....	105
VI. Notă asupra ediției.....	110
VII. Texte	
I. 1. <i>Palia de la Orăștie</i>	113
2. <i>Biblia de la 1688</i>	118
3. <i>Biblia Vulgata</i>	123
4. <i>Biblia de la Blaj</i>	129
5. <i>Parimiar</i> (ms. 36 Brașov).....	135
6. <i>Parimiar</i> (ms. rom. BAR 5025).....	140
7. <i>Parimiarul</i> lui Dosoftei.....	145
II.1. <i>Viața lui Adam și a Evei</i> (prima traducere).....	151
2. <i>Viața lui Adam și a Evei</i> (a doua traducere).....	157
VIII. Glosar.....	163
Listă de ilustrații.....	168
Bibliografie.....	169
Résumé.....	181
Sommaire.....	185

I. INTRODUCERE

Cercetarea de față își propune să definească, pentru prima oară, reperele principale ale tradiției religioase și literare privitoare la Adam și Eva în cultura română veche, prin studierea transformărilor și interpretărilor acestor figuri în diferite tipuri de texte, tipărite și manuscrise, datând din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea, perioadă care, în linii mari, coincide cu epoca veche a românei literare¹.

De la bun început, ne-am propus să identificăm principalele tipuri de texte care au contribuit la crearea și consolidarea credințelor despre Adam și Eva. Scopul nostru nu a fost, așadar, să alcătuim un inventar exhaustiv al scrierilor românești care fac referire la Adam și Eva², ci să evidențiem acele texte susceptibile de a fi influențat cu precădere credințele despre aceștia.

Analiza noastră se sprijină pe două tipuri de scrieri.

O primă categorie o constituie textele aflate sub autoritatea Bisericii: ne vom opri asupra *Vechiul Testament*, care cuprinde narațiunea-cheie în evoluția credințelor despre Adam și Eva (*Geneză* 1,26–4,16; 4,25–5,8) și vom urmări variația pericopelor referitoare la protopărinți și impactul lor asupra credințelor din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea. Vom evalua influența lor asupra imaginarului religios din epocă studiind maniera lor de difuzare (*manuscrisă* sau *tipărită*), respectiv rolul lor în serviciul liturgic.

Acordăm, de asemenea, o atenție aparte scrierilor apocrife, neacceptate de canonul Bisericii. Ne vom interesa cu precădere de unicul apocrif consacrat exclusiv existenței primilor oameni (*Viața lui Adam și a Evei*), dar vom evoca adesea și alte apocrife care narează, uneori într-o manieră proprie, detalii despre viața acestora (*Palia istorică*, *Lemnul crucii*).

Cercetarea de față se bazează pe texte tipărite și manuscrise, editate și inedite. Pentru că variația textelor este, în opinia noastră, un indice de primă importanță pentru a înțelege diversitatea și specificul credințelor românești despre Adam și Eva, am privilegiat analiza traducerilor multiple ale aceleiași scrieri, indiferent dacă acestea s-au păstrat în manuscris sau dacă s-au tipărit. Textele considerate relevante pentru studiul de față au fost descrise detaliat, evidențiindu-se istoria lor, contextul care a favorizat apariția lor în română, particularitățile lingvistice specifice epocii, greu de înțeles de un cititor modern. Ele au fost editate la sfârșitul

¹ Epoca veche a românei literare se întinde de la primele texte conservate în română, datând de la începutul veacului al XVI-lea, până în jurul anului 1780 (Gheție 1997: 52-53).

² O astfel de lucrare, consacrată tradiției armene despre protopărinți, a fost realizată recent de Michael Stone (Stone 2013).

lucrării, în așa fel încât cititorul să dispună de un corpus al principalelor scrieri vechi românești despre protopărinți.

În paralel, lucrarea cuprinde un dosar iconografic semnificativ, menit să evidențieze complexitatea raporturilor dintre text și imagine în epoca medievală și premodernă.

Restituirea universului credințelor românești despre Adam și Eva transmise în perioada menționată va contribui la îmbogățirea și înnoirea cunoștințelor asupra limbii și literaturii române vechi. În aceeași măsură, studiul de față se constituie într-o pledoarie pentru relevanța cunoașterii traducerilor multiple ale unui text, dar și pentru cunoașterea fragmentelor biblice utilizate în cărțile de cult.

II. Adam și Eva în traduceri biblice românești din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea

Vechiul Testament reprezintă punctul de reper al cercetării, deoarece cuprinde narațiunea canonică prin excelență despre Adam și Eva. Câteva capitole din *Geneză* (1,26–4,16; 4,25–5,8) povestesc viața paradisiacă a protopărinților, de la crearea până la izgonirea lor din rai, ca urmare a neascultării poruncii lui Dumnezeu, și creionează câteva aspecte ale existenței lor pământene prin precizări despre descendența lor, în special despre fiii lor Cain, Abel și Sit¹.

În secolele al XVI-lea – al XVIII-lea, tradiția românească cunoaște patru traduceri ale *Vechiului Testament*, dintre care ultimele trei, datând din veacurile al XVII-lea – al XVIII-lea, sunt traduceri integrale ale *Bibliei*. Este vorba despre traduceri din *Palia de la Orăștie* (1582), din *Biblia* tipărită la București în 1688, din *Vulgata* tradusă la Blaj sub îndrumarea episcopului greco-catolic Petru Pavel Aron în perioada 1760–1761 și din *Biblia* tipărită la Blaj în 1795².

1. Palia de la Orăștie

Primele două cărți ale Vechiului Testament, *Geneza* și *Exodul*, sunt publicate, sub numele de *Palia* (< gr. παλαιά „veche”) în 1582, la Orăștie. Traducerea a fost realizată sub patronajul episcopului Mihai Tordași de patru cărturari, activi în diverse regiuni din Banat-Hunedoara: Ștefan Herce, Efrem Zacan, Moisi Peștișel și Achirie. *Prefața Paliei* precizează că aceștia au tradus cinci cărți ale Vechiului Testament³.

Cercetările au arătat că traducătorii nu au folosit un izvod slavon, așa cum se spune în *Prefață*, ci ediția maghiară a *Pentateuhului* tipărit de Gáspár Heltai la Cluj în 1551 și o ediție a *Vulgatei* (Popovici 1979: 272-285; Roques 1913)⁴.

Particularitățile lingvistice ale textului confirmă originea bănățean-hunedoreană a textului; elementele sudice se explică prin faptul că tipografiile erau munteni.

¹ Pentru tradiția exegetică a versetelor din *Geneză* analizate aici, vezi Bădiliță *et alii* (2004: 54-66).

² Un inventar al textelor biblice românești, traduse în secolele al XVI-lea – al XX-lea, a realizat recent I.-F. Florescu (2015: 56-57). Pentru o descriere a edițiilor complete ale *Noului Testament* și ale *Bibliei* în românește, din secolul al XVII-lea până în veacul al XX-lea, vezi și Conțac (2011).

³ Fragmente din *Regi IV*, *Daniel* și *Tobit* care ilustrează această traducere s-au păstrat doar într-un unic manuscris bihorean redactat în perioada 1679 – 1699 și au fost recent editate (Dima 2009: 110-217).

⁴ Pentru modul în care traducătorii se raportează la cele două surse, vezi și Gafton (2007); Vieru (2014: 303-341); pentru raportul dintre această traducere a textului biblic și alte traduceri biblice din epocă, vezi Gafton (2008).

O analiză detaliată a particularităților fonetice, morfologice și lexicale ale *Paliei de la Orăștie* a fost realizată de Vasile Arvinte (2007) și, foarte recent, de Roxana Vieru (2014). Pentru fragmentele care ne interesează aici (vezi *Texte*, I.1) semnalăm⁵, la nivel morfologic, folosirea numelor la genitiv plural precedate de secvența *a + tot*: „*a tot fierilor*” (1,28)⁶; utilizarea constantă a desinenței de plural *-ure* în nume precum *darure*; *lucrure*; *plodure*: „Cain aduse jărtva Domnului, den plodul pământului *darure*” (4,3); „caută Domnul cu milă pre Avel și pre *darurele* lui” (4,4); „pre Cain și *darurele* lui nu căută cu milă” (4,5); „odihni în a șaptea dzi de toate *lucrure* ce era făcut” (2,2); „era odihnit de toate *lucrurele* sale” (2,3); „Când veri lucra pământul, nu va da ție *plodurele* sale” (4,12); forma de plural *goli*: „era amândoi *goli*, Adam și muierea lui, și nu se rușinară” (2,25); adjectivul pronominal nehotârât *vere*: „știe Domnezeu cum *vere* în care zi vreți mânca” (3,5); forma tare de perfect simplu: „mă *ascunș*” (3,10)⁷; forma de conjunctiv *să lucre* / *să lucră*: „nu era neci un om care *să lucre* pământul” (2,5); „puse el în raiul dulceției, cum *să lucre* și să păzească el” (2,15); „*să lucre* pământul den care era luat” (3,23); „puse omul într-însul cum *să lucră* el” (2,8); mai-mult-ca-perfectul perifrastic, alcătuit din imperfectul verbului *a fi* și participiul verbului de conjugat: „odihni în a șaptea dzi de toate lucrure ce *era făcut*” (2,2); „iarba câmpului, ce mainte *nu era crescut*, că Domnul Domnedzeu încă *nu era ploat* pre pământ” (2,5); folosirea infinitivului lung cu valoare finală: „un riu iase den locul dulceției *spre udarea* raiului” (2,10) sau cu rolul unui circumstanțial de relație, în contexte care azi au ieșit din uz⁸: „pomulu e bun *de mâncare* și frumos ochilor, *de vedea* dulce” (3,6). În inventarul conjuncțiilor, semnalăm conjuncția arhaică *e „și”*: „Avel fu păcurariu, *e* Cain un plugar” (4,2); precum și „grupările redundante” (Stan 2013: 234) care marchează relația de cauzalitate *căce că* „căci” și *prence* „căci”: „blagoslovi a șapte dzi și sfinți ea, *căce că* în aceea era odihnit de toate lucrurele sale” (2,3); „mă tem *prence* sânt gol” (3,10).

La nivel lexical, reținem utilizarea unor termeni de origine maghiară⁹, precum *alnic* „viclean, perfid, șiret”: „șarpele era mai *alnic* de toate jigăniile pământului” (3,1)¹⁰; *budușlău* „vagabond, fugar”: „voiu fi nestătătoriu și *budușlău* pre pământ” (4,14); *celui* „a înșela, a amăgi”: „Șarpele *celui*-mă și mâncai” (3,13); derivatul *tăroasă* (< *tar* „povară, sarcină”) „(femeie) gravidă, însărcinată”: „Adam conosci muierea lui, Evva, și fu *tăroasă* și născu pre Cain” (4,1).

⁵ Pentru a facilita orientarea cititorului, atunci când utilizăm exemple din traduceri din *Vechiul Testament* editate în lucrare, trimitem la capitolul și la versetul unde se află acestea.

⁶ Pentru alte numeroase exemple de acest gen, vezi Arvinte (2007: 283-284).

⁷ Fenomenul este des întâlnit în *Palie*, vezi Arvinte (2007: 310-311).

⁸ Vezi Nedelcu (2013: 32).

⁹ Atât Iosif Popovici, cât și Mario Roques, primul editor al *Paliei de la Orăștie* (Roques 1925), au explicat prezența ridicată a termenilor de origine maghiară în acest text nu doar ca rezultat al influenței limbii din regiunea unde a apărut scrierea, ci mai ales ca urmare a utilizării unui text maghiar de către traducătorii (Popovici 1979 [1911]: 278-285; Roques 1913: 3-4).

¹⁰ Cuvântul apare și în partea traducerii *Vechiului Testament* conservată în manuscrisul bihorean deja evocat (Dima 2009: 88-89).

Termenul *vierme* este folosit cu sensul de „reptilă, târâtoare”: „să domnească pre peștii mării, și dobitocului, pasirilor ceriului, și jivinilor, și a tot pământului, și spre toți *viermii* ce se trag pre pământ” (1,26).

Reținem și sintagma *lemnul vieței*: „nu cumva să tinză mâna sa și să ia și den *lemnul vieței* și să mânânce” (3,22). Desemnarea pomilor raiului prin termenul *lemn* este o constantă a traducerilor biblice românești; ea este atestată tototdată și în apocrifele legate de Adam și Eva¹¹.

2. Biblia de la București

Fragmentele din *Geneză* privitoare la Adam și Eva se regăsesc și în *Biblia* tipărită la București în 1688.

Autorul traducerii *Vechiului Testament* din *Biblia* de la București este Nicolae Milescu, care a folosit ediția *Septuagintei* apărută la Frankfurt în 1597 (Câdea 1979: 106-179). Milescu a realizat traducerea în deceniul al șaptelea, dar aceasta a fost revizuită înainte de a fi publicată, în 1688. Din intervalul cuprins între data traducerii lui Milescu și data publicării *Bibliei* datează însă alte două versiuni din secolul al XVII-lea ale *Vechiului Testament*, ambele conservate în manuscris. Una este păstrată în ms. 45 din Biblioteca Academiei Române din Filiala Cluj și reprezintă copia revizuită a traducerii *Vechiului Testament* întocmite de Spătarul Milescu, copie întocmită pentru mitropolitul Teodosie al Ungrovlahiei (Câdea 1963, 1979)¹².

O altă traducere manuscrisă este conservată în ms. rom. BAR 4389. Realizarea sa a fost atribuită de N. A. Ursu (1981), pe baza unor argumente lingvistice, lui Daniil Andrean Panoneanul¹³. Această versiune se sprijină pe *Biblia* slavonă de la Ostrog (1581), pe lucrarea Spătarului, dar și pe o *Biblie* latină apărută la Anvers în 1565.

Publicăm aici fragmentele despre Adam și Eva din *Biblia* de la București (vezi *Texte* I.2) și nu din versiunile anterioare, conservate în ms. 45 și 4389, datorită prestigiului de care s-a bucurat această tipăritură. Cititorul interesat de raportul dintre traducerea *Genezei* din *Biblia* de la București și cele două versiuni manuscrise poate utiliza prezentarea sinoptică a acestora, realizată în volumul din seria *Monumenta linguae Dacoromanorum* (Andriescu *et alii* 2004: 166-319).

Pentru înțelegerea particularităților lingvistice ale fragmentelor despre protopărinți, rămâne fundamental amplul studiu consacrat particularităților de limbă ale cărții *Facerii* realizat

¹¹ Pentru frecvența folosirii cuvântului *lemn* cu sensul „pom” în textele despre Adam și Eva, vezi *infra*, *Glosar*, s.v. O astfel de utilizare și expresia „lemnul vieții” au fost aduse ca argumente în discuțiile despre calitatea vechilor traduceri biblice românești (Florescu 2015: 17-19).

¹² Pentru analiza lingvistică a acestui text și pentru raporturile sale cu *Biblia* de la București, vezi în primul rând cele patru studii ale lui N. A. Ursu (1988-1989).

¹³ Pentru alte opinii asupra paternității traducerii, considerate neîntemeiate, vezi Andriescu (2004: 14).

de Vasile Arvinte (2004). Reținem aici doar câteva fapte de limbă care ar putea fi mai greu de înțeles de un cititor mai puțin familiarizat cu româna veche: realizarea perifrastică a imperfectului, alcătuit din imperfectul verbului *a fi* și gerunziul verbului de conjugat: „Și *era zidind* cetate și numi cetatea pre numele fiului lui, Enoh” (4,17)¹⁴; utilizarea adverbului *cândai* „poate, posibil”: „acum să nu *cândai* va întinde mâna sa și va lua den lemnul vieții și va mânca și va trăi în veaci” (3, 22)¹⁵; utilizarea, după model grecesc, a locuțiunii prepoziționale *întru mijlocul* „între”: „vrajbă voiu pune *întru mijlocul* tău și *întru mijlocul* muierii și *întru mijlocul* semenției tale și *întru mijlocul* semenției ei” (3,15)¹⁶; folosirea alternantă a formelor prepoziționale *după* și *dupre*: „Să facem om *după* chipul nostru și *după* asemănare” (1,26); „au trăit *după* ce au născut pre acest Sit, ani 700” (5,4); cf. „*dupre* chipul lui Dumnezeu l-au făcut pre dânsul” (1,27); „și născu *dupre* chipul lui și *dupre* obrazul lui și puse numele lui Sit” (5,3).

Verbul *zămisli* este folosit cu sensul de „a rămâne însărcinată”: „Și Adam cunoscă pre Eva, muiarea lui, și, *zămislind*, născu pre Cain” (4,1). În condițiile în care această semnificație nu se regăsește în etimonul slav al termenului, utilizarea sa a fost considerată o inovație a traducătorilor români ai textelor biblice (Arvinte 2004: 87-88).

Utilizarea unor termeni cu sensuri mai puțin obișnuite a fost explicată drept rezultat al calchierii după greacă. Așa se întâmplă în cazul folosirii verbului *cădea* cu sensul „a se posomorî” în expresia *a(-i) cădea fața*: „Pentru căci te-ai scârbit și pentru ce *căzu fața* ta?” (4,6) (Arvinte 2004: 93); în cazul utilizării verbului *a cunoaște* cu sensul „a întreține relații sexuale”: „Și Adam *cunoscă* pre Eva, muiarea lui” (4,1) (Arvinte 2004: 94); în situația folosirii numelui *grăsime* cu sensul „substanță unsuroasă care formează primul strat sub piele; untură”: „Avel aduse și el den ceale dentâiu născute den oile lui și den *grăsimile* lor” (4,4) (Arvinte 2004: 94). Tot ca un calc după greacă a fost explicată apariția frecventă a expresiei *a numi numele* „a denumi” (Arvinte 2004: 95): „Și *numi* Adam *nume* tuturor dobitoacelor” (2,20); „*numi* Adam *numele* muierii lui «Viață»” (3,20); „născu fiu și *numi numele* lui Sit” (4,25).

Numeroși termeni sunt utilizați cu un sens diferit de cel cu care sunt folosiți în româna contemporană¹⁷: *izbândire* „răzbunare”: „tot cela ce va omorî pre Cain șapte *izbândiri* va dezlega” (4,15); *începătură* „braț de râu”: „râu iese den Edem ca să adape grădina; de acolo să împarte în patru *începături*” (2,10); *încingere* „acoperământ de la brîu în jos”: „cusură frunze de zmochin și-ș făcură lor *încingeri* împrejur” (3,7); *învârteji* „a se răzbuna”: „Întru sudoarea feții tale vei mânca pâinea ta, până *te vei învârteji* în pământ, dentru carele te-ai luat”; (3,19);

¹⁴ Pentru alte exemple, vezi Arvinte (2004: 78).

¹⁵ Adverbul are 14 ocurențe în acest capitol (Arvinte 2004: 81).

¹⁶ Vasile Arvinte notează că avem a face cu o particularitate a *Bibliei* de la București și a ms. 45 (Arvinte 2004: 82, cu mai multe exemple).

¹⁷ Sensurile termenilor au fost preluate din studiul lui Vasile Arvinte (2004: 98-99).

mâlcomi „a sta liniștit, a se potoli”: „greșit-ai, *mâlcomeaște*: cătră tine e întoarcerea lui și tu vei stăpâni pre dânsul” (4,7).

3. Biblia Vulgata

În perioada 1760-1761, un grup de cărturari din Blaj realizează o nouă traducere a *Bibliei*. De data aceasta, caz unic în istoria traducerilor biblice românești, folosesc *Vulgata* drept sursă: este vorba despre *Biblia Sacra* apărută la Veneția în 1690 (Chindriș 2005: LXXIII). Traducerea lor, realizată într-un timp foarte scurt, nu va vedea însă niciodată lumina tiparului.

Cărturarii sunt călugări din Biserica Unită cu Roma și lucrează sub conducerea episcopului Petru Pavel Aron. După cum indică particularitățile grafice ale manuscriselor, din acest grup făceau parte, pe lângă episcop, Grigore Maior, Atanasie Rednic, Silvestru Caliani, Gherontie Cotorea, Petru Pop de Daia și, probabil, Ioan Săcădate¹⁸.

Disponem de o ediție recentă a acestei ample lucrări manuscrise (*Biblia Vulgata* 2005). Textul *Genezei* și, implicit, pericopele despre Adam și Eva care ne interesează (vezi *Texte* I.3) au fost editate de pe ms. 29 din Biblioteca Academiei Române din Cluj, codice care făcea parte dintr-un grup de patru manuscrise cuprinzând copia *Vechiului Testament*, pregătită pentru tipar¹⁹.

În ceea ce privește traducerea *Genezei*, o notă manuscrisă sugerează că Aron și traducătorii săi încheiaseră transpunerea în română a acestei cărți a *Vechiului Testament* în martie 1760: pentru a o duce la bun sfârșit, lucraseră treisprezece zile (Chindriș 2005: LXIV-LXV).

Atragem atenția asupra rezumatului care precedă al treilea capitol al *Genezei*: „Prin viclenia șarpelui, strămoșii calcă porunca Domnului. Mesia lumii să fâgăduiește. Și spunându-să fieștecăruia pedeapsa, din raiu să gonesc” (f. 3^v). Rândurile introductive precizează, așadar, că păcatul original atrage după sine anunțarea venirii lui Hristos pe pământ („Mesia lumii să fâgăduiește”). Avem a face cu o tradiție exegetică privitoare la versetul 15 din al treilea capitol al *Genezei*, care a suscitat, de-a lungul timpului, interpretări diferite (Chindriș 2005: LXIII), și ale cărui ecouri reapar și în scrierile apocrife despre Adam și Eva (vezi *infra*, cap. IV, 3.2.o și 4.2.o).

La nivel lingvistic, textul nu ridică probleme de înțelegere. Semnalăm totuși, la nivel fonetic, utilizarea formei *pâne*: „În sudoarea feții tale vei mânca *pânea* până când te vei întoarce în pământ” (3,19)²⁰; respectiv a formei *cujet*, cu trecerea africatăei ȝ la fricativă *j*²¹: „Înmulți-voi năcazurile tale și *cujetele* tale” (3,16).

¹⁸ Pentru argumente și pentru o prezentare a activității cărturărești a fiecărui traducător, vezi Chindriș (2005: LXIV-LXX).

¹⁹ *Biblia Vulgata*, p. CXXVIII, pentru întreaga notă asupra ediției, vezi p. CXXVII-CXLI.

²⁰ Pentru anticiparea elementului palatal în *Biblia Vulgata*, vezi Iacob – Chindriș (2010: 14-15).

La nivel morfologic, atragem atenția asupra câtorva fenomene, dintre care unele se regăsesc și în alte versiuni deja discutate: utilizarea lui *tot cine* cu sensul „fiecare”: „*tot cine* mă va afla mă va uide” (4,14); adjectivul *goli*: „cunoscându-să a fi *goli*, au cusut frunze de zmochin” (3,7); utilizarea ocazională a viitorului perifrastic, format din viitorul verbului *a fi* și gerunziu: „*voi fi rătăcind* și pribeag pre pământ și tot cine mă va afla mă va uide” (4,14)²²; conjunctivul *să lucre*: „și l-au pus în raiul desfătării, ca *să-l lucre* și să-l păzască” (3,15); „Și l-au scos pre el Domnul Dumnezeu din raiul desfătării, ca *să lucre* pământul din carele s-au luat” (3,23).

La nivel lexical, atragem atenția asupra utilizării lui *biruință* cu sensul „stăpânire”: „supt *biruința* bărbatului vei fi și acela te va stăpâni” (3,16); a lui *cuget* cu sensul „grijă”: „Înmulți-voi năcazurile tale și *cujetele* tale” (3,16). Verbul *cunoaște* este folosit cu semnificația „a avea relații sexuale”, iar *zămisli* cu sensul „a rămâne însărcinată”: „Și *au cunoscut* Cain pre muiare sa, carea *au zămislit* și au născut pre Enoh” (4,17); „Și *au mai cunoscut* Adam pre muiarea sa și au născut fiu și au chemat numele lui Sith” (4,25).

4. Biblia de la Blaj

În 1795, se publică la Blaj o nouă traducere a *Bibliei*, sub numele *Bibliia, adecă dumnezăiasca Scriptură a legii vechi și a ceii noao, toate care s-au tălmăcit de pre limba elinească pre înțălesul limbii românești, acum întâiu s-au tipărit românește supt stăpânirea preainălțatului împărat a romanilor Franțisc al doilea, creaiului apostolicesc, mare prințip al Ardealului și cealelalte, cu blagoslovenia luminatului și preasfințitului domn Ioan Bob, vlădicul Făgărașului, în Blaj la Mitropolie, anul de la nașterea lui Hristos 1795*. Traducerea a fost realizată de Samuil Micu, în perioada 1783 – 1790 (Chindriș 2000: 2390), a fost diortosită de Gherman Peterlachi, iar tipărirea s-a întins de-a lungul a doi ani, în perioada 1793-1795 (Chindriș 2000: 2401-2402). Noua ediție a exercitat o influență considerabilă asupra tradiției biblice românești din veacurile al XIX-lea – al XX-lea: ea a fost retipărită, cu ușoare modificări la Sankt Petersburg, în 1819; la Buzău, în 1854 – 1856 (ediția Filotei); la Sibiu, în 1856 – 1858 (ed. Șaguna); de asemenea, ea stă la baza versiunii sinodale din 1914 (Chindriș 2000: 2403-2406; Iacob 2004: 11-24; Munteanu 2008: 514-15).

În cuvântul introductiv, *Cătră cetitoriu*, traducătorul explică motivele pentru care și-a asumat această sarcină dificilă: limba *Bibliei* de la București i se părea neclară („foarte cu anevoie de înțeles”, apud *Biblia de la Blaj. 1795* 2000: 1), exemplarele sale se epuizaseră, iar

²¹ Pentru răspândirea diacronică a unor astfel de evoluții, vezi Gheție (1969: 46-48).

²² Pentru alte exemple similare din cadrul aceleiași traduceri, vezi Iacob – Chindriș (2010: 18).

traducerea realizată sub coordonarea episcopului Petru Pavel Aron, conservată în manuscris, nu beneficiase de o ultimă revizie din partea acestuia, pentru a fi tipărită.

Biblia de la București rămâne fundamentală în realizarea noii traduceri, iar Micu se dedică mai ales traducerii *Vechiului Testament*: „Deci având eu îndeletnicire, m-am îndemnat să mă apuc de atâta lucru și să îndreptez graiul *Bibliei* ceii mai dinainte românește tipărite, iară mai vârtos într-o adevăr pociu să zic că mai ales Testamentul cel Vechiu mai mult de Nou de pre cel elinesc a celor șaptezeci de dascali l-am tălmăcit” (*Biblia de la Blaj. 1795 2000*: 1). Se pare că, în realizarea traducerii sale, Micu s-a bazat pe ediția lui Lambert Bos, apărută la Frankfurt în 1709, preluată și într-o ediție olandeză din 1725, cu un bogat aparat critic, care l-ar fi putut ajuta pe traducătorul român să-și clarifice pasaje dificile și să găsească soluțiile de traducere potrivite (Pavel 2000: 2421).

Preocuparea traducătorului era de a pune la dispoziția cititorilor săi un text ușor de înțeles, pe care, de altfel, îl și explică în numeroase note care fie lămuresc aspecte punctuale, fie marchează diferențele dintre traducerea românească și textul evreiesc sau grecesc²³. Ca și în *Biblia* tradusă sub îndrumarea lui Petru Pavel Aron, câteva rânduri precedând capitolul al treilea stabilesc o legătură explicită între păcatul lui Adam și întruparea lui Hristos: „Prin vicleniia șarpelui, strămoșii calcă porunca Domnului. *Mesiia lumii să făgăduiaște* și, spuindu-să fieștecăruia pedeapsa, să gonesc din raiu”. Este vorba despre exegeza versetului 3,15 (*Și vrăjmășie voi pune înătră tine și înătră muiare, și înătră sămânța ta și înătră sămânța ei. Acela va păzi capul tău, și tu vei păzi călcăiul lui*), pe care, de altfel, și traducătorul îl explică într-o notă aparte: „Și înătră sămânța ei, adecă înătră Cel ce Să va naște din sămânța ei, Carele easte Mesiia, Hristos Răscumpărătorul, Acela va păzi capul tău”²⁴.

Fragmentele despre Adam și Eva (vezi *Texte* I.4) sunt extrem de clare pentru cititorul modern. Analiza lor confirmă observații anterioare, conform cărora modificările lui Micu în textul *Bibliei* de la București se desfășurau după câteva modele mai importante²⁵.

La nivel morfologic se observă, pentru partea de text care ne interesează, că formele de perfect simplu sunt înlocuite constant de cele de perfect compus: „Și *au făcut* Dumnezeu pre om, țărână luând din pământ, și *au suflat* în fața lui suflare de viață, și *s-au făcut* omul în suflet viu” (2,7). Se remarcă utilizarea adjectivului *goli* (2,25; 3,7); utilizarea ocazională a viitorului perifrastic: „Când vei lucra pământul, nu va adaoge a da ție putearea sa, *gemând și trămurând vei fi* pre pământ” (4,12); „de la fața Ta mă voi ascunde și *voi fi gemând și trămurând* pre pământ; și va fi tot cel ce mă va afla mă va omorî” (2,14); folosirea prepoziției *împotriva* „cătore”: „Și râul cel de al treilea, Tigru, acesta mearge *împotriva* asirilor” (2,14).

²³ Pentru glosele lui Samuil Micu, vezi recent Catană-Spenchiu (2011; 2012).

²⁴ Pentru interpretarea dată acestui verset, vezi și Bădiliță et alii (2004: 61).

²⁵ Pentru o analiză detaliată a concordanțelor dintre *Biblia* de la București și *Biblia* de la Blaj, vezi Pavel (2000: 2431-2433).

La nivel lexical, cuvintele considerate învechite sunt înlocuite: astfel, *blagoslovi* este înlocuit de *binecuvânta*, ale cărui elemente componente sunt constant dislocate atunci când verbul este la un timp compus: „Și *bine i-au cuvântat* pre ei Dumnezeu” (1,28); „Și *bine au cuvântat* Dumnezeu zioa a șaptea” (2,3); „Bărbat și muiare i-au făcut pre ei și *bine i-au cuvântat*” (5,2)²⁶. *Lemn* „copac” este înlocuit constant de *pom*: „Și au făcut Dumnezeu să răsară încă din pământ tot *lemnul* frumos la vedea și bun la mâncare, și *pomul* vieții în mijlocul raiului, și *pomul* științii binelui și a răului” (2,9); „Muiarea care mi-ai dat să fie cu mine, aceea mi-au dat din *pom* și am mâncat” (3,12); *grădină* prin *rai*²⁷: „și l-au pus în *raiul* desfătării, să-l lucreze și să-l păzească” (2,15); *scârbă* prin *năcaz*: „Înmulțind voi înmulți *năcazurile* tale” (3, 16); „blăstămat pământul întru lucrurile tale, întru *năcazuri* vei mânca dintr-însul în toate zilele vieții tale!” (3,17); *pară* prin *foc*: „au pus heruvimi și sabie de *foc* învârtitoare ca să păzască calea pomului vieții” (3, 24). Continuă să fie utilizat verbul *cunoaște* cu semnificația „a avea raporturi sexuale”: „Iară Adam *au cunoscut* pre Eva, muiarea sa” (4,1).

În concluzie, fragmentele despre Adam și Eva din *Vechiul Testament*, care reprezintă narațiunea canonică prin excelență despre protopărinți, sunt păstrate în română, în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea, în patru traduceri distincte. În condițiile în care acestea sunt făcute după surse și la epoci diferite – practic, doar traduceri din veacul al XVIII-lea sunt apropiate din punctul de vedere al datei realizării –, ele prezintă numeroase diferențe. Aceste deosebiri nu privesc, în mod evident, narațiunea propriu-zisă, ci alegerile lingvistice ale traducătorilor, care sunt influențate atât de sursa pe care se bazează, cât și de evoluția limbii literare.

Particularitățile apar la diverse paliere ale textului biblic. Astfel, capitolele unor traduceri (*Biblia Vulgata*, *Biblia* din 1795) sunt precedate de scurte pasaje introductive, care nu doar rezumă conținutul capitolului, ci adaugă și detalii preluate din exegeza patristică a unor versete: este cazul motivului privind vestirea venirii Mesiei.

Unele informații sunt prezentate distinct. Astfel, din cauza sursei utilizate, vârsta atribuită lui Adam, respectiv lui Sit, diferă în *Palia de la Orăștie* și în *Biblia Vulgata* de cea menționată în *Biblia* de la București din 1688 și în *Biblia* de la Blaj din 1795; această diferență îl face pe Samuil Micu, traducătorul *Bibliei* din 1795, să noteze: „De aici până la Avraam, unde jidovii au o sută, grecii au doao sute de ani. S. Ieronim” (vezi *Texte* I.4, n. 25). De asemenea, în versetul 3,20, prima femeie este denumită fie Eva (*Palia de la Orăștie*; *Biblia Vulgata*), fie *Viață* (*Biblia* de la București; *Biblia* de la Blaj). Conform versetului 2,12 în pământul Evilatului se află „bdelion și piatră scumpă onihinos” (*Palia de la Orăștie*), „rubinul și piatra cea vearde” (*Biblia*

²⁶ Pentru o discuție privind această înlocuire în traducerea lui Samuil Micu, vezi Iacob (2004: 11-12).

²⁷ Prin nota la versetul 2,8, traducătorul demonstrează că înțelege implicațiile alegerii sale: „În grece easte grădină în loc de raiu”.

de la București); „rubinul și peatra onixului” (*Biblia Vulgata*); „rubin și piatră vearde” (*Biblia de la Blaj*).

Aceste exemple arată că, deși prezentau o narațiune canonică, fragmentele despre Adam și Eva prezentau diferențe importante, explicabile prin istoria textelor și a limbii române literare, diferențe care erau susceptibile de a genera credințe variate despre primii părinți.

III. Adam și Eva în cărțile de cult românești.

Fragmentele din *Geneză* (1,26–4,16; 4,25–5,8) în *Parimiare*

Fragmentele din *Geneză* care descriu istoria primilor oameni și asupra cărora ne îndreptăm atenția în studiul de față (1,26–4,16; 4,25–5,8) se regăsesc nu doar în traducerile biblice, ci și în anumite scrieri de cult. În textele destinate serviciului liturgic, ele nu mai sunt organizate conform capitolelor din *Geneză*, ci în conformitate cu calendarul religios¹.

1. Considerații introductive

Cele mai vechi texte de cult românești care cuprind fragmentele despre protopărinți din *Geneză* sunt conservate în scrierile numite *Parimiar*. Termenul *parimiar* derivă din numele *parimie*, care, la rândul său, provine din ngr. παροιμία „proverb” (DLR, s.v.), și denumește o culegere de pericope din *Vechiul Testament* destinate lecturii în biserică cu precădere în timpul slujbei vecerniei, în anumite zile ale calendarului liturgic. Scrierile slavone care au stat la baza scrierilor românești au la bază texte bizantine, numite *Prophetologion*. Acestea par a se fi folosit întâi în mediul liturgic din Constantinopol în secolele al VII-lea – al VIII-lea (Taft 1991 a).

Denumirea de *prophetologion* indică rolul important pe care îl au, în economia scrierii, textele *Profeților*, pe când cea de *Parimiar* evidențiază rolul *Pildelor lui Solomon*, în condițiile în care *parimie* însemna chiar „proverb, pildă”. Totuși, o carte de tip *Prophetologion* sau *Parimiar* nu cuprinde doar pericope din textele *Profeților* și *Proverbelor*, ci și fragmente din *Geneză* și *Exod* etc.

Manuscrisele bizantine ale *Prophetologion*-ului arată că acesta conține pericopele veterotestamentare citite la Nașterea Domnului și la Botezul Domnului, pericopele citite în timpul Postului Mare, respectiv cele destinate lecturii la sărbătorile fixe ale anului (Alexeev 2004: 94-96). Fragmentele veterotestamentare sunt însoțite de indicații privind tipul slujbei în cadrul căreia sunt citite sau la imnul care precedă lectura². Producția de scrieri de tip *Prophetologion* intră în declin în veacul al XII-lea, când conținutul său este transferat în alte cărți de cult (*Minei*, *Penticostar*, *Triod*) (Alexeev 2004: 93) și încetează în secolul al XVI-lea. Pe

¹ Pentru un inventar al fragmentelor din *Vechiul Testament* utilizate în serviciul liturgic, vezi Miron (2004: 5).

² Pentru o ediție a unui *Prophetologion* grecesc, vezi Høeg – Zuntz (1939-1970); Engberg (1980-1981). Pentru momentul citirii pericopelor veterotestamentare în liturghia bizantină, vezi Engberg (2006).

parcursul întregii perioade, manuscrisele bizantine ale *Prophetologion*-ului sunt extrem de stabile (Miller 2010: 63-64).

Scrierile numite *Prophetologion* au fost traduse în slavonă, prima traducere a unui astfel de *Parimejnik* fiind atribuită lui Chiril și Metodie. Cel mai vechi manuscris slavon păstrat datează din secolele al XII-lea – al XIII-lea: este vorba despre *Parimiarul* numit Grigorovich, după numele celui care l-a descoperit, care a beneficiat recent de o ediție critică (Рибарова – Хауптова 1998)³. *Parimiarul* va continua să fie copiat până în secolul al XIV-lea de către slavii de sud și până în veacul al XVI-lea de către slavii de est, conținutul său fiind introdus în alte cărți de cult.

Parimiarul intră în tradiția românească, pe filieră slavonă, în veacul al XVII-lea și va circula și în veacul al XVIII-lea. Cartea de cult a cunoscut atât o difuzare românească atât manuscrisă, cât și tipărită.

În Biblioteca Academiei Române din București am identificat șase *Parimiare* manuscrise, realizate în secolele al XVII-lea – al XVIII-lea. Numărul relativ mic de astfel de scrieri se explică, fără îndoială, prin faptul că pericopele din *Parimiar* au fost înglobate în alte cărți de cult. Acestea li se adaugă manuscrisul nr. 36 din fondul de Carte veche al Muzeului Bisericii „Sfântul Nicolae” din Șcheii Brașovului. Singurul *Parimiar* românesc tipărit a văzut lumina tiparului în Iași, în 1683, și a fost tradus de mitropolitul Dosoftei⁴.

Fragmentele despre Adam și Eva se citesc toate în perioada postului Paștilor, la slujba de vecernie, în șapte zile distincte, după cum urmează:

a) <i>Geneză</i> 1,26 – 2,3	miercuri, prima săptămână din post;
b) <i>Geneză</i> 2,4 – 2,19	joi, prima săptămână din post;
c) <i>Geneză</i> 2,20 – 3,20	vineri, prima săptămână din post;
d) <i>Geneză</i> 3,21 – 4,7	luni, a doua săptămână din post;
e) <i>Geneză</i> 4,8 – 4,15	marți, a doua săptămână din post;
f) <i>Geneză</i> 4,16; 4,25-26	miercuri, a doua săptămână din post;
g) <i>Geneză</i> 5,1 – 5,8	joi, a doua săptămână din post.

Fragmentele despre Adam și Eva se citesc chiar după duminica numită „a izgonirii lui Adam din rai”, care marchează începutul postului de șase săptămâni al Paștilor. La nivelul practicilor alimentare, din această duminică, creștinii ortodocși își asumă obligația de a renunța la brânză și lapte, aceasta alăturându-se celei de a renunța la carne, intrate în uz din duminica anterioară.

³ Vezi și recenzia realizată de Taseva – Yovcheva (2001).

⁴ Vezi și Bianu – Hodoș (1903: 263-269).

Cercetarea *Parimiarelor* românești în vederea analizării fragmentelor despre Adam și Eva ne-a dat ocazia să observăm că acestea nu valorifică traduceri *Vechiului Testament* existente și deja analizate, ci traduceri inedite⁵. În aceste condiții, am editat textele despre protopărinți conservate în trei versiuni românești ale *Parimiarului*.

2. *Parimiarul* din Biblioteca Muzeului din Șcheii Brașovului

Cea mai veche versiune românească a *Parimiarului* este conservată în manuscrisul 36 din Biblioteca Muzeului din Șcheii Brașovului. Codicele, pe care nu l-am putut cerceta personal, a fost editat de Vasile Oltean (Oltean 2005, I: 59-201), care a prezentat totodată și un facsimil al miscelaneului, pe alocuri defectuos, în măsura în care rândurile din partea superioară a filelor, precum și anumite însemnări marginale nu sunt întotdeauna lizibile (Oltean 2005, II: 164-296). În ediția fragmentelor despre Adam și Eva din acest manuscris (vezi *Texte* I.5) ne bazăm pe facsimilul manuscrisului și, atunci când imaginile nu sunt clare, pe indicațiile editorului.

Manuscrisul, de 67 de file, fragmentar, este scris în prima jumătate a secolului al XVII-lea, înainte de 1644, parțial chiar înainte de 1612-1613, așa cum arată diferite note marginale din codice⁶. Adoptând această poziție referitoare la data alcătuirii codicelui, respingem, așadar, opiniile editorului, care nu aduce niciun argument pentru a-și susține ipoteza sa conform căreia codicele ar data din secolul al XVI-lea.

Astfel, Vasile Oltean notează: „Apelând la filigranul hârtiei, după mai multe investigații, la care am primit concursul cercetătorului brașovean Gernot Nusbacher, aflăm că hârtia poartă sporadic filigran pentru anul 1569, conform atlasului de hârtie lituaniană” (Oltean 2005, I: 14). Este adevărat că datarea prin filigrane este cea mai sigură metodă de datare a textelor vechi românești (Gheție-Mareș 1974 b: 92-98), dar, în cazul de față, editorul nu prezintă filigranul pe care îl evocă și nu demonstrează că acesta ar data din 1569.

De asemenea, editorul susține că și-ar întemeia aserțiunea conform căreia codicele datează din veacul al XVI-lea pe baza studiului manuscrisului comparativ cu alte texte coresiene: „Colaționând textul manuscrisului cu texte similare coresiene am constatat coincidența aproape perfectă, ceea ce ne-a permis cu ușurință să apreciem textul pentru perioada coresiană” (Oltean 2015, I: 15), dar nu precizează însă particularitățile care i-au îngăduit să ajungă la astfel de afirmații.

⁵ Este vorba de un alt fel de tradiție a traducerilor, diferită de proiectele ample de traduceri ale *Vechiului Testament* și ale *Bibliei* prezentate anterior; pentru astfel de tipuri alternative de traducere, vezi și Natale (2014: 348-351).

⁶ Primele două părți ale codicelui par a fi redactate anterior anului 1612/1613 (Mircea 1975). Pentru caietele manuscrisului și notele marginale, vezi Oltean (2005, I: 12-13).

În sfârșit, Vasile Oltean notează că textul prezintă discontinuități, omisiuni și adăugiri, pe care le interpretează ca un semn al faptului că manuscrisul reprezintă o copie, nu traducerea originală. Observația este plauzibilă, dar nici acum editorul nu ilustrează niciuna din observațiile sale. Remarcile despre data alcătuirii traducerii sunt, de asemenea, neargumentate: „Considerăm că avem de-a face cu un text de traducere în limbă română premergător textelor coresiene, deci din perioada scrisorii boierului Neacșu, copiat apoi de copiștii din Șchei” (Oltean 2015, I: 15).

Observații despre caracterul neîntemeiat al ipotezelor lui Vasile Oltean au fost făcute de Ion-Radu Mircea (1975; 1982) și de Alexandru Mareș (1976), fiind acceptate de Eugen Pavel (2012: 49-51) și Mădălina Ungureanu (2012 b: 15).

La nivelul particularităților lingvistice ale fragmentelor despre Adam și Eva, care fac parte din a treia parte a codicelui, semnalăm forma de plural *goli*: „era amândoi *goli*, Adam și muiarea lui” (2,25); „era *goli*” (3,7); utilizarea constantă a pronumelor personale de persoana a III-a (*i*)*ns* / *înșii*: „Și făcu Dumnezeu omul; pre chipul lui Dumnedzău feace pre *îns*. Bărbatul și muiarea feace pre *înșii*” (1,27); „Să nu mâncați dintr-*însul*, nici să vă atingeți di-*nsul*, să nu muriți” (3,3); cf. „luo Domnul Dumnezeu pre omul ce zidi și duse pre *el* în piștea raiului de să-l lucreze pre *el*” (2,15) Grupul *toți cine* are valoarea pronumelui indefinit „oricine”: „*toți cine* mă va afla ucide-mă-va” (4,14); „*toți cine* va ucide pre Cain 7 pedepse va lua” (4,15). În numeroase cazuri, pronume atone sunt postpuse verbului: „sculă-se Cain spre Avel” (4,8); „Bărbatul și muiarea feace-*i* pre ei” (5,2); uneori, acestora li se alătură și forme verbale de auxiliar: „ascunde-mă-voi” (4,14); „ucide-mă-va” (4,14).

În ceea ce privește morfologia verbului, semnalăm utilizarea verbului *adăuga* la conjugarea a III-a, etimologică: „Și când veri lucra pământul *nu va adauge* puterei tale să dea ție” (4,12); formele de perfect simplu *învis* și *vis*⁷: „și-i puse lui nume Sit, grăind că-mi *învis* Dumnezeu sămânța în locul lui Avel carele ucise Cain” (4,25); „Iar Sit *vis* ani 200 și 5 și născu pre Enos” (5,6); folosirea ocazională a formei tari de perfect simplu: „mă temui, căce-s gol, pentru aceea *mă ascunș*” (3,10); folosirea exclusivă a formei de auxiliar *veri* pentru formarea persoanei a II-a a viitorului: „tu-i *veri* debui călcâiul” (3,15); „până te *veri* întoarce în pământ de unde ai fost luat, că pământ ești și în pământ *veri* mearge” (3,19); „fi-*veri* la pământ” (4,12); realizarea perifrastică a imperfectului, pe baza imperfectului verbului *a fi* și a gerunziului verbului de conjugat: „Și *era zidind* o cetate, deci-i puse numele cetăței pre numele fiiu-său” (4,16); crearea perifrastică a viitorului, din viitorul verbului *a fi* și gerunziul verbului de conjugat: „și *voi fi suspinând și tremurând* pre pământ” (f. 26^v; 4,14); utilizarea infinitivului lung cu funcția de circumstanțial de relație: „Și crescú Dumnedzău încă din pământ tot lemnul ce iaste frumos în *vedeare* și bun de *mâncare*” (2,9); „văzu muiarea că e bun pomul de *mâncare*” (3,6).

⁷ Forma este atestată rar și în veacul al XVI-lea, vezi Zamfir (2005: 122).

Semnalăm, de asemenea, utilizarea participiilor *vis*: „*Vis*-au Adam ani 130” (5,3), respectiv *fapt*: „Că ce ai *fapt* așa? (4,10).

La nivelul inventarului adverbelor, semnalăm utilizarea în variație a formelor *acmu* (4,7) și, mai des, *acum* (2,23; 3,22; 4,11)⁸; folosirea adverbului *încă* „în plus, pe deasupra, în continuare”: „crescu Dumnedzău *încă* din pământ tot lemnul ce iaste frumos în vedere” (2,9); „Și zidi Dumnedzău *încă* din pământ toate herile pământului” (2,19). Prepoziția *împrotiva* are sensul „în fața”: „Și luo pre Adam și-l mută *împrotiva* piștei raiului” (3,24). Se folosește ocazional conjuncția *căce*: „mă temui, *căce*-s gol, pentru aceaea mă ascunș” (3,10).

La nivel lexical, semnalăm folosirea termenului *duroare* „durere”: „întru *durori* să naști coconii” (3,16); a verbului *începe* cu sensul de „a concepe”: „Iar Adam cunoscu pre Eva, muiarea lui și *începu* de născu pre Cain” (4,1); „Și cunoscu Cain muiare-sa sa și *începu* și născu pre Enoh” (4,16); a verbului *via* „a trăi”: „și *au viiat* Sit, deaca-au născut pre Enos, ani 700 și 7” (5,7); a cuvântului *vită* „animal”: „proklet să fii tu din toate *vitele* și din toate gadenele pământului” (3,14).

3. *Parimiarele* manuscrise din Biblioteca Academiei Române⁹

a) Cel mai vechi *Parimiar* din Biblioteca Academiei Române datează de la sfârșitul veacului al XVII-lea și se păstrează în ms. rom. BAR 5025¹⁰. Codicele, de 223 de file, este, în cea mai mare parte, un *Parimiar* (f. 1^r–218^r), urmat de un *Paraclis al Maicii Domnului* (f. 218^v–222^v). Codicele este scris frumos, indicațiile tipiconale fiind notate cu cerneală roșie, ca, de altfel, și unele note marginale. Acestea conțin completări, alte lecțiuni, în română sau slavonă, scrise, evident, în alfabet chirilic, dar și în limba latină, scrise în alfabet latin (e.g. f. 95^r, 120^r, 122^r, 124^r, 158^r)¹¹.

O notă finală, parțial lizibilă, arată că scribul este din Brașov. El va fi întocmit în acest oraș codicele, de unde a fost cumpărat, de altfel, de către Biblioteca Academiei (Ștrempel 1992: 180-181).

⁸ Această variație indică existența două straturi dialectale. Fenomenul a fost remarcat și exemplificat de Eugen Pavel (2012: 51), care consideră că avem a face cu un strat caracteristic zonei nordice și altul zonei sudice, mai bine reprezentat, care poate fi atribuit copiștilor.

⁹ Un inventar ale *Parimiarelor* manuscrise din Biblioteca Academiei Române a fost realizat de Ion-Radu Mircea (1982: 487-488); alte inventare au fost prezentate în Oltean (2005, I: 43-44); Pavel (2012); Ungureanu (2012 b: 15).

¹⁰ Datarea a fost făcută pe baza grafiei textului de Gabriel Ștrempel (1992: 180).

¹¹ Aceste note în limba latină ar putea servi la identificarea sursei *Parimiarului*.

Cercetarea comparată a fragmentelor despre Adam și Eva din ms. 36 din Biblioteca Muzeului din Șcheii Brașovului, care conservă cel mai vechi *Parimiar* românesc, și din ms. 5025 arată că acestea ilustrează aceeași traducere ca textul din *Parimiarul* conservat în Brașov¹²:

Ms. 36 Brașov: „Numele unuia – Fison, acesta petreace tot pământul Evilatului” (f. 24^v; 2,11)

Ms. rom. BAR 5025: „Numele unuia – Fison, acesta petreace tot pământul Evilatului” (f. 15^v; 2,11);

Ms. 36 Brașov: „și aurul cestui pământ iaste bun; acolo iaste antrax și pietrile ceale verzi” (f. 23^v; 2,12)

Ms. rom. BAR 5025: „și aurul acestui pământu iaste bun; acolo iaste antraxa și pietrile ceale verzi” (f. 15^v; 2,12);

Ms. 36 Brașov: „luo Domnul Dumnezeu pre omul ce zidi și duse pre el în piștea raiului” (f. 24^r; 2,15)

Ms. rom. BAR 5025: „luo Domnul Dumnezeu pre omul cela ce-l zidi și-l duse pre dânsul în piștea raiului” (f.15^v; 2,15).

Textele prezintă însă și numeroase diferențe, mai ales de ordin lexical și morfologic. Particularitățile ms. 5025, care îl disting de textul din ms. 36 din Brașov, au fost remarcate și de Ion-Radu Mircea (1982: 491), care considera că avem a face cu o serie de modificări, prin care scribul intenționa să clarifice textul utilizat ca sursă:

Ms. 36 Brașov: „Să facem omul pre *obrazul* nostru și pre *podobie* și să biruiască *peștii* mării și *pasărilor* ceriului și gadinele și dobitoacele și tot pământul și toate gadinile ce *mișcă* pre pământ” (f. 23^r; 1,26).

Ms. 5025: „Să facem omul pre *chipul* nostru și pre *asămănare*. Și ca să biruiască *peștilor* mării și *pasărilor* ceriului, hiarăle și dobitoacele și tot pământul și toate gadinile ce să *târăscu* pre pământu” (f. 12^r; 1,26).

Dat fiind faptul că textele despre Adam și Eva din ms. 5025 prezintă o variație deloc neglijabilă față de cele din ms. 36 din Brașov, le reproducem aici (vezi *Texte* I.6), considerând că ele sunt utile nu doar pentru o mai bună înțelegere a istoriei *Parimiarelor* românești, dar și pentru cunoașterea limbii veacului al XVII-lea. De asemenea, ele vor putea fi utilizate de specialiștii interesați să identifice sursele vechilor *Parimiare* românești.

La nivel lingvistic, în ceea ce privește adjectivul, semnalăm utilizarea formei *goli*: „era amândoi *goli*” (2,25); și a adjectivului nehotărât: „știe Dumnezeu că *oare* în ce zi ceaea ce veț mânca dintr-însul, să vor deșchide ochii voștri” (3,5). Pronumele personal de persoana a III-a *îns(ă)/ înși* este frecvent utilizat la acuzativ, fiind concurat rareori de pronumele personal *dânsul*: „pre chipul lui Dumnezeu îl făcu pre *îns*, bărbatul și muiarea îi face pre *înși*” (1,27); „blagoslovi Dumnezeu a șaptea zi și o svinți pre *însă*” (2,3); „Și luo Domnul Dumnezeu pre omul cela ce-l

¹² Descendența lor din aceeași sursă a fost deja remarcată de Ion-Radu Mircea (1982: 474) și, apoi, de Eugen Pavel (2012: 51).

zidi și-l duse pre *dânsul* în piștea raiului să-l lucreze pre *îns*” (2,15). Atragem atenția asupra folosirii pronumelui nehotărât *fiștecine*: „puse Domnul Dumnezeu sâmnu spre Cain ca să nu-l ucigă pre însu *fiștecine* ce-l va afla pre îns” (4,15), respectiv asupra utilizării grapului *tot cine* cu sensul „oricine”: „*tot cine* va ucide pre Cain 7 pedeapse va lua” (4,15).

La nivel verbal, observăm dublul regim al verbului *birui* „stăpâni”, atât de dativ, cât și de acuzativ, uneori chiar în cadrul aceluiasi enunț: „să biruiască *peștilor* mării și *pasărilor* ceriului, *hiarăle* și *dobitoacele* și tot *pământul* și toate *gadinile*” (1,26); „împleți pământul și-l biruiți pre *îns* și biruiți *peștilor* mării, *hierilor* și *pasărilor* ceriului și tuturor *dobitoacelor* a tot pământul și tuturor *gadinilor*” (1,28). Auxiliarul de viitor persoana a II-a singular se prezintă sub forma *veri*: „tu ție birui-*veri*” (4,7); „cându *veri* lucra pământul nu va adaoge puterei sale să-ț dea ție” (4,12).

Semnalăm și realizarea perifrastică a viitorului din verbul *a fi*, la viitor, și gerunziul verbului de conjugat: „*veri fi supțiindu-te* și *cutremurându-te* pre pământu” (4,12); „*voi fi suspinându* și *tremurându* pre pământu” (4,14). Mai-mult-ca-perfectul realizat perifrastic cuprinde verbul *a fi* la imperfect și participiul verbului de conjugat: „toată iarba pământului mainte de ce *nu era crescutu*” (2,5). Atragem atenția și asupra formei de perfect simplu *învis*: „și-i puse numele lui Sit, grăind că-m *învis* mie Dumnezeu altă sâmânță în locul lui Avel carele îl ucise Cain” (4,25).

Conjunția *căce* este utilizată ocazional: „*Căce* ai ascultat glasul muierii tale și ai mâncat din lemnul carele ț-am zis ție dintr-acesta unul să nu mănânci” (3,17).

Fragmentele despre Adam și Eva cuprind o serie de glose marginale, destul de numeroase¹³, a căror prezență se explică prin dorința scribului de a avea un text clar. Se observă că termenul *lemn* este constant explicat prin *pom* (3,6; 3,11; 3,22), dar că există și o situație în care termenul *pom* este glosat prin *lemn* (3,12). În fragmentele studiate, alți câțiva termeni cunosc glose ocazionale: astfel, numele colectiv *roadă* este explicat prin numele la plural *poame* (3,6); termenul *brâu* este glosat prin *încingere* (3,7); numele de *Viață* acordat primei femei este dublat de o glosă cuprinzând numele *Eva* (3,20). Două verbe rețin atenția scribului: verbul *dibui*, din versetul „Aceaea îț va dibui ție capul și tu-i vei *dibui* ei călcâiul” este glosat prin două verbe, „chipzui, socoti” (3,15), iar *birui* este explicat prin parafraza *îț va fi mai mare*, atunci când este utilizat în contextul următor: „întru dureri veri naște feciori și cătră bărbatul tău e întoarcerea ta și acela te va *birui*” (3,16).

b) Un text similar cu cel din ms. 5025 se află conservat în ms. rom. BAR 5049, care datează din prima jumătate a secolului al XVIII-lea¹⁴. Codicele, acefal, cuprinde 119 file care

¹³ Vezi *infra*, Texte I.5, notele 3-6, 8-10, 12-13.

¹⁴ Datarea a fost făcută pe baza particularităților de grafie (Ștrempel 1992: 189-190). Cea mai veche însemnare a codicelui datează din 1747, an care reprezintă, așadar, termenul *ante quem* de realizare a manuscrisului.

conțin parimii începând cu cele ale sărbătorilor fixe (de la 8 septembrie până la 21 noiembrie), urmate de parimii din Postul Mare. Ca și ms. 5025, acest codice a fost redactat în sud-estul Transilvaniei, provenind din Biblioteca Bisericii „Sfântul Nicolae” din Șcheii Brașovului (Pavel 2012: 51) și ilustrează aceeași traducere ca aceea păstrată în ms. 36 de la Brașov (Mircea 1982: 474).

Iată câteva exemple care arată similitudinea dintre cele două texte:

Ms. 5025: „Să facem omul pre chipul nostru și pre asămănare. Și ca să biruiască peștilor mării și pasărilor ceriului, hiarăle și dobitoacele și tot pământul și toate gadinile ce să târăscu pre pământu” (f. 12^r; 1,26)

Ms. 5049: „Să facem omul pre chipul nostru și pre asămănare. Și ca să biruiască peștilor mării și pasărilor ceriului, hierile și dobitoacele și tot pământul și toate gadinele ce să târăscu pre pământu” (f. 31^r; 1,26);

Ms. 5025: „Numele unuia – Fison, acesta încungiură tot pământul Evilatului, acolo iaste aurul și aurul acestui pământu iaste bun; acolo iaste antraxa și pietrile ceale verzi” (f. 15^v; 2,11)

Ms. 5049: „Numele unuia – Fison, acesta încungiură tot pământul Evilatului, acolo iaste aurul și aurul acelui pământu iaste bun; acolo iaste antraxa și pietrile ceale verzi” (f. 34^v; 2,11).

Există totuși o diferență constantă între cele două texte: copistul ms. 5049 scrie constant *piștire* în loc de *piște*:

Ms. rom. BAR 5025: „Și luo Domnul Dumnezău pre omul cela ce-l zidi și-l duse pre dânsul în *piștea* raiului să-l lucreze pre îns” (f. 15^v; 2,15)

Ms. 5049: „Și luo Domnul Dumnezău pre omul cela ce-l zidi și duse pre dânsul în *piștirea* raiului să-l lucreze pre îns” (f. 35^r; 2,15);

Ms. 5025: „Și-l goni pre îns Domnul Dumnezău din *piștea* raiului să lucreaze pământul din care au fostu luat” (f. 22^r; 3,23)

Ms. 5049: „Și-l goni pre îns Domnul Dumnezău din *piștirea* raiului să lucreaze pământul din carele au fost luoat” (f. 42^{r-v}; 3,24);

Ms. rom. BAR 5025: „Și luo pre Adam și-l sălășlui pre îns împotiva *piștei* raiului și puse heruvimi și armă de foc ca întorcându-să să păzască calea lemnului de viață” (f. 22^{r-v}; 3,24)

Ms. rom. BAR 5049: „Și luo pre Adam și-l sălășlui pre îns împotiva *piștirei* raiului și puse hierovimi și armă de foc ca întorcându-să să păzească calea lemnului de viață”. (f. 42^{r-v}; 3,24).

Utilizarea constantă a lui *piștire* în locul lui *piște* ne îngăduie să afirmăm că scribul ms. rom. BAR 5049 făcea o confuzie între cei doi termeni și că, în contextele citate, *piștire* avea același sens ca *piște*, anume de „hrană, mâncare, prin extensie desfătare, încântare” (DLR, s.v. *piștă*) și nu vreuna din semnificațiile verbului *piști*, din care derivă, anume: „a curge încet, a se

prelinge”, „a lăsa să picure sau să țâșnească (un lichid), „a se scăpa pe el” (despre un copil, în Transilvania); „a se mișca, a se urni” (în Oltenia) (DLR, s.v. *piști*).

Textele despre Adam și Eva din acest codice sunt organizate în ordinea următoare:

a) Geneză 1,26 – 2,3	miercuri, prima săptămână din post (f. 31 ^{r-v});
b) Geneză 2,4 – 2,19	joi, prima săptămână din post (f. 34 ^r –35 ^r);
c) Geneză 2,20 – 3,20	vineri, prima săptămână din post (f. 38 ^r –39 ^v);
d) Geneză 3,21 – 4,7	luni, a doua săptămână din post (f. 42 ^{r-v});
e) Geneză 4,8 – 4,15	marți, a doua săptămână din post (f. 45 ^{r-v});
f) Geneză 4,16; 4,25-26	miercuri, a doua săptămână din post (f. 47 ^v –48 ^r);
g) Geneză 5,1 – 5,8	joi, a doua săptămână din post (f. 50 ^r –51 ^r).

c) Texte despre Adam și Eva sunt copiate și în *Parimiarul* întocmit de Teofil, starețul Mănăstirii Cheia din Rucăr, la 1700, care se păstrează în ms. rom. BAR 3052¹⁵. Prima parte a manuscrisului prezintă parimiile care urmează ordinea anului bisericesc (f. 7^r–111^r). La fila 111^v încep parimiile Postului Mare, scrise sub numele *Profitologhion, adecă parimieile și prorocestviile preste an ce să cetesc în svânta bisearecă în Păreasimi*. La fila 115^r se află o notă a lui N. Iorga, în care acesta îi scria lui Bianu că manuscrisul ar proveni de la Biserica Unită din Hârsani.

Textele despre Adam și Eva, care prezintă numeroase particularități specifice, sunt scrise după cum urmează:

a) Geneză 1,26 – 2,3	miercuri, prima săptămână din post (f. 115 ^v –117 ^r);
b) Geneză 2,4 – 2,19	joi, prima săptămână din post (f. 118 ^v –120 ^r);
c) Geneză 2,20 – 3,20	vineri, prima săptămână din post (f. 121 ^v –123 ^r);
d) Geneză 3,21 – 4,7	luni, a doua săptămână din post (f. 124 ^v –125 ^r);
e) Geneză 4,8 – 4,15	marți, a doua săptămână din post (f. 126 ^v –127 ^v);
f) Geneză 4,16; 4,25-26	miercuri, a doua săptămână din post (f. 128 ^v –129 ^v);
g) Geneză 5,1 – 5,8	joi, a doua săptămână din post (f. 130 ^v –131 ^r).

d) Ms. rom. BAR 1317 este un miscelaneu copiat în 1727, care, printre alte texte, conține și o serie de parimii (f. 63^r–278^r). Începe cu parimiile sărbătorilor cu dată fixă, din luna

¹⁵ Manuscrisul este descris de Gabriel Ștrempel (1983: 443). Vasile Oltean (2005, I: 43-44) și, pe urmele sale, Mădălina Ungureanu (2012 b: 14) notează că ar fi vorba despre ms. rom. BAR 1650, care nu conține însă niciun *Parimiar*. O identificare corectă a făcut însă Eugen Pavel (2012: 51).

septembrie (f. 63^r–132^v), apoi continuă cu o parte destinată citirii în timpul Postului Mare: *Începutul Paremiilor Triodului, miercuri în săptămâna brânzei* (f. 133^r)¹⁶.

Textele despre Adam și Eva, care prezintă numeroase particularități specifice, sunt scrise după cum urmează:

a) Geneză 1,26 – 2,3	miercuri, prima săptămână din post (f. 141 ^v –142 ^v);
b) Geneză 2,4 – 2,19	joi, prima săptămână din post (f. 144 ^{r-v});
c) Geneză 2,20 – 3,20	vineri, prima săptămână din post (f. 146 ^r –147 ^v);
d) Geneză 3,21 – 4,7	luni, a doua săptămână din post (f. 149 ^{r-v});
e) Geneză 4,8 – 4,15	marți, a doua săptămână din post (f. 151 ^{r-v});
f) Geneză 4,16; 4,25-26	miercuri, a doua săptămână din post (f. 152 ^v –153 ^r);
g) Geneză 5,1 – 5,8	joi, a doua săptămână din post (f. 154 ^v –155 ^r).

e) De la sfârșitul secolului al XVIII-lea datează și ms. rom. BAR 1576, un codice moldovenesc, care conține parimii ale perioadei dinaintea Paștelui, citite începând cu săptămâna dinaintea postului (numită „săptămâna brânzei”), până vineri, în a cincea săptămână din post (f. 94^r – 141^v) (Ștrempel 1978: 373-374).

Textele despre Adam și Eva, care prezintă numeroase particularități specifice, sunt scrise după cum urmează:

a) Geneză 1,26 – 2,3	miercuri, prima săptămână din post (f. 101 ^v –102 ^r);
b) Geneză 2,4 – 2,19	joi, prima săptămână din post (pasaj absent);
c) Geneză 2,20 – 3,20	vineri, prima săptămână din post (f. 105 ^r –106 ^r);
d) Geneză 3,21 – 4,7	luni, a doua săptămână din post (f. 107 ^v –108 ^r);
e) Geneză 4,8 – 4,15	marți, a doua săptămână din post (f. 109 ^v –110 ^r);
f) Geneză 4,16; 4,25-26	miercuri, a doua săptămână din post (f. 110 ^{r-v});
g) Geneză 5,1 – 5,8	joi, a doua săptămână din post (f. 112 ^{r-v}).

f) În sfârșit, ms. rom. BAR 1155, este un codice moldovenesc datând din 1785, care cuprinde cinci file de parimii, care se citesc în prima zi a anului bisericesc, adică în data de 1 septembrie. Ca urmare, el nu interesează cercetarea de față¹⁷.

¹⁶ Pentru descrierea manuscrisului, vezi Ștrempel – Moisil – Stoianovici (1967: 538-540); Ștrempel (1978: 289-290); pentru copiiștii codicelui, vezi Ștrempel (1959: 205).

¹⁷ Pentru descrierea codicelui, vezi Ștrempel – Moisil – Stoianovici (1967: 215-221); Ștrempel (1978: 241-242). Pentru Ioniță Arhip, copistul scrierii, vezi Ștrempel (1959: 9-10); Barbu (1996: 117); Timotin (2005: 249; 158, 187-189).

4. *Parimiarul* tipărit de Dosoftei

Parimiarul tipărit la Iași în 1683 de Dosoftei, sub titlul *Parimiile preste an, tipărite cu porunca Mării Sale prealuminatului întru Isus Hristos Ioan Duca Voevoda, cu mila lui Dumnedzău Domn Țărâi Moldovei și Ucrainei, cu poslușaniia smeritului Dosoftei Mitropolitul, în tiparnița țărâi, ce ne-au dăruit svinția sa părintele nostru fericit Ioachim, patriarhul de slăvita patrierșia a Moscului, milostivul Dumnedzău să-l blagoslovască*, este singurul *Parimiar* tipărit în limba română. Existența unei unice ediții a acestei cărți de cult se explică prin faptul că pericopele veterotestamentare destinate lecturii în biserică sunt incluse în alte cărți destinate uzului liturgic, anume în *Minee*, în *Penticostar* în *Triod*¹⁸. Tipărirea *Parimiarului* face parte din programul mitropolitului moldovean de a traduce cărțile de cult în limba română.

Se conservă relativ puține exemplare ale *Parimiarului* lui Dosoftei. În Biblioteca Academiei Române se păstrează cinci exemplare; un exemplar se află în Biblioteca Bisericii „Sfântul Nicolae” din Românești (jud. Prahova); un altul în Biblioteca Națională a Moldovei din Chișinău¹⁹; două exemplare incomplete se păstrează în Biblioteca Universitară „Lucian Blaga” din Cluj (Oltean 2005, I: 43); un altul, de asemenea incomplet, se află în Muzeul Literaturii Române din Iași (inv. 8014) (Ungureanu 2012 b: 17); un altul în Biblioteca Institutului de Lingvistică și Teorie Literară „Sextil Pușcariu” din Cluj (Pavel 2012: 55).

În ceea ce privește originalul cărții, s-au înregistrat două opinii diverse: pe de o parte, N. A. Ursu a opinat că, pentru pericopele veterotestamentare din *Parimiar*, mitropolitul Dosoftei a folosit traducerea *Septuagintei* efectuată de Nicolae Milescu și revizuită chiar de el (Ursu 1978: 505-510; 1985: 41-42).

Pe de altă parte, Eugen Pavel a susținut că există numeroase disonanțe între *Parimiarul* tipărit de Dosoftei și ms. 45, care cuprinde varianta revizuită a traducerii lui Nicolae Milescu a Vechiului Testament (Pavel 2012: 51-52). Tot împotriva sugestiei lui N. A. Ursu, Eugen Munteanu opinase că la baza *Parimiarului* lui Dosoftei stă un *Parimiar* slavon (Munteanu 1995: 107-109; 2008: 177-178). Mădălina Ungureanu a sugerat ca *Parimiarul* lui Dosoftei să fie comparat cu versiuni slavone și bizantine ale *Parimiarelor*, pentru a i se identifica sursa, și a înaintat ipoteza că sursa textului este, cel mai probabil, un parimiar grecesc, fără să excludă posibilitatea ca mitropolitul să fi valorificat o sursă slavonă (Ungureanu 2012 b: 25, 33). Tot ea a susținut, pe baza analizei parimiilor citite la verecernia de la 1 septembrie, că Dosoftei a tradus sursa pe care o folosea pentru *Parimiarul* său, nefolosindu-se, așadar, de traducerea *Vechiului Testament* revizuită de Nicolae Milescu (Ungureanu 2012 a).

¹⁸ Acesta este motivul pentru care este imprimat un unic *Parimiar* și în grecește, la Veneția, în 1595-1596.

¹⁹ Aceste șapte exemplare au fost trecute în revistă de Nicolae Fuștei (2008).

Tot Mădălina Ungureanu a apreciat că versiunile manuscrise românești nu reproduc traducerea mitropolitului moldovean, observând că avem a face cu „un număr (mic) de traduceri independente” (Ungureanu 2012 b: 16).

În ceea ce privește particularitățile lingvistice ale textului, pe care îl edităm *infra* (vezi *Texte* I.7) remarcăm, la nivelul numelui, utilizarea formei *frățâne*: „Au doră străjeariu *frățâne*-mieu sânt eu?” (4,9); realizarea genitivului substantivului propriu *Edem* prin articulare cu articolul proclitic: „să aședză cu sălaș în pământul Naid, în preajma *lui Edem*” (4,16); pluralul *ai*: „Și trăi Adam *ai* 230”. Numele animat cu funcție de obiect direct este articulat hotărât, chiar când este precedat de morfemul *pre*: „Și feace Dumnedzău *pre omul*” (1,27); „Și plăzmui Dumnedzău *pre omul* țarnă luând din pământ” (2,7).

Pluralul adjectivul *gol* este, ca și în celelalte scrieri analizate, *goli*: „Și era amândoi *goli*, Adam și cu femeia sa, și nu le era rușine” (2,25).

Pronumele personal aton este adesea repetat după verb: „Și luă Domnul Dumnedzău *pre omul* ce plăzmui și *l-au* pusu-*l* în raiul desfătării” (2,15); „până când *te* vei întoarce-*te* în pământ” (3,19); „Și scoasă afară *pre Adam* și *l-au* aședzatu-*l* din protiva raiului desfătării” (3,24); „Ce *te*-ai mahnit și a ce *ț-au* scădzutu-*ț* fața? (4,6); „să sculă Cain asupra lui Avel, fratele său, și *l-au* ucisu-*l*” (4,8); „blăstămat vei fi tu *pre pământ*, care *ș-au* căscatu-*ș* gura de-au priimit sângele frățâne-tău din mâna ta” (4,11). Pronumele *îns* este des folosit: „în chipul lui Dumnedzău îl feace *pre însul*, bărbat și femeie feace *pre îns*” (1,27).

În ceea ce privește verbul, observăm utilizarea verbului *adaoge* la conjugarea a III-a, etimologică: „Că vei lucra pământul și nu-ț va *adaoge* putearea sa” (4,12); folosirea lui *odihni* fără pronume reflexiv: „întru dînsă *odihni* de la toate lucrurile sale” (2,3); regimul de dativ pentru verbul *stăpâni*: „Să facem om *pre chipul nostru...* și să stăpînească *peștilor* mării și *pasărilor* ceriului și *dobitoacelor*” (1,26); „stăpîniț *peștilor* mării și *pasărilor* ceriului și tuturor *dobitoacelor* ș-a tot pămîntul și tuturor *jigăniilor*” (1,28); regimul de acuzativ al verbului *domni*: „cătră bărbatul tău întoarcerea ta ș-acela *te* va domni” (3,16). Auxiliarul de viitor prezintă forme extrem de diferite: „pre piept și pre pânțece ti-*i* trage și pământ *vei* mânca toate dzâlele vieții tale” (3,15); „Aceasta s-a chema bărbătoie” (2,23); „ea te-*a* aleșui la cap și tu o *vei* pândi la călcîi” (3,15); „Și *va* fi tot care m-*a* găsi mă *va* ucide” (4,14); „cu sudorea feații tale *vei* mânca pîinea ta” (3,19); „și-n pământ *te vei* duce” (3,19). Există și situații în care se recurge, în cadrul aceluiași verset, și la viitor perifrastic: „Că vei lucra pământul și nu-ț va *adaoge* putearea sa să-ț dea; *gemând* și *tremurând* *vei fi* *pre pământ*” (4,12); „și de fața ta m-oi ascunde și *voi fi gemând* și *tremurând* *pre pământ*” (4,14). Mai rar, se înregistrează și imperfectul perifrastic: „Și *era făcând* cetate și numi cetatea *pre numele* fiiului său, Enos” (4,16). Înregistrăm și forma tare de perfect simplu pentru verbul *face*: „Ce aceasta *feceș*?” (3,13).

Remarcăm utilizarea extinsă a verbului la supin: „voă să fie *de mâncat*” (1,29); „Și răsădi Dumnedzău încă din pământ tot lemnul frumos *în vădzut* și bun *în mâncat*” (2,9); „lemnul cel *de știut* cunoscând de bine și de rău” (2,9); „Și pârau purcedea ieșind din Edem *de adăpat* raiul” (2,10); „iară din lemnul *de cunoscut* binele și răul să nu mâncaț dintr-însul” (2,17). Uneori, supinul cu *la*²⁰, cu valoare circumstanțial relațională, intră în variație liberă cu infinitivul în cadrul aceleiași propoziții: „Și vădzu femeia că-i bun pomul *la mâncat* și-ncă plăcut iaste ochilor *a vedea* și frumos iaste *a priceape*” (3,6).

Ocazional, adverbul negativ *nu* nu este plasat în imediata proximitate a verbului: „*Să nu mâncaț* dintr-însul, ca *să nu* cu moarte *muriț*” (3,3). Textul prezintă în mod repetat forme de intensificare: „Din tot lemnul ce-i în rai *mâncând* vei *mânca*” (2,16); „*Înmulțând* voi *îmmulți* scîrbele tale și suspinile tale” (3,16).

Adverbul *acmu* semnalează originea nordică a textului: „Aceasta-i *acmu* os din oasele mele și carne din carnea mea” (2,23). Atragem atenția și asupra utilizării adverbilor *încă* „în plus, pe deasupra, în continuare” și *mainte* „înainte”: „Și răsădi Dumnedzău *încă* din pământ tot lemnul frumos în vădzut și bun în mâncat” (2,9); „Și plămădi Dumnedzău *încă* din pământ toate pasările ceriului și fierile cîmpului” (2,19); respectiv: „toată verdeață de cîmp, *mainte* pân-a nu fi pre pământ” (2,5). *Foarte* funcționează ca un adverb modal cu sensul „tare, mult”, aceasta fiind prima etapă în gramaticalizarea sa ca formant al superlativului absolut²¹: „Ș-au mîhnit pre Cain *foarte*” (4,5).

Semnalăm folosirea prepozițiilor *a* cu sensul „pentru, la”: „*A* ce fecese aceasta?” (4,10); a lui *de* cu sensul „din”, respectiv „dintre”: „Și, luând femeia *de* pomele lui, *mâncă*” (3,6); „blăstămat ești *de* toate dobitoacele și *de* toate fierile pământului” (3,14). Ocazional apar și prepozițiile *dimprotiva*, *împrotiva*: „pârăul al treile – Tigru, acesta-i ce merge *împrotiva* Asiriilor” (2,14); „Și scoasă afară pre Adam și l-au așezatu-l *dimprotiva* raiului desfătării” (3,24). Prepozițiile *supra* și *asupra* sunt utilizate uneori în variație chiar în cadrul aceluiași enunț: „iară *asupra* lui Cain și *supra* jărtvelor lui n-au căutat” (4,5); cf. „Și căută Dumnedzău *supra* lui Avel și *supra* darurilor lui” (4,4). Este folosită și interjecția *iani*: „Dzăsă Cain cătră Avel, fratele său: «Iani să ieșim la cîmp»” (4,8).

La nivel lexical, semnalăm următoarele utilizări: verbul *aleșui* „pândi”: „ea te-a *aleșui* la cap și tu o vei pândi la călcîi” (3,15); numele *bărbătoaie* „cea născută din bărbat”: „Aceasta s-a chema *bărbătoaie*, că din bărbatul ei s-au luat aceasta” (2,23); verbul *căuta* „privi”: „Și *căută* Dumnedzău *supra* lui Avel și *supra* darurilor lui” (4,4); numele *duroare* „durere”: „în durori vei naște cuconii” (3,16); *fapt* cu sensul „facere”: „Aceasta-i cartea *faptului* oamenilor” (5,1); icoană „asemănare”: „și născu fiu în chipul său și în *icoana* sa și i-au pusu-i numele Sit” (5,3); expresia

²⁰ Pentru acest tip de supin, vezi recent Dragomirescu (2011).

²¹ Pentru utilizarea sa cu acest rol, vezi recent Brăescu (2015a, b).

a *purcede grea* „a rămâne însărcinată”: „Iară Adam cunoscă femeia sa și, *purcedzând grea*, născu pre Cain” (4,1); „Și cunoscă Cain muiarea-sa și, *purcedzând grea*, născu pre Enos” (4,16); „Cunoscă, dară, Adam pre Eva, femeia sa, și *purcedzând grea*, născu fiu” (4,25).

Observăm apariția a numeroși termeni care indică utilizarea liturgică: *citenie* „citit, lectură (din cărțile bisericești, înaintea credincioșilor)” (II 6^v); *glavă* „capitol” (II 6^v); *glas* „gamă (în muzica bisericească)” (II 6^v); *prochimen* „nume dat versetelor din psalmi care se cântă înainte de a se citi un pasaj din Biblie sau înainte de o rugăciune sau de o cântare” (II 6^v); *stih* „verset din psalmi sau dintr-o cântare bisericească” (II 6^v); *vecernie* „slujbă de seară” (II 6^v).

În concluzie, fragmentele din *Geneză* (1,26–4,16; 4,25–5,8) care descriu istoria primilor oameni circulă nu numai în traduceri *Vechiului Testament* sau în traduceri integrale ale *Bibliei*, ci și în cărțile de cult, fiind citite la vecernii în prima și a doua săptămână din post. Acestea din urmă, nu traduceri *Vechiului Testament* sunt ascultate anual de credincioși în biserică, așa că ele sunt cele care fixează coordonatele credințelor despre Adam și Eva, având același rol pe care-l avea și iconografia *Genezei*.

Pentru epoca de care ne ocupăm, cele mai vechi cărți de cult românești care cuprind textele despre primii părinți sunt *Parimiarele*. Scrierile românești de acest gen se sprijină pe cele slavone, care sunt, la rândul lor, traduceri ale celor bizantine. Ele circulă în veacurile al XVII-lea – al XVIII-lea, atât în manuscris, cât și prin tipărituri, și sunt extrem de importante nu doar pentru că sunt citite în timpul slujbei, dar și pentru că, în cazul fragmentelor despre primii părinți, valorifică traduceri inedite.

Cea mai veche astfel de traducere apare în prima jumătate a secolului al XVII-lea la Brașov și ilustrează continuitatea activității cercului de traducători și scribi înființat în veacul al XVI-lea în oraș și interesat de transpunerea în românește a cărților de cult și de copierea acestora. Traducerea, conservată în ms. 36 din Biblioteca Muzeului Bisericii „Sfântul Nicolae” din Șcheii Brașovului este copiată ulterior, în ms. 5025, redactat tot în veacul al XVII-lea, cu modificări semnificative, fapt ce sugerează intenția revizorilor de a avea un text cât mai clar pentru uzul liturgic. O copie din veacul al XVIII-lea a acestei traduceri, conservată în ms. 5049, este, dimpotrivă, extrem de fidelă textului din ms. 5025.

În afara traducerii brașovene conservate în trei manuscrise, fragmentele despre Adam și Eva se află și în alte trei *Parimiare* manuscrise din Biblioteca Academiei Române, copiate între 1700 și sfârșitul secolului al XVIII-lea: ms. rom. BAR 1317, 1576 și 3052. Codicele pun în circulație texte diferite de cele care au circulat în veacul al XVII-lea, fapt ce sugerează că avem a face cu noi traduceri.

În paralel cu *Parimiarele* manuscrise, din 1683, literatura română se bucură și de existența unui *Parimiar* tipărit la Iași, grație eforturilor de traducător ale mitropolitului Dosoftei, a cărui sursă rămâne să fie precizată.

Ca și în cazul fragmentelor despre Adam și Eva preluate din traduceri ale *Vechiului Testament* sau din traduceri integrale ale *Bibliei*, cele trei texte din veacul al XVII-lea preluate din *Parimiarele* românești și editate aici arată variația textuală a narațiunii despre protopărinți. Aceasta are la bază, întâi de toate, variația surselor, căci ms. 36 din Brașov și ms. rom. BAR 5025 au la bază un izvod diferit de cel utilizat de mitropolitul Dosoftei, și, în al doilea rând, intenția copiștilor de a clarifica textul pe care îl transcriu, așa cum arată comparația dintre ms. 36 din Brașov și ms. rom. BAR 5025 și glosele care însoțesc textul din ms. 5025. Situația nu se va prelungi însă și ulterior, deoarece textul din veacul al XVIII-lea, conservat în ms. rom. BAR 5049, îl reproduce aproape fidel pe cel din ms. 5025.

În acest context, narațiunea despre Adam și Eva consemnată de *Geneză*, deși își conservă intacte detaliile narrative, rămâne totuși departe de a fi așezată într-un tipar unic, perpetuat constant.

Rămâne ca studii viitoare să stabilească variația fragmentelor despre protopărinți în cartea de cult numită *Triod*, tipărită în română din 1700²², care cuprinde slujbele citite de-a lungul a zece săptămâni înaintea Paștilor²³ și care, implicit, preia și textele despre Adam și Eva care fuseseră transmise prin *Parimiare*.

Studierea acestora și, eventual, a altor cântece liturgice despre protopărinți, ne va ajuta să înțelegem mai bine contextul care a generat apariția unor cântece populare consacrate acestora, dintre care cităm aici o colindă culeasă în 2002 în zona Țibleșului, care reia, într-o formă versificată, principalele detalii narrative despre Adam și Eva cuprinse în *Geneză*:

Dumnezo, de la-nceput,/ Mândră lume Și-o făcut;/ Și-o făcut și pe Hristos,/ Pe Adam foarte frumos;/ Și cu Eva l-o-nsoțit,/ și în Rai l-o slobozit;/ Și le-o dat poruncă sfântă,/ Din care pom să mănânce,/ Numa din pomu-nflorit/ Să nu mănăce, că-i oprit;/ Dar șarpele, veninos,/ O luat un măr de jos/ Și la Eva i l-o dat,/ Eva din el o mâncat./ Ea la Adam i l-o dat,/ Adam din el o mușcat./ Glas din cer o răsunat:/ — Măi, Adame, ce-ai lucrat?/ Sfânta poruncă-ai călcat!/ — Doamne, Eva mi l-o dat!/ — Da tu, Evă, ce-ai lucrat?/ — Doamne, șarpele mi-o dat./ Pe șarpe l-o blestemat:/ — Fi-o-ai, șarpe, afurisât,/ Să te târăști pe pământ,/ Prin pădure, ca pe râț;/ Când te-a dureau, șarpe, capul,/ Ieși la drum și-ți afli leacul;/ Când te-a dureau capul rău,/ Ieși la drum, că-i leacul tău”²⁴.

²² În secolele al XVII-lea – al XVIII-lea se publică un *Triod slavo-român* la Buzău, în 1700 și *Triodul Săptămânei Mari* la București, în 1726. Alături de acestea apar cărți numite *Triod* la Râmnic (1731, 1777, 1782), la București (1746, 1769, 1798), la Iași (1747) și la Blaj (1771, 1800).

²³ Pentru o istorie a alcătuirii *Triodului*, vezi Taft (2011 b); Simonopetrul (2003).

²⁴ Text preluat din Drăgoi (2005: 342-334). Pentru alte colinde asemănătoare, vezi *ibidem*, p. 343-356.

IV. Adam și Eva în apocrifele românești.

Viața lui Adam și a Evei

Viața lui Adam și a Evei este singurul apocrif românesc consacrat exclusiv figurilor protopărinților. Scrierea a circulat intens în literatura creștină și a cunoscut mai multe tradiții: armeană, georgiană, greacă, latină, slavonă¹. Toate narază viața primilor oameni, povestită fie de Eva, fie de Adam, când acesta, aflat pe patul de moarte, este înconjurat de întreaga sa familie. Textul este fidel fragmentului din *Geneză* (1,26 – 5,5), de la care împrumută toate motivele constitutive, uneori reformulându-le, dar adaugă și o serie de teme noi, referitoare la viața protopărinților în afara raiului, la contextul morții și al îngropării acestora.

Principalele tradiții ale apocrifului

Principalele tradiții ale apocrifului au beneficiat de atenția constantă a specialiștilor încă de la sfârșitul veacului al XIX-lea, când au început să fie discutate versiuni grecești, latine și slavone ale scrierii.

Versiuni grecești fuseseră semnalate de autorii de cataloage manuscrise încă din 1665, dar un text grec este editat prima oară două secole mai târziu, în 1866, de Constantin von Tischendorf. Într-un volum care cuprindea mai multe scrieri apocaliptice, intitulat *Apocalypses apocryphae Moisis, Esdrae, Pauli, Iohannis, item Mariae dormitio*, acesta publică o versiune grecească a *Vieții lui Adam și a Evei* sub numele de *Apocalipsul lui Moise* (Tischendorf 1866: X-XII, 1-23).

Apocriful latin fusese publicat la Roma în perioada 1475 – 1500, așadar la scurt timp după apariția tiparului, semn al popularității sale², dar abia în 1878 Wilhelm Meyer a editat un text latin, sub numele *Vita Adae et Evae* (Meyer 1878: 185-250).

Spre sfârșitul secolului, Vatroslav Jagić editează o versiune slavă a apocrifului, pe care o traduce în germană și o compară cu versiunile grecească și latină, editate de Tischendorf, respectiv de Meyer (Jagić 1893).

¹ Pentru diferitele redacții ale apocrifului și edițiile acestora, vezi în primul rând Haelewyck (1998: 1-29). Cea mai veche redacție a apocrifului pare a se fi păstrat în coptă, dar ea provine dintr-un text grecesc; cele două redacții copte, ambele conservate fragmentar, au fost editate recent, însoțite de o nouă traducere în engleză (Gathercole 2013: 22-27).

² Incunabilele publicate la Roma au fost inventariate, descrise și editate de Jean-Pierre Pettorrelli (2012: 234-245, 721-741).

Istoria apocrifului a devenit mai bine cunoscută grație tezei de doctorat pe care, în 1972, Marcel Nagel a consacrat-o versiunilor grecești ale *Vieții lui Adam și a Evei* (Nagel 1974). Pe baza a douăzeci și trei de manuscrise grecești, Nagel a identificat trei redacții distincte, dintre care una, mai târzie, prezenta profunde afinități cu versiunea latină. Din 1974, apocriful grecesc a cunoscut mai multe ediții³, realizate de Daniel Bertrand (1987), Johannes Tromp (2005), Jan Dochhorn (2005) sau Jean-Daniel Kaestli (Pettorelli 2012: 762-905)⁴. Fiecare dintre acestea trebuie studiată separat, deoarece ele nu propun același manuscris ca text de bază.

În acest context, diverse studii au completat analiza lui Jagić și s-au consacrat asupra tradiției slavone, care stă la baza traducerilor românești. Reținem aici în special studiul lui Emil Turdeanu, dedicat atât tradiției salvone, cât și tradiției românești, intitulat „La *Vie d'Adam et Eve en slave et en roumain*” (Turdeanu 1981: 80–104), cercetările Anissavei Miltenova (1982; 2003: 465-466) sau ale Dimitrinkăi Dimitrova (1982), asupra istoriei slavone a apocrifului.

Cercetarea *Vieții lui Adam și a Evei* a beneficiat de un nou avânt în 1981, când au fost traduse într-o limbă de circulație versiunile armenе și georgiene ale apocrifului, care prezintă adesea diferențe semnificative față de redacțiile deja cunoscute. Michael Stone a realizat o ediție, însoțită de o traducere în engleză a apocrifului încă din 1981 (Stone 1981); recent, a realizat un tablou în *longue durée* al textelor armenеști care îi evocă pe protopărinți, în volumul *Adam and Eve in the Armenian Tradition. Fifth through Seventeenth Centuries* (Stone 2013). Versiunea armeană a cunoscut o nouă traducere, în franceză, realizată de Bernard Outtier (Pettorelli 2012: 762-905).

În 1981, când vedea lumina tiparului traducerea engleză a versiunii armenе a apocrifului, realizată de Michael Stone, Jean-Pierre Mahé a publicat, într-un studiu intitulat *Le livre d'Adam géorgien*, o primă traducere franceză a versiunii georgiene (Mahé 1981). Versiunea georgiană a cunoscut recent o nouă traducere în franceză, realizată de Bernard Outtier (Pettorelli 2012: 762-905).

Scoaterea la lumină a noilor versiuni a prilejuit publicarea unei prime prezentări sinoptice a principalelor tradiții, publicată de Gary Anderson și Michael Stone sub numele *A Synopsis of the Books of Adam and Eve* (Anderson – Stone 1999). De asemenea, două volume colective au fost consacrate acestora: unul realizat de Marinus de Jonge și Johannes Tromp și intitulat *The Life of Adam and Eve and Related Literature* (Jonge – Tromp 1997); altul coordonat de Gary Anderson, Michael Stone și Johannes Tromp și publicat sub numele *Literature on Adam and Eve. Collected Essays* (Anderson – Stone – Tromp 2000).

³ Pentru o prezentare sistematică a acestora, vezi Denis (1987: 815-818).

⁴ Motivele pentru care Jean-Daniel Kaestli a ales un text nou pentru editare sunt expuse în Pettorelli (2012: 747-757).

Pe fondul acestui interes, numeroase alte studii consacrate apocrifului au fost publicate în ultimul timp. Unele aparțin unor savanți precum Gary Andreson sau Johannes Tromp, care au așezat *Viața lui Adam și a Evei* în centrul activității lor (e.g. Anderson 1998; 2004; Tromp 2002; 2004); altele sunt rezultatul unor studii individuale izolate (Cousland 2000; Lanzillotta 2007).

Un eveniment recent în istoria studiilor privind *Viața lui Adam și a Evei* îl constituie publicarea unei monografii consacrate întregii tradiții latine a apocrifului (Pettorelli 2012). Grație efortului exemplar de a inventaria și sistematiza 107 codice cuprinzând apocriful latin, în vederea editării versiunilor relevante, autorul monografiei, Jean-Pierre Pettorelli, a avut ocazia să descopere o versiune nouă, necunoscută anterior, care este ilustrată de două texte cuprinse în manuscrise conservate în prezent la Paris, în Biblioteca Națională a Franței (ms. lat. 3832) și la Roma, în Biblioteca Ambrosiana (ms. O 35). În condițiile în care această versiune, numită convențional lat-P, nu are un model grecesc și prezintă numeroase similitudini cu versiunile georgiană și armeană, descoperirea lui Jean-Pierre Pettorelli modifică radical cunoștințele despre istoria textului, arătând că această versiune latină nou descoperită ar depinde de un text grecesc pierdut.

Celelalte 105 versiuni manuscrise latine ale apocrifului ilustrează tipul cunoscut până acum, numit convențional de Pettorelli lat-P. Editorul a dedicat un amplu capitol familiilor acestui tip (Pettorelli 2012: 437-741). Subcapitolul consacrat fiecăreia dintre cele șase familii cuprinde inventarul manuscriselor care cuprind textul ilustrativ pentru familia respectivă și grupele constituite în cadrul acesteia, textele latinești de bază ale familiei respective, însoțite, în aparatul critic de diferențele dintre manuscrisele aceleiași grupe, precum și analize urmărind fragmentele specifice unor manuscrise. Volumul se încheie cu un sinopsis al textelor reprezentând cele mai vechi tradiții ale apocrifului (Pettorelli 2012: 745-905). Sunt prezentate redacțiile latinești lat-P și lat-V, un text grecesc, editat și tradus în franceză de Jean-Daniel Kaestli, precum și traduceri în franceză ale versiunilor armenesti și georgiene realizate de Bernard Outtier.

Cu această ocazie Jean-Pierre Pettorelli și-a afirmat clar poziția cu privire la filiația acestor vechi redacții ale apocrifului: în opinia sa, diferențele dintre textul grecesc, pe de o parte, și versiunile lat-P, armeană și georgiană, pe de altă parte, se explică prin faptul că cea mai veche versiune grecească păstrată ar reprezenta forma remaniată a unui text grec pierdut, din care derivă și scrierile lat-P, armenească și georgiană.

Cercetarea lui Pettorelli a dat, la rândul său, naștere unor noi evaluări ale istoriei apocrifului. Amintim în primul rând colcoviul *La Vie d'Adam et Ève et les traditions adamiques*, organizat în perioada 7–10 ianuarie 2014 de Association pour l'étude de la littérature

apocryphe chrétienne, Institut romand des sciences bibliques și Université de Lausanne, unde au fost prezentate peste douăzeci de comunicări și ale cărui acte sunt în curs de publicare.

Tradiția românească a *Vieții lui Adam și a Evei*

1. Manuscrisele românești și istoria cercetării

Istoria românească a *Vieții lui Adam și a Evei* a început să fie cercetată de Moses Gaster, care cunoștea un singur codice cuprinzând apocriful: ms. 469 din Biblioteca Academiei Române. În 1883, Gaster a editat parțial textul, alături alte scrieri contemporane⁵, în articolul intitulat „Texte române inedite din secolul XVII” (Gaster 1883: 78–80); l-a utilizat, de altfel, în amplul său studiu despre „Zidirea lumii”, publicat în același an în *Literatura populară română* (Gaster 1983: 184–188). Gaster îl va republica și în *Chrestomathie roumaine. Textes imprimés et manuscrits du XVIme au XIXme siècle*, ceea ce a contribuit la buna cunoaștere a respectivului fragment din apocrif (Gaster 1891: 63–65)⁶.

În 1929, în ampla sa monografie consacrată *Cărților populare în literatura română*, Nicolae Cartoian a revenit asupra subiectului și a vorbit despre trei codice cuprinzând *Viața lui Adam și a Evei*, toate conservate în același fond de manuscrise: ms. rom. 469, 2158, 3813 (Cartoian 1929: 49–59, în special p. 57 pentru inventarul manuscriselor).

Cel mai important studiu asupra istoriei românești a textului îi aparține lui Emil Turdeanu, care, în 1981, a analizat tradițiile slavonă și română și a menționat cinci manuscrise cuprinzând apocriful, adăgând codicelor deja citate ms. 1255 și 5299 din Biblioteca Academiei Române (Turdeanu 1981). Acestea ilustrează două traduceri distincte, care provin dintr-o unică redacție slavonă și care se deosebesc printr-un număr redus, dar stabil de elemente⁷.

Documentarea în Biblioteca Academiei Române mi-a permis să constat că inventarul de manuscrise întocmit de Turdeanu este lacunar, explicația acestui fapt fiind aceea că a fost realizat pe când autorul era în exil. În afara codicelor repertoriate de Turdeanu, am identificat alte trei manuscrise conținând apocriful *Viața lui Adam și a Evei*: ms. 938 (f. 347^r–350^r), 3275 (f. 1^r–3^v) și 5054 (f. 101^r–106^v)⁸.

Cercetările consacrate apocrifului au adus în discuție și alte manuscrise care ar cuprinde *Viața lui Adam și a Evei*. Nicolae Cartoian, de exemplu, nota că ms. 2183 din Biblioteca

⁵ Cu aceeași ocazie, a editat și un fragment din apocriful *Palia istorică* păstrat în același miscelaneu, apocrif asupra căruia vom reveni în cercetarea de față.

⁶ Mircea Anghelescu a sugerat, fără argumente, că fragmentul apocrifului editat de Gaster ar proveni din ms. 2658 (Gaster 1983: 384–385, n. 7).

⁷ Vezi Turdeanu (1981: 93–114, în special p. 99–100 pentru diferențele dintre traduceri).

⁸ Am scris despre manuscrisele românești care conservă apocriful și în Timotin (2014, 2016).

Academiei Române ar conține „o nouă traducere”, dar codicele nu cuprinde niciun text despre Adam și Eva (Cartoian 1929: 57). De asemenea, Mihai Moraru, în cadrul capitolului consacrat *Vieții lui Adam și a Evei* din *Crestomația de literatură română veche* coordonată de I. C. Chițimia și Stela Toma, a evocat ms. 4104 (f. 123^{r-v}) și ms. 5047 (7^r–8^v) din același fond de manuscrise (Chițimia – Toma 1984: 201). De fapt, în ms. 4104 se află un text înrudit cu *Viața lui Adam și a Evei*, o plângere a lui Adam la ieșirea din rai, tip de text cunoscut sub numele de „vers al lui Adam”⁹; în ms. 5047 se află o reluare cu caracter moralizator a istoriei din *Geneză*.

2. Originea tradiției românești a apocrifului

Încă de la bun început, cercetătorii care au studiat tradiția românească a apocrifului au precizat că aceasta derivă din tradiția slavonă.

La rândul său, tradiția slavonă provine, așa cum a arătat M. Nagel, dintr-o redacție a tradiției grecești, numită convențional redacția a II-a, ilustrată prin două manuscrise: ms. gr. 1192 din Biblioteca Vaticană, datând din secolul al XV-lea (*Va*) și ms. 447 din Biblioteca Mănăstirii Sfântul Ioan Teologul din insula Patmos, din veacul al XVI-lea (P¹). Aceste manuscrise grecești prezintă numeroase similitudini cu textul slavon publicat de Jagić, dar nu sunt identice cu acesta. Cum tradiția slavonă este anterioară acestei redacții grecești ilustrate în două codice, rezultă că la originea sa stă un codice grecesc apropiat de cele două manuscrise grecești, dar care este mai vechi (Turdeanu 1981: 80-82).

Tradiția slavonă a apocrifului a cunoscut, la rândul său, două redacții, numite convențional „lungă” și „scurtă”. Versiunea lungă este prezentă în codice din secolele al XIV-lea – al XVIII-lea; a fost tradusă în Macedonia occidentală, la începutul veacului al XIV-lea (Turdeanu 1981: 82-93). Versiunea scurtă este conservată în manuscrise din veacul al XV-lea – al XVIII-lea; și ea a fost tradusă în Macedonia, în secolul al XIV-lea, fiind supusă unor importante modificări în spațiul rus (Turdeanu 1981: 93-104). Versiunea slavonă scurtă este extrem de importantă pentru istoria românească a *Vieții lui Adam și a Evei*, deoarece, așa cum a arătat Emil Turdeanu, ea stă la baza celor două traduceri românești ale apocrifului (Turdeanu 1981: 104-110).

⁹ Scrierea nu se poate citi integral, deoarece colțul de sus din partea dreaptă a filelor este rupt. Pentru versurile lui Adam, vezi observațiile lui Moses Gaster (1883: 76, 80–83; 1983: 187–192), ale lui Nicolae Cartoian (1929: 57–58, cu bibliografie) sau ale lui Sextil Pușcariu (1930: 192). Tradiția de a-i atribui lui Adam o serie de discursuri cu formă versificată este mult mai veche; pentru poeziile de acest gen, din secolele al V-lea – al XII-lea, vezi recent Dronke (2012).

3. Prima traducere românească a apocrifului

3.1 Cuprinsul și sursa textelor

Textele românești debutează cu precizarea că, înainte de păcat, Adam stăpânea întreg raiul; odată izgonit, el rămâne în Eden, în fața paradisului și are un vis profetic, în care vede uciderea lui Abel de către Cain. După 970 de ani, Adam se îmbolnăvește și familia sa, compusă din 6000 de bărbați, se adună în jurul său și încearcă să afle de la Eva ce se întâmplă cu tatăl lor. Ea își amintește cum Adam păzea părțile nordice și estice ale raiului, iar ea pe cele vestice și sudice și cum Dumnezeu le-a cerut să nu mănânce dintr-un singur pom. La plecarea acestuia din rai, diavolul, sub forma unui înger, le spune protopărinților că, dacă ar mânca din fructul interzis, ar fi, la rândul lor, dumnezei, dar nu îi poate convinge. Tot sub formă angelică, diavolul îl convinge pe șarpe să meargă să îi ispitească pe cei doi oameni. Știind că șarpele este foarte iubit de Dumnezeu, Eva mănâncă, moment în care cad toate frunzele copacilor din partea îngrijită de ea. Adam se apropie, este convins de Eva să mănânce din fructul oprit și cad toate frunzele raiului, mai puțin cele ale smochinului, din care cei doi își fac haine. Însoțit de îngeri, Dumnezeu coboară în rai, îl judecă pe Adam și îl izgonește, în pofida rugăciunilor arhanghelului Ioil.

După 15 zile petrecute plângând în fața porții raiului, protopărinții pleacă să caute hrană, dar nu găsesc decât buruieni. Se întorc în Eden, iar Adam îi cere lui Dumnezeu o floare, pentru a-l slăvi. Dumnezeu le trimite arome și, după ce Adam își împlinește rugăciunea, îi dă acestuia a șaptea parte din rai, precum și toate animalele și păsările; Adam le numește și le împarte în domestice și sălbatice.

Adam începe să are, pentru a-și procura hrana, dar diavolul îl oprește, spunând că pământul îi aparține, și îl convinge să semneze un contract prin care să i se declare supus, contract care este ascuns în Iordan. La propunerea Evei, pentru a scăpa de urmărirea diavolului, primii oameni fac penitență: Adam 40 de zile în Iordan, Eva 44 de zile în Tigru; în această perioadă, ea reușește să dejoace două noi ispitiri din partea diavolului.

Stabiliți în Madiam, protopărinții îi nasc pe Abel și pe Cain; după 14 ani, Cain își omoară fratele. Adam își îngroapă fiul în Rion. Eva îl naște pe Sit. Acesta îi spune tatălui său bolnav că va merge în rai să-i aducă un leac pentru a-l vindeca. Adam tânjește după o ramură de măslin și își amintește că, după ce el și Eva au păcătuit, Dumnezeu i-a anunțat că va da oamenilor 72 de boli și femeilor durerile nașterii.

În drumul spre rai, Sit și Eva sunt opriți de o fiară numită Gorgonia. Eva îi evocă puterea pe care ea și Adam au avut-o asupra tuturor animalelor, dar fiara îi amintește de păcatul comis,

iar călătorii încep să plângă înaintea porții raiului. Un înger îi spune lui Sit că Adam nu se poate vindeca, fiindcă se apropie de moarte, dar îi dă, totuși, o ramură din arborele interzis. Adam recunoaște creanga, își împletește din ea o cunună pe care și-o pune pe cap, iar sufletul său este dus aproape de Dumnezeu. Eva și Sit văd cum, grație rugăciunilor îngerilor și ale arhanghelului Mihail, Dumnezeu ia sufletul lui Adam. Dumnezeu îi arată lui Sit unde să-și îngroape tatăl. Eva îl roagă pe Dumnezeu să ia și sufletul său și moare după șase zile, fiind îngropată lângă Abel. Din cununa de pe capul lui Adam crește un copac.

Textul românesc este apropiat de unele versiuni slavone scurte ale apocrifului, precum cea rusească din secolul al XVII-lea publicată de A. Pypin (1862: 4–7), cu mențiunea că textul slavon are, totuși, o parte finală mai amplă decât manuscrisele românești, care descrie legătura dintre copacul rășărit din coroana de pe capul lui Adam și crucea lui Hristos. De asemenea, textul românesc este apropiat și de o versiune ucraineană din secolele al XVI-lea – al XVII-lea publicată de I. Franko (1896: 19–23), despre care Emil Turdeanu a spus că ar fi fost realizată de un scrib care locuia într-o regiune românească, mai exact în satul Dubăuți din Suceava (Turdeanu 1981: 102–104).

3.2. Particularitățile compoziționale ale primei traduceri românești în raport cu principalele tradiții ale apocrifului și cu iconografia vieții lui Adam și a Evei¹⁰

Încă de la sfârșitul veacului al XIX-lea evidențierea particularităților specifice tradițiilor apocrifului a reprezentat, așa cum am amintit, o constantă a studiilor asupra apocrifului. Regăsim aceeași preocupare și în cercetările recente, care au realizat și prezentări sinoptice ale textelor ilustrând aceste tradiții principale. În 1994 Gary Anderson și Michael Stone au întocmit o primă astfel de prezentare, pe care au îmbunătățit-o considerabil, de altfel, în 1999 (*A Synopsis of the Books of Adam and Eve*); cei doi au pus în paralel un text grecesc, un text latin, un text slavon, textul armean și textul georgian¹¹.

Monografia consacrată de Jean-Pierre Pettorelli în 2012 tradiției latine a prilejuit o a doua prezentare sinoptică a principalelor tradiții ale apocrifului, la care au contribuit și Albert Frey, Jean-Daniel Kaestli și Bernard Outtier. Aici sunt incluse un text grecesc, ambele redacții latine, textul armean și textul georgian¹².

¹⁰ La cercetarea apocrifului în paralel cu iconografia despre Adam și Eva invită chiar cele mai vechi versiuni vernaculare despre existența protopărinților: astfel, o versiune germană a *Vieții lui Adam și a Evei*, realizată la sfârșitul Evului Mediu de Liutwin și numită *Adam und Eva*, conservată în Codex Vindob. 2980 (Biblioteca Națională din Viena) este însoțită de miniaturi specifice. Pentru vechimea și răspândirea versiunilor *Vieții lui Adam și a Evei* în limbile vernaculare europene (cu excepția limbilor din estul Europei), vezi Murdoch (2009).

¹¹ Ne vom referi la acest sinopsis ca la Syn. Anderson–Stone.

¹² Ne vom referi la acest sinopsis ca la Syn. Pettorelli.

În legătură cu cele două prezentări sinoptice se cuvin făcute câteva precizări suplimentare. Din punctul de vedere al conținutului, ele au în comun doar textele armean și georgian. Tradiția greacă este ilustrată prin câte un text distinct în fiecare sinopsis: Anderson și Stone au tradus în engleză și au publicat un text grecesc pregătit de Nagel, deja publicat de Denis (Anderson – Stone 1999: vii–viii); un text diferit este prezentat de Jean-Daniel Kaestli în sinopsisul lui Pettorelli (2012: 747–754). În ceea ce privește tradiția latină, J.-P. Pettorelli a reținut două texte: unul, numit convențional lat-P, care este conservat doar în două codice și prezintă o serie de similitudini cu versiunile grecești și orientale; un al doilea, numit convențional lat-V, care ilustrează un tip reprezentat de 105 texte¹³. Tradiția slavonă este reținută doar în sinopsisul întocmit de Anderson și Stone, care au ales textul editat de Jagić, text care ilustrează redacția slavonă lungă (Anderson – Stone 1999: xi).

În condițiile în care tradiția românească derivă din redacția slavonă scurtă, neluată în considerație până acum în sinopsisurile apocrifului, considerăm că prezentarea sa este extrem de utilă, întrucât clarifică atât raportul său, cât și al originalului său, care urmează, totuși, să fie identificat, cu principalele tradiții ale apocrifului. Completăm, astfel, implicit, o lacună privind raportul redacției slavone scurte cu celelalte tradiții.

În ceea ce privește organizarea textelor în sinopsis, autorii acestora au profitat de de structura dialogică a apocrifului¹⁴. Practic, apocriful nu este decât rareori o narațiune la persoana a III-a, cel mai adesea fiind organizat ca o suită de replici atribuite lui Dumnezeu, diavolului, șarpelui, lui Adam, Evei, lui Sit, lui Cain etc. Structura dialogică trebuie să fi favorizat ordonarea diferită a unor episoade în cadrul redacțiilor apocrifului. Pe de altă parte, ea a permis autorilor sinopsisurilor să numeroteze aceste episoade, considerându-le un fel de pericope *sui-generis*, și să urmărească în ce măsură ele se regăsesc într-una sau în mai multe tradiții ale apocrifului.

În prezentarea pe care o vom face primei traduceri românești comparativ cu scrierile ilustrând cele mai vechi tradiții ale apocrifului, vom utiliza toate textele din sinopsisul publicat în monografia consacrată tradiției latine a lui Pettorelli, respectiv textul slavon și, eventual, textul grecesc din sinopsisul publicat de Anderson și Stone¹⁵.

Vom urmări principalele secvențe ale textului românesc din ms. 469, care este, de altfel, editat aici, fiind considerat text de bază pentru prima traducere românească a apocrifului. Secvențele textului românesc au fost organizate după modele deja acceptate în istoria cercetării apocrifului; astfel, comparația dintre tradiția românească și celelalte tradiții ale *Vieții lui Adam și a Evei* se poate face cu ușurință.

¹³ Cele 105 texte au fost clasificate de Pettorelli în șase sub-tipuri, determinate în funcție de diverse criterii, dintre care cel mai evident este cel al regiunii de răspândire a apocrifului; ca urmare, există un sub-tip „renan”, unul din Germania de Sud, unul din Boemia, unul englez (Pettorelli 2012).

¹⁴ Pentru organizarea narativă a scrierii, vezi Anderson (1996).

¹⁵ Vom preciza ori de câte ori vom utiliza acest text.

a) Autoritatea primilor oameni asupra animalelor:

Adam era în rai m{a}inte de greșală și era lui toate pre voie, adecă toate pre voia lui î{mbla}.

Pasajul apare doar în redacția slavonă lungă (Syn. Anderson–Stone: 1) și trimite la pericopa din *Geneză* 1,26.

b) Visul lui Adam despre uciderea lui Abel:

Iară deaca îl {scoa}se din rai, ședea în Edem înaintea porței raiului. Și văzu în vis cum va naște Cain și Avel și în care an va ucide Cain pe Avel, fratele său.

Motivul apare doar în redacția slavonă lungă (Syn. Anderson–Stone: 27). Celelalte tradiții ale apocrifului (gr., latine, arm. și georg.) îi atribuie Evei visul premonitoriu (Syn. Pettorelli 800-804). Conform unora dintre acestea (lat-V, lat-P, arm., georg.), Adam și Eva îi separă pe cei doi frați, ca nu cumva visul Evei să se împlinească (Syn. Pettorelli 800-804).

c) Interdicția îngerului privind mărturisirea visului:

Și-l conteni îngerul să nu spuie Evei.

Și în celelalte tradiții, mai puțin în lat-V (Syn. Pettorelli 802), un înger vine la Adam, dar pentru a-l opri să-i spună visul nu Evei – pentru că respectivele tradiții îi atribuiau Evei visul premonitoriu –, ci lui Cain, și pentru a-i alina supărarea; acestea precizează că îngerul este trimis de Dumnezeu. În redacția slavonă lungă, în gr. și arm., îngerul care îi spune să păstreze secretul este arhanghelul Mihail (Syn. Anderson–Stone: 27; Syn. Pettorelli 803). În georg., îngerul este Gabriel (Syn. Pettorelli 803). În lat-P, ca și aici, numele său nu este precizat (Syn. Pettorelli 802).

Doar lat-P precizează întâi că Adam nu trebuie să spună nimic despre vizita angelică Evei, iar apoi revine, referindu-se deopotrivă la Cain și la Eva. (Syn. Pettorelli 803)

d) Boala lui Adam:

Și acolo petrecu 9 sute de ani și șaptezeci și căzu într-o boală de inima și nu știia ce iaste boala.

Vârsta lui Adam pare un *hapax*; alte tradiții precizează că ar fi vorba de 930 de ani, inspirându-se din *Geneză* 5,5 (lat-V; lat-P; gr. Syn Anderson–Stone¹⁶; arm.; georg.; sl.) (Syn. Anderson–Stone: 33; Syn. Pettoirelli 812-813).

Tot un *hapax* este și precizarea bolii de care suferă Adam.

e) Reunirea familiei în jurul părintelui muribund:

Și să adunară marii și micii toți și să miră și grăia către Eva.

— O, maica noastră, Evo, tu ale lui toate știi. Spune noao de ce bolește părintele nostru.

Și era pregiur Adam 6000 de bărbați.

Numărul de 6000 pare specific traducerii românești.

Este de remarcat că doar această traducere nu consemnează dorința lui Adam de a-și vedea fiii, așa cum se întâmplă în celelalte tradiții (Syn. Anderson–Stone: 33; Syn. Pettoirelli 812-813); ca urmare, textul nu capătă caracteristicile unui testament¹⁷.

f) Povestea Evei despre viața în rai:

Eva zise:

— Spune-voi voao, fii<i> miei. Când făcu Dumnezău raiul și toată lumea și făcu pre p{ărin}tele vostru Ad{am} și pre mine și deade noao r{a}iul și toate dobitoacele și gadinele și toate păsările zburătoare, Adam socotia partea despre răsărit și despre miazănoapte, iară eu socotia partea despre {a}pus și despre amiazădizi. Așa acestea toate ne deade noao Dumnezău și ne zise noao:

— Din toate să mâncați din câte sânt în rai, iar dintr-un pom să nu mâncați.

Și arată noao pomul. Și {s}ă sui Dumnezău în {ce}ri, iară ce era în rai biruiam tot noi. Și fără zisa lui Adam și a mea, toate fierile și gadinele și dobitoacele nu cuteza să îmble sau să pască ceva până nu ziceam noi lor.

Motivul împărțirii raiului sub stăpânirea primilor oameni – partea de est și nord, sub protecția lui Adam, iar cea de vest și sud, sub protecția Evei –, motiv specific apocrifului, se regăsește în toate celelalte tradiții ale scrierii (Syn. Anderson–Stone: 48; Syn. Pettoirelli 836-837). Acestea precizează însă, în mod suplimentar, că Adam stăpânea vietățile masculine, iar Eva pe cele femele (Syn. Anderson–Stone: 48; Syn. Pettoirelli 838-839).

În alte tradiții, Adam, nu Eva dezvăluie interdicția divină (Syn. Pettoirelli 816-819).

Detaliile despre plecarea lui Dumnezeu în cer și despre puterea absolută a primilor oameni asupra animalelor nu se regăsesc în celelalte tradiții.

¹⁶ Textul grecesc editat de Kaestli nu precizează durata vieții lui Adam; vezi Syn. Pettoirelli 812–813.

¹⁷ Vezi în acest sens remarca lui J.-P. Pettoirelli (2012: 354-355, n. 109).

g) Întâlnirea cu diavolul:

Atuncea veni diavolul luminos ca un înger și zise către noi:

— Ce v-au zis voao Dumnezeu să mâncați sau să nu mâncați în rai?

Adam zise:

— Din toate ne-au zis noao să mâncăm, numai dintr-un pom să nu mâncăm!

Diavolul zise:

— Mult îmi pare rău de voi, că nu înțelegeți că de-ați mânca voi dintru acelaș pom, voi ați fi dumnezei.

Întâlnirea nu este menționată în celelalte tradiții, care precizează, în schimb, că Satan s-a apropiat de partea din rai aflată sub stăpânirea lui Adam (Syn. Anderson–Stone: 49; Syn. Pettorelli 836-839).

În plus, în celelalte tradiții, pasajul nu este conceput ca un dialog între Adam și diavol, ci, conform modelului din *Geneză* 3,1-5, ca un dialog între Eva și șarpe, prin care vorbește însă diavolul (Syn. Anderson–Stone: 52-54; Syn. Pettorelli 842-845).

h) Întâlnirea dintre diavol și șarpe:

Aceasta zise diavolul și să duse și află pre șarpe. Șarpele, deaca văzu pre diavol, îi păru și lui că iaste înger.

Pasajul lipsește din lat-V (Syn. Pettorelli 838-840). În celelalte tradiții, diavolul completează cu șarpele împotriva primilor oameni (Syn. Anderson–Stone: 49-50; Syn. Pettorelli 838-841). Cu excepția primei traduceri slavone, celelalte versiuni (lat-P, gr., arm. și georg.) precizează că, în acel moment, diavolul și șarpele se aflau în afara raiului (Syn. Anderson–Stone: 49-50; Syn. Pettorelli 840-841). Prima traducere slavonă precizează, în schimb, că șarpele este înșelat de diavol (Syn. Anderson–Stone: 51).

i) Ispitirea Evei de către șarpe:

Și veni șarpele la mine și-m arătă o poamă din pom.

Eu deaca văzui și știia că șarpele iaste mai drag lui Dumnezeu decât toate facerile lui, luai poama de la el și mâncai și deaca mâncai inima mea să turbură întru mine de năprasnă și întru latorea mea căzu frunza pomilor toată. Eu întrai supt pomul cela ce dintr-nsul mâncase.

Pasajul este absent din lat-V (Syn. Pettorelli 844-846).

Motivul conform căruia Eva știa că șarpele este mai drag lui Dumnezeu este specific acestui text.

Conform celorlalte tradiții, șarpele ia înfățișarea unui înger când se apropie de Eva (Syn. Anderson–Stone: 53; Syn. Pettorelli 841). Diavolul vorbește prin intermediul șarpelui, când o ispitește pe Eva, spunându-i că, dacă primii oameni ar mânca din pomul interzis, ar deveni dumnezei (Syn. Anderson–Stone: 54; Syn. Pettorelli 842-847).

Motivul ascunderii Evei sub copacul din care a gustat este prezent doar în versiunea slavonă lungă (Syn. Anderson–Stone: 58), care precizează, ca de altfel toate celelalte tradiții, cu excepția lui lat-V, care nu consemnează episodul, că doar frunza smochinului nu căzuse (Syn. Anderson–Stone: 53; Syn. Pettorelli 852).

j) Ispitirea lui Adam:

Și strigai pre Adam și ziș:

— Adame, vino aicea de vezi ciudesă mare!

Eu rostul meu deschiș, iară limba mea însăș grăi dintru mine ca să mănânce și Adam. Așijderea luo și Adam și mîncă. Îndată să deșchiseră ochii noștri și ne văzum goli și dezbrăcați și inimile noastre să aprinseră spre pohtă și fu așa că căzu frundza din toț pomii căți era în rai, numai a smochinului rămase de nu căzu și cusum frunză de smochin de ne făcum veșminte și ne îmbrăcăm.

Motivul chemării Evei, care îl anunță pe Adam că vrea să îi arate o minune, este prezent și în lat-P, gr, arm. și sl. (Syn. Anderson–Stone: 60; Syn. Pettorelli 852-853).

Textul sugerează că limba Evei vorbește de la sine; textul grecesc și prima traducere slavonă precizează, mai clar, că diavolul vorbește prin ea (Syn. Anderson–Stone: 60; Syn. Pettorelli 853).

Toate textele, mai puțin lat-V, precizează că Eva l-a îndemnat pe Adam să mănânce și că acesta a mâncat (Syn. Anderson–Stone: 60-61; Syn. Pettorelli 854-855)¹⁸.

Doar acest text spune că primii oameni își dau seama de goliciunea lor doar după ce și Adam mănâncă din fructul interzis și prin această formulare se apropie de pericopa din *Geneză* 3,7. Precizarea privind aprinderea poftii trupesti este specifică primei traducerii românești. Tot acesteia îi este specific motivul conform căruia primii oameni își cos haine în același timp, motiv prin care apocriful se apropie de pericopa biblică (*Geneză* 3,7).

k) Intrarea lui Dumnezeu în rai:

Atuncea auzim glas din ceri grăind îngerul și chiemând pre toț îngerii zicând:

— Veniț, că grăiaște Dumnezău să pogorâm în rai, că Adam au greșit.

¹⁸ După cum notează Bernard Outtier, pasajul se regăsește doar în a doua redacție georgiană a apocrifului (Pettorelli 2012: 855).

Așa pogorî Domnul cu toți îngerii săi și stătu scaunul în mijlocul raiului și strigă Dumnezeu cu glas mare de zise:

— Adame, Adame, unde ești?

Răspunse și grăi mult.

Pasajul lipsește din lat-V (Syn. Pettorelli 854-855). Numai în a doua redacție a textului georgian, singura care consemnează acest episod (Pettorelli 2012: 855), numele îngerului nu este precizat; lat-P și arm. precizează că este vorba de Gabriel, în timp ce textul grecesc și versiunea slavonă lungă menționează că e vorba de Mihail (Syn. Anderson–Stone: 62; Syn. Pettorelli 854-855).

În toate celelalte tradiții, Dumnezeu însuși spune că Adam a greșit și că îl va judeca (Syn. Anderson–Stone: 62; Syn. Pettorelli 856-857).

Detaliul conform căruia Dumnezeu vine cu toți îngerii săi este specific textului nostru. În celelalte tradiții, Dumnezeu vine pe un car tras de heruvimi, acompaniat de îngeri (Syn. Anderson–Stone: 62; Syn. Pettorelli 856-857)

Ca și lat-P și prima traducere slavonă, textul românesc precizează că tronul lui Dumnezeu este așezat în mijlocul raiului; lat-P precizează suplimentar, ca și textul gr. și arm., că acolo era pomul vieții (Syn. Anderson–Stone: 62; Syn. Pettorelli 856-857) .

Lat-P, arm. și prima traducere slavonă, ca și textul de aici, atunci când prezintă întrebarea lui Dumnezeu, nu sugerează că Adam s-ar fi ascuns (Syn. Anderson–Stone: 63; Syn. Pettorelli 856-856).

Doar acest text nu oferă niciun detaliu despre discuția dintre Dumnezeu și Adam (Syn. Anderson–Stone: 63-68; Syn. Pettorelli 856-861).

l) Scoaterea din rai, rugăciunea lui Adam și a arhanghelului:

Și ne luă pre noi îngerii și cumplit ne bătură și ne scoaseră din rai. Adam să ruga, ca doară să va milostivi Dumnezeu pre noi să ne iarte și să ne lase, iară arhanghelul Ioil neîn{ce}tat să ruga pentru noi cătră scaunul părint{e}lui.

Motivul expulzării primilor oameni de către îngeri apare și în celelalte tradiții (Syn. Anderson–Stone: 69; Syn. Pettorelli 866-867). Mențiunea conform căreia Adam și Eva au fost conduși de îngeri în afara raiului se bazează, foarte probabil, pe o reinterpretare a pasajului din *Geneză* 3,24, unde se precizează deopotrivă că Adam a fost izgonit din paradis și că heruvimi cu sabie de foc au fost așezați la porțile raiului, pentru a păzi drumul către pomul vieții. Această proximitate textuală a două evenimente distincte va fi prilejuit interpretarea, consemnată și în numeroasele tradiții ale apocrifului, conform căreia îngerii îi scot pe primii oameni din rai.

Regăsim același motiv – al îngerului/ îngerilor care îi călăuzesc pe Adam și Eva afară din rai – și în iconografie, unde Adam și Eva apar adesea izgoniți de un înger care ridică, amenințător, o sabie.

Motivul sancțiunii corporale primite de Adam și Eva de la îngerii atunci când sunt scoși din rai este specific acestui text (Syn. Anderson–Stone: 69; Syn. Pettorelli 866-867). Motivul pedepsei corporale primite de primii oameni din partea unui singur înger la scoaterea din rai își are însă corespondent în iconografie, unde pare a fi însă prezent destul de rar. Îl regăsim sugerat într-un mozaic din Monreale (vezi fig. 1): în stânga imaginii, Dumnezeu îi ceartă pe Adam și Eva, aflați încă în rai; pe coloana centrală, plasată lângă geamul bisericii, se vede heruvimul care păzește raiul; în dreapta, deja în afara raiului, sunt Adam și Eva, urmați de un înger cu aripile mari deschise, care ține mâinile pe umerii lui Adam, împingându-l parcă.

Un secol mai târziu, împingerea lui Adam de către înger este dublată de gestul amenințător al acestuia, care ridică sabia pentru a-i speria pe protopărinți; aceștia au deja în mâini obiectele care îi vor ajuta să-și ducă traiul: Adam – o unealtă de săpat pământul, Eva – o furcă (vezi fig. 2).

Ațiunea punitivă a îngerului este surprinsă pe un capitel al Bisericii Notre-Dame-du-Port din Clermont-Ferrand, care prezintă o imagine frontală cu Adam și Eva. Amândoi încearcă să își ascundă goliciunea cu o frunză de smochin (cf. *Geneză* 3,7); în spatele lor, în poziție centrală, se află un heruvim cu aripile larg desfăcute. Cu mâna dreaptă, el îl ține pe Adam de barbă și îl împinge să iasă din rai; la rândul său, Adam o trage pe Eva de păr; aceasta este prezentată la pământ, piciorul lui Adam apăsându-i coapsa dreaptă (vezi fig. 3)¹⁹.

Motivul rugăciunii lui Adam pentru a obține iertarea de la Dumnezeu apare în toate tradițiile, mai puțin în lat-V (Syn. Anderson–Stone: 69; Syn. Pettorelli 866-869).

Motivul rugăciunii arhanghelului Ioil pentru iertarea primilor părinți este specific tradiției slavone și celei românești (Syn. Anderson–Stone: 72; Syn. Pettorelli 865-869). Arhanghelul Ioil este evocat și cu alte ocazii în prima traducere românească a apocrifului (vezi *infra*, 3.2.o), care urmează astfel îndeaproape modelul slavon (Syn. Anderson–Stone: 72). În versiunea slavonă lungă, Ioil este întruchipat rugându-se la moartea lui Adam pentru iertarea acestuia (Syn. Anderson–Stone: 79); în aceeași tradiție, tot el aduce slavă lui Dumnezeu după încheierea funeraliilor Evei (Syn. Anderson–Stone: 95). Arhanghelul Ioil nu este o prezență constantă în apocrife²⁰: el apare în tradiția slavonă a *Vieții lui Adam și a Evei* și în traducerea românească,

¹⁹ Imaginea a fost discutată de Kurt Flasch (2007: 14) din perspectiva aprecierii medievale a gradului de culpabilitate a celor doi oameni: poziția Evei sugerează subordonarea sa față de Adam, faptul că ea, mai degrabă decât Adam, a fost păcătoasă. Flasch notează totodată că această ilustrare a supunerii și pedepsei Evei nu reprezintă imaginea „medievală” prin excelență a primului cuplu, deși era, totuși, legitimată de teologie.

²⁰ Prezența sa nu este consemnată în apocrifele publicate în Bovon–Geoltrain (1997) sau în Geoltrain–Kaestli (2005).

precum și în tradiția slavonă a apocrifului *Apocalipsul lui Avraam*. Numele lui a fost explicat de Emil Turdeanu ca rezultat al unei erori lingvistice, provenind din interpretarea defectuoasă a numelui divin *Yâ-êl*, transmis în greacă sub formele *Ίαήλ* și *Ίωήλ* (Turdeanu 1981: 110).

m) Căutarea hranei:

Așa ne scoase pre noi din rai și, deacă ne lăsă, ședeam în Edem ca niște streini. Adam căzu cu fața sa la pământ și plângea și petrecum acolo 15 zile și așa slăbi sufletul meu de foame. Eu ziș cătră Adam:

— Scoală, Domnul meu, și mergi de caută ceva hrană noao, că inema mea de foame s-au micșurat, și sufletul meu s-au împutinat”.

Adam suspină și zise:

— O, Evo, {d}e n-aș căuta de puținel gândescu la inema mea a sparge fața ta, ce nu am cu cine hi și mă tem de Dumnezău, că inima m{ea} nu să împarte d{e} tine.

Și ne sculăm și încungiurăm pământul și nu aflăm nemică mâncare, numai pălămidă, iarbă de {ț}arină.

Un pasaj oarecum asemănător se află în textul grec editat și tradus de Kaestli²¹, cu diferența că acesta precizează că cei doi nu mănâncă șapte zile, nu cincisprezece, și nu menționează ierburile cu care se hrănesc, spunând doar că au mâncat hrană pentru animale (Syn. Pettorelli 869-871). Perioada de șapte zile apare în toate celelalte versiuni (Syn. Anderson–Stone: 2-5; Syn. Pettorelli 762-769). Celalaltă versiune slavonă menționează că au mâncat spini și iarbă sălbatică (Syn. Anderson–Stone: 4).

Gary Anderson a analizat acest episod în care primii părinți, căutând hrană, ajung să se hrănească doar cu ierburi, și a observat că tradiția latină²², respectiv cele armeană și georgiană tratează diferit subiectul: în tradiția latină, Adam și Eva nu se căiesc pentru motivul bine definit al pierderii hranei, ci pentru un motiv mai general, acela de a fi pierdut vechiul mod de viață; versiunile georgiană și armeană accentuează natura particulară a existenței perechii după izgonire (cei doi erau siliți să mănânce hrana animalelor), ceea nu mai poate fi discutat în termenii unei experiențe umane generale. Această particularitate compozițională este unul dintre argumentele pentru care Anderson (2000) consideră că versiunile georgiană și armeană sunt mai apropiate de modul rabinic de înțelegere a păcatului și a penitenței lui Adam, fără a însemna că ar reflecta o tradiție iudaică, în timp ce versiunea latină include tendințe de organizare a materialului în funcție de precepte creștine.

²¹ Este vorba despre un pasaj conservat doar în manuscrisele R și M din a doua redacție greacă, despre care Jean-Daniel Kaestli consideră că provin din aceeași ramură ca și tradiția slavonă; vezi stema de filiație întocmită de acesta în Pettorelli (2012: 753).

²² Cele două redacții latine principale identificate de Pettorelli tratează extrem de unitar acest motiv; ca urmare, observațiile lui Anderson își păstrează integral relevanța.

n) A doua rugăciune a lui Adam:

Și iară venim în Edem și plângând am vărsat lacrimi. Și zise Adam:

— Doamne, slobozi-ne o floare din rai, ca să te pomenescu.

Atuncea Dumnezeu trimise lui tămâie și livan și ladan, și luă Adam și fece rugă către Dumnezeu.

Pasajul nu există independent în celalalte tradiții, care, cu excepția lui lat-V, unde este absent, l-au integrat în cadrul primei rugăciuni a lui Adam (vezi I). În acestea, Adam se roagă însă îngerilor să-i îngăduie să ia unul sau mai multe arome din rai și, în cele din urmă, le primește, pe când aici și în prima redacție slavonă el se roagă direct lui Dumnezeu, care îi trimite darurile (Syn. Anderson-Stone: 72; Syn. Pettorelli 866-869). Plantele arome sunt trei, aceleași aici și în versiunea slavonă lungă (Syn. Anderson–Stone: 73)²³.

o) Împărțirea raiului, dăruirea animalelor, zapisul lui Adam:

Atuncea să milostivi Dumnezeu și arhanghel Ioil împărți a șapte parte din rai și o deade n{o}ao. Și mainte a{m lu}at din poamel{e} spinului în 10 zile. După aceea, am luat grâul și miiarea și laptele și mâncăm și ne săturăm. Și scoase toate gadinele și dobitoacele și toate fierile din rai și le deade lui Adam. Adam le împărți și fece unele sălbatece, altele dumeastece și să hie de hrană și le zise tuturor pre nume. Așijderea și celor ce zboară. Și zis Dumnezeu lui Adam:

— Spin și scai să crească după în palmele tale.

Și luă Adam boii și ară. Și veni diavolul și stătu înaintea boilor. Și nu lăsa pre Adam să are, și zise lui Adam:

— Nu te voi lăsa să lucrezi pământul, că pământul iaste al meu, iară a lui Dumnezeu sânt ceriurile și raiul. Deci de veri să hii al meu, tu lucrează pământul, iară de vei să fii a lui Dumnezeu, tu mergi în rai.

Adam zise:

— A lui Dumnezeu sânt ceriurile și pământul și toată lumea.

Și iarăș diavolu{l} nu lăsa pre Ad{am} să are, ce zise lui Adam:

— Scrie-m zapis de la mâna ta și-m dă mie, și atuncea veri ara pământul.

Adam zise:

— Al cui iaste pământul, al aceluia sânt și eu, și feciorii miei”, că știa Adam că va să pogoară Dumnezeu pre pământ și să va naște din svânta și precurata Fecioară Mariia.

Diavolul să bucură foarte și-i zise:

— Așa scrie mie.

Și luă Adam o leapede de piatră și scrise a sa scriptură și zise așa:

— Al cui iaste pământul, al aceluia sânt eu și feciorii miei, că știa.

²³ Argumente conform cărora mențiunea aromelor ar indica o proveniență creștină a scrierii au fost aduse recent de R. Nir (2004); pe o poziție contrară se situează însă Marinus De Jonge și Johannes Tromp (1997: 69–70), respectiv P.-B. Smit (2004).

Și luo diavolul scriptura de la Adam și o ținea în țămurile Iordanului, în loc tare și ascuns. Și păzâia scriptura aceea patru sute de draci.

Un pasaj asemănător se întâlnește doar în redacția slavonă lungă (Syn. Anderson–Stone: 6), care se caracterizează însă prin faptul că protopărinții îl aud pe Ioil rugându-se lui Dumnezeu abia după ce ei petrec 15 zile în jurul raiului.

Pasajul, apocrif, despre scoaterea animalelor din rai, despre împărțirea și numirea lor de către Adam are, totuși, un corespondent în *Geneză* 2,19-20. Tot un temei scripturar au și cuvintele pe care Dumnezeu le adresează lui Adam, la ieșirea din rai (*Geneză* 3,17-19).

Pasajul despre contractul dintre Adam și diavol apare doar în tradiția slavonă a apocrifului și, implicit, în tradiția românească. Faptul că Adam urma să-și câștige traiul lucrând pământul era sugerat deja în *Geneză* (3,17-19; 3,23). Ca urmare, Adam este adesea înfățișat muncind pământul (vezi fig. 4). Uneori, reprezentările surprind chiar legătura cauzală dintre păcatul originar și munca la care Adam va fi supus, înfățișându-l pe Adam, în momentul izgonirii din rai, cu o unealtă de muncit pământul în mână (vezi *supra*, fig. 2). Sugestia este evidentă: Adam este izgonit din rai, din pricina neascultării sale și, în noua viață, va munci pământul. Felul muncii lui Adam este reprezentat în mod destul de stereotip, iar reprezentările lasă loc, uneori, și descrierii activității Evei: aceasta toarce și crește copiii.

O astfel de viziune asupra vieții terestre a primului cuplu avea și Picu Pătruț, care, într-o miniatură din veacul al XIX-lea (vezi fig. 5), pictează întreaga existență a protopărinților: în stânga se află Adam adormit; din el este plăsmuită Eva de o figură aureolată. Eva este mică, semn că abia a fost creată; cel ce o plăsmuiește este însuși Hristos. Spre dreapta, către centrul imaginii se vede un copac în jurul căruia este încolăcit un șarpe: din gura lui, adică urmare a vobelor lui, Eva ia un fruct al arborelui și întinde un altul și lui Adam. Deasupra lor, stă scris: „Greșala lui Adam”. Păcatul este sugerat și vizual: amândoi poartă frunze de smochin, semn că și-au descoperit goliciunea. În plan ușor îndepărtat se vede un serafim cu șase aripi care păzește o poartă: este poarta raiului, a cărei margine este, de altfel, clar delimitată de miniaturist. În afara raiului, un înger înaripat atinge umărul Evei, care ține capul plecat, în semn de tristețe. Și ea, și Adam poartă haine. În dreapta, în plan apropiat, se văd Adam și Eva, în afara raiului: Adam, îmbrăcat cu o tunică roșie, lucrează pământul; Eva, cu broboadă pe cap, toarce în fața casei; în fața Evei, într-un leagăn așezat pe pământ, se zărește capul unuia dintre copiii lor.

Motivul zapisului semnat de Adam și utilizarea sa în literatură și în iconografie au făcut obiectul a mai multe studii. S-a constatat că la baza acestui motiv stau câteva texte canonice care evocă un chirograf care înrobea neamul omenesc puterii Răului. Aceste scrieri, sistematizate de Turdeanu (1981: 115), sunt *Epistola către Coloseni* (II, 14), strofa 22 a *Imnului Acatist* și slujba de vecernie din marțea celei a cincea săptămâni a *Triodului*.

Motivul zapisului, semnat de Adam pentru a obține de la diavol permisiunea de a ara pământul, se regăsește, de asemenea, în iconografie, apărând, așa cum a arătat Paul Henry, pe frescele bisericilor din Bucovina. Dacă motivul chirografului era deja sugerat de textele enumerate mai sus, alte scrieri canonice, anume *Evanghelia lui Ioan* (12,31) și o scriere a apostolului Pavel (2 *Cor.* 4,4) sugerau că pământul îi aparține diavolul. Pe baza acestui temei scripturar și exegetic s-a grefat iconografia zapisului lui Adam, care apare deja la mijlocul secolului al XVI-lea pe bisericile Mănăstirilor Voroneț și Vatra Moldoviței, respectiv, spre sfârșitul veacului al XVI-lea, pe fresca de la Sucevița. La Mănăstirea Voroneț, o frescă îl reprezintă pe Adam scriind ceea ce îi spune Satan. Adam ține pe genunchi un rulou deschis pe care diavolul îl arată cu degetul și pe care primul om scrie: „Aici Adam a scris recunoștința sa” (Henry 1927: 83).

Tema contractului dintre Adam și diavol, răspândirea ei în literatură și în iconografie au făcut recent obiectul unor ample analize ale lui Michael Stone (2000a, 2002) care a remarcat că, începând cu secolul al XVI-lea, mai ales în Moldova, legenda chirografului lui Adam a cunoscut o extraordinară înflorire, ale cărei cauze rămân necunoscute. Răspândită în cercurile creștine grecești și orientale, ea a fost valorificată în legende, poeme și pictură, care au accentuat ideea că zapisul dintre Adam și Satan a condus la înrobirea oamenilor, pînă la venirea lui Hristos²⁴.

Detaliul despre ascunderea zapisului în Iordan și despre păzirea sa de către 400 de demoni pare specific tradiției românești și versiunii slavone scurte. Detaliul despre ascunderea contractului în Iordan este însă o temă iconografică, fiind prezentă în reprezentările Botezului lui Hristos. Așa se întâmplă în cazul unei miniaturi a *Botezului* conservate pe un *Tetravengheliar* datând din 1609, realizat de Anastasie Crimca, mitropolitul Moldovei. Aceasta îl prezintă pe Hristos în Iordan; în dreapta sa stă Ioan Botezătorul, în stânga sa sunt îngeri care urmăresc Botezul Fiului lui Dumnezeu; în planul superior, în ceruri, se vede figura lui Dumnezeu Tatăl, de la care coboară un porumbel, întruchipare a Sfântului Duh. O astfel de reprezentare transpune fidel pasajul evanghelic din *Marcu* 1,9-11 și *Ioan* 1,29-34, dar miniatura aduce detalii suplimentare: în apa Iordanului, Hristos stă pe o piatră de sub care ies mulți demoni; sub acea piatră se afla ascuns zapisul lui Adam, păzit de diavoli, despre care vorbește și *Viața lui Adam și a Evei*, dar care este menționat și de o lungă tradiție exegetică a Bisericii (Turdeanu 1981: 120). În timpul Botezului, acesta este rupt de Hristos, fiind chiar reprezentat în miniatură: este foaia pe care stă scris, în slavonă: „Adam a scris zapisul” (vezi fig. 6). Reprezentări similare se mai

²⁴ Analiza lui Stone a urmărit fragmente din *Coloseni*, din Sfinții Irineu și Ioan Hrisostomul; a discutat versiunea slavă, tradiția armeană, o legendă rusească, cel mai vechi text grec în care apar mărturii ale legendei (*Poemul despre Geneză și Exod* de Georgios Chumnos), dar și varianta greacă modernă, versiunea etiopiană a conflictului dintre Adam și Eva, care reține, de asemenea, câteva elemente ale narațiunii, precum și mărturii ale unor pelerini la Sfântul Munte. Cercetarea a avut în vedere, de asemenea, icoane din Asia Mică, din mănăstiri din fosta Iugoslavie și din România, în acest ultim caz adăugându-se și picturile murale și miniatura românească dedicată Botezului lui Hristos; vezi Stone (2000a, 2002).

găsesc pe o altă miniatură de la începutul veacului al XVII-lea provenind tot de la Mănăstirea Dragomirna, în pictura de la Mănăstirea Voroneț și pe o mică cruce de lemn din regiunea Sucevei, datând din secolul al XIX-lea (Turdeanu 1981: 122).

Atragem atenția asupra faptului că textul precizează clar că, la semnarea chirografului, Adam știa că Dumnezeu va veni pe pământ. Detaliul nu este neglijabil, pentru că el îl disculpă pe primul om de vina de a-și fi lăsat urmașii în puterea diavolului, dar este greu de înțeles, în măsura în care textul nu spune în ce condiții a aflat Adam de venirea lui Hristos. Un alt text apocrif, *Palia istorică*, explică însă contextul în care Adam a avut această revelație:

„Iară lemnul vieții nimic altă nu este, ci numai Hristos și Duhul Sfânt, precum și lui Adam i s-a arătat, ca un copaciu înalt întru creștere, ci vârforile lui ajungea tocma la ceriu și vederea lui – mai înfrumusețată era decât toate cele ce sânt în lume” (ms. 469, f. 3^v)²⁵.

Motivul înțelepciunii extraordinare a lui Adam, care derivă din proximitatea sa îndelungată cu lucrurile divine, se regăsește în iconografia occidentală de la sfârșitul Evului Mediu. O miniatură din cronica regilor din Köln, compusă la Aachen în jur de 1240 și păstrată azi la Bruxelles, îl arată pe Adam ca pe un înțelept care îl învață pe Sit geometria și astronomia. Adam, bătrân, este așezat pe un jilț; seamănă cu Dumnezeu Tatăl. În stânga lui, pe un alt jilț, se află Sit. Două coloane subțiri flanchează grupul compus din tată și fiu: pe una scrie *Geometria*, pe alta *Astronomia*. Două figuri masculine au scris denumirile coloanelor, care ilustrează, de manieră simbolică, știința lui Adam în aceste domenii. Miniatura arată că, în secolul al XIII-lea, Adam nu mai era văzut doar ca păcătos. Era imaginea lui Dumnezeu, pe care chiar Dumnezeu îl învățase natura lucrurilor²⁶.

p) Penitența lui Adam și a Evei; a doua și a treia ispitire a Evei:

Iară eu ziș cătră Adam:

— Doamne, să ne pocăim, cumva doară Dumnezău ne va izbăvi pre noi de diavolul acesta.

Adam zise:

— Să ne postim 40 de zile.

Eu ziș lui:

— Doamne, tu te posteăște 40 de zile, iară eu mă voi posti 44.

Și-m zise mie:

²⁵ În mod asemănător, conform tradiției latine consemnate în lat-V (29.2-9), spre deosebire de cealaltă tradiție latină, de tradițiile arm., georg., gr. și slavă, Adam află de venirea lui Hristos când gustă din pomul cunoașterii. Aceste informații concordă cu cele din tradiția iudaică, conform cărora revelațiile primite de Adam sunt anterioare păcatului (Pettorelli 2012: 346–353). Pentru Adam ca receptor al revelațiilor divine, vezi și Bertrand (1989).

²⁶ Reprezentarea este prezentată și comentată în Flasch (2007: 41–42).

— Întră tu într-o apă Tigrului și ține o piatră în capul tău, iară alta supt picioarele tale, și întră într-apă până în grumazi, și nu asculta de nimea ca să nu te prilească iară.

Și făcu mie sămn ascuns și zise către mine:

— Nu ieși până nu voi veni eu la tine.

Și să sculă Adam și să duse în Iordan a să pocăi. Acolo să adunară toate fierile și pasările și mulțime de îngeri de plânga de Adam. Adam să cufundă cu totul într-apa Iordanului și acolo petrecu 40 de zile.

Iară diavolul veni la mine luminos ca un înger. Și vărsa lacrimi până în pământ. Și grăia către mine:

— O, Evo, auzi Dumnezeu ruga ta și pre noi, îngerii săi, ascultatu-ne-au rugându-ne pentru tine. Și iată acum mă trimise Dumnezeu la tine ca să ieși dintr-apă.

Iară eu nu crezui.

Și iată veni și a treia zi, luminat ca și mainte. Și să făcu în chipul lui Adam. Și mult să nevoia a mă prilești. Iară eu nu ieșii dintr-apă până nu văzui sămnul ce-m făcuse mie Adam. Deaca svârși Adam patruzeci de zile, ieși din Iordan și, venind, agiunse pre diavolul pre cale viind către mine și să temu foarte gândind că mă va fi prileștit diavolul. Iară văzându-mă pre mine într-apă, să bucură foarte. Și când veni, eu nu crezui că iaste domnul meu, până când arătă mie sămnul ce făcuse. Atuncea ieșii dintr-apă și crezui că iaste domnul meu. Și atuncea ne izbăvi pre noi Dumnezeu de diavolul acela.

Invitația la penitență este absentă doar în textul gr. (Syn. Anderson–Stone: 7; Syn. Pettorelli 767-769). În versiunile latine, ea se face la inițiativa lui Adam; în cele arm. și georg. se face la inițiativa Evei, ca aici; în sfârșit, conform redacției slavone lungi, Eva îl îndeamnă pe Adam să se roage, iar el îi spune să postească (Syn. Anderson–Stone: 72; Syn. Pettorelli 766-769).

Doar în tradiția slavonă și în traducerea românească Eva realizează o penitență mai lungă decât Adam (Syn. Anderson–Stone: 8; Syn. Pettorelli 770-771), cu mențiunea că versiunile gr., arm. și georg. precizează că Eva va face penitență 34 de zile, lat-P – 33 de zile, iar lat-V nu dă astfel de detalii (Syn. Anderson–Stone: 8; Syn. Pettorelli 770-771).

Numai aici Eva își ține pe cap o a doua piatră; conform tuturor celorlalte tradiții, ea își pune doar o piatră sub picioare atunci când intră în Tigru (Syn. Anderson–Stone: 8; Syn. Pettorelli 770-771).

Toate tradițiile se acordă în ceea ce privește faptul că Eva trebuie să stea în apă până la gât (Syn. Anderson–Stone: 8; Syn. Pettorelli 770-771).

Doar aici nu se menționează nimic despre o eventuală rugăciune care trebuie să îi însoțească penitența (Syn. Anderson–Stone: 8; Syn. Pettorelli 770-771).

Doar aici și în versiunea slavonă lungă Adam este preocupat ca Eva să nu iasă din râu înainte de expierea completă a perioadei de penitență (Syn. Anderson–Stone: 9).

Acest text precizează că Adam „s-a cufundat cu totul” în apa Iordanului. Celelalte tradiții adoptă o formulare diferită, spunând că i s-au udat chiar și pletele (Syn. Anderson–Stone: 8; Syn. Pettorelli 772-773).

Faptul că Adam nu face penitență singur este un motiv întâlnit și în celalte tradiții (Syn. Anderson–Stone: 10; Syn. Pettorelli 772-775). Acestea menționează, în plus, că animalele, păsările, îngerii au făcut zid în jurul lui Adam, care, astfel, nu este udat de apele Iordanului, și că râul însuși s-a oprit în timpul penitenței primului om (Syn. Anderson–Stone: 10; Syn. Pettorelli 774-775).

Motivul celei de a doua ispite a Evei de către diavol, metamorfozat în înger, se regăsește în toate tradițiile apocrifului (Syn. Anderson–Stone: 11; Syn. Pettorelli 774-777), dar numai în tradiția slavonă și în cea românească Eva nu iese din apă, rezistând, așadar, cuvintelor înșelătoare (Syn. Anderson–Stone: 12; Syn. Pettorelli 776-777).

Doar versiunea slavonă scurtă și traducerea românească menționează o a treia ispită a Evei, care rezistă și acum, grație semnelor secret asupra căruia convenise cu Adam.

Doar tradiția slavonă, în ambele versiuni, și cea românească evocă bucuria lui Adam când descoperă că Eva și-a împlinit penitența (Syn. Anderson–Stone: 12).

r) Nașterea lui Cain și a lui Abel, moartea lui Abel:

Și șezum într-o Madiam și acolo născum pre Cain și pre Avel și amândoi ne păștea dobitocul. Iară într-o zi să sculă Adam dintru așternutul său și zise cătră mine:

— O, muiare, împlutu-s-au 14 ani de născutul lui Avel; spre ucisul lui Cain fu astăzi. Ci-m dă asinul să mă duc să-l aflu pre dânsul.

Eu deaca auzii aceasta, să aprinse inima mea.

Încălecă Adam și să duse și află pre Avel giungheat și nu-i zise lui Cain nemică, precumu-i zisease lui îngerul. Și aduse pre Avel și-l puse în locul ce să cheamă Rion.

Doar acest text nu dă detalii despre nașterea lui Cain și a lui Abel (Syn. Anderson–Stone: 26-28; Syn. Pettorelli 791-803). Doar prima traducere românească precizează că Abel și Cain s-au născut la Madian; în *Vechiul Testament*, respectiva regiune nu este menționată în legătură cu viața protopărinților, ci ca loc unde se refugiază Moise din fața mâniei lui Faraon (*Exod* 2,15) și ca regiune unde se stabilesc urmașii fiului lui Avraam numit Madian (*Geneză* 25,2-4; *Numeri* 31)²⁷.

Doar acest text precizează *expressis verbis* că Adam l-a găsit pe Abel înjunghiat și identifică locul unde l-a îngropat, în timp ce versiunea slavonă lungă și textul grec precizează că Adam și Eva l-au găsit pe Abel ucis (Syn. Anderson–Stone: 28; Syn. Pettorelli 803).

²⁷ Vezi și Sánchez Sanz (1970).

Motivul interdicției lui Adam de a-i spune ceva lui Cain, care nu se regăsește în textul biblic, trebuie înțeles, probabil, în legătură cu fragmentul din apocrif privind visul premonitoriu al lui Adam, pe care îngerul îl avertizează să îl țină secret²⁸.

Momentul găsirii trupului lui Abel de către părinți săi este surprins, la o dată târzie în pictura occidentală, după cum arată un tablou al lui Paolo de Matteis, realizat la sfârșitul secolului al XVII-lea sau începutul secolului al XVIII-lea (fig. 7).

s) Nașterea lui Sit:

Atuncea născum pre Sit. Și zisei cătră Adam:

— Nu-ț paie rău, domnul meu, că iată, în locul lui Avel, născum altul.

Și-i puseră numele lui Sit.

Doar aici și în versiunea slavonă lungă Eva îi spune lui Adam că Sit îl va înlocui pe Abel; în toate celelalte tradiții, aceste cuvinte i se atribuie lui Adam (Syn. Anderson–Stone: 31; Syn. Pettorelli 804-805), urmând astfel tradiția din *Geneză* 4,25.

Deși Sit nu mai este menționat în *Vechiul Testament* în legătură cu părinții săi, el primește un rol major în cadrul apocrifului, care, în toate tradițiile, îl indică drept un model al devoțiunii filiale și un recipient al revelațiilor divine²⁹.

ș) Boala lui Adam și posibila sa vindecare:

Atuncea Adam să răsti și zise:

— Taci, tu, muiare, că sufletul meu să împutină întru mine.

Iară Sit zise:

— Domnul meu, eu mă voi duce în rai și de acolo voi aduce oareșce. Vedea-veri și te veri odihni.

Adam zise:

— O, fiule! Cum să întri tu în rai? Nu așa, nu așa, ce pasă împotriva raiului și plângi, doară cumva ne va da Dumnezeu din pomul maslinului să văzu, ca doară mi s-are mai potoli boala.

Pasajul inițial, în care Adam o ceartă pe Eva, pare specific acestei traduceri³⁰. În economia narațiunii, el are rolul de a marca sfârșitul povestirii Evei.

²⁸ Cf. *supra*, (b), unde am arătat că în unele tradiții un înger îi cere lui Adam să nu îi spună lui Cain că-și va omorî fratele.

²⁹ Apocriful se apropie astfel de interpretările pe care figura lui Sit le-a suscitată în scrierile unor autori precum Filon din Alexandria (*De posteritate Caini* 124-126; 42-43; 1721-1723) sau Flavius Iosephus (*Ant. iud.* I, 68-71) și în tradiția gnostică; vezi și Moraldi (1987). Conform genealogiei lui Hristos din *Luca* 3,23-28, Hristos se înrudește cu Adam prin Sit.

³⁰ Cf. totuși un pasaj oarecum asemănător în prima traducere slavonă, dar inserat în alt loc; vezi Anderson–Stone: 75.

Doar această traducere și versiunea slavonă lungă atribuie o cauză generală durerii lui Adam; conform celorlalte tradiții, Sit presupune că Adam ar dori să guste iar din fructul oprit (Syn. Anderson–Stone: 34; Syn. Pettorelli 814-855). Aici și în versiunea slavonă lungă Sit sugerează că orice dar paradisiac l-ar alina pe Adam (Syn. Anderson–Stone: 35).

Doar aici Adam este cel care îl sfătuiește pe Sit să se ducă la rai ca un penitent; în celelalte tradiții, într-un prim moment Sit descrie el însuși gesturile sale de penitență (Syn. Anderson–Stone: 35; Syn. Pettorelli 814-817), iar abia apoi Adam îi sfătuiește pe Adam și pe Eva să meargă la rai ca niște penitenți (Syn. Anderson–Stone: 39; Syn. Pettorelli 822-823).

Doar aici și în tradiția armeană, Adam spune că vrea să vadă „din pomul măslinului”, cu mențiunea că scrierea armeană adaugă că din acest arbore curge ulei. În celelalte tradiții, specia copacului nu este precizată: textele latine vorbesc despre „arbor misericordiae”, iar cel georgian despre „pomul vieții” (Syn. Anderson–Stone: 40; Syn. Pettorelli 823-824). Textele gr., latine, arm. și georg. precizează că Adam vrea să se ungă cu acest ulei, ceea ce sugerează că el și-ar dori niște ulei din rai (Syn. Anderson–Stone: 40; Syn. Pettorelli 824-825). Alegerea măslinului nu este deloc întâmplătoare: în Vechiul Testament, măslinul este semn al păcii și al pactului de concordie între om și Dumnezeu; uleiul său este un element esențial și în liturghia creștină, fiind folosit în mai multe taine ale Bisericii³¹.

Versiunea slavonă lungă este, la rândul său, ambiguă, menționând că Adam vrea să vadă din arborele cu uleiuri; nu este însă clar dacă și-ar dori o creangă din acest arbore sau ulei (Syn. Anderson–Stone: 40).

Boala lui Adam, înconjurarea sa de către familie sunt, rar, și subiecte iconografice. Tema este prezentă într-o frescă din ciclul *Storie della Vera Croce* realizată de Piero della Francesca în perioada 1452-1458 pentru Biserica Sfântul Francisc din Arezzo. Adam înfățișat din profil, stă pe pământ, gol, în capul oaselor; are barbă albă, semn al vârstei înaintate. Eva, reprezentată de asemenea din profil, e în spatele lui, în picioare, desculță, cu o rochie pe ea, cu capul acoperit; și ea este bătrână, așa cum lasă să se înțeleagă sânul său lăsat, care este dezgolit. În jurul lor sunt trei persoane: două tinere, figura feminină din dreapta Evei și cea masculină întoarsă cu spatele la privitor; o a treia, masculină, mai în vârstă, cu barbă și păr alb, acoperită cu o mantie albă (vezi fig. 8).

t) Păcatul și consecințele sale prezentate de Adam:

Fiiul său Sit zise:

— De ce boleşti, o, părintele nostru?

³¹ Uleiul avea un rol esențial și în luminarea bisericilor; uleiul lămpilor care erau așezate în fața icoanelor anumitor sfinți putea servi la vindecări miraculoase; vezi Pini (1990: 341). Pentru credințele iudaice care stau la baza motivului „copacului din care se revarsă ulei”, vezi Dochhorn (2005: 261–263).

Adam zise:

— O, fiule, mare boală am. Când greșii eu și maica voastră, atuncea zise Dumnezeu:

— Înmulți-să-vor suspinele tale și pururea întru griji ca să petreci. Da-ț-voi ție 72 de boale. Una: boală de inemă; a doao: boală de ochi; după acealea alalte toate.

Iară maicăi voastre îi zise:

— Pururea bărbatul tău să te biruiască. Și când veri naște coconul, cu moartea să ți să cumpănească.

Întrebarea lui Sit apare în toate tradițiile (Syn. Anderson–Stone: 35; Syn. Pettorelli 816-817).

Spre deosebire de celelalte tradiții care prezintă istoria ieșirii din rai povestită de această dată de Adam (Syn. Anderson–Stone: 36-38; Syn. Pettorelli 816-821), traducerea românească prezintă doar câteva consecințe ale izgonirii din rai: bolile de care va suferi bărbatul, preeminența bărbatului față de femeie și durerile acesteia când va naște prunci.

Doar această traducere, versiunea slavonă lungă și unele versiuni grecești³² menționează că ar fi vorba de 72 de boli de care ar putea suferi Adam; celelalte tradiții evocă 70 de boli, cu excepția lui lat-P, care vorbește despre 21 (Syn. Anderson–Stone: 38; Syn. Pettorelli 820-821). Și versiunea slavonă lungă, și textul nostru prezintă aceleași boli.

Doar textul românesc, urmând, probabil, originalul său, inserează aici pedepsele date de Dumnezeu Evei, atribuind dezvăluirea lor lui Adam. În tradițiile gr., arm. și georg.³³, Eva dezvăluie aceste pedepse date de Dumnezeu la judecata din rai (Syn. Pettorelli 861-863).

t) Întâlnirea cu fiara sălbatică în drumul spre rai:

Și să sculă Sit și să duse cu maica sa în rai. Și văzu Eva o fiară cumplită ce să cheamă Gorgoniia, gonind pre fiu-său Sit, și stătu de zise cătră dânsă:

— O, fiară, nu-ț aduci aminte cum te-am hrănit cu mâinile mele? Cum cutezi tu deschide gura ta spre omul ce iaste făcut pre chipul lui Dumnezeu sau cum poți rânji dinții tăi asupra lui?

Atuncea fiara răspunse cătră Eva și zise:

— O, Evo, din tine s-au început. Cum cutezaș tu deschide gura ta spre mâncare ce-ț zise ție Dumnezeu să nu mănânci, drept aceea și eu, de voi vrea, și pre feciorul tău voi mânca.

Iară Eva unde începu a plânge, glasul ei să auziia de la răsăritul soarelui până la apus și zise Eva:

— O, amar mie, Domnul meu! De acmu și până în veac blăstăma-mă-vor toate limbile.

³² De exemplu, textul grecesc publicat de Anderson și Stone.

³³ Este vorba despre cea de a doua redacție georgiană a apocrifului, după cum marchează Bernard Outtier (Pettorelli 2012: 861).

Fragmentul există în toate tradițiile, dar numai aici și în versiunea slavonă lungă fiarei i se atribuie un nume; doar aici se numește Gorgonia (Syn. Anderson–Stone: 41; Syn. Pettorelli 824-825).

Numai aici și în versiunea slavonă lungă fiara îl hăituește pe Sit, în timp ce în celelalte tradiții îl mușcă (pe el sau pe un frate al lui) (Syn. Anderson–Stone: 41; Syn. Pettorelli 824-825). Numai aici și în versiunea slavonă lungă Eva îi amintește fiarei că a hrănit-o cu propriile mâini (Syn. Anderson–Stone: 42).

u) Întâlnirea cu îngerul și primirea darului paradisiac:

Și începu a plânge înaintea raiului cu fiu-său cu Sit și-ș arunca țărână în capul său. Iar îngerul li să arată lor și le zise:

— Ce strigați?

Sit zise:

— Doamne, părintele meu iaste bolnav și dorește de dulceața raiului. Și pofteaște să vază din pomul maslinului, doară cumva i s-are mai potoli boala lui.

Iară îngerul zise:

— O, Site, părintele tău Adam nu are leac, căce că s-au apropiat zilele lui către moarte și svârșitul i-au venit.

Și frâmse din pomul acela ce dintr-îns mâncase Adam, pentru carele pom fu gonit din rai. Și deade lui Sit.

Motivul lamentației celor doi se regăsește în toate tradițiile apocrifului (Syn. Anderson–Stone: 44; Syn. Pettorelli 830-831).

Doar aici, identitatea îngerului care îi întâlnește pe Eva și Sit nu este precizată; toate celelalte tradiții spun că este vorba despre Mihail, cele mai multe oferind și rațiunea pentru care acesta li se înfățișează călătorilor: el este supraveghetorul sufletelor (lat-P, arm. și georg.), respectiv al corpurilor oamenilor (lat-V). (Syn. Anderson–Stone: 44; Syn. Pettorelli 830-831).

În toate tradițiile, îngerul îi anunță lui Sit moartea iminentă a lui Adam (Syn. Anderson–Stone: 46; Syn. Pettorelli 834-835).

Doar aici Sit primește o ramură din pomul din care mâncase Adam. Conform versiunii slavone lungi, el primește trei ramuri din trei copaci diferiți, în numele celui din cauza căruia a fost izgonit din rai (Syn. Anderson–Stone: 46).

Conform celorlalte tradiții (lat-P, lat-V, gr, arm., georg.), Sit nu primește uleiul paradisiac pentru care venise (Syn. Anderson–Stone: 44-45; Syn. Pettorelli 830-833). În sub-redacția latină numită „renană”, derivată din lat-V, Sit primește totuși patru arome:

„reuersi sunt Eua et Seth, et tulerunt secum odoramenta, hoc est nardum et crocum et calamitem et cinamomum” (Pettorelli 2012: 497).

(S-au întors Eva și Sit și au adus arome cu ei, adică nard și șofran și calămit și scorțișoară).

Un manuscris al acestei redacții adăugă darului aromelor darul a trei semințe oferite de înger lui Sit, care trebuie să le pună în gura tatălui. Vor răsări trei ramuri, care vor înfructifica cele trei persoane ale Treimii:

„Hec grana intra os eius pones, de quibus surgent tres uirgae: una erit cedrina, in qua intelligitur pater, quia uniuersis arboribus altius crescit; secunda erit ciprissina, in qua intelligitur filius, quia omnisbus arboribus fragrantior est; tertia est pinus in qua intelligitur spiritus sanctus, quia multos generat nucleos” (Pettorelli 2012: 539).

(Pui în gura lui aceste semințe, din care vor răsări trei ramuri: una va fi din lemn de cedru, prin care se înțelege Tatăl, deoarece crește mai înalt decât toți copacii; a doua va fi din lemn de chiparos, prin care se înțelege Fiul, deoarece este mai parfumat decât toți arborii; a treia este de gorun, prin care se înțelege Duhul Sfânt, deoarece dă naștere multor sămburi).

Așadar, călătoria lui Sit la rai se încheie cu primirea unui dar din partea îngerului doar în tradiția slavonă și, implicit, în tradiția românească, respectiv în anumite tradiții colaterale latine, puțin atestate. În redacția latină numită „renană” Sit primește arome, în timp ce într-un manuscris al acestei redacții latine, în tradiția slavă și în cea românească el primește semințe ale unor arbori sau chiar ramuri din pomii raiului. Motivul stă la originea apocrifului *Lemnul crucii*, care descrie originea paradisiacă a lemnurilor din care au fost făcute crucea lui Hristos și crucile celor doi tâlhari³⁴.

Întâlnirea dintre Sit și înger apare și în iconografie: de exemplu, în fresca dedicată morții lui Adam de Pierro della Francesca și păstrată în biserica din Arezzo, ea este prezentată în plan îndepărtat. Fresca se citește de la stânga dreapta și arată cum, după reunirea familiei în jurul lui Adam bolnav, bărbatul în vârstă, Set, se întâlnește cu un înger (vezi *supra*, fig. 8).

v) *Cununa lui Adam*:

Sit duse la Adam. Adam văzu și cunoscu și suspină tare și împleti cunună și-ș puse în cap.

Aceleași motive – al recunoașterii ramurilor paradisiace și al împletirii coroanei – se regăsesc doar în redacția slavonă lungă (Anderson–Stone: 46).

³⁴ Pentru tradiția românească a apocrifului *Lemnul crucii*, vezi Timotin (2001). Iconografia referitoare la lemnul crucii a făcut obiectul unor cercetări extrem de amănunțite, realizate de Barbara Baert (2004; 2012).

x) Moartea și înmormântarea lui Adam:

Și văzu mâna lui Dumnezeu luând sufletul lui, și văzu Eva cădelniță cu ladan cădind trupul lui Adam și văzu trei îngeri ținând lumini aprinse în mâinile sale. Și căută Sit spre ceri și văzu sufletul lui Adam stând aproape de Dumnezeu și mulțime de îngeri să ruga pentru Adam. Și când să sculă arhanghel Mihail, atunci toți îngerii tăcură; atunci să milostivi Dumnezeu și-și tinse mâna sa de apucă sufletul lui Adam și învăță pre Sit de lăsa trupul lui și-l duse în locul ce să chiea Gerosia plata și, când săpă groapă, îngerul sămnă groapa și fu glas din ceri de grăi:

— Adame, Adame!

El zise:

— Ce iaste, Doamne?

Dumnezeu zise:

— Crez spusu-ți-am ție, că din pământ ești și iară în pământ veri merge.

Iară pământul zise:

— Al tău dintr-ale tale ție aduce de toate.

Așa îngropă pre Adam cu cununa ce era în capul lui.

Nu este clar dacă propoziția „Și văzu mâna lui Dumnezeu luând sufletul lui” se referă la Sit sau la Eva. Doar lat-V precizează că Sit este cel ce vede mâna lui Dumnezeu luându-l pe Adam (Syn. Anderson–Stone: 83; Syn. Pettorelli 886-887). Pe de altă parte, doar acest text precizează că Dumnezeu ia sufletul lui Adam, pe când celelalte tradiții vorbesc în general despre Adam. Versiunea slavonă lungă aduce o precizare suplimentară, conform căreia sufletul lui Adam este dus în cel de-al treilea cer, iar corpul lui rămâne pe pământ (Syn. Anderson–Stone: 83). Motivul mâinii lui Dumnezeu care ia sufletul omului după moarte se regăsește frecvent în iconografia Judecării de Apoi (vezi fig. 9).

Motivul cădelniței pe care o vede Eva apare și în lat-P și în versiunea slavonă lungă; în gr. și georg. sunt evocate mai multe cădelnițe (Syn. Anderson–Stone: 79; Syn. Pettorelli 880-881).

Aromatul din cădelnița văzută de Eva se numește ladan; în alte tradiții, acesta ori nu este precizat (lat-V, gr. Kaestli, arm., sl.) (Syn. Anderson–Stone: 79; Syn. Pettorelli 880-881), ori este diferit de cel menționat aici, fiind cărbune (lat-P, georg.) sau tămâie (gr. Anderson-Stone).

Îngeri sunt evocați în toate celelalte tradiții; sunt trei doar în versiunea slavonă lungă și în cea georg. (Syn. Anderson–Stone: 79; Syn. Pettorelli 880-881). Doar aici și în versiunea slavonă lungă ei țin trei lumânări (Syn. Anderson–Stone: 79; Syn. Pettorelli 880-881).

În lat-P, gr, georg. și versiunea slavonă lungă, ca și aici, îngerii îl roagă pe Dumnezeu să îl ierte pe Adam (Syn. Anderson–Stone: 79; Syn. Pettorelli 880-881).

Doar aici Sit privește din primul moment, alături de Eva, intervenția puterilor cerești la moartea lui Adam. În celelalte tradiții, ea îi spune lui Sit să nu mai stea cu capul plecat,

plângându-și tatăl, ci să privească minunile (Syn. Anderson–Stone: 79-80; Syn. Pettorelli 880-883)³⁵.

Formularea conform căreia Sit vede sufletul lui Adam stând aproape de Dumnezeu este un *hapax*: toate celelalte tradiții menționează că el este dus până la al treilea cer (Syn. Anderson–Stone: 83; Syn. Pettorelli 886-887).

Doar în acest text, rolul arhanghelului Mihail nu este clar precizat (Syn. Anderson–Stone: 83; Syn. Pettorelli 886-887).

Doar aici, lui Sit îi revine sarcina de a muta corpul tatălui său; în alte tradiții, mai puțin în lat-V și arm. care nu menționează episodul, un serafim sau mai mulți îngeri îl poartă pe Adam (Syn. Anderson–Stone: 82; Syn. Pettorelli 886-887). În versiunea slavonă lungă, numele locului este Gerusia; conform versiunilor lat-P, gr. și georg., Adam este dus la lacul Acheronului (Syn. Anderson–Stone: 82; Syn. Pettorelli 880-881).

Doar aici, lui Sit îi revine sarcina de a săpa groapa tatălui său; în celelalte tradiții care menționează episodul (gr., arm., georg.) se vorbește doar despre intervenția angelică, deoarece pasajul are și funcția de a introduce îngroparea lui Abel în același loc cu taăl său.

Motivul însemnării gropii lui Adam se regăsește și în tradițiile gr., arm. și georg. și în versiunea slavonă lungă, fiind absent din cele latine. În toate acestea, Dumnezeu, nu îngerul – cum spune textul românesc – semnează mormântul (Syn. Anderson–Stone: 90; Syn. Pettorelli 894-895).

Cu excepția tradiției latine, motivul dialogului dintre Dumnezeu și Adam apare în toate tradițiile, dar numai tradiția slavonă – redacția lungă și cea scurtă, care stă la baza traducerilor românești – nu precizează că lui Dumnezeu îi răspunde corpul lui Adam (Syn. Anderson–Stone: 89; Syn. Pettorelli 894-895)³⁶.

Cuvintele „Al tău dintr-ale tale ție aduce de toate” apar doar în versiunea slavonă lungă, unde sunt însă atribuite lui Dumnezeu (Syn. Anderson–Stone: 90). Expresia este extrem de importantă în cultul creștin, fiindcă se utilizează în liturghie, în momentul prefacerii darurilor în euharistie. Ea este preluată din *1 Paralip.* 29,14, unde se consemnează că prin aceste cuvinte David își exprimă recunoștința pentru binefacerile primite de la Dumnezeu: „ale Tale sânt toate și dentru ale Tale am dat Ție” (*1 Paralip.* 29,14, apud *Biblia 1688. Pars IX* 2011: 104).

Motivul privind coroana cu care este îngropat Adam apare doar în această versiune a *Vieții lui Adam și a Evei*.

³⁵ Conform redacțiilor gr., arm., georg., ea nu vede toate misterele divine, fiindcă, la coborârea lui Dumnezeu pe pământ, un parfum abundent a adormit toate ființele, inclusiv plantele (Syn. Pettorelli: 896-897).

³⁶ Dat fiind că această redacție nu se interesează de distincția dintre sufletul și corpul lui Adam, textul nu consemnează nici cuvintele lui Dumnezeu, care, în redacțiile gr., arm., georg. și în redacția slavonă lungă îl asigură pe Adam că îi va învia corpul (Syn. Anderson–Stone: 90; Syn. Pettorelli 894-895).

Episodul înmormântării lui Adam cu o cunună pe cap, împletită din darurile aduse de Sit la rai deschide însă versiunea românească a apocrifului *Lemnul crucii*. Iată textul din *Lemnul crucii*, din ms. rom. BAR 469, care debutează cu un pasaj care amintește întâlnirea dintre Sit și înger și darul pe care acesta i l-a făcut fiului lui Adam:

Când îngropară pre Adam cu cununa cea ce o împletise însuși și o pusease în capul său, ce era făcută din stâlparele ceale ce dedeas îngerul lui Sit, feciorul lui Adam, ceale ce le luase îngerul din rai, din pomul cela căruia greșise Adam și pentru greșala lui fu gonit din rai, deci deaca-l îngropară pre Adam, din cununa ce era în capul lui crescă un copaci mare și înaltu și minunat întru creștere. Că crescuse în trei și într-una să împreuna și iară într-una creștea și iară într-una să împreuna. Tot așa până în șapte randuri și fu mai înalt de toate leamnele in lume” (Timotin 2001: 193, f. 407^v–408^v).

Episodul morții lui Adam este prezent, extrem de rar, și în iconografie. Prezența sa este corelată cu motivul primirii darului paradisiac și, implicit, cu legenda despre originea lemnului din care au fost făcute crucile la răstignirea lui Hristos. Legătura care se stabilește între frescele privind moartea lui Adam și apocriful *Lemnul crucii* nu transpare exclusiv din fresca unde sunt reunite motivele care ne interesează, ci din faptul că aceasta apare în biserici sau capele închinată crucii.

De exemplu, moartea lui Adam este corelată cu darul paradisiac de Agnolo Gaddi, care, la sfârșitul veacului al XIV-lea, pictează o frescă din Biserica Sfintei Cruci din Florența. În planul superior este reprezentat Sit, cu aureolă de sfânt, care primește o ramură din mâna arhanghelului care a ieșit să-i vorbească la o extremitate a raiului, pictat ca o cetate celestă. În planul inferior, în poziție centrală, lungit pe pământ, este corpul lui Adam întins în mormânt. Adam este, la rândul său, aureolat. Sit plantează ramura paradisiacă pe mormântul tatălui. În jurul mormântului lui Adam, de o parte și de alta, stau membrii familiei lui Adam; prima figură feminină din dreapta este Eva, așa cum sugerează vârsta sa și poziția sa în cadrul grupului (vezi fig. 10).

O frescă similară a fost realizată, în 1410, la biserica din Volterra închinată Sfântului Francisc. De această dată, distanța dintre momentul în care Sit primește ramura paradisiacă și cel în care o plantează pe mormântul tatălui este mai net marcată, pentru că scenele sunt pictate de o parte și de alta a ferestrei. Ca și în cazul picturii lui Agnolo Gaddi, Sit și Adam sunt aureolați, semn al elecțiunii lor și al iertării acordate de Dumnezeu lui Adam. Și aici, numeroasa familie a lui Adam este reunită și se reculege în jurul mormântului acestuia (vezi fig. 11).

Mult mai dramatic este reprezentată moartea lui Adam în ultima parte a frescei pe care Piero della Francesca a pictat-o în perioada 1452-1458, în ciclul *Storie della Vera Croce* din Biserica Sfântul Francisc din Arezzo (vezi fig. 12). Piero nu mai creează o opoziție între planul

inferior și cel superior, ca predecesorii săi, ci între partea dreaptă și cea stângă a frescei, respectiv între planul apropiat și cel îndepărtat.

În centrul imaginii se află un arbore uriaș, aluzie la copacul din cauza căruia primii oameni au fost izgoniți din rai. În dreapta se văd în prim plan Adam muribund și familia sa, în plan îndepărtat – întâlnirea dintre Sit și înger, în stânga – moartea lui Adam. Privirea pictorului reține aici durerea familiei, întruchipate prin femeia pictată în prim plan, care își ridică mâinile în semn de disperare, dar și momentul – parțial conservat – în care Sit îi pune în gura lui Adam darul paradisiac: niște semințe primite de la înger din care va crește lemnul crucii.

y) Moartea și înmormântarea Evei:

Eva cu glas smerit să ruga cătră Dumnezeu și grăia:

— Doamne, părintele meu, priimește sufletul meu!

Și așa după Adam a șasea zi plecă capul său. Și-ș deade sufletul său lui Dumnezeu. Și acolo îngropară pre Eva lângă fiul său Avel și acolo cresc un lemn din cununa ce era în capul lui Adam.

Slavă Domnului Dumnezeu și Mântuitorului nostru Isus Hristos, întru veacii de veaci, amin.

Moartea Evei este prezentată extrem de succint. Motivul rugăciunii se regăsește și în celelalte tradiții care descriu episodul – toate, cu excepția celei latine –, doar că aici rugăciunea este mult mai scurtă.

Doar această traducere nu mai menționează nicio intervenție angelică la înmormântarea Evei, deși toate celelalte texte (mai puțin lat-P) evocă cel puțin implicarea lui Sit, sfătuit de arhanghel, eventual și a altor îngeri (Syn. Anderson–Stone: 94; Syn. Pettorelli 900-901).

Doar acest text menționează că trupul ei a fost dus lângă cel al lui Abel; textele gr., arm. și versiunea slavonă lungă spun că a fost așezat alături de trupurile lui Adam și al lui Abel, în timp ce tradiția georg. consemnează numai locul unde a fost îngropat Adam (Syn. Anderson–Stone: 94; Syn. Pettorelli 900-901). Repetiția adverbului „acolo” în textul românesc sugerează că în același loc a crescut lemnul din coroana lui Adam, deci, implicit, că protopărinții au fost îngropați împreună³⁷.

Soarta lui Adam și a Evei este și o temă a *Alexandriei*, cu observația ca romanul nu reține, spre deosebire de apocrif, niciun detaliu despre slava acordată de Dumnezeu celor doi părinți la momentul îngropării, ci, în spiritul învățăturii creștine, precizează că aceștia sunt slavați din iad de Hristos, descriind, în mod suplimentar, și suferințele protopărinților atunci când sunt văzuți de Alexandru:

³⁷ O tradiție diferită este consemnată, în secolul al XVII-lea, în literatura armeană: conform acesteia, oasele Evei ar fi fost îngropate la intrarea în peștera din Betleem unde s-a născut Hristos, blestemul ei fiind astfel șters la nașterea lui acestuia; conform aceleiași tradiții, oasele lui Adam ar fi fost îngropate pe Golgotha (Stone 2000b: 245).

„de acolo merse 7 zile [și] ajunseră la un munte nalt. Și era acolo legat un om de munte cu verigi de fier. Și era lung de 500 de coți și gros de 400 de coți. Și unde plângea, glasul lui să auzie în 3 zile cale. Și nu cutăzara să să apropie de el. Și trecură și să mirară mult.

Și merșeră 3 zile și <ajunseră la> alt munte nalt. Și era acolo legată de un munte o muiere cu verigi dfe fier. Și era lungă de [400 de coți și]i groasă – 300 de co[ți. Și era] învăluit un șarpe [de la] picioare până la gură, și-i ține gura cu dinții șarpele. Și încă unde zbiera, elu să auzie glasul ei 5 zile <cale>. Și trecură și să mirară. Și așa socotiră f<i>losofii să fie acești oameni Adam și Eva până la naștere lui Hristos. Și va sparge Hristos iadul și atunce să vor slobo<zi> și toate sufletele și vor slobozi și pre Adam și pre Eva până la judecată”³⁸.

În concluzie, analiza comparată a primei traduceri românești cu alte tradiții ale apocrifului (gr., latine, arm., georg., versiunea slavonă lungă) arată că doar redacțiile slavone (lungă și scurtă) și traducerea sa românească evocă la început puterea primului om asupra animalelor, apropiindu-se astfel de pasajul din *Geneză* 1,26 (a): În mod suplimentar, redacția slavonă scurtă și traducerea sa românească vor reveni asupra motivului puterii primilor oameni asupra animalelor și cu alte ocazii (f), ceea ce arată marea importanță care se acorda acestei stări privilegiate a protopărinților în mediul cultural în care s-a redactat textul slavon.

Doar cele două redacții slavone îi atribuie lui Adam – nu Evei – visul premonitoriu despre uciderea lui Abel de către Cain (b). Acest motiv compozițional antrenează o serie de diferențe în organizarea narațiunii în ceea ce privește dezvoltarea visului (c): interdicția este cu atât mai relevantă în redacțiile slavone, deoarece, conform acesteia, Eva nu trebuia să fie anunțată în legătură cu fratricidul lui Cain. Reținem însă că doar în prima traducere românească și, foarte probabil, în redacția slavonă scurtă, numele îngerului care fixează interdicția nu este precizat, ceea ce arată interesul mai scăzut al mediului în care s-a realizat a doua versiune slavonă scurtă pentru asemenea detalii. Un dezinteres similar pentru identificarea îngerului se manifestă și în alte episoade ulterioare (k, u).

Vârsta la care Adam cade grav bolnav (d), numărul membrilor familiei sale (e) sunt specifice acestei traduceri românești și, probabil originalului său slavon ilustrând redacția slavonă scurtă.

Doar acest text insistă asupra faptului că, după împărțirea raiului, Dumnezeu urcă la cer (f). Doar aici motivul diviziunii raiului nu atrage după sine și precizarea privind împărțirea după sex a animalelor (f).

Redacțiile slavone și, implicit, traducerea românească o prezintă pe Eva drept cunosătoare a întregii vieți a lui Adam (f), asigurându-i astfel credibilitatea de narator. În același timp, textele se caracterizează prin faptul că lasă mai mult spațiu „vocii” Evei.

³⁸ Text preluat din Zgraon (2006: 138-139).

Prima traducere românească inovează prin faptul că prezintă un dialog între Adam și diavol, nu un dialog între Eva și șarpele prin care vorbește diavolul (g). Astfel, ea se distanțează și de celelalte tradiții apocrife, care fac din șarpe un instrument al diavolului, dar și față de episodul din *Geneză* 3,1-5, conform căruia Eva vorbește cu șarpele. Prin implicarea lui Adam în discuția cu șarpele, textul românesc și sursa sa diminuează vina Evei și echilibrează culpabilitatea primilor oameni.

Doar tradiția slavonă, prin ambele redacții, și, implicit, cea românească, nu precizează dacă șarpele și diavolul fuseseră alungați din rai și insistă, în schimb, asupra faptului că șarpele este înșelat de diavol, care i se prezintă sub formă angelică (h).

Doar textul românesc nu demonizează șarpele, ci, dimpotrivă, îi atribuie calitatea de a fi făptura cea mai iubită de Dumnezeu (i). Argumentul are darul de a diminua culpabilitatea primilor oameni, în special pe cea a Evei: diavolul nu pe ei i-a înșelat, ci pe șarpe; Eva n-a făcut decât să se încreadă în cea mai iubită făptură a lui Dumnezeu. Tradiția slavonă, prin ambele redacții, și, implicit, cea românească, precizează că Eva se ascunde chiar sub copacul din care mâncase fructul oprit (i).

Traducerea românească renunță la motivul, prezent în alte tradiții, conform căruia diavolul, prin gura Evei, îl îndeamnă pe Adam să guste din fructul oprit. Omisiunea sugerează că mediul în care s-a realizat redacția slavonă scurtă nu mai dorea să vorbească deschis despre o demonizare a Evei, fie și temporară, ci prefera o reformulare favorabilă acesteia (j). Doar acest text calchiază pericopa din *Geneză* 3,7 precizând că primii oameni își dau seama de goliciunea lor doar după ce și Adam mănâncă din fructul interzis și că ei își cos haine în același timp. Precizarea privind aprinderea poftelor trușesti este specifică primei traduceri românești. (j)

Doar în textul românesc și, probabil, în redacția slavonă scurtă, un înger, nu Dumnezeu anunță ierarhiile cerești cu privire la păcatul lui Adam (k). Tot doar aici se regăsește precizarea că Dumnezeu este însoțit de toți îngerii când vine să-l judece pe Adam (k). Numai acest text trece sub tăcere orice detaliu privind dialogul dintre Dumnezeu și Adam în timpul judecății (k).

Motivul sancțiunii corporale primite de Adam și Eva de la îngeri atunci când sunt scoși din rai este specific acestui text (l). Motivul rugăciunii arhanghelului Ioil pentru iertarea primilor părinți este specific tradiției slavone, prin ambele sale redacții, și celei românești (l).

Doar textul românesc și, probabil, originalul său, precizează că Adam și Eva au stat fără mâncare 15 zile, mai mult decât celelalte tradiții, care vorbesc despre 7 zile (m). Doar tradiția slavonă, prin ambele sale redacții, precizează ce au mâncat primii oameni: spini și iarbă sălbatică, în cazul redacției slavone lungi, respectiv „pălămidă și iarbă de țarină”, în cazul versiunii românești derivate din redacția slavonă lungă (m).

Doar în tradiția slavonă, în ambele redacții, și în cea românească, Adam, scos din rai și înfometat, se roagă direct lui Dumnezeu pentru a primi arome din rai. Este vorba despre aceleași trei plante: tămâie, livan și ladan (*n*).

Doar tradiția slavonă și cea românească evocă mărinimia lui Dumnezeu, care, la rugămintea arhanghelului Ioil, îi dă lui Adam o parte din rai, inclusiv animalele, pe care acesta le împarte în sălbatic și domestice și pe care le denumește, într-un gest care amintește de evenimentul evocat în *Geneză* 2,19-20 (*o*). Un temei scripturar au și cuvintele pe care Dumnezeu le adresează lui Adam, la ieșirea din rai (*Geneză* 3,17-19).

Pasajul despre contractul dintre Adam și diavol apare doar în tradiția slavonă și, implicit, în tradiția românească (*o*). Motivul privind ascunderea zapisului în Iordan și păzirea sa de către 400 de demoni pare specific tradiției românești și versiunii slavone scurte (*o*). Textul precizează clar că, atunci când a semnat chirograful, Adam știa că Dumnezeu va veni pe pământ; prin acest detaliu, vina primului om de a-și fi lăsat urmașii în puterea diavolului este sensibil diminuată (*o*).

Doar în tradiția slavonă și în traducerea românească Eva realizează o penitență mai lungă decât Adam (*p*) și numai aici Eva ține pe cap o a doua piatră; conform tuturor celorlalte tradiții, ea își pune doar o piatră sub picioare atunci când intră în Tigr. Redacțiile slavone și traducerea românească consemnează preocuparea lui Adam ca Eva să nu iasă din râu înainte de expierea completă a perioadei de penitență (*p*). Deși ambii oameni sunt cufundați în apă până la gât, Adam nu face penitență singur, ci împreună cu îngerii, păsările și peștii, dar doar acest text evocă exclusiv plânsul acestora, nu faptul că ar fi făcut zid în jurul lui Adam, care, astfel, nu este udat de apele Iordanului.

Numai în tradiția slavonă, în ambele sale redacții, și în cea românească Eva nu iese din apă la a doua ispită a șarpelui (*p*). Doar prima traducere românească și, probabil, originalul său, menționează o a treia ispită a Evei, care rezistă și acum, grație semnului secret asupra căruia conveniseră ea și Adam (*p*). Doar tradiția slavonă, prin ambele sale versiuni, și cea românească evocă bucuria lui Adam când descoperă că Eva și-a împlinit penitența (*p*).

Traducerea românească și originalul său se caracterizează prin faptul că, asemenea pericopelor din *Geneză*, nu dau detalii despre nașterea lui Cain și a lui Abel (*r*). Doar acest text precizează că Adam l-a găsit pe Abel înjunghiat și identifică locul unde l-a îngropat (*r*).

Tradiția slavonă, prin ambele sale versiuni, și prima traducere românească se despart de textul din *Geneză* (4,25) și de celelalte tradiții apocrife în ceea ce privește anunțul nașterii lui Sit (*s*).

Toate tradițiile concordă în privința faptului că Adam s-ar vindeca dacă ar primi un dar din rai, dar numai tradiția slavonă, prin ambele sale redacții, și traducerea românească, sugerează că orice dar paradisiac l-ar alina (*s*). Doar în această traducere și în tradiția armeană, Adam face

o mențiune explicită la un anumit tip de arbore: cel al măslinului. Celelalte tradiții menționează că el ar fi cerut un ulei dintr-un anumit pom al raiului (*§*).

Povestea ieșirii din rai relatată de Adam prezintă aici mult mai succint consecințele izgonirii din rai (*t*). Doar această traducere, versiunea slavonă lungă și unele versiuni grecești menționează că, după ieșirea din rai, Adam ar putea suferi de 72 de boli (*t*).

Numai tradiția slavonă, prin ambele sale redacții, și cea românească atribuie un nume fiarei care îi oprește pe Eva și pe Sit pe drumul spre rai, dar doar aici ea se numește Gorgonia (*f*). Doar în tradiția slavonă și în cea românească, animalul nu îl mușcă pe fiul lui Adam, iar Eva îi amintește fiarei că a hrănit-o cu propriile mâini (*f*).

Doar în tradiția slavonă, prin ambele sale variante, în tradiția românească și într-un manuscris latin colateral redacției „renane”, Sit primește una sau mai multe ramuri din paradis, dar doar aici primește o ramură chiar din pomul din care mâncase Adam (*u*). Tradiția slavonă și redacția românească sunt singurele care descriu momentul în care Adam recunoaște ramurile paradisiace și își împletește coroană din ele (*v*). Motivul ramurilor aduse din rai de Set pentru tatăl muribund stă la baza apocrifului numit *Lemnul crucii* și va favoriza circulația concomitentă a acestuia și a *Vieții lui Adam și a Evei*.

Fragmentul care descrie funeraliile lui Adam este în întregime apocrif. Doar acest text precizează că Dumnezeu ia sufletul lui Adam, pe când celelalte tradiții vorbesc în general despre Adam; versiunea slavonă lungă aduce o precizare suplimentară, conform căreia sufletul lui Adam este dus în cel de-al treilea cer, iar corpul lui rămâne pe pământ (*x*). Doar aici Sit privește din primul moment, alături de Eva, intervenția puterilor cerești la moartea lui Adam și are sarcina de a muta corpul tatălui său și de a-i săpa groapa (*x*). Doar aici îngerul, nu Dumnezeu, însemnează mormântul lui Adam (*x*).

Doar tradiția slavonă, prin ambele sale redacții, și traducerea românească, nu precizează că lui Dumnezeu îi răspunde corpul lui Adam (*x*). Doar ele consemnează cuvintele liturgice la îngroparea lui Adam (*x*). Doar traducerea românească reține motivul îngropării lui Adam cu coroana din ramura paradisiacă (*x*).

Doar această traducere nu mai menționează nicio intervenție angelică la înmormântarea Evei și precizează că trupul ei a fost dus lângă cel al lui Abel (*y*). Textul sugerează însă că protopărinții au fost îngropați împreună (*y*).

3.3. Compoziția codicelor cuprinzând prima traducere românească a apocrifului

Prima traducere românească a apocrifului este păstrată în patru manuscrise: ms. 469 (f. 384^r–407^r), ms. 1255 (f. 18^{r-v}), 3813 (f. 91^r–101^v) și 5054 (f. 101^r–106^v).

a) Manuscrisul 469 a atras în repetate rânduri atenția cercetătorilor. Codicele, de 474 file³⁹, cuprinde șapte texte: *Palia istorică* (text acefal) (f. 1^r–380^v)⁴⁰; *Viața lui Adam și a Evei* (= Începem de la Adamu până în svârșitu toate cumu s-au făcut: Bitiia) (f. 384^r–407^v); *Lemnul crucii* (= Cuvânt ales al lui Grigorie Bogoslov de cinstita cruce a lui Hristos și de ceale doao cruci ale celor doi tâlhari) (f. 407^v–427^r); *Cuvânt de preaînțeleapta Savila* (f. 427^v–437^r); *Preaînălțarea lui Pilat, de răstignitul lui Hristos* (f. 437^v–454^v); *Cuvântul lui Sveti Grigorie de toate darurile besearecei* (f. 455^r–462^r); *Skazania oi premodrossti Vasili Veliki, Grigorie Bogoslov, Ioan Zlataust* (= Povestea preaînțelepților Vasile cel Mare, Grigorie Teologul, Ioan Gură de Aur) (f. 462^v–472^r); *Cuvântul lui Sveti Ioan Zlataust. Cum pentru muiare toată lumea vru a peri* (sfârșitul lipsește, f. 472^r–474^v).

Codicele este, așadar, un miscelaneu religios, care debutează cu o serie de legende apocrife veterotestamentare, reunite în scrierea de mari dimensiuni numită *Palia istorică*, și se încheie cu o suită de legende referitoare la Noul Testament. Conținutul, aspectul său extrem de îngrijit, lipsa oricăror date cu privire la persoana copistului sugerează că a fost realizat pentru a servi edificației religioase, de un scrib experimentat, dar neinteresat să-și noteze numele. Am avea a face, așadar, cu un codice destinat mediului monahal.

Codicele cuprinde și câteva însemnări, care nu aparțin însă scribului manuscrisului, ci unor posesori ai codicelui⁴¹. Una dintre ele are un caracter religios: „Stihuri./ Fraților, cu cât vom putea să ne silim,/ Ca întru împărăția lui Dumnezeu toți să întrăm;/ Și să privim slava lui cerească,/ Întru care și pre noi să ne învrednicească”⁴² (f. 186^v–187^r). O altă mână, cea a logofătului Tănase⁴³, notează două însemnări privitoare la viața familiei sale: „Și am scrisu și eu, care mai în josu mă voiu iscăli, ca să știe și frati-mieu Enache. Ghenarie, 20, vl 1772. Tănasa logofăt” (f. 343^v); „Să se știe de când s-au însurat frati-mieu Enache în luna lui iulie, în 15 zile, la leat 1772” (f. 242^r).

Grație conținutului său, miscelaneul a suscitat admirația lui Gaster, care, în studiul care însoțea ediția parțială a *Vieții lui Adam și a Evei*, nota că manuscrisul este „de cel mai înalt interes pentru literatura și cultura română... o continuare rațională a textelor apocrife și bogomilice publicate de D-nu Hasdeu în vol. II al *Cuventelor din bătrâni*” (Gaster 1983: 74). Cu aceeași ocazie, Gaster spune că a cercetat numai câteva ceasuri miscelaneul, care i-ar fi fost luat

³⁹ Pentru descrierea manuscrisului, vezi Bianu – Caracaș (1913: 202–203); Ștrempel (1978: 119); Moraru – Moraru (2001: 14–23); Timotin (2001: 120–123).

⁴⁰ Filele 381 și 382 sunt rupte. Pe fila 382^v și 383^r se află niște însemnări târzii, parțial conservate. Pe fila 383^v se află rugăciunea *Împărate ceresc*, scrisă de aceeași mână târzie; vezi Bianu – Caracaș (1913: 202–203).

⁴¹ Însemnarea decolorată și ilizibilă de pe fila 244^v nu pare a aparține copistului codicelui sau unui contemporan al acestuia, ci mâinii care a lăsat nota din 1772 pe fila 243^v; cf. Moraru – Moraru (2001: 19).

⁴² Așezarea sub formă de versuri îi aparține logofătului.

⁴³ Pentru un Tănase logofăt s-a scris în 1729 un miscelaneu cuprinzând *Minunile Maicii Domnului și Mântuirea păcătoșilor*; vezi ms. 2024, f. 269^r (Ștrempel 1959: 222–223). Nu putem spune dacă este vorba despre una și aceeași persoană.

de Hasdeu, și își exprimă speranța că acesta va realiza o ediție a manuscrisului, așa cum făcuse și pentru *Codicele Sturzan*.

Remarca ușor acidă a lui Gaster ne permite să înțelegem că cei mai iluștri filologi ai veacului al XIX-lea considerau ms. 469 drept un codice important al literaturii române vechi. Cu siguranță, nu doar ei apreciau valoarea manuscrisului: stă mărturie faptul că în timpul primului război mondial, în contextul invaziei germane, codicele a fost trimis la Moscova, unde a rămas până în 1936, când a revenit în fondul Bibliotecii Academiei. Abia atunci, Cartoian l-a putut citi și utiliza pentru definitivarea celui de al doilea volum al monografiei sale asupra cărților populare⁴⁴.

Manuscrisul revine definitiv în circuitul științific în 1984, când Mihai Moraru editează, în cadrul unei *Crestomații de literatură română veche*, trei texte din miscelaneu: *Viața lui Adam și a Evei*, *Lemnul crucii* și *Cuvânt de preaînțeleapta Savila* (Chițimia – Toma 1984: 193–198). Volumul al IV-lea al seriei *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, inițiate de Ion Gheție și Alexandru Mareș și publicate sub egida Institutului de Lingvistică din București, a fost consacrat ediției *Paliei istorice*; editorii, Alexandra Moraru și Mihai Moraru, au ales ca text de bază scrierea din ms. 469 (Moraru – Moraru 2001). La rândul nostru, în cadrul volumului al V-lea al aceleiași serii, am ales un text din același codice pentru a edita apocriful *Lemnul crucii* (Timotin 2001).

b) Manuscrisul 1255, care cuprinde o versiune fragmentară a apocrifului de care ne ocupăm, conține următoarele texte⁴⁵: *Descoperirea celor 12 vineri mari* (text fragmentar) (f. 1^v); *Roata norocului* (f. 2^r–5^r); *Însemnări de stare civilă* (f. 5^v–6^r); *Rugăciunea carea se zice în toate zilele ca să dobândim sfârșit bun vieții<i> noastre* (f. 6^r); *Versuri* (f. 6^v); *Pravilă bisericească* (f. 7^v); *Versuri* (f. 8^r); *Descoperirea celor 12 vineri mari* (f. 8^v); *Apocalipsul Maicii Domnului* (f. 9^r–10^v); *Legenda duminicii* (f. 10^v–12^r); *Fragment eshatologic* (Pentru învierea morților, cum va fi) (f. 12^v–13^r); *Cazanii la oameni morți* (f. 13^r–14^v); *Tâlcul sfintei liturghii* (f. 14^v–15^v); *Lupta arhanghelului Mihail cu Satanail* (f. 15^v–18^r); *Viața lui Adam și a Evei* (f. 18^r–18^v); *Pentru zilele ceale reale, care sânt în fieșce lună* (f. 18^v–19^r); *Întrebări și răspunsuri* (f. 19^r–21^v); *Descoperirea sfintei liturghii* (text acefal) (f. 22^r–24^v); *Omilie* (f. 24^v–27^r); *Vedenia Sfântului Macarie* (f. 27^v–28^v); *Trepetnic* (f. 28^v–30^r); *Cazanie la oameni morți* (f. 30^r–31^v); *Pentru patemile Domnului nostru Isus Hristos, ce au pățimit până la răsticnire* (f. 32^r–33^r); *Rugăciune*

⁴⁴ În studiul consacrat apocrifului *Condamnarea lui Pilat*, a cărui cea mai veche variantă românească se află în ms. 469, Cartoian amintește periplul codicelui și revenirea acestuia în fondurile Academiei Române (Cartoian 1938: 91). Opinia lui Mircea Anghelescu, conform căreia că miscelaneul s-a întors de la Moscova în 1957, nu trebuie reținută; vezi Gaster 1983: 385, nota 10.

⁴⁵ Ne bazăm pe descrierea din Ștrempel – Moisil – Stoianovici (1967: p. 371–374). Pentru o descriere mai succintă a codicelui, vezi Ștrempel (1978: 267–268). Ameliorarea descrierii manuscrisului s-a făcut tacit. Pentru *Legenda duminicii* din acest codice, vezi Timotin (2005: 152); pentru *Apocalipsul Maicii Domnului*, vezi Dima (2012: 152).

înainte de ispovedanie (f. 33^v–34^r); *Învățătură pentru ispovedanie* (f. 34^r); *Însemnări și încercări de condei* (f. 34^v, 38^v); *În scurt arătare și închinăciune a sfântului munte al Atonului* (f. 35^r–38^r).

Codicele a fost realizat prin strădania bărbierului Matache și a dascălului Dumitrache, la cererea unui pescar din Pitești⁴⁶.

c) Ms. 3813 este, ca și ms. 469, un miscelaneu religios, realizat de mai multe mâini anonime, care cuprinde următoarele scrieri⁴⁷: *Rugăciune în toate diminețile, când se scoală creștinul din somn* (f. 2^r–3^v); *Rugăciunile priceștani< i > i* (text acefal) (f. 4^{r-v}); *Rugăciunea mai nainte de ispovedanie* (f. 5^r–6^v); *Rugăciunile săptămânii* (f. 7^r–24^v; 111^r–116^v); *Rugăciunile celor ce merg spre somn* (f. 25^r–34^v); *Rugăciunile dimineții* (textului îi lipsește sfârșitul) (f. 35^r–40^v); *Rugăciunile priciștaniei* (text acefal) (f. 41^r–51^r); *Rugăciunile după sfânta cuminecătură* (f. 51^v–54^v); *Rugăciuni de multe trebi* (f. 55^r–58^v); *Mărturisirea păcatelor în toate zilele* (f. 58^v–59^r); *Pascalie*⁴⁸ (f. 59^v–67^v); *Învățături creștinești pentru numele și semnul creștinului* (sub formă de întrebări și răspunsuri, textul este discontinuu) (f. 68^r–76^v); *Tâlcuiri și simboluri religioase* (= Începătură înțelegerii a multe feliuri de lucruri) (f. 78^r–81^v); *Lemnul crucii* (= Cuvânt pentru sfânta cruce ales de Grigorie Bogoslov și de cele 2 cruci ale celor 2 tâlhari) (f. 81^v–91^r)⁴⁹; *Viața lui Adam și a Evei* (= Început de la Adam până la sfârșit a toate, cum s-au făcut) (f. 91^r–101^v); *Jertfa lui Avraam* (text acefal, lipsește o pagină) (f. 102^r–103^r); *Rugăciuni către Maica Domnului* (f. 104^r–110^v).

Codicele cuprinde foarte multe rugăciuni, între care unele trebuiau rostite zilnic, în diferite momente ale zilei, iar altele ocazional (la spovedanie, la împărtășanie). Caracterul ritmic al citirii lor sugerează că miscelaneul era folosit în mediu monahal. O utilizare similară sugerează și faptul că niciunul dintre copiiștii manuscrisului (cel puțin trei) nu se semnează, deși scriu diverse bucăți din codice⁵⁰. Astfel, *Rugăciune în toate diminețile, când se scoală creștinul din somn*, *Rugăciunile priceștani< i > i*, *Rugăciunea mai nainte de ispovedanie*, *Rugăciunile săptămânii*, *Rugăciunile celor ce merg spre somn*, *Rugăciunile dimineții* sunt scrise de o mână, în timp ce *Rugăciunile priciștaniei*, *Rugăciunile după sfânta cuminecătură*, *Rugăciuni de multe trebi*, *Mărturisirea păcatelor în toate zilele* sunt scrise de altă mână. Apocriful *Viața lui Adam și a Evei* era conceput ca o parte a unui grup de texte, împreună cu *Tâlcuiri și simboluri religioase*, *Lemnul crucii* și *Jertfa lui Avraam*, după cum arată faptul că toate sunt scrise de aceeași mână și că sunt numerotate continuu cu cifre chirilice, în partea superioară a filelor.

⁴⁶ Vezi notele celor doi scribi în Ștrempel (1978: 268).

⁴⁷ Am corectat tacit descrierea din Ștrempel (1987: 254).

⁴⁸ Aceasta privește datele sărbătorilor pascale din perioada 1716–1747; intervalul nu poate fi însă utilizat pentru datarea manuscrisului (Mareș 2006 b: 135–136).

⁴⁹ Pentru *Lemnul crucii*, vezi Timotin (2001: 148).

⁵⁰ Pentru practici similare de scriere în mediul monastic, vezi A. Timotin (2003: 555–559).

d) Tot un miscelaneu religios, realizat de o singură mână, este și ms. 5054, care cuprinde următoarele scrieri⁵¹: *Palia istorică* (= *Sfântul al nostru părinte Epifanie Chipreaninul scrie dintâiu de facerea ceriului și a pământului, de mare și de toate cele ce petrec într-însele, cum am zice de cele cerești și de cele pământești și de cele dedesupt câte făcu Dumnezeu în șase zile*) (f. 1^r–106^v); *Viața lui Adam și a Evei* (= *Începem de la Adam până în sfârșit toate cum s-au făcut. Bitiia*) (f. 101^r–106^v); *Lemnul crucii* (= *Cuvânt ales al lui Grigorie Bogoslov de cinstita cruce a lui Hristos și de ceale doao cruci a celor doi tâlhari*) (f. 107^r–111^v); *Cuvânt de preînțeleapta Savila* (f. 111^v–113^v); *Preaînălțarea lui Pilat, de răstignitul lui Iisus Hristos* (f. 114^r–117^v); *Întrebări și răspunsuri ale lui Grigorie de Nazianz, Vasile cel Mare și Ioan Gură de Aur despre darurile bisericesti* (= *Cuvântul lui sfete Grigorie de toate darurile bisericesti*) (f. 117^v–127^r); *Jitiia a doasprezece vise* (f. 127^r–130^v).

Din punctul de vedere al conținutului, codicele este foarte apropiat de ms. 469, cuprinzând aceeași scriere de mari dimensiuni despre Vechiul Testament și o serie de apocrife privitoare la Noul Testament. Compoziția sa, aspectul său îngrijit, realizarea sa de către un scrib care nu dă informații cu privire la condițiile în care a realizat manuscrisul sugerează că miscelaneul a fost realizat în mediul monahal, pentru a servi educației religioase.

3.4. Datarea textelor

Pentru un singur text se cunoaște perioada exactă a copierii sale. Este vorba despre ms. 1255, care, după cum arată două însemnări manuscrise, a fost redactat în perioada 1834–1836⁵².

Pe baza particularităților grafice, s-a considerat că ms. 3813 și 5054, care nu cuprind note privitoare la perioada alcătuirii lor, datează de la mijlocul secolului al XVIII-lea⁵³.

Cel mai vechi codice care ilustrează această traducere este ms. 469, iar perioada alcătuirii sale a generat numeroase discuții, deoarece nu există nicio informație manuscrisă în această privință. Pe baza analizei grafiei, Gaster a notat, în ocazii diferite, că ms. 469 ar data din perioada 1600 – 1625 (Gaster 1883: 74; 1891: 64) sau din prima jumătate a secolului al XVII-lea (Gaster 1891: CXLVII). Opinia privind datarea codicelui în primul sfert al veacului al XVII-lea a fost larg adoptată, fie de unii autori ai cataloagelor de manuscrise (Bianu – Caracaș 1913: 202–

⁵¹ Am corectat tacit descrierea codicelui din Ștrempel (1992: 191). Pentru *Palia istorică* din acest codice și pentru raportul său cu textul similar din ms. 469, vezi Moraru – Moraru (2001: p. 15, 23–26, 38–46, 101–243); pentru apropierea dintre varianta apocrifului *Lemnul crucii* din acest codice și cea din ms. 469, vezi Timotin (2001: 145–148 și 193–199); pentru *Jitiia a doasprezece vise*, vezi Mareș (2003: 48–49, p. 63–64).

⁵² Însemnările au fost reproduse în Ștrempel (1978: 268).

⁵³ Datările codicelor au fost propuse în Ștrempel (1987: p. 254, pentru ms. 3813) și în Ștrempel (1992: 191, pentru ms. 5054). Datările au fost acceptate în edițiile recente care au discutat texte din cele două codice; vezi Moraru – Moraru (2001: 15); Timotin (2001: 117–118).

203), fie de istoricii literaturii române vechi (Cartoian 1996: 114)⁵⁴, de lexicografi⁵⁵ sau de istorici ai limbii (Frâncu 2009: 105). Uneori, s-a notat că manuscrisul datează din secolul al XVII-lea, fără mențiuni suplimentare (Cartoian 1938: 91; Turdeanu 1981: 105).

În 1984, când a editat trei apocrife din miscelaneu, analizând particularitățile grafice ale codicelui, Mihai Moraru propunea mijlocul veacului al XVII-lea ca perioadă de redactare a acestuia (Chițimia – Toma 1984: 191, 202, 217)⁵⁶. În 2001, în ediția consacrată *Paliei istorică*, realizată cu Alexandra Moraru, a sugerat că miscelaneul datează din prima jumătate a secolului al XVII-lea (Moraru – Moraru 2001: 27).

Când am editat *Lemnul crucii* din acest codice, am încercat să datăm ms. 469 pe baza analizei filigranologice, cea mai sigură metodă de a data manuscrisele românești (Gheție-Mareș 1974 b: 92-98), și am identificat un filigran de tipul sirenă cu trâmbiță, foarte asemănător unor filigrane inventariate de J. Kemény, care au circulat în Transilvania în a doua jumătate a veacului al XVII-lea (Timotin 2001: 128). În condițiile în care filigranul identificat și cele precis datate nu sunt identice, condiție esențială pentru datarea riguroasă a miscelaneului, considerăm că este prudent să considerăm că miscelaneul datează din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. O opinie similară a avut și Al. Mareș, într-un studiu în care s-a referit și la *Cuvântul despre preaînțeleapta Savila* din acest manuscris (Mareș 2006 a: 197).

3.5. Localizarea textelor și a traducerii

Cele mai vechi trei manuscrise nu cuprind însemnări ale scribilor care să cuprindă informații despre regiunea de origine a acestora. Doar despre ms. 1255 se știe că a fost realizat în București, pentru un comanditar din Pitești. Faptul că manuscrisele care nu cuprind date privind originea scribilor sunt exact cele care nu sunt precis datate complică analiza, în condițiile în care, pentru a localiza corect un text este necesar ca faptele de limbă caracteristice să fie comparate cu fapte identice contemporane (Gheție – Mareș 1974 b: 109–119).

Manuscrisele 3813 și 5054 provin din Țara Românească. Despre ms. 3813 s-a pronunțat în acest sens Emil Turdeanu, care a prezentat și o serie de particularități lingvistice în favoarea ipotezei sale (Turdeanu 1981: 108). În același timp, textul prezintă o serie de fonetisme alternante, explicabile prin uzul fluctuant al scribului, respectiv prin proveniența sursei codicelui din altă regiune lingvistică decât cea a scribului manuscrisului: palatalizarea ocazională a lui *f* în *hiară* (99^v); cf. *fierile* (95^r, 97^r); conservarea lui *ğ* în *încungiurat* (94^v); cf. *junghiiat* (98^v).

⁵⁴ Probabil tot la ms. 469 se gândea și Sextil Pușcariu, când nota că apocriful despre Adam și Eva se păstrează într-un manuscris „de pe la începutul secolului al XVII-lea”; vezi Pușcariu (1930: 82).

⁵⁵ De exemplu, pentru *ladan*, termen care pare a avea prima atestare românească chiar în *Viața lui Adam și a Evei* din ms. 469, DLR, s.v. notează că cea mai veche utilizare datează din 1600 – 1625.

⁵⁶ O opinie similară înaintase și Gabriel Ștrempel (1978: 119).

În ediția consacrată *Paliei istorice*, Alexandra Roman-Moraru și Mihai Moraru s-au pronunțat în favoarea localizării ms. 5054 în Țara Românească, evidențiind însă și numeroasele alternanțe fonetice din cadrul textului, explicate prin faptul că sursa provenea din altă regiune lingvistică (Moraru – Moraru 2001: 15, 38, 43–45). Cu aceeași ocazie, au discutat și o notă din codice, care dovedește că scribul însuși era conștient de diferențele dintre graiul său și graiul sursei sale: „Lucru plăcut lui Dumnezeu mai mult decât alte bunătăți ne învățăm din dumnezeiasca scriptura aceasta. *Numai sântem rugători dumnealor voastre că pre cât am putut și am adevărit a înțeleg<er>ii vorbii moldovenești, păzind cu amăruntul unirea cuvintelor*; ci și noi fiind alunecați în gândul a multor alunecări, ne rugăm dumnealor voastre, găsim multe greșeli, să avem iertare și Domnul să vă ierte” (ms. 5054, f. 130^v). Referința la „vorba moldovenească” sugerează că modelul ms. 5054 este moldovenesc sau cel puțin că sursa modelului este moldovenească (Moraru – Moraru 2001: 39–40). Al. Mareș a susținut, la rândul său, originea muntenească a scribului ms. 5054 și utilizarea de către acesta a unei surse moldovenești (Mareș 2003: 63–64).

Cu privire la localizarea ms. 469, s-au exprimat mai multe opinii, unele bazate exclusiv pe textele din acest codice editate de Moses Gaster, între care unul reprezintă un fragment din *Viața lui Adam și a Evei*.

Fără a aduce argumente în favoarea tezei sale, Moses Gaster considera că cele două texte publicate în *Chrestomație* sunt muntenești (Gaster 1891: XCIV).

La rândul său, G. Ivănescu a discutat câteva particularități ale textelor editate de Gaster și a propus o nouă localizare: *Călătoria lui Sit la rai* ilustrează zona de nord a „dialectului literar din centrul și nordul Ardealului” (Ivănescu 1947–1948: 110), după cum arată forme precum *mânile, acmu, așa*, în timp ce fragmentul din *Paleea* ar ilustra graiul sudic al aceluiași dialect, după cum ar indica formele alternante *acmu – acum, pâine – mânile, așa*. În opinia sa, localizarea muntenească propusă de Gaster este inacceptabilă mai ales din cauza faptului că textele „au pretutindeni g și dz” (Ivănescu 1947–1948: 113).

Pornind de la ipotezele celor doi, Emil Turdeanu a circumscris o arie mai largă în cadrul căreia circulau fenomenele discutate de Ivănescu, care includea și nordul Transilvaniei și Moldovei. Pe baza particularităților dialectale, el localizează protograful de pe care s-a realizat ms. 469 în Moldova de nord și ms. 469 la sud de Carpați – așa cum presupusese și Gaster – mai exact în Oltenia (Turdeanu 1981: 107–108).

Când a editat cele trei texte din ms. rom. 469, Mihai Moraru a localizat miscelaneul în Transilvania (Chițimia – Toma 1984: 191, 202, 217).

Analiza detaliată a limbii *Paliei istorice*, scriere de mari dimensiuni, le-a permis editorilor să formuleze cele mai detaliate observații cu privire la localizarea textului, pe baza

unui număr foarte mare de particularități lingvistice. Ei au observat că, în ansamblu, acestea oscilează între normele subdialectului nordic și cele ale subdialectului sudic, cu predominarea primelor, vizibilă mai ales în privința lexicului, în timp ce la nivel fonetic și morfologic formele de tip nordic sunt de cele mai multe ori dublate de corespondentele lor de tip sudic, raportul lor fiind variabil de la caz la caz, preponderente fiind cele de tip nordic. Coroborând informațiile furnizate de răspândirea acestor particularități, s-a ajuns la concluzia că textul ilustrează o variantă literară sud-vest ardelenescă (Moraru – Moraru 2001: 27–32). În ceea ce privește modelul copiei din ms. 469, care nu este, în mod obligatoriu, protograful traducerii, s-a considerat că acesta ar fi moldovenesc (Moraru – Moraru 2001: 32–33).

Tot o origine sud-vest transilvăneană am considerat a avea și *Lemnul crucii*, date fiind numărul preponderent al trăsăturilor nordice și alternanța unor forme, întâlnită doar în această regiune (Timotin 2001: 128–133). Pe baza trăsăturilor lingvistice, am stabilit că modelul scrierii este, de asemenea, nordic, eventual moldovenesc, în condițiile în care traducătorul român pare a fi folosit un text de proveniență rusească (Timotin 2001: 133).

Cercetarea particularităților lingvistice ale *Vieții lui Adam și a Evei* confirmă aceste opinii. Iată câteva trăsături care indică o proveniență nordică a textului:

a) conservarea exclusivă a lui [ğ] în forme precum *agiunse* (398^r), *giunghet* (400^r), *încungiurăm* (391^v), *pregiur* (385^r). Rostirea cu *j* era proprie Țării Românești (mai puțin în unele zone de nord ale Olteniei) și sud-estului Transilvaniei, din secolul al XVI-lea și până în secolul al XVIII-lea, [ğ] fiind utilizat în celelalte regiuni nordice⁵⁷.

b) neanticiparea elementului palatal în *mânile* (402^v, 405^r). Anticiparea elementului palatal se întâlnea mai ales în Țara Românească⁵⁸.

c) monoftongarea diftongului *ea*: „Cum cutezaș tu deschide gura ta spre *mâncare* ce-ți zise ție Dumnezeu să nu mănânci” (403^r). Fenomenul se întâlnea în graiurile de nord (regional în zona Banatului) și în Oltenia de nord (Gheție – Mareș 1974 a: 114–117).

d) rostirea moale generală a lui *d* în *de*, *din*. În secolul al XVII-lea, durificarea este atestată în Țara Românească și, ocazional în Banat, din secolul următor apărând și atestări din Bihor și sud-estul Transilvaniei (Gheție – Mareș 1974 a: 147–149).

e) folosirea exclusivă a grupului consonantic [sv], cu [v] neevoluat la [f]: *svârșit* (384^r), *svânta* (394^v). Forme alternante se întâlniseră în toate regiunile românești, cu excepția sud-

⁵⁷ Vezi Gheție – Mareș (1974 a: 193–200). Pentru evoluția africaterii în Transilvania, atestată în documente din secolul al XVIII-lea, vezi și Gheție (1969). Forme similare apar și în alte texte din codice: *agiunse* (*Palia istorică*, f. 172^v; *Lemnul crucii*, 417^v); *giunghiat* (*Palia istorică*, f. 43^v); *pregiur* (*Lemnul crucii*, 417^r); cf. *primpregiurul* (*Palia istorică*, f. 178^r).

⁵⁸ Gheție – Mareș (1974 a: 102–104). Aceeași formă apare și în *Palia istorică* (13^v), dar și în *Lemnul crucii*: *mânilor* (f. 422^v).

estului Transilvaniei, dar inovația era mai răspândită în Țara Românească (cu excepția Olteniei) (Gheție – Mareș 1974 a: 136–139).

f) velarizarea lui *e* în *blăstăma-mă-vor* (403^v). Fenomenul era curent în Transilvania și Moldova în secolul al XVII-lea⁵⁹.

g) utilizarea pronumelui negativ *nimea* (396^v). Forma este atestată în secolul al XVII-lea în Oltenia, Moldova, Banat și Transilvania (cu excepția zonei de sud-est, unde apare sporadic și *nimeni*) (Gheție 1975: 163–164).

h) utilizarea repetată a adverbului *mainte* (392^v, 398^r), eventual în cadrul locuțiunii prepoziționale *mainte de* (384^r). În veacul al XVII-lea, forma apare în texte moldovenești, ardelenesti și oltenesti⁶⁰.

O serie de fenomene se prezintă sub forme alternante:

a) palatalizarea ocazională a lui [f] la [h]: *hi* (391^v), *să hie* (393^r), *să hii* (394^r); cf. *aț fi* (387^v), *să fii* (394^r), *va fi* (398^r), *fierile* (386^v), *fiu* (402^r) etc.⁶¹.

b) apariția sporadică lui [dz], în cadrul unor cuvinte scrise, uneori, în imediată apropiere: *amiazădzi* (386^r), *cădzu* (389^r), *Dumnedzău* (385^v), *frundza* (389^r); cf. *căzu* (384^v, 389^r, 390^r, 390^v), *Dumnezău* (390^r, 391^v, 392^v), *frunza* (388^r), *frunză* (389^r), *zi* (399^v, 406^v)⁶².

c) rostirea alternantă a lui *s*, *dz*, *z* în *sămn* (396^v), *sămnul* (398^r, 398^v); *sămna* (406^r); *Dumnedzău* (385^v); *Dumnezău* (385^v, 387^r); cf. *zise* (385^v); *patruzeci* (398^r), *șaptezeci* (384^v).

d) rostirea dură a lui [ș] în *așa* (386^r), *greșală* (384^r), *șarpe* (387^v), mai bine reprezentată decât rostirea moale a acestuia: *așea* (391^r, 401^r), *ședea* (384^r), *șezum* (399^r).

e) rostirea alternantă a lui [ș] în cazul formelor *șeapte* (392^v); cf. *șaptezeci* (384^v), *șasea* (406^v).

f) formele *deșchiseră* (389^r), *deșchide* (402^v, 403^r) sunt concurate ocazional de *deschiș* (388^v).

g) articolul hotărât proclitic *lui*, utilizat frecvent, este prezent, într-un singur caz, sub forma *lu*: „zisa *lui* Adam” (386^v); cf. „ucisul *lu* Cain” (399^v).

h) articolul posesiv variabil este utilizat alături de cel invariabil: „tu *ale* lui toate știi” (385^r); „pământul iaste *al* mieu, iară *a* lui Dumnezău sânt ceriurile și raiul. Deci de veri să hii *al* mieu, tu lucrează pământul, iară de vei să fii *a* lui Dumnezău, tu mergi în rai” (394^r); „*Al* cui iaste pământul, *al* aceluia sânt și eu și feciorii miei” (394^v);

i) formele *acum* (397^v) și *acmu* (403^v).

⁵⁹ Vezi Gheție (1975: 133). Pentru prezența fenomenului în texte literare, vezi Moraru – Moraru (2001: 77). În ms. 469, forme asemănătoare apar și în *Palia istorică: blăstăma* (206^r).

⁶⁰ Vezi Gheție (1975: 176; 1997: 345). Adverbul apare și în *Palia istorică* (38^v).

⁶¹ Palatalizarea era un fenomen caracteristic Moldovei, dar apărea sporadic și în Muntenia și în regiunile de peste munți; vezi Gheție (1975: 122–123).

⁶² La mijlocul secolului al XVII-lea, [z] era întâlnit în Muntenia, în regiunea Brașovului și în zona Sibiului, a Albei; vezi Gheție (1975: 146–147).

Analiza arată că trăsăturile textului sunt, de cele mai multe ori, similare celor din *Palia istorică* și din *Lemnul crucii*, cu diferența că *Viața lui Adam și a Evei*, text de mici dimensiuni, nu cuprinde, ca *Lemnul crucii* și spre deosebire de *Palia istorică*, termeni care să poată fi utilizați în localizarea scrierii⁶³. În aceste condiții, vom spune că *Viața lui Adam și a Evei* ilustrează, ca și celelalte scrieri din ms. 469, graiul din sud-vestul Transilvaniei.

Prima traducere românească a *Vieții lui Adam și a Evei* pare a se fi realizat în Moldova, așa cum arată elemente lingvistice sau fapte care țin de istoria textelor din ms. 469 și 5054: apocriful *Palia istorică*, cea mai amplă scriere din ms. 469, are o proveniență moldovenească, probată lingvistic; ms. 5054 are la bază texte moldovenești; textele primei traduceri a *Vieții lui Adam și a Evei* provin din scrieri ucrainene sau rusești; aceeași origine o are și traducerea apocrifului *Lemnul crucii*, la rândul său prezent în ms. 469, 3813 și 5054.

3.6. Filiația versiunilor

Reluăm succint principalele informații despre cele patru versiuni ale primei traduceri, înainte de a analiza raporturile dintre ele. Ele au fost redactate în a doua jumătate a secolului al XVII-lea (ms. 469), pe la mijlocul secolului al XVIII-lea (ms. 3813 și ms. 5054) și în perioada 1834–1836 (ms. 1255). Cele mai vechi trei manuscrise par a fi circulat în mediul monastic, în timp ce al patrulea a fost realizat la cererea unui comanditar laic, un pescar din Pitești. Cel mai vechi manuscris a fost redactat în sud-vestul Transilvaniei, iar celelalte în Țara Românească; la baza lor se află un text moldovenesc.

3.6.1. Ms. 469 vs ms. 5054

Raportul strâns dintre cele două codice a fost evidențiat deja de cercetări consacrate altor texte care se regăsesc în ambele miscelane: *Palia istorică* și *Lemnul crucii* (Moraru – Moraru 2001: 38-66; Timotin 2001: 145-148). *Viața lui Adam și a Evei* din ms. 5054 este foarte apropiată de cel din ms. 469. Textele se diferențiază doar printr-o serie de elemente fonetice, explicabile prin faptul că cele două codice au fost scrise în regiuni și la date diferite, și prin câteva reformulări, la rândul lor explicabile prin intervenția scribilor sau prin evoluția limbii române:

ms. 469: „Adam era în rai *mainte* de greșală” (384^r)

ms. 5054: „Adam era în rai *mai nainte* de greșală” (101^v);

⁶³ *Prorocirea Sibilei*, un text de mici dimensiuni, cuprinde totuși un element lexical care contribuie la localizarea nordică a miscelaneului: *adămană*; vezi Chițimia – Toma (1984: 218). Termenul este atestat în secolul al XVI-lea în *Psaltirea Hurmuzaki* și a fost înregistrat în perioada contemporană în Bistrița-Năsăud (Gheție 1975: 178, 237).

ms. 469: „Și luo Adam *boii* și ară” (393^v)

ms. 5054: „Și luo Adam *boi* și ară” (103^v).

3.6.2. Ms. 469 vs ms. 3813

Varianta din ms. 3813 se distanțează mai clar de cea din ms. 469 și 5054.

a) Perfectul simplu, larg folosit în ms. 469 și 5054, este constant înlocuit cu forme de perfect compus⁶⁴:

ms. 469: „Și *arătă* noao pomul” (386^r).

ms. 3813: „Și ne-*au arătat* noao pomul” (92^r).

b) Într-un singur caz, ms. 3813 prezintă o omisiune față de 469 și 5054:

ms. 469: „văzu în vis cum va naște Cain și Avel și în care an va ucide Cain pre Avel, fratele său. Și-l conteni îngerul să nu spuie Evei” (384^v)

ms. 3813: „au văzut în vis cum va naște Cain și Avel, fratele său. Și l-au oprit îngerul să nu spuie Evei” (91^r).

Omisiunea nu prejudiciază înțelegerea textului, dar diminuează considerabil importanța motivului capacității vizionare a lui Adam⁶⁵, așa încât ea poate fi interpretată ca o încercare a scribului de a pune în acord apocriful cu tradiția canonică referitoare la Adam.

c) În numeroase situații, textul din ms. 3813 prezintă o serie de reformulări față de variantele din ms. 469 și 5054.

c₁) Într-un singur caz, ms. 3813 propune o perioadă diferită de cea menționată în ms. 5054 și 3813⁶⁶:

ms. 469: „a {m lu} at din poamel {e} spinului în 10 zile” (392^v).

ms. 3813: „am luat din poamele spinului în 17 zile” (95^r).

c₂) Uneori, prin reformulare se urmărește ca un pasaj să devină mai inteligibil, ca în exemplul de mai jos, unde modificarea precizează, practic, că Adam era pe patul de moarte:

ms. 469: „căzu într-o // *boală de inima* și nu știia ce iaste boala” (384^v–385^r).

ms. 5054: „căzu într-o *boală de inimă* și nu știia ce este boala” (101^v).

⁶⁴ Pentru economie, nu cităm exemplele din ms. 5054 decât dacă diferă de cele din ms. 469.

⁶⁵ Vezi și *supra*, motivul o).

⁶⁶ Pentru importanța cifrelor în sistematizarea versiunilor manuscrise ale apocrifelor românești și în stabilirea filiației dintre acestea, vezi Timotin (2000: 599–605), pentru *Legenda duminicii*; Dima (2011: 53, 57), pentru *Apocalipsul Maicii Domnului*.

ms. 3813: „au căzut într-o *boală de moar/te* și nu știa ce iaste boala” (91^{r-v}).

c₃) În mai multe rânduri, reformulările modifică interpretarea canonică a unor evenimente, așa cum sunt acestea consemnate în *Geneză* (1,26 – 5,5) și în ms. 469 și 5054. Astfel, conform ms. 3813, primii oameni par a-și fi dorit să fie asemănători lui Dumnezeu, nu să i se substituie acestuia:

ms. 469: „nu înțelegeți că de-ați mânca voi dintru acelaș pom, *voi ați fi dumnezăi*” (387^v).

ms. 3813: „nu cunoașteți că de-ați mânca voi dintr-acel pom, *voi ați fi ca dumnezăii*” (92^v).

Conform ms. 3813, coborârea lui Dumnezeu în rai în momentul păcatului lui Adam este anunțată de mai mulți îngeri, nu doar de unul singur:

ms. 469: „Atuncea auzim glas din ceri *grăind îngerul* și chiemând pre toți îngerii” (389^v).

ms. 3813: „Atuncea am auzit glas din ceri *grăind îngerii* și chiemând pre îngeri” (93^v).

Mai multe implicații are reformularea pasajului privitor la contractul dintre Adam și diavol, pe care, conform versiunilor armene și slavone ale apocrifului, Adam, dornic să-și obțină hrana, îl semnează când diavolul îl împiedică să are pământul⁶⁷. Pentru a-l obliga să semneze contractul, diavolul îi oferă lui Adam o falsă opțiune: fie alege să are pământul, dar trebuie să îi devină supus, pentru că pământul i-ar aparține, fie alege să nu mai are și, așadar, să nu i se supună, caz în care poate merge în cer, care îi aparține lui Dumnezeu. Adam, care nu poate reveni în rai, pare constrâns să semneze.

Textele românești care ilustrează această traducere spun însă explicit că, la semnarea contractului, el știa de venirea lui Hristos pe pământ: „știa Adam că va să pogoară Dumnezău pre pământ și să va naște din svânta și precurata Fecioară Mariia” (ms. 469, 395^v). Cu alte cuvinte, Adam știa că zapisul, la care numai apocriful face referire, nu va fi etern, fiindcă va fi rupt de Hristos, și își ferea, astfel, progenitura de la damnarea eternă. Precizarea este importantă, deoarece arăta mărinimia lui Dumnezeu față de creația sa, dar îl și deculpabiliza pe primul om, fie și parțial, de greșeala de a pactiza cu diavolul.

Pe lângă această precizare, ms. 3813 consemnează o formulă contractuală inedită notată de Adam, diferită de cea dictată de diavol. Noua formă a zapisului prevestește același deznodământ: oamenii nu vor rămâne sub puterea diavolului, cum, de altfel, nu este nici Adam, care scrie că el și copiii săi sunt sub puterea celui ce stăpânește deopotrivă cerul și pământul:

Ms. 469	Ms. 3813
---------	----------

⁶⁷ Vezi și *supra*, motivul o).

„Și veni diavolul și stătu înaintea boilor. Și nu lăsa pre Adam să are, și zise lui Adam: – Nu te voi lăsa să lucrezi pământul, // că pământul iaste al mieu, iară a lui Dumnezeu sânt ceriurile și raiul. Deci de veri să hii al mieu, tu lucrează pământul, iară de vei să fii a lui Dumnezeu, tu mergi în rai. Adam zise: – A lui Dumnezeu sânt ceriurile și pământul și toată lumea. Și iarăși/ diavolul nu lăsa pre Adam să are, ce zise lui Adam: – Scrie-m zapis de la mâna ta și-m dă mie, și atuncea veri ara pământul. Adam zise: – Al cui iaste pământul, al aceuia sânt și eu și feciorii miei. Că știia Adam că va să să pogoară Dumnezeu” pre pământ și să va naște din svânta și precurata Fecioară Maria. Diavolul să bucură foarte și-i zise: – Așa scrie mie. Și luo Adam o lespede de piatră și scrise a sa scriptură și zise așa: „<i>Al cui iaste pământul, al aceuia sânt eu / și feciorii miei</i>”, că știia” (393^v–395^v).	„Au venit diiavolul și au zis lui Adam: – Nu te voi lăsa să ari pământul. Și au stătut înaintea boilor și nu lăsa pre Adam să are și au zis diiavolul că pământul iaste al mieu, iar ale lui Dumnezeu sânt ceriurile și raiul. Deci de vei fi / tu al mieu, lucrează pământul, iar de vei fi tu al lui Dumnezeu, mergi în rai. Adam au zis: – Ale lui Dumnezeu sânt ceriurile și pământul și toată lumea. Diiavolul nu-l lăsa să are, ce au zis: – Scrie-m carte cu mâna ta și mi-o dă mie și atuncea vei ara pământul. Adam au zis: – Al cui iaste pământul, al aceuia sânt și eu și feciorii miei. Că știia Adam că va să să pogoare Dumnezeu pre pământ și să va naște din preasfânta Fecioara Maria. Diiavolul s-au bucurat foarte și au zis: – Să-m scrii carte. Și au luat / Adam o lespede de piatră și au scris a sa scriptură și au zis: „<i>Al cui iaste pământul și ale cui sânt ceriurile, al aceuia sânt și eu și feciorii miei</i>” (95^v–96^v).
--	---

3.6.3. Ms. 469 vs. ms. 1255

Textul din ms. 1255 conține o versiune fragmentară a apocrifului, reținând numai prima parte a acestuia, corespunzătoare capitolului din *Geneză* care descrie viața în Eden a protopărinților. De aceea, titlul său este *Izgonirea lui Adam din rai* (18^f). Textul nu se mai prezintă ca o succesiune de dialoguri, mare parte dintre acestea fiind suprimate și transpuse în vorbire indirectă; ca urmare, varianta este mult mai puțin dramatică decât celelalte versiuni. Copistul pare ușor grăbit, fiindcă omite o serie de pasaje narative din partea inițială a scrierii:

ms. 469: „deaca îl / {scoa}se din rai, ședea în Edem înaintea porței raiului. Și văzu în vis cum va naște Cain și Avel și în care an va ucide Cain pre Avel, fratele său. Și-l conteni îngerul să nu spuie Evei” (384^v–385^f).

ms. 1255: „deaca-l scoase din rai și văzu în vis că va naște Cain și Avel și-l opri îngerul ca să nu spuie Ievii” (18^f).

Ca și ms. 3813, ms. 1255 cuprinde o serie de reformulări care normalizează apocriful în raport cu fragmentul din *Geneză*. Astfel, detaliul privind faptul că șarpele era cea mai iubită făptură a lui Dumnezeu, din cauza căruia Eva a fost convinsă să mănânce din copacul interzis, este modificat. În codicele din veacul al XIX-lea, cel mai plăcut lucru lui Dumnezeu este chiar pomul din care protopărinții nu aveau voie să mănânce, care, doar aici, este identificat cu „pomul vieții”.

ms. 469: „veni șarpele la mine și-m arată o poamă din pom.// Eu deaca văzui și știa că șarpele iaste mai drag lui Dumnezău decât toate facerile lui, luai poama de la el și mâncai” (388^{r-v}).

ms. 1255: „au venit șarpele la mine și mi-au arătat ca să mănânc din pomul vieții.// Eu daca am văzut și știam că este mai iubit lui Dumnezău acel pom decât toate lucrurile, eu am luat din el și am mâncat” (18^{r-v}).

Caracterul moralizator al textului transpare din inserarea unui pasaj specific acestei variante, conform căruia, în momentul dezvăluirii păcatului său, Adam nu și-a mărturisit greșeala, ci a ascuns-o:

Ms. 469	Ms. 1255
„Așa pogorî Domnul cu toți îngerii săi și// stătu scaunul în mijlocul raiului și strigă Dumnezău cu glas mare de zise: – Adame, Adame, unde ești? Răspunse și grăi mult și ne luară pre noi îngerii și cumplit ne bătură și ne scoaseră din rai” (390 ^r).	„Și s-au pogorât Domnul în raiu cu toți îngerii săi și au pus scaunul în mijlocul raiului și au strigat Domnul cu glas mare: – Adame, Adame, unde ești? Adam n-au zis: ‘Doamne, greșit-am’, ca să-ș cerce iertăciune, ci s-au ascuns dinaintea Domnului. Atuncea le grăi lor Dumnezeu multe și porunci îngerilor, de-i luoară și bătându-i i-au scos afară din raiu” (18 ^v).

3.7. Particularități morfologice și lexicale ale scrierilor

Textele prezintă o serie de trăsături morfologice și lexicale, dintre care unele, mai ales cele morfologice, au fost deja aduse în discuție de cercetători, fiind considerate arhaice.

a) Forma de indicativ prezent persoana a II-a singular a verbului *vrea* este oscilantă în ms. 469, datând din a doua jumătate a veacului al XVII-lea: „Deci de *veri* să hii al mieu, tu lucrează pământul, iară de *vei* să fii a lui Dumnezău, tu mergi în rai” (394^r). Un astfel de uz variabil este curent în prima jumătate a secolului, folosirea predicativă a lui *veri* restrângându-se în a doua jumătate a veacului (Zamfir 2005: 63, 65).

b) În ms. 469, imperfectul indicativului de persoana I singular nu prezintă desinența analogică *-m*, ceea ce face ca forma de persoana I să fie identică cu cea de persoana a III-a:

„Adam socotiia partea despre răsărit și despre miazănoapte, iară eu *socotiia* partea despre {a}pus și despre amiazădži” (386^r); „Eu deaca văzui și *știi*a că șarpele iaste mai drag lui Dumnezeu decât toate facerile lui, luai poama de la el și mâncai” (387^v).

Particularitatea, deși frecvent atestată în decursul miscelaneului, nu caracterizează însă întreg manuscrisul, un imperfect cu desinență analogică fiind atestat în *Palia istorică* (352^v) (Moraru – Moraru 2001: 84-85). Oscilația ilustrează utilizarea variabilă a desinenței la mijlocul secolului al XVII-lea, când există texte în graiul literar nordic, precum *Cazania* lui Varlaam sau *Noul Testament* de la Bălgrad, cu forme fără desinență, dar există și scrieri moldovenești și transilvănene care acceptaseră deja această inovație muntenească (Frâncu 1971: 180–183).

c) Formele tari de perfect simplu persoana I sunt foarte frecvente în ms. 469: *deschiș* (388^v); *ziș* (391^v, 395^v, 396^r). Textul consemnează ocazional și o formă slabă: *zisei* (400^r), discutată și de C. Frâncu, care, bazându-se pe opinia conform căreia ms. 469 ar data din 1600–1625⁶⁸, nota că avem a face cu cea mai veche atestare de peste munți a acestei inovații muntenești (Frâncu 1984; 2009: 105). În condițiile în care cercetările filologice au arătat că ms. 469 a fost scris în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, afirmația sus-menționată nu se mai susține.

Oscilația între formele tari și cele slabe caracterizează și paradigma verbului *face*: „luo Adam și *feace* rugă cătră Dumnezeu” (392^v); „Adam le împărți și *feace* unele sălbatece” (393^r); cf. „Când *făcu* Dumnedzău raiul și.. *făcu* pre p{ărin}tele vostru” (385^v), cu mențiunea că formele slabe sunt mai numeroase⁶⁹.

d) Perfectul simplu de persoana I plural, este, conform normei epocii, lipsit de desinența -*ră*. Particularitatea se menține neschimbată și în ms. 5054, realizat la mijlocul secolului al XVIII-lea în Muntenia, fapt care sugerează fie vitalitatea acestei trăsături, fie fidelitatea copistului ms. 5054 față de originalul pe care îl urmărea:

ms. 469: „ne *văzum* goli” (389^r)

ms. 5054: „ne *văzum* goli” (102^v);

ms. 469: „*cusum* frunză / de smochin de ne *făcum* veșminte și ne *îmbrăcăm*” (389^r-389^v)

ms. 5054: „*cusum* frunză de smochin de ne *făcum* veșminte și ne *îmbrăcăm*” (102^v);

ms. 469: „*petrecum* acolo 15 zile” (391^r)

ms. 5054: „*petrecum* acolo cincisprezece zile” (103^r);

ms. 469: „am luat grâul și miiarea și laptele și *mâncăm* și ne *săturăm*” (393^r)

⁶⁸ Pentru această opinie, vezi Gaster (1883: 74; 1891: 64).

⁶⁹ Pentru extinderea formelor de perfect slab din a doua jumătate a veacului al XVII-lea, vezi Frâncu (2009: 306–307).

ms. 5054: „am luat grâul și mierea și laptele și *mâncăm* și ne *săturăm*” (103^v);

ms. 469: „șezum întru Madiam și acolo *născum* pre Cain” (399^r)

ms. 5054: „șăzum întru Madiiam și acolo *născum* pre Cain” (105^r).

e) La persoana a II-a singular, în ms. rom. BAR 469, auxiliarul viitorului este exclusiv *veri*: „atuncea *veri ara* pământul” (394^v); „*Vedea-veri* și te *veri odihni*” (400^v); „când *veri naște* coconul” (402^r); „în pământ *veri mearge*” (406^r). În epocă, utilizarea acestei forme era în declin, ea fiind totuși atestată și în *Cazania* lui Varlaam, în *Noul Testament* de la Bălgrad, în *Evangelhia învățătoare* de la Dealu, din 1644, în *Chiriacodromionul* de la Bălgrad din 1699 etc. (Frâncu 2009: 312).

f) Prepoziția *pregiur* este urmată de un nume în acuzativ în ms. rom. BAR 469: „era *pregiur* Adam 6000 de bărbați” (385^v); un astfel de uz, frecvent în scrierile secolului al XVI-lea, este consemnat și în secolul al XVII-lea, fiind atestat, de exemplu, în *Biblia* de la București sau la Dosoftei (DLR, s.v.).

g) La nivel lexical, semnalăm apariția lui *ladan* „substanță aromată” în ms. rom. BAR 469, care pare a-și găsi aici una dintre cele mai vechi atestări, el fiind consemnat și în traducerea din Herodot (DLR, s.v.) și în dicționarul latino-român al lui Theodor Corbea, sub forma *ladanum* (Chivu – Buză – Roman Moraru 1992, s.v. *ladanum*): „Atuncea Dumnezeu trimise lui tămâie și livan și *ladan*” (392^{r-v}); „văzu Eva cădelniță cu *ladan* cădind trupul lui Adam” (405^r). Totuși, pentru atestările din apocrif, etimologia latină sau greco-latină a termenului nu se poate propune⁷⁰. Comparăția dintre un text slavon din secolul al XVII-lea, apropiat de cel din care descinde prima traducere românească a apocrifului, și scrierea din ms. 469 arată că termenul românesc traduce sl. *ладанъ / ладонь*:

ms. sl. 380: Тогда посла Господь Ѡиніянь, и ливань и *ладонь*

ms. 469: Atuncea Dumnezeu / trimise lui tămâie și livan și *ladan* (392^{r-v});

ms. sl. 380: видѣ Евва кадилницу съ *ладаномъ* вадѣщую тѣло Адамово⁷¹

ms. 469: „văzu Eva cădelniță cu *ladan* cădind trupul lui Adam” (405^r).

h) În numeroase situații, diverși termeni din ms. 469 și 5054 sunt înlocuiți de scribul ms. 3813 prin alte cuvinte cu sens identic sau foarte apropiat. Aceste variații ajută la identificarea seriilor sinonimice din româna veche și dezvăluie totodată tendința de a elimina o serie de termeni, considerați, probabil, învechiți sau străini graiului literar al copistului ms. 3813.

⁷⁰ Cf. Chivu – Buză – Roman Moraru 1992, s.v. *ladanum*; DLR, s.v. *ladan*.

⁷¹ Pentru textele slavone citate, vezi Pypin (1862: 5 și 6).

birui – stăpâni:

ms. 469: „{s}ă sui Dumnezău în {ce}ri, iară ce era în rai *biruiam* tot noi” (386^v)

ms. 3813: „noi *stăpâni*am raiul și ce iaste în rai” (92^r);

ms. 469: „Pururea bărbatul tău *să te biruiască*” (402^r)

ms. 3813: „Pururea bărbatul tău *să te stăpânească*” (99^v);

ciudesă – minune:

ms. 469: „Adame, vino aicea de vezi *ciudesă* mare” (388^v)

ms. 3813: „Adame, vino până aici și vezi *minune* mare” (93^r);

conteni – opri:

ms. 469: „Și-l *conteni* îngerul să nu spuie Evei” (384^v)

ms. 3813: „și l-*au oprit* îngerul să nu spuie Evei” (91^r);

dumeastec – blând:

ms. 469: „Adam le împărți și feace unele sălbatece, altele *d{u}meastece* și să hie de hrană” (393^r)

ms. 3813: „Adam le-au împărțit și unele le-au făcut sălbateci, altele *blânde* și să fie de hrană” (95^v);

facere – lucru:

ms. 469: „șarpele iaste mai drag lui Dumnezău decât toate *facerile* lui” (388^r)

ms. 3813: „iaste mai iu//bit lui Dumnezău decât toate *lucrurile*” (92^v-93^r);

izbăvi – slobozi:

ms. 469: „atuncea ne *izbăvi* pre noi Dumnezău de diavolul acela” (399^r).

ms. 3813: „atuncea ne-*au slobozit* pre noi Dumnezău de diiavolul acela” (98^r)⁷²;

împarte – desparte:

ms. 469: „inima m{ea... } *nu să împarte* d{...} tine” (391^v)

ms. 3813: „inima mea *nu să desparte* de tine” (94^r)

păsa – merge:

ms. 469: „*pasă* împotriva raiului și plângi” (401^r)

ms. 3813: „*mergi* tu împotriva raiului și plângi” (99^r)

prilăsti – înșela:

ms. 469: „nu asculta de nimea ca *să nu te prilăstească* iară” (396^v)

ms. 3813: „ca *să nu te înșale* iară” (97^r);

⁷² Ocazional, *izbăvi* apare și în ms. 3813: „Doamne, să ne pocăim cumva, doară ne *va izbăvi* pre noi Dumnezău de diiavolul acesta” (96^v); cf. ms. 469: „Doamne, să ne pocăim cumva, doară Dumnezău ne *va izbăvi* pre noi de diavolul acesta” (395^v–396^r).

ms. 469: „mult să nevoiia a mă *prilăsti*” (398^f)

ms. 3813: „Și mult mă *înșela*” (97^v);

ms. 469: „să temu foarte gândind că mă *va fi prilăstit* diavolul” (398^v)

ms. 3813: „s-au temut foarte *să nu mă fie cumva iarăș înșelat*” (98^f).

rost – gură:

ms. 469: „Eu *rostul* meu deschiș” (388^v)

ms. 3813: „Eu am deșchis *gura* mea” (93^f)⁷³;

socoti – păzi:

ms. 469: „Adam *socotiia* partea despre răsărit” (386^f)

ms. 3813: „Adam *păziia* partea despre răsă/rit” (91^v–92^f);

zapis – carte:

ms. 469: „Scrie-m *zapis* de la mâna ta” (394^v)

ms. 3813: „Scrie-m *carte* cu mâna ta” (96^f).

3.8. Concluzii

Apocriful *Viața lui Adam și a Evei*, singurul text care prezintă existența primilor oameni de la crearea până la moartea lor, este conservat în opt copii românești, provenind din două traduceri ale versiunii slavone scurte.

Prima traducere este păstrată în patru codice, scrise din a doua jumătate a veacului al XVII-lea până în al patrulea deceniu al secolului al XIX-lea. Cel mai vechi text, din ms. 469, a atras în repetate rânduri atenția specialiștilor, grație în primul rând aprecierii de care s-a bucurat din partea lui Moses Gaster. În veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea, apocriful circulă în miscelanele religioase, foarte probabil în mediul monahal, scrise atent de scribi care țin să-și păstreze anonimatul. Abia după primul sfert al veacului al XIX-lea uzul apocrifului se laicizează și o variantă fragmentară a sa este copiată la comanda unui pescar piteștean (ms. 1255).

În două rânduri, *Viața lui Adam și a Evei* este copiată alături de *Palia istorică*, un text de mari dimensiuni consacrat istoriilor din *Vechiul Testament*, păstrat, se pare, doar în aceste două manuscrise românești (ms. 469, 5054). În ambele codice, *Viața lui Adam și a Evei* este urmată de *Lemnul crucii* și de alte apocrife despre viața lui Hristos, dispunerea textelor în codice arătând că scrierea avea rolul unui liant între textul veterotestamentar de mari dimensiuni și apocrifele

⁷³ În alte două situații, în ms. 469 se folosește termenul *gură*: „cum cutezi tu deșchide *gura* ta spre omul ce iaste făcut pre chipul lui Dumnezeu” (402^v); „Cum cutezaș tu deșchide *gura* ta spre mâncare” (403^f). Aceiași termeni sunt folosiți și în ms. 5054 și 3813.

neotestamentare. Pe de altă parte, așezarea în imediată succesiune a *Vieții lui Adam și a Evei* și a *Lemnului crucii* este favorizată și de motivul lemnului paradisiac care se regăsește în ambele scrieri și care are rolul unui conector narativ.

Analiza lingvistică a textelor arată că, deși protograful traducerii s-a realizat în Moldova, cele patru copii care o ilustrează au fost realizate în alte regiuni: în sud-vestul Transilvaniei, în cazul celui mai vechi text (ms. 469), și în Muntenia, în celelalte trei situații (ms. 1255, 3813, 5054).

Analiza comparată a versiunilor care ilustrează prima traducere românească a *Vieții lui Adam și a Evei* demonstrează similaritatea profundă a ms. 469 și 5054, datând din secolul al XVII-lea, respectiv al XVIII-lea, și în ceea ce privește acest text. În comparație cu acestea, textele din ms. 1255 și 3813 par a fi suferit diverse reformulări. Cum ms. 1255, 3813 și 5054 provin toate din aceeași regiune, diferită de cea a ms. 469, rezultă că diferențele de conținut dintre ms. 469 și 5054, pe de o parte, și ms. 1255 și 3813, pe de altă parte, nu sunt condiționate regional. Cum ms. 3813 este aproape contemporan cu ms. 5054, iar ms. 1255 datează de la începutul veacului al XIX-lea, putem considera că reformulările sunt un fenomen tardiv în istoria primei traduceri românești, care nu se manifestă însă unitar.

Modificările de conținut au ca rezultat diminuarea caracterului apocrif al *Vieții lui Adam și a Evei*: anumite informații despre capacitatea vizionară a lui Adam, precum visul său profetic despre fratricidul lui Cain, sunt reduse (ms. 3813); șarpele nu mai este desemnat drept făptura pe care Dumnezeu ar fi iubit-o cel mai mult, înainte de păcatul protopărinților (ms. 1255); dialogul dintre personaje (Dumnezeu, Adam, Eva, diavol), care conferă un dramatism semnificativ scrierii, este transformat în vorbire indirectă și dizolvat în narațiune (ms. 1255). În paralel, se îngobează motive noi, împrumutate din literatura canonică: conform textului celui mai recent, „pomul vieții” ar fi fost plăcut lui Dumnezeu încă de la începutul lumii (ms. 1255); aceeași scriere capătă o valoare moralizatoare, prin integrarea unui detaliu care precizează că lipsa peninței ar fi contribuit la excluderea lui Adam din rai. În aceste condiții, putem spune că versiunile cele mai recente ale primei traduceri a apocrifului se caracterizează prin tendința de a înlătura motive absente din scrierile canonice, dar care contribuiau la crearea profilului distinct al apocrifului între alte scrieri despre Adam și Eva. Urmare a acestui proces de „canonicizare”, apocriful se înrudește cu scrierile edificatoare și poate fi folosit pentru instruirea religioasă.

La nivel lingvistic, textele prezintă o serie de trăsături, dintre care unele au atras deja atenția cercetătorilor. Acestea ilustrează conservarea unor particularități, frecvente în limba secolului al XVI-lea și în veacul ulterior (3.8.a, b, e, f), variabilitatea normelor într-o anumită epocă a românei literare (3.8.c), stabilitatea lor de-a lungul românei vechi (3.8.d.), respectiv evoluția acestora, mai ales când privesc fapte lexicale (3.8.h). Confruntarea textelor românești cu

originalul lor ne-a oferit prilejul să arătăm că termenul românesc *ladan* are la bază un cuvânt slavon (3.8.g).

4. A doua traducere românească a apocrifului

4.1 Cuprinsul textelor

Textele românești care ilustrează a doua traducere a apocrifului, a căror sursă urmează să fie stabilită, debutează cu precizarea că, înainte de păcat, Adam stăpânea întreg raiul; odată izgonit, el rămâne în Eden, în fața paradisului și prevede uciderea lui Abel de către Cain. După 930 de ani, Adam se îmbolnăvește și familia sa, compusă din 1000 de bărbați, se adună în jurul său și încearcă să afle de la Eva ce se întâmplă cu tatăl lor. Aceasta își amintește cum Adam păzea părțile nordice și estice ale raiului, iar ea pe cele vestice și sudice și cum Dumnezeu le-a cerut să nu mănânce dintr-un singur pom. La plecarea acestuia din rai, diavolul, sub forma unui înger, le spune protopărinților că, dacă ar mânca din fructul interzis, ar fi, la rândul lor, dumnezei, dar nu îi poate convinge. Tot sub formă angelică, diavolul îl convinge pe șarpe să meargă să îi ispitească pe cei doi oameni. Știind că șarpele este foarte înțelept, Eva mănâncă, moment în care cad toate frunzele copacilor din partea îngrijită de ea. Adam se apropie, este convins de Eva să mănânce din fructul oprit; cad toate frunzele raiului, mai puțin cele ale smochinului, din care cei doi își fac haine. Însoțit de îngeri, Dumnezeu coboară în rai, îl judecă pe Adam și îi izgonește pe cei doi oameni din rai, în pofida rugăciunilor arhanghelului Uriel.

După 15 zile petrecute plângând în fața porții raiului, protopărinții pleacă să caute hrană; nu găsesc decât buruieni. Se întorc în Eden și Adam îi cere lui Dumnezeu aromate. Dumnezeu le trimite și, după ce Adam își împlinește rugăciunea, îi dă acestuia a șaptea parte din rai, precum și toate animalele și păsările, pe care Adam le numește și le împarte în domestice și sălbatice.

Adam începe să are, pentru a-și procura hrana, dar diavolul îl oprește, spunând că pământul îi aparține. Adam se lasă convins să semneze un contract prin care se declară supus diavolului fiindcă știa că Hristos va veni pe pământ. Contractul este ascuns de diavol. La propunerea Evei, pentru a scăpa de urmărirea diavolului, primii oameni fac penitență: Adam rămâne 40 de zile în Iordan, Eva rămâne în Tigru o perioadă neprecizată. În acest timp, ea reușește să dejoace două noi ispitiri din partea diavolului.

Protopărinții îi nasc pe Abel și pe Cain; la 14 ani, Cain își omoară fratele, iar Adam își îngroapă fiul. Eva îl naște pe Sit.

Acesta îi spune tatălui său bolnav că va merge la rai să-i aducă ceva pentru a-l înveseli. Adam tânjește după o ramură de măslin și își amintește că, după ce el și Eva au păcătuit, Dumnezeu i-a anunțat că va da oamenilor 72 de boli și femeilor durerile nașterii.

În drumul spre rai, Sit și Eva sunt opriți de o fiară numită Gorgonia. Eva îi amintește de puterea pe care ea și Adam au avut-o asupra tuturor animalelor, dar fiara îi amintește de păcatul comis. Fiara este blestemată să nu aibă niciodată puterea de a mânca oameni.

Călătorii încep să plângă înaintea porții raiului. Arhanghelul Uriel îi spune lui Sit că Adam nu se poate vindeca, fiindcă se apropie de moarte, dar îi dă, totuși, o ramură din arborele interzis. Adam recunoaște creanga, își împletește din ea o cunună pe care și-o pune pe cap. Sufletul său este luat de mâna lui Dumnezeu. Eva vede o cădelniță cădelnițând trupul lui Adam, îngeri cu făclii aprinse și pe arhanghelul Mihail. Un alt arhanghel este trimis să păzească trupul lui Adam și îi spune lui Sit unde să își îngroape tatăl. Trupul lui Adam este dus de mai mulți oameni la groapă. Eva îl roagă pe Dumnezeu să ia și sufletul său și moare după șase zile, fiind îngropată lângă Abel și Adam. Din cununa de pe capul lui Adam crește un copac.

4.2. Particularități compoziționale ale celei de a doua traduceri românești a *Vieții lui Adam și a Evei* în raport cu prima traducere românească și cu principalele tradiții ale apocrifului

Prezentăm aici principalele secvențe ale textului românesc din ms. 2158, care este editat aici, fiind considerat text de bază pentru a doua traducere românească a apocrifului. Secvențele textului au fost organizate după modelul folosit în descrierea primei traduceri românești a *Vieții lui Adam și a Evei*.

a) Autoritatea lui Adam asupra animalelor:

Adam când era în rai mai nainte de greșală, toate le avea după voia sa și toate după vrerea lui umbla.

Pasajul este similar celui din prima traducere românească (vezi *supra*, 3.2.a).

b) Visul lui Adam despre uciderea lui Abel:

Iar deacă l-au scos pre el Domnul din rai, șădea în Edem înaintea ușilor raiului. Și iată au văzut cum că va să nască fii pre Cain și pre Avel și după câțiva ani va să ucigă Cain pre frate-său Avel.

Pasajul este similar celui din prima traducere românească, dar este mai ambiguu, întrucât nu spune explicit că Adam a primit înștiințarea în vis (vezi *supra*, 3.2.b).

c) Interdicția îngerului privind mărturisirea visului:

Și l-au cercetat pe el îngerul ca să nu spuie Evii de acele lucruri.

Pasajul este similar celui din prima traducere românească (vezi *supra*, 3.2.c).

d) Boala lui Adam:

Și au trăit ai 930 și deacă s-au apropiat zilele ca să moară au căzut în boală de pânțecă și nu știa ce iaste boala.

Prin specificarea vârstei lui Adam, a doua traducere românească diferă de prima traducere și se apropie de pasajul din *Geneză* (5,5), dar și de alte tradiții ale apocrifului: lat-V; lat-P; gr. Syn Anderson–Stone⁷⁴; arm.; georg.; sl. (Syn. Anderson–Stone: 33; Syn. Pettoirelli 812-813) (vezi și *supra*, 3.2.d).

A doua traducere propune o etiologie specifică durerii lui Adam (vezi și *supra*, 3.2.d).

e) Reunirea familiei în jurul părintelui muribund:

Și s-au adunat la el de la mic până la mare și zicea către Eva:

— O, maica noastră, Evo, tu știi toate ale lui cele ascunse și cele de față. Spune noao ce așa bolește tatăl nostru.

Și era norod ce ieșise din Adam 1000 de suflete de bărbat.

Numărul de 1000 pare specific celei de a doua traduceri românești (vezi *supra*, 3.2.e).

f) Povestea Evei despre viața în rai:

Eva au zis:

— Să vă spui voao, fiii miei. Când au făcut Dumnezeu raiul și toată lumea, au făcut și pre Adam și pre mine și ne-au dat noao raiul și toate dobitoacele și fiarăle și toate pasările. Adam păzia laturea răsăritului și a miezi<i> nopti</i>, iar eu păziam laturea apusului și a miezii zi. Și dându-ne noao Domnul raiul pre seamă, ne-au poruncit zicând:

⁷⁴ Textul grecesc editat de Kaestli nu precizează durata vieții lui Adam; vezi Syn. Pettoirelli 812-813.

— Din toți pomii ce sânt în rai să măncați, numai dintr-un pom să nu măncați.

Și ni l-au arătat noao acel pom și s-au suit la cer Domnul, iară noi stăpâneam toate făpturile ce era în rai. Și fără de porunca mea și a lui Adam nu cuteza nici fiarele, nici dobitoacele, nici pasările nici a umbla, nici a zăcea, nici nimic a mânca până nu le porunceam noi.

Pasajul este similar celui din prima traducere românească (vezi *supra*, 3.2.f).

g) *Întâlnirea cu diavolul:*

Atuncea ne-au pizmuit diavolul și s-au făcut ca un înger luminos și au zis noao:

— Ce v-au poruncit Dumnezeu să măncați și ce să nu măncați?

Adam au zis:

— Din toate câte sânt ne-au zis să mâncăm, numai de un pom ne-au zis să ne ferim de el!

Iar diavolul au zis:

— Mult vă jăluiesc și-m pare rău de voi, căci nu pricepeți că ați fi gustat dintr-acel pom, și voi ați fi ca niște dumnezei, cunoscând binele și răul.

Pasajul este similar celui din prima traducere românească (vezi *supra*, 3.2.g), față de care se deosebește în primul rând prin precizarea că diavolul îi „pizmuia” pe primii oameni. Motivul invidiei diavolului față de primii oameni apare constant în scrierile patristice⁷⁵, dar este dezvoltat și în alte tradiții ale apocrifului *Viața lui Adam și a Evei* (lat-P, gr., arm., georg.) (Syn. Pettorelli 838-841).

În tradiția românească, cauzele invidiei diavolului, trecute sub tăcere de *Viața lui Adam și a Evei*, sunt prezentate în apocriful *Lemnul crucii*, care amintește cum cel mai important înger al raiului a vrut să fure din semințele lui Dumnezeu și, ca atare, a fost izgonit din rai:

„Când răsădi Dumnezeu raiul, atuncea nu era acolo nici inger, nici alt nimea, numai Dumnezeu și Satanail. Și ce zicea Dumnezeu să sădească, iară Satanail fura de toate semințele de la Dumnezeu și arunca prin mijlocul raiului. Dumnezeu zise:

— Acolo va fi trupul meu și eu însum voi fi acolo, spre gonirea ta.

Și ieșiră afară din rai. Și zise Satanail către Dumnezeu:

— Doamne, blagoslovește cate am sădit!

Dumnezeu zise:

— Acolo sânt eu, în mijlocul raiului.

Și cand ieși Satanail să vază pomii săi, pomii lui îl scoaseră pre dans din rai. Și îndată înnegri Satanail și fu drac” (Timotin 2001: 195).

⁷⁵ Vezi, de exemplu, Bartelink (1983).

De asemenea, doar acest text precizează natura cunoștinței pe care protopărinții urmau s-o capete dacă ar fi gustat din arborele interzis, detaliu în acord cu fragmentul din *Geneză* (3,5).

h) Întâlnirea dintre diavol și șarpe:

Aceasta zise diavolul și să duse și află pre șarpe. Șarpele, deaca văzu pre diavol, îi păru și lui că iaste înger. Și așa au zis diavolul și s-au dus și aflând pe șarpe, l-au învățat ce va face. Deci șarpele au socotit că iaste înger diavolul.

Pasajul este similar celui din prima traducere românească (vezi *supra*, 3.2.h); textul de față precizează însă mai clar că diavolul se află la originea acțiunilor șarpelui. O precizare similară se află și în prima traducere slavonă (Syn. Anderson–Stone: 50).

i) Ispitirea Evei de către șarpe:

Și șarpele era mai înțelept decât toate fiarele și umbla în coada lui ca un toiag. Și viind la mine mi-au arătat poamele din pom precum știam eu și luând am mâncat. Iar deacă am mâncat, inima mea s-au turburat cu zburdare și în laturea mea pomii ș-au lepădat frunzăle. Iar eu am intrat supt pomul din carele am mâncat.

Pasajul este foarte apropiat de cel din prima traducere românească (vezi *supra*, 3.2.i). Motivul despre înțelepciunea șarpelui, specific acestui text, apropie a doua traducere românească de versetul din *Geneză* (3,1).

Detaliul privind coada șarpelui, la rândul său specific textului de față, este mai greu comprehensibil. Ar putea avea la bază o reinterpretare a pasajului din *Geneză* (3,14) în care Dumnezeu îl blestemă pe șarpe să se deplaseze târându-se, ca urmare a faptului că i-a ispitit pe primii oameni. Ca urmare, textul de față ar putea descrie felul de a se deplasa al șarpelui, înainte de a-i ispiti pe primii oameni⁷⁶.

j) Ispitirea lui Adam:

Și am strigat pre Adam:

— Adame, vino de vezi minune mare!

Și deschizând eu gura, și limba mea singură grăia în mine zicând:

— Mănâncă și tu, Adame!

⁷⁶ Interpretare propusă de Turdeanu (1981: 110).

Și luând și Adam, au mâncat. Și s-au deschis ochii noștri și ne-am văzut goliciunea noastră și inimile noastre s-au aprinsu spre pohtă trupească și așa am făcut păcatul. Atuncea au căzut toate frunzăle din toț pomii, numai ale smochinului n-au căzut.

Și au zis Adam:

— O, muiare, ce ai făcut inimii mele de nu să depărtează de tine?

Și am întrat amândoi supt pomul ce nu-i căzusă frunzăle și, cosând foi, ne-am făcut îmbrăcăminte noao.

Pasajul este similar celui din prima traducere românească (vezi *supra*, 3.2.j). Textului de față îi este specifică întrebarea pe care Adam o adresează Evei.

k) Intrarea lui Dumnezeu în rai:

Atuncea am auzit glas din ceri strigând arhanghelul pre îngerii și zicându-le:

— Veniți toț, zice Domnul să ne pogorâm în rai, pentru că au greșit Adam.

Și așa s-au pogorât Domnul cu toț îngerii lui și au pus scaunul în mijlocul raiului și au strigat Domnul cu glas mare:

— Adame, Adame, unde ești?

Pasajul este foarte apropiat de cel din prima traducere românească (vezi *supra*, 3.2.k), de care se desparte prin precizarea că un arhanghel, nu un înger, a chemat cetele cerești să asiste la judecata lui Dumnezeu. Textul se apropie astfel de tradițiile care îl evocă în acest context pe arhanghelul Gabriel (lat-P, arm.) sau Mihail (gr., sl.) (Syn. Anderson–Stone: 62; Syn. Pettoirelli 854-855).

l) Scoaterea din rai, rugăciunea lui Adam și a arhanghelului:

Și muștrându-ne mult, ne-au luat cu biciu de ne-au scos afară din rai îngerii. Iar Adam plângea și să ruga zicând:

— Mai îngăduiți-ne pre noi, doară să va milostivi Domnul spre noi și ne va ierta.

Iar arhanghelul Uriil neîncetat să ruga pentru noi la scaun. Și așa ne-au scos pre noi afară din rai și ne-au lăsat.

Pasajul este foarte apropiat de cel din prima traducere românească (vezi *supra*, 3.2.l). Textul se caracterizează prin evocarea biciului folosit de îngerii și prin menționarea arhanghelului Uriel ca principal mijlocitor în fața lui Dumnezeu. Uriel apare și în alte episoade ale celei de a doua traduceri românești (vezi *infra*, o, u). El este menționat și în tradițiile lat-V și gr. ale apocrifului, în episodul care descrie slujba de înmormântare a lui Adam; atunci el și alt/alți arhanghel(i) primesc de la Dumnezeu sarcina de a acoperi corpul lui Adam cu un lînțoliu

paradisiac și de a-l îngropa împreună cu Abel (Syn. Anderson–Stone: 86-87; Syn. Pettoirelli: 890-893)⁷⁷.

m) Căutarea hranei:

Și așa ne-au scos pre noi afară din rai și ne-au lăsat. Iar noi am șazut în Edem osândiți și, căzând Adam pre fața sa, au plâns și așa au făcut 15 zile și să împutînasă sufletul întru mine de foame. Și am zis cătră Adam:

— Doamne, scoală-te, ca să ne căutăm noao hrană, că inima mea s-au muiat de foame și sufletul s-au împutînat întru mine.

Iar Adam suspinând cătră mine:

— O, Evo, venitu-mi-au în inimă cuget ca să te ștergu de tot chipul tău, ci nu am cu ce te bate și mă tem de Dumnezeu și inima mea nu să desparte de tine.

Și sculându-ne am gonit mult pământ și nu am aflat nimic de mâncare, numai iarbă de țarină, ce să zice a boului.

Pasajul este foarte apropiat de cel din prima traducere românească (vezi *supra*, 3.2.m). Precizarea că iarba de țarină se numește și iarba boului este specifică acestui text.

n) A doua rugăciune a lui Adam:

Și iar am venit la Edem și ne-am rugat cu supărare. Și au zis Adam:

— Doamne, trimite-m miros ca să-m aduc aminte de tine.

Și au trimis Domnul tămâie și smirnă. Și luând Adam au făcut rugăciune la Dumnezeu.

Pasajul este destul de apropiat de cel din prima traducere românească (vezi *supra*, 3.2.n). Îi este specific acestui text faptul că evocă doar două arome trimise de Dumnezeu lui Adam: tămâia și smirna. Tot două arome sunt menționate și în tradiția armeană (Syn. Anderson–Stone: 73; Syn. Pettoirelli 869).

o) Împărțirea raiului, dăruirea animalelor, zapisul lui Adam:

Ș-au trimis pre arhanghelul Uriil cu 7 părți de hrană din rai că mai nainte mâncam rod de măracini în 10 zile. Și după aceea, am luat grâu și miere și lapte și am mâncat și ne-am săturat. Și au scos Domnul toate hiarăle și dobitoacele și pasările din rai și le-au dat lui Adam. Și Adam le-au despărțit pre ceale dumesnice din cele sălbatece și le-au pus tuturor nume, și celor ce umblă, și celor ce zboară. Și au poruncit Domnul lui Adam și au prinsu boii și i-au înjugat să are pământul și, viind diiavolul, au zis lui Adam:

⁷⁷ În anumite versiuni latine ale apocrifului, Uriel este implicat și în crearea lui Adam și în stabilirea numelui acestuia (Syn. Anderson–Stone: 96). Uriel apare și în alte apocrife ale Vechiului Testament (Bauckham – Davila – Panayotov 2013: 19-20; 717).

— Nu te voi lăsa să ari tu pământul, că este al meu pământul, iar al lui Dumnezeu este raiul și ceriul. Iar de-m vei da să fii al meu, așa eu îți voi da eu pământul <fără> gâlceavă. Iar de zici că ești al lui Dumnezeu, tu te du în rai.

Iar Adam au zis:

— Al lui Dumnezeu este raiul și ceriul și pământul și toată lumea. Și pentru ce nu mă laș să ar pământul?

Și atunci au zis diavolul lui Adam:

— De vei da zapisul tău să fie al meu, atunci vei lucra pământul lui Dumnezeu.

Adam iar au zis:

— Al lui iaste pământul, și eu, și fiii miei.

(Și au văzut Adam că va Domnul să se pogoare pre pământ și va să nască din Fecioară).

Iar diavolul au strigat tare, așa zicând:

— Fă-m zapis.

Și Adam, luând pământul, au tipărit palma lui și l-au dat diavolului și au zis:

— Pentru acest pământ, eu și fiii miei să fie ai lui.

Și au luat diavolul zapisul și-l ținea.

Pasajul este destul de apropiat de cel din prima traducere românească (vezi *supra*, 3.2.o). Se diferențiază prin mențiunea conform căreia arhanghelul mijlocitor este Uriel.

În acest text, cuvintele spuse de Dumnezeu lui Adam nu mai reformulează pericope biblice (*Geneză* 3,17-19), iar porunca sa nu este specificată. Doar această scriere precizează că Adam pecetluiește cu amprenta mâinii sale contractul cu diavolul. A doua traducere românească nu aduce detalii despre locul unde diavolul păstrează chirograful.

p) Penitența lui Adam și a Evei; a doua și a treia ispitire a Evei:

Și eu am zis către Adam:

— Doamne, să ne pocăim, să ne izbăvească Domnul de acest diavol.

Atunci au zis Adam:

— Să ne pocăim 40 de zile:

Adam iar au zis mie:

— Întră, Evo, în râul Tigrului și-ți pune o lespede de piatră în capul tău și altă piatră supt picioarele tale și să stai în apă până la grumazi și să nu ascuți pre nimenea, ca să nu te smintești.

Și i-au făcut ei un sămn ascunsu și i-au zis ei:

— Să nu ieși din apă până când voi veni eu.

Și așa s-au sculat și el și s-au dus la râul Iordanului să pocăiască. Și acolo s-au adunat toate fiarele și pasările și mulțime de îngeri și au plânsu toți pentru Adam. Iar Adam au fost cufundat de tot în Iordan și acolo au petrecut 40 de zile.

Iar diavolul au venit la mine ca un înger luminos, cu lacrimi turnând pre pământ. Și au zis către mine:

— Evo, au auzit Dumnezeu rugăciunea ta și pre noi, îngerii lui, ne-au trimis să ieși din apă.

Iar eu n-am crezut și iar au venit a treia zi și s-au închipuit în chipul lui Adam și mult mă smintea pre mine.

Iar eu n-am crezut până ce n-am văzut sămnel care mi-l arătasă Adam. Iară Adam, deacă au plinit 40 de zile, viind

de la Iordan, au aflat urmele diiavolului pre unde venisă la mine și s-au temut foarte că voi fi fost smintită. Iar deacă m-au văzut, s-au bucurat foarte și deacă au venit la mine, eu n-am crezut cine este domnul meu, până când mi-au arătat sămnul acela. Atuncea am crezut și am ieșit din râu. Și ne-au slobozit Domnul de cătră diiavolul.

Pasajul este foarte apropiat de fragmentul corespunzător din prima traducere (vezi *supra*, 3.2.p). Este specific acestui text faptul că nu precizează perioada de penitență a Evei. Deducem că este mai lungă decât cea a lui Adam deoarece acesta din urmă iese primul din apa râului.

r) Nașterea lui Cain și a lui Abel, moartea lui Abel:

Și acolo am născut pre Cain și pre Avel și totdeauna păștea amândoi dobitoacele. Iar într-o zi, sculându-se Adam din așternutul său, au zis:

— O, muiare, astăzi s-au plinit 14 ani ai lui Avel și este osândit de frate-său Cain cu moarte. Ci dă-m un asin să mă duc să-i găsesc pre ei, că am simțit că s-au aprinsu în inima mea.

Și încălecând Adam s-au dus și au găsit pe Avel omorât. Și n-au zis lui Cain niciun cuvânt, precum i-au zis lui îngerul. Și aducând pre Avel, l-au pus la locul ce să cheamă Sareon.

Textul din ms. 2158 nu precizează locul unde au fost născuți Cain și Abel, deși detaliul privind nașterea acestora în Madiam apare în alte versiuni care ilustrează această traducere. Denumirea locului unde este dus trupul lui Abel este, de asemenea, specifică; alte versiuni care ilustrează această traducere propun însă un toponim mai apropiat de cel din traducerea întâi.

s) Nașterea lui Sit:

Atuncea eu am născut pre Sit și am zis lui Adam:

— Nu-ți face inimă, rea, domnul meu, că iată că ție-am născut ție fiiu în locul lui Avel. Și i-am pus numele Sit.

Pasajul este foarte asemănător cu cel din prima traducere (vezi *supra*, 3.2.s).

ș) Boala lui Adam și posibila sa vindecare:

Și mi-au zis Adam:

— Evo, taci cu vorbele tale, că iată că duhul meu s-au împușinat întru mine.

Atuncea au zis Sit:

— Doamne, să mergu în rai, ca să aduc cevaș și, văzând tatăl nostru, să va veselă.

Adam au zis:

— O, fiiule, cum vei să mergi tu în rai? Nu iaste așa, fiiul meu, nu e precum îți pare ție. Ci te du împotriva raiului și plângi, ca doară îți va trimite ție Domnul <din pomul> maslinilor ca să văz și mi să va mai ușura boala.

Pasajul este foarte asemănător cu cel din prima traducere (vezi *supra*, 3.2.ș).

t) Păcatul și consecințele sale prezentate de Adam:

Și au zis Sit către Adam:

— Cum ți-au venit ție boala sau ce boală?

Și au zis Adam:

— O, fiiule, tare durere am, că deacă am greșit eu și maică-ta, atunci au zis Domnul:

— Înmulți-voi suspinurile tale și într-o necaz vei petrece. Și voi da ție 72 de boale la trup, 2 boale și la ochi și după aceea vor urma tot câte una.

Și maicii tale i-au zis:

— Înmulțind voi înmulți durerile tale și întoarcerea ta la bărbatul tău și acela te va stăpâni pre tine.

Pasajul este foarte asemănător cu cel din prima traducere (vezi *supra*, 3.2.t), deși este mai ambiguu în privința celor 72 de boli ale lui Adam. Textul nu consemnează cuvintele lui Dumnezeu privind durerile nașterii pe care le va suporta Eva fiindcă a nesocotit porunca sa.

ț) Întâlnirea cu fiara sălbatică în drumul spre rai:

Și sculându-să Sit, s-au dus la rai cu maică-sa și au văzut Eva o heară Gorgoniia cumplită gonind pre fiul ei, pe Sit. Și au zis Eva către heară:

— Au, nu-ți aduci aminte cum te hrăniam eu din mâinile mele? Cum cutezi a deschide gura asupra chipului lui Dumnezeu sau cum îndrăznești a-ți arăta dinții la chipul lui Dumnezeu?

Atuncea au zis fiara către Eva:

— O, Evo, de la tine ne-am învățat. Cum ai cutezat a-ți deschide gura la mâncare? V-au zis Dumnezeu să nu mâncați, pentru aceea voi să mănâncu și eu pre fiul tău.

Atuncea Eva au plânsu tare, cât i s-au auzit glasul de la răsărit până la apus, zicând:

— O, amar mie, Dumnezeul meu, că va să blesteme toate limbile de acum până în veci.

Atuncea au zis către heară:

— În culcușul tău să petreci până în veci, la judecată, și năicum să nu îndrăznești a mânca om. Și acolo petreci până în veci.

Pasajul este foarte asemănător cu cel din prima traducere (vezi *supra*, 3.2.ț), de care se diferențiază prin blestemul adresat fiarei. Textul este puțin neclar, în măsura în care nu precizează dacă acesta este rostit de Sit sau de Eva. Fragmente similare apar în toate celelalte tradiții, care îl atribuie, fără excepție, lui Sit⁷⁸. În plus, ele insistă asupra caracterului malefic al

⁷⁸ Pasajul din textul grecesc a fost pus în legătură cu *Marcu* 1, 25 și *Marcu* 1, 34; vezi Dochhorn (2005: 266).

fiarei, asimilată, de altfel, ocazional, lui Satan (arm.), respectiv asupra modelului divin al chipului uman (Syn. Anderson–Stone: 43; Syn. Pettorelli 828-829).

u) Întâlnirea cu îngerul și primirea darului paradisiac:

Iar Sit cu maică-sa s-au dus în preajma raiului și au plânsu și stând, au presărat țărână pre capetele lor și li s-au arătat lor arhanghelul Uriil și au zis:

— Ce plângeți și strigați?

Și au zis Sit:

— Tatăl meu e bolnav și pohtește din binele raiului, voiaste a vedea bunătate în pomul maslinului, au doară i să va alina boala lui.

Atuncea au zis arhanghelul lui Sit:

— Adam nu are vindecare, că i s-au apropiat zilele de moarte.

Și rumpând din pomul pentru care au fost gonit Adam din raiu, au dat lui Sit.

Pasajul se deosebește de fragmentul corespunzător din prima traducere doar prin precizarea identității îngerului cu care vorbește Sit: în cazul de față este un arhanghel, Uriel (vezi *supra*, 3.2.u)⁷⁹.

v) Cununa lui Adam:

Și aducând Sit unde zăcea Adam și cum l-au văzut Adam l-au cunoscut și luând au ohtat foarte și au împletit cunună și au pus-o în capul lui

Fragmentul este similar celui din prima traducere (vezi *supra*, 3.2.v).

x) Moartea și înmormântarea lui Adam:

Și au văzut mâna Domnului luând sufletul lui.

Și au văzut Eva o cădelniță cu tămâie cădind trupul lui Adam și intra îngeri cu făclii aprinse fiind. Și căutând Sit la cer au văzut sufletul lui Adam nu departe de la Domnul stând și mulțime de îngeri rugându-să pentru Adam. Și fiind arhanghelul Mihail atuncea au tăcut toți îngerii și, milostivindu-să Domnul, au luat sufletul lui Adam și au trimis pă un arhanghel să păzască trupul lui Adam și au învățat arhanghelul pre Sit și au însemnat arhanghelul groapa și au săpat și, luând trupul alți oameni, l-au adus la groapă. Și au venit glas din ceriu zicând:

— Adame, Adame!

⁷⁹ Atragem atenția că nici aici, nici în prima traducere, apocriful nu amintește existența vreunui măr în grădina raiului, deși, conform credințelor tradiționale, acesta este copacul din cauza căruia Adam și Eva au călcat porunca lui Dumnezeu. Despre înrădăcinarea acestei credințe în imaginarul tradițional vorbește și utilizarea, pe scară largă, a expresiei „mărul lui Adam” cu sensul „beregată” sau „omușor”. Pentru această expresie, vezi Sala (1958).

Iară el au zis:

— Iată eu, Doamne!

Iară Domnul au zis:

— Iată, pământ ești și într-acelaș pământ mergi.

Iar pământul au zis:

— Al tău dintr-ale tale ție să aduce pentru toate.

Și acolo au îngropat trupul lui Adam cu cununa care era în capul lui.

Fragmentul este similar celui din prima traducere (vezi *supra*, 3.2.x), de care se diferențiază prin următoarele aspecte: aromatul din cădelnița pe care o vede Eva este tămâie, nu ladan; numărul îngerilor nu este precizat în acest text, deși este amintit în alte manuscrise care ilustrează această traducere; a doua traducere românească consemnează faptul că un arhanghel este trimis să păzească trupul lui Adam; tot el va însemna și groapa primului om.

y) *Moartea și înmormântarea Evei:*

Iară Eva cu umilit glas să ruga zicând:

— Doamne, stăpânul meu, ia-m duhul meu!

Așijderea și Eva după 6 zile ș-au dat sufletul ei la Dumnezeu și acolo au îngropat și pre Eva, unde au fost și Avel și Adam îngropat. Și acolo au crescut un pom din cununa care era în capul lui Adam.

Fragmentul este similar celui din prima traducere (vezi *supra*, 3.2.x), de care se diferențiază prin precizarea clară conform căreia Eva este îngropată și lângă Adam, și lângă Abel. Prin acest detaliu, textul de față se apropie de versiunile gr., arm. și slavonă lungă (Syn. Anderson–Stone: 94; Syn. Pettorelli 900-901).

Analiza arată că cele două traduceri românești ale apocrifului sunt destul apropiate. Ele se diferențiază printr-o serie de motive, pe care le sistematizăm în tabelul de mai jos. Prima coloană a tabelului marchează episodul din text; a doua – motivul variabil în cele două traduceri; a treia și a patra – modul în care se realizează respectivul motiv în fiecare dintre cele două traduceri. Precizăm, de asemenea, dacă anumite motive care diferențiază cele două tradiții sunt apropiate de textul canonic.

Episod din <i>Viața lui Adam și a Evei</i>	Motiv	Traducerea întâi	Traducerea a doua
b)	Prevestirea lui Adam privind uciderea lui	prin vis profetic	—

	Abel de către Cain		
d)	Vârsta lui Adam	970	930 (cf. <i>Geneză</i> 5,5)
d)	Boala lui Adam	„boală de inimă”	„boală de pânză”
e)	Familia lui Adam	6000 de bărbați	1000 de bărbați
g)	Cauzele ispitirii oamenilor de către diavol	–	invidie
g)	Cunoaștere dobândită prin măncarea fructului interzis	–	cunoașterea binelui și a răului (cf. <i>Geneză</i> 3,5)
h)	Influența diavolului asupra șarpelui	–	diavolul îl instruiește pe șarpe
i)	Motivul încrederii Evei în șarpe	șarpele ar fi fost făptura cea mai dragă lui Dumnezeu	șarpele este cel mai înțelept animal (cf. <i>Geneză</i> 3,1)
i)	Descrierea șarpelui	–	„umbla în coada lui ca un toiag”
j)	Afecțiunea lui Adam față de Eva	–	clar exprimată
k)	Strângerea cetelor îngerești	chemarea unui înger	chemarea unui arhanghel
l)	Pedeapsa corporală primită de primii oameni de la îngeri	–	cu biciul
l) și o)	Arhanghel mijlocitor	Ioil	Uriel
m)	Hrana lui Adam și a Evei după izgonirea din rai	„pălămidă, iarbă de țarină”	„iarbă de țarină, ce să zice a boului”
n)	Aromatele trimise de Dumnezeu	tămâie, livan, ladan	tămâie și smirnă
o)	Porunca dată de Dumnezeu lui Adam	Cf. <i>Geneză</i> 3,17-19	–
o)	Pecetluirea zapisului	–	cu palma lui Adam
o)	Păstrarea zapisului	în Iordan, sub paza a	–

		400 de diavoli	
p)	Perioada de penitență a Evei	44 de zile	–
r)	Locul nașterii lui Cain și a lui Abel	Madiam	– / Madiiam (cf. <i>infra</i> , 4.5, c)
r)	Locul unde este dus trupul lui Abel	Rion	Sareon / Reon (cf. <i>infra</i> , 4.5, d)
t)	Pedeapsa Evei	supunerea față de bărbat; durerile nașterii	supunerea față de bărbat
ț)	blestemarea fiarei	–	blestemarea fiarei de către Eva sau Sit
u)	Figura cerească de la poarta raiului	un înger	arhanghelul Uriel
x)	Aromatul din cădelniță	ladan	Tămâie
x)	Îngeri cu lumânări	3	număr nespecificat/ 3 (cf. <i>infra</i> , 4.5, e)
x)	Paznicul trupului lui Adam	–	un arhanghel
x)	Însemnarea gropii lui Adam	un înger	un arhanghel
y)	Locul de îngropare a Evei	cu Abel și, se sugerează, cu Adam	cu Adam și Abel

În concluzie, deși a doua traducere românească a apocrifului prezintă numeroase similitudini cu prima traducere, care decurg din faptul că ambele provin din redacția slavonă scurtă, ea înglobează o serie de motive care o apropie mai mult de textul biblic: vârsta lui Adam; precizarea privind tipul de cunoaștere dobândit de protopărinți în urma mănării fructului interzis; înțelepciunea șarpelui; eventuala nespecificare a locului nașterii lui Cain și a lui Abel. În același timp, traducerea nu reține integral cuvintele pe care Dumnezeu le-ar fi spus oamenilor la ieșirea din rai și care sunt consemnate în *Geneză*.

Pe de altă parte, doar această traducere românească cuprinde o serie de motive care se regăsesc, uneori sub o formă foarte asemănătoare, și în alte tradiții ale apocrifului: invidia diavolului față de primii oameni; instruirea șarpelui de către diavol; reunirea cetelor îngerești

pentru judecarea părinților la chemarea unui arhanghel; atribuirea arhanghelului Uriel unui rol important în economia scrierii; trimiterea a două arome paradisiace pentru ca Adam să își poată împlini rugăciunea; blestemarea fiarei care îi oprește pe călătorii care merg spre rai; îngroparea Evei lângă Adam și Abel. În același timp, textul reformulează anumite motive-cheie din structura apocrifului și prezintă într-un mod ambiguu felul în care au fost prevestite nașterea lui Cain și a lui Abel și fratricidul sau durata penitenței Evei.

În sfârșit, textul prezintă o serie de motive specifice: etiologia durerilor lui Adam; numărul membrilor familiei sale; descrierea mersului șarpelui; precizarea că protopărinții au fost bătuți cu biciul la izgonirea din rai; denumirea ierburilor mâncate de aceștia; amprenta lui Adam pe zapisul pe care l-a încheiat cu diavolul; utilizarea tămâiei în cădelnița cerească; păzirea trupului lui Adam de către un arhanghel care va însemna, de altfel, și groapa acestuia.

4.3. Compoziția codicelor cuprinzând a doua traducere românească a apocrifului

A doua traducere românească a apocrifului este păstrată în patru manuscrise: ms. 938 (f. 347^r–350^r), ms. 2158 (f. 9^r–12^r), 3275 (f. 1^r–3^v) și 5299 (f. 1^r–6^r).

a) Manuscrisul 938 este un miscelaneu de mari dimensiuni, de 367 file, care cuprinde un număr redus de texte⁸⁰. Codicele debutează cu un cronograf tradus din grecește (= *Adunarea istoriilor de la începutul lumii până la împărăția lui Costandin Paleologul, împăratul cel după urmă al grecilor, cuprinzând și pentru istoria turcilor. Încă mai cuprinde și pentru Vineția, de când s-au făcut și câți prințepi au stătut și câte țări au luat. Încă mai cuprinde și pentru câți patriiarși au stătut la sfânta biserică cea mare a Răsăritului, în scaonul Țarigradului*) (f. 5^r–346^r) și continuă cu *Viața lui Adam și a Evei* (f. 347^r–350^r), *Lemnul crucii* (= *Cuvânt pentru cinstita cruce și pentru ceale 2 cruci ale acelor 2 tâlhari*) (f. 350^r–351^r); *Și iar un om anume Elisei* (f. 351^{r-v}); *Pentru capul lui Adam* (f. 351^v–352^r)⁸¹; *Cuvânt de înțelepciune smerită* (f. 352^{r-v})⁸²; un fragment din *Fiziolog* (f. 352^v–355^r); o versiune a *Vieții lui Vasilie cel Nou* (f. 355^v–366^v).

Miscelaneul a fost scris de Ioan sin Stoica Săitanu din satul Turcheș din Brașov (Suciu 1968: 207), în 1810.

b) Manuscrisul 2158 este un codice religios, de mici dimensiuni, din care câteva file sunt albe (f. 3^v–8^v)⁸³. Cuprinde un fragment eshatologic (*Pentru învierea morților, în ce chip va fi*) (f.

⁸⁰ Codicele a fost descris detaliat în Bianu – Nicolaia (1931: 150-155). O descriere succintă apare în Ștrempel (1978: 197).

⁸¹ *Viața lui Adam și a Evei, Lemnul crucii* și legenda despre capul lui Adam au fost descrise sub numele de *Povestiri din Vechiul și Noul Testament* (Ștrempel 1978: 197). Pentru legendele despre lemnul crucii și despre capul lui Adam, vezi Timotin (2001: 119; 142-145).

⁸² Incipit: *Zis-au oarecine către prorocul Samoil*.

⁸³ Manuscrisul este descris în Ștrempel (1983: 195). Ameliorarea descrierii codicelui s-a făcut tacit.

1^r–2^v), o variantă fragmentară a *Apocalipsului Maicii Domnului* (= *Molitva Precestii când vru să îmble Precesta Maica Domnului nostru Isus Hristos să vază toate muncile*) (f. 3^r)⁸⁴; *Cuvânt despre Adam și Eva* (f. 9^r–12^r), *Cuvânt pentru cinstita cruce și pentru ceale doao cruci ale celor doi tâlhari* (f. 12^r–13^r), *Pentru capul lui Adam* (13^{r-v})⁸⁵, o scriere de mici dimensiuni despre Avram și Sara (= *Cuvânt de smerită înțălepciune*) (f. 13^v–15^v), *Cuvânt pentru Svânta Troiță* (f. 15^v–16^v), *Pentru Ismail, cum l-au dus în pustie cu mumă-sa Agara* (f. 16^v–17^r), *Cuvânt pentru Isaac* (f. 17^v–19^v), o scriere despre Samuel și fiul lui Iesei (f. 19^v–20^r), fragmente din *Fiziolog* (f. 20^r–24^v) și câteva rânduri dintr-un formular de diată (f. 25^r).

Pe baza grafiei, Gabriel Ștrempel a considerat că miscelaneul, scris de un copist anonim, datează de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Analizând raportul dintre *Apocalipsul Maicii Domnului* din miscelaneu și alte versiuni înrudite, Cristina-Ioana Dima (2012: 121) a avansat ipoteza că textul ar fi fost scris în Muntenia.

c) Manuscrisul 3275, scris la 1799, este, la rândul său, un codice cu precădere religios⁸⁶, din care lipseșc mai multe pagini. Cuprinde o versiune acefală a *Vieții lui Adam și a Evei* (f. 1^r–3^v)⁸⁷; câteva rânduri din partea finală a apocrifului *Lemnul crucii* (4^r); *Pentru capul lui Adam* (4^r–5^r)⁸⁸; *Cuvânt de înțălepciunea smerită* (f. 5^{r-v})⁸⁹; fragmente din *Fiziolog* (f. 5^v–17^v); *Cuvânt cumplit pentru suflet și trup* (f. 18^r–19^v); *Cuvânt pentru un bărbat anume Eustatie cum ș-au petrecut viața sa* (f. 19^v–20^v); un text despre trei minuni ale Sfântului Nicolae (f. 21^r–26^r); *Cuvânt pentru Avraam* (f. 26^r–29^r); *Cuvânt pentru Sfânta Troiță* (f. 29^r–31^r); *Pentru Ismail, cum l-au dus în pustie cu mumă-sa Agara* (f. 31^{r-v}); o versiune acefală a *Vieții lui Eustatie Plachida* (f. 32^r–46^v); *Cuvânt pentru Melhesedec* (f. 46^v–50^r); numeroase povestiri și învățături morale (f. 50^r–60^r, 109^r–110^v, 112^v–121^v); *Minunea a sfântului și marelui mucenic Gheorghe pentru o fată ce au izbăvit de la un balaoru* (f. 60^v–68^v); *pilde* (f. 68^v–69^r, 103^v–107^v); *Orânduiala ce să făcea odată când făcea cinevaș fecior de suflet* (f. 69^v–71^r); *Molitva pentru năjit* (f. 71^{r-v})⁹⁰; *Cuvântul Sfântului Vasilie celui Mare, carele au scos pre un om de la diiavolul* (f. 72^r–77^r); o versiune fragmentară a *Minunilor Maicii Domnului* (f. 77^r–86^r); *Această învățătură este pentru învierea morților* (f. 86^v–89^v); *Apocalipsul Maicii Domnului* (= *Când vrea să umble Precista Maica Domnului nostru Isus Hristos să vază toate muncile câte sânt pre pământ unde să muncescu păcătoșii*) (f. 90^r–95^v)⁹¹; o versiune fragmentară a *Vedeniei lui Macarie* (f. 96^r–101^v), fragmente

⁸⁴ Pentru acest text, vezi Dima (2012: 121).

⁸⁵ Pentru legende despre lemnul crucii și despre capul lui Adam, vezi Timotin (2001: 118; 142-145; 152-156).

⁸⁶ Am corectat tacit descrierea codicelui din Ștrempel (1987: 69-70).

⁸⁷ Textul începe cu momentul ieșirii Evei din apa Tigrului; vezi *supra*, 3.2.p.

⁸⁸ Cele trei scrieri sunt inventariate de Gabriel Ștrempel sub numele mai general *Legende privitoare la Vechiul Testament*; vezi Ștrempel (1987: 69-70).

⁸⁹ *Incipitul* textului este: *Zis-au oarecine cătră prorocul Samuil*. Nu este vorba, așadar, despre textul despre Adam și Sara, copiat sub același titlu în ms. 2158, ci despre textul copiat în ms. 938.

⁹⁰ Pentru acest text și pentru o molitvă de deochi, vezi Timotin (2010: 51, 71-72, 253, 264).

⁹¹ Pentru acest text, vezi Dima (2012: 115-116).

din *Pateric* (f. 101^v–103^r; 111^v–112^r); *Pentru sfintele icoane, care vor fi stricate, ce trebuie să se facă cu dânsile* (f. 107^v–109^r); *Cum să face diiața* (f. 111^{r-v}); *Spunerea Sfântului Ioan Cucuzel* (f. 122^r–125^v); *Luna lui martie în 17. Viața preacuviosului părintelui nostru Alexie, omul lui Dumnezeu* (f. 126^r–145^v); *Mâna lui Damaschin* (f. 147^r–158^r); *Gromovnic al lui Iraclie Împărat* (f. 159^r–169^r); *Molitva la arie* (f. 169^v); *Engomion cântăreților. Darul cântării* (f. 170^r–173^r); diverse molitve și rugăciuni (f. 174^r–178^r); o satiră la adresa bețivilor (f. 178^v–181^r); *Istoria iepurilor* (f. 181^v–183^v); cântări bisericești (f. 184^r) și o predică de cununie (= *Orație din casă*) (f. 184^v).

Codicele conține, așadar, numeroase apocrife vetero- și neotestamentare, rugăciuni, descântece apropiate formal de rugăciuni, miracole atribuite Maicii Domnului sau unor sfinți. Copistul său, necunoscut, trebuie să fi fost preot, dat fiind că scrieri precum *Orânduiala ce să făcea odată când făcea cinevaș fecior de suflet*, *Molitva la arie* sau predica la cununie erau citite doar de preoți. Tot o utilizare clericală vor fi avut și scrieri ca *Pentru sfintele icoane, care vor fi stricate, ce trebuie să se facă cu dânsile*, *Engomion cântăreților. Darul cântărilor*.

Codicele provine din Muntenia, așa cum arată și câteva particularități fonetice ale sale: rostirea dură a lui *d* *dă* (3^r); prezența lui *i* epentetic în *mâinele* (f. 2^r).

d) Manuscrisul 5299 este, la rândul său, un codice religios⁹², care cuprinde următoarele scrieri: o versiune acefală a *Vieții lui Adam și a Evei* (f. 1^r–6^r)⁹³; *Cuvânt pentru cinstita cruce și pentru ceale doao cruci* (f. 6^r–8^v); *Pentru capul lui Adam* (f. 8^v–9^v); *Cuvânt pentru Avram* (f. 10^r–14^r); *Cuvânt pentru Sfânta Troiță* (f. 14^r–17^r); *Pentru Izmail, cum l-au dus în pustietate cu mumă-sa Agara* (f. 17^r–18^r); *Cuvânt pentru Isac* (f. 18^r–19^v); *Cuvânt pentru moartea lui Avram* (f. 19^v–23^v); *Cuvânt de înțelepciune cea zmerită* (f. 17^r–18^r); *Pentru o pasăre ce se cheamă fînez* (f. 24^v–25^r); *Minuni a sfântului și marelui mucenic Gheorghie ce au făcut în viață, mai nainte de muceniia sfinției sale* (f. 25^v–38^r); *Viața Sfântului Evstatie Plachida și a fâmeii lui Patina și a doi feciori ai lor* (f. 38^v–60^r); *Viața preacuviosului părintelui nostru Efrem Siriiianul* (f. 60^v–69^r); *Cuvânt pentru Menthilsedec, feciorul lui Melhil* (f. 69^v–75^r); *Viața sau cuvânt pentru un bărbat anume Evstatie, cum s-au săvârșit viața lui* (f. 75^v–77^v); *Minunea Sfântului Nicolae* (f. 78^r–84^v); fragmente din *Pateric* (f. 85^r–90^v); verșuri (f. 92^v–97^v).

După cum arată câteva note manuscrise (Ștrempel 1992: 260), miscelaneul a fost redactat în 1832, de către parohul Ioan Felea, care semnează chiar și Iános Fellea; în 1843, codicele era în posesia unei persoane din Abrud (Alba).

Așadar, a doua traducere a apocrifului *Viața lui Adam și a Evei* circulă mai ales în miscelanele religioase: trei din cele patru codice cuprind, în cea mai mare parte a lor, scrieri religioase (ms. 2158, 3275, 5299), numai în cazul ms. 938 scrierile fiind atașate unei text istoric

⁹² O descriere a manuscrisului se află în Ștrempel (1992: 259-260).

⁹³ Textul începe cu momentul în care arhanghelul adună îngerii pentru judecarea lui Adam; vezi *supra*, 4.2.k.

de mari dimensiuni. Ca și în cazul primei traduceri, *Viața lui Adam și a Evei* circulă alături de *Lemnul crucii*. În acest caz însă, *Viața lui Adam și a Evei* nu mai este copiată alături de apocrife veterotestamentare de mari dimensiuni, precum *Palia istorică*, așa cum se întâmpla în cazul ms. 469 și 5054 care ilustrau prima traducere, ci alături de câteva scrieri de mici dimensiuni despre figuri importante ale *Vechiului Testament*, precum Avraam și I, uneori Melchisedec și Isaac (ms. 2158, 3275, 5299). De asemenea, alături de această traducere a *Vieții lui Adam și a Evei* apar constant fragmente din *Fiziolog* (ms. 938, 2158, 3275).

Unul din cele patru manuscrise a fost realizat de un paroh (ms. 5299); compoziția ms. 3275 ne îngăduie să considerăm că și acesta a fost scris de un preot.

4.4. Datarea și localizarea textelor

Trei codice cuprind indicații referitoare la data la care au fost redactate lăsate chiar de copiiștii manuscriselor: unul a fost redactat în secolul al XVIII-lea, în 1799 (ms. 3275), iar două în secolul al XIX-lea: este vorba despre ms. 938, scris în 1810, și ms. 5299, realizat în 1832. Ms. 2158 pare a fi fost realizat la sfârșitul secolului al XVIII-lea, la o dată neprecizată.

În cazul unui singur manuscris se cunoaște exact locul de origine al copistului: este vorba despre ms. 938, scris de un locuitor din satul Turcheș din Brașov. Un grai sudic, ca cel vorbit de copistul brașovean, par a fi vorbit și copiiștii ms. 2158 și 3275, după cum arată particularitățile lingvistice ale textelor pe care le-au transcris. Data târzie a alcătuirii ms. 5029, dimensiunile reduse ale *Vieții lui Adam și a Evei* nu ne permit să propunem o localizare precisă a scrierii; totuși, dat fiind faptul că, la zece ani după ce a fost realizat, miscelaneul se afla în județul Alba, putem presupune că scribul său era originar din sudul Transilvaniei.

4.5. Filiația versiunilor

Textele care ilustrează această traducere sunt foarte asemănătoare, așa cum sunt și versiunile apocrifului *Lemnul crucii* păstrate în aceleași manuscrise (938, 2158, 3275 și 5299) (Timotin 2001: 154-157).

Uneori, textele se diferențiază prin mici variații morfologice:

ms. 2158: „ne-au luat cu biciu de ne-au scos afară din rai îngerii” (10^r)

ms. 938: „ne-au luat cu *bice* de ne-au scos afară din rai îngerii” (348^r).

Unele diferențe pot rezulta dintr-o neînțelegere a sursei (a) sau dintr-o dorință de precizare a unor termeni (b):

(a) ms. 2158: „l-au *cercetat* pre el îngerul ca să nu spuie Evii” (9^f)

ms. 938: „l-au *certat* pre el îngerul ca să nu spuie Evii” (347^f);

b) ms. 2158: „sculându-ne *am gonit* mult pământ și nu am aflat nimic de mâncare, numai iarbă de țarină” (10^f)

ms. 938: „sculându-ne *am ocolit* mult pământ și nu am aflat nimic de mâncare, numai iarbă de țarină” (348^r).

Există și câteva cazuri în care anumite codice cuprind detalii suplimentare față de ms. 2158, prin care se apropie de prima traducere a apocrifului (*c, d, e*; cf. *supra, Tabel*):

c) ms 2158: „ne-au slobozit Domnul de cătră diiavolul. Și acolo am născut pre Cain și pre Avel” (11^f)

ms. 3275: „ne-au slobozit Domnul de cătră diiavolul. Și *am șăzut în Madiiam*. Și acolo am născut pre Cain și pre Avel” (1^f)

ms. 938: „ne-au slobozit Domnul de cătră diiavolul. Și *am șăzut în Madiiam*. Și acolo am născut pre Cain și pre Avel” (349^f);

ms. 5299: „ne-au slobozit Domnul de cătră diiavolul. Și am șăzut în Edem și/ (3^v) acolo am născut pre Cain și pre Avel” (3^{r-v}).

d) ms. 2158: „aducând pre Avel, l-au pus la locul ce să cheamă *Sareon*” (11^f)

ms. 3275: „aducând pre Avel, l-au pus la locul ce să cheamă *Reon*” (1^f)

ms. 938: „aducând pre Avel, l-au pus la locul ce să cheamă *Reon*” (349^f)

ms. 5299: „aducând pre Avel, l-au pus la locul ce să cheamă *Reon*” (349^f);

e) ms. 2158: „au văzut Eva o cădelniță cu tămâie cădind trupul lui Adam și *întra* îngerii cu făclii aprinse ținând” (11^v)

ms. 3275: „au văzut Eva o cădelniță *dă aur* cu tămâie cădind trupul lui Adam și *trei* îngerii cu făclii aprinse ținând” (3^f)

ms. 938: „au văzut Eva o cădelniță *de aur* cu tămâie cădind trupul lui Adam și *trei* îngerii cu făclii aprinse ținând” (349^v)

ms. 5299: „au văzut Eva o cădelniță cu tămâie cădind trupul lui Adam și *trei* îngerii cu făclii aprinse ținând” (5^f);

f) ms. 2158: „au însemnat arhanghelul groapa și au *săpat* și, luând trupul alți oameni, l-au adus la groapă” (12^f)

ms. 3275: „au însemnat arhanghelul groapa și *au făcut-o Sit* și, luând trupul alți oameni, l-au adus la groapă” (3^v)

ms. 938: „au însemnat arhanghelul groapa și *au făcut-o Sit* și, luând trupul alți oameni, l-au dus la groapă” (350^f)

ms. 5299: „au însemnat arhanghelul groapa și *o au făcut Sit* și, luând trupul alți oameni, l-au adus la groapă” (3^v);

g) ms. 2158: „luând Adam au făcut rugăciune la Dumnezeu. Ş-au trimis pre arhanghelul Uriil cu 7 părți de hrană din rai” (10^f)

ms. 938: „luând Adam au făcut rugăciune la Dumnezeu. *Şi atunci s-au milostivit Dumnezeu*. Ş-au trimis pre arhanghelul Uriil cu 7 părți de hrană din rai” (348^f)

ms. 5299: „luând Adam au făcut rugăciune la Dumnezeu. *Şi atunci s-au milostivit Domnul*. Şi au trimis pre arhanghelul 7 părți de hrană din rai” (2^v).

În sfârșit, versiunea cea mai târzie, din ms. 5299, renunță la anumite detalii, precum numele arhanghelului care mijlocește pentru protopărinți (g) sau propune un nume specific (h):

g) ms. 2158: „Iar *arhanghelul Uriil* neîncetat să ruga pentru noi la scaun” (10^f)

ms. 5299: „Iară *arhanghelul* să ruga pentru noi neîncetat” (1^f);

ms. 2158: „Ş-au trimis pre *arhanghelul Uriil* cu 7 părți de hrană din rai” (10^f)

ms. 5299: „Şi au trimis pre *arhanghelul* <cu> 7 părți de hrană din rai” (2^v);

h) ms. 2158: „au presărat țărână pre capetele lor și li s-au arătat lor *arhanghelul Uriil*” (11^v)

ms. 5299: „au presărat țărână pre capul lui și li s-au arătat lor *arhanghelul Gavril*” (4^v–5^f).

Observațiile de mai sus arată că versiunile care ilustrează a doua traducere a apocrifului nu se disting în mod unitar de cele din prima traducere. Apropierea dintre anumite toponime din ms. 938, 3275 (*c, d*) și cele din manuscrisele primei traduceri, prezența motivului celor „3 îngeri” care ajută la îngroparea lui Adam (*e*), în aceleași texte, sugerează că ms. 938, 3275 și 5299 au păstrat motive comune originalelor primei și celei de a doua traduceri, care au fost șterse însă în ms. 2158 sau în sursa acestuia.

4.6. Particularități lingvistice ale *Vieții lui Adam și a Evei* din ms. 2158

Viața lui Adam și a Evei din ms. 2158, singura versiune completă din veacul al XVIII-lea care ilustrează cea de a doua traducere românească a apocrifului, nu prezintă trăsături lingvistice excepționale în raport cu norma epocii.

Semnalăm aici totuși, la nivel fonetic, palatalizarea lui *f* în *heară*: „au văzut Eva o *heară* Gorgoniia cumplită gonind pre fiul ei” (11^v); „Şi au zis Eva cătră *heară*” (11^v); fonetismul *oichi*, caracteristic Munteniei, Olteniei și sudului Transilvaniei⁹⁴: „voi da ție 72 de boale la trup, 2 boale și la *oichi*” (11^f); forma etimologică *rumpe*: „Şi *rumpând* din pomul pentru care au fost gonit Adam din raiu” (11^v).

⁹⁴ Pentru evoluția acestei inovații munteneste, vezi Gheție (1975: 111).

Pe plan morfologic, se remarcă pluralul *ai*: „Și au trăit *ai* 930” (9^r); forma de radical analogic a verbului *ucide*: „după câțiva ani va *să ucigă* Cain pre frate-său Avel (9^r)”; folosirea viitorului al II-lea cu valoare de prezumtiv perfect: „s-au temut foarte că *voi fi fost smintită*” (10^v–11^r); coordonarea a trei infinitive cu funcție de obiect direct: „Și fără de porunca mea și a lui Adam nu cuteza nici fiarăle, nici dobitoacele, nici pasările nici *a umbla*, nici *a zăcea*, nici nimic *a mânca* până nu le porunceam noi” (9^{r-v}); formule de intensificare, create prin utilizarea aceluiași verb la un mod verbal și la gerunziu, după modelul din *Geneză* (3,16) (vezi *infra*, *Texte* I.2, 3,16; I.4, 3,16; I.7, 3,16): „*Înmulțind voi înmulți* durerile tale și întoarcerea ta la bărbatul tău și acela te va stăpâni pre tine” (11^{r-v}).

La nivel lexical, se remarcă utilizarea unor termeni cu semnificații rar sau deloc întâlnite în româna contemporană: *căuta* „a privi”: „Și *căutând* Sit la cer au văzut sufletul lui Adam” (11^v); *duh* „suflet”: „Doamne, stăpânul meu, ia-m *duhul* meu!” (12^r); *împotriva* „în fața”: „Ci te du *împotriva* raiului și plângi” (11^r); *miros* „aromat”: „Doamne, trimite-m *miros* ca să-m aduc aminte de tine” (10^r); *tipări* „a apăsa, pentru a da o anumită formă”: „Adam, luând pământul, *au tipărit* palma lui și l-au dat diavolului și au zis” (10^r); *zapis* „contract, legământ”: „Și au luat diavolul *zapisul* și-l ținea” (10^r). Interesantă este și expresia *a(-și) arăta dinții* „a lua o poziție amenințătoare”: „cum îndrăznești *a-ț arăta dinții* la chipul lui Dumnezeu?” (11^v).

4.7. Concluzii

În manuscrisele românești de la sfârșitul secolului al XVIII-lea apare o a doua traducere românească a apocrifului *Viața lui Adam și a Evei*, care este ilustrată de patru versiuni (ms. 938, 2158, 3275, 5299), dintre care cea mai târzie este scrisă în 1832. Ca și cele patru versiuni ale primei traduceri, acestea circulă mai ales în miscelaneee religioase (ms. 2158, 3275, 5299), dintre care cel puțin două au fost scrise de preoți, fiind redactate în Muntenia și sudul Transilvaniei.

Și de această dată, *Viața lui Adam și a Evei* circulă alături de *Lemnul crucii* și pare a avea și acum rolul de a lega apocrife veterotestamentare și neotestamentare, cu singura diferență că, aici, textul este copiat alături de câteva scrieri de mici dimensiuni despre figuri importante ale *Vechiului Testament* (ms. 2158, 3275, 5299) și nu alături de scrieri ample, precum *Palia istorică*. Alături de a doua traducere a *Vieții lui Adam și a Evei* apar constant fragmente din *Fiziolog* (ms. 938, 2158, 3275).

Versiunile care ilustrează a doua traducere a apocrifului nu se disting în mod unitar de cele din prima traducere. Foarte probabil, în versiunea din ms. 2158, singura versiune conservată integral datând din veacul al XVIII-lea, sau în sursa sa, s-a renunțat la o serie de motive textuale

considerate superflue. Din acest motiv, versiunea din ms. 2158 prezintă o serie de particularități care o diferențiază de celelalte texte ilustrând această traducere.

V. CONCLUZII

În secolele al XVI-lea – al XVIII-lea, literatura română cunoaște două tipuri mari de texte care constituie sursa principalelor credințe despre Adam și Eva: canonice și apocrife.

Scrierile canonice sunt, în cea mai mare parte, traduceri românești ale fragmentelor despre protopărinți din *Geneză* (1,26–4,16; 4,25–5,8). Acestea se păstrează în cadrul unor traduceri biblice de mari dimensiuni, care transpun în românește o parte amplă din *Vechiul Testament* sau *Biblie*, respectiv în cadrul cărților de cult.

Primele datează din secolul al XVI-lea, fiind ilustrate de *Palia de la Orăștie*, din 1582, și continuă să apară și în veacurile al XVII-lea – al XVIII-lea, fiind tipărite sau conservate în manuscris: este vorba despre *Biblia* tipărită la București în 1688, de *Vulgata* tradusă la Blaj sub îndrumarea episcopului greco-catolic Petru Pavel Aron în perioada 1760–1761 și de *Biblia* tipărită la Blaj în 1795.

Cele mai vechi cărți de cult românești care cuprind fragmente din *Geneză* despre protopărinți sunt *Parimiarele*. Analiza lor a arătat că versetele despre Adam și Eva care ne-au interesat aici se citeau la șapte vecernii din postul Paștilor, în prima și în a doua săptămână din post, așadar începând din săptămâna de după duminica numită „a izgonirii lui Adam din rai”. Pe fondul declinului utilizării *Parimiarelor* în cultul ortodox, din cauza apariției cărților de cult organizate în funcție de perioade bine delimitate ale calendarului religios, declin atestat deja în cultul bizantino-slav, *Parimiarele* românești circulă doar în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, cu precădere în veacul al XVII-lea. Textele despre Adam și Eva se vor regăsi în cărțile de cult numite *Triod*, care se publică constant în veacul al XVIII-lea la București, Râmnic, Iași sau Blaj.

Analiza de față, centrată asupra *Parimiarelor*, a arătat că acestea sunt principalele scrieri liturgice românești care, în veacul al XVII-lea, transmit narațiunile despre protopărinți. Ele apar în Brașov, în jurul Bisericii „Sfântul Nicolae”, așa cum indică trei manuscrise, dintre care două datează din veacul al XVII-lea și unul din veacul al XVIII-lea și care descind toate din aceeași traducere. Numărul *Parimiarelor* manuscrise românești este destul de mic: am repertoriat șase codice care conservă fragmentele despre Adam și Eva. Difuzarea lor limitată trebuie explicată, fără îndoială, nu doar prin utilizarea crescândă a *Triodului*, ci și prin publicarea unui *Parimiar* la Iași, în 1683, de către mitropolitul Dosoftei.

Analiza fragmentelor despre Adam și Eva din traduceri biblice și din *Parimiare* a evidențiat variația textelor, cauzată în primul rând de sursele diferite utilizate de traducători și, în al doilea rând, de evoluția românei de-a lungul secolelor al XVI-lea – al XVIII-lea. Această

variație trebuie să fi jucat, probabil, un rol important în faptul că niciun fragment biblic despre cei doi părinți nu și-a depășit cadrul de utilizare, fixându-se ca expresie de sine stătătoare, căci expresii precum „mărul lui Adam” au o cu totul altă sursă. Pe de altă parte, narațiunea despre existența paradisiacă a primilor părinți pare a fi fost un subiect de continuă reflecție, așa cum arată existența unor colinde consacrate exclusiv acestei teme.

Cele șapte texte cuprinzând narațiunile din *Geneză* despre Adam și Eva editate aici probează variația acestora, indică rolul important al scrierilor de cult în înțelegerea preocupărilor de traducere a textelor biblice în română și a influenței lor asupra credințelor religioase din epocă și oferă un material inedit sau cel puțin revizuit pentru cercetările de istorie a limbii române.

În paralel cu numeroasele traduceri ale fragmente despre protopărinți din *Geneză*, în literatura română circulă, din secolul al XVII-lea, exclusiv pe cale manuscrisă, *Viața lui Adam și a Evei*, singurul apocrif românesc consacrat doar protopărinților, care narează viața lor, povestită de Eva, când Adam, aflat pe patul de moarte, este înconjurat de întreaga sa familie. Textul este fidel fragmentului din *Geneză*, dar cuprinde și o serie de teme specifice, referitoare la viața protopărinților în afara raiului, la contextul morții și al îngropării acestora.

Apocriful românesc este păstrat în două traduceri, realizate după versiunea slavonă scurtă. Versiunile care ilustrează a doua traducere nu se disting în mod unitar de cele din prima traducere. Ambele traduceri sunt editate aici, cea de a doua cunoscând aici prima ediție.

Prima traducere este păstrată în patru codice, scrise din a doua jumătate a veacului al XVII-lea până în al patrulea deceniu al secolului al XIX-lea. Protograful traducerii s-a realizat în Moldova, dar cele patru copii care o ilustrează au fost realizate în alte regiuni: în sud-vestul Transilvaniei, în cazul celui mai vechi text (ms. 469), și în Muntenia (ms. 1255, 3813, 5054). În veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea, apocriful circulă în miscelane religioase, foarte probabil în mediul monahal, scrise atent de scribi care țin să-și păstreze anonimatul. Abia după primul sfert al veacului al XIX-lea uzul apocrifului se laicizează și o variantă fragmentară a sa este copiată la comanda unui pescar piteștean (ms. 1255).

A doua traducere românească a apocrifului este, de asemenea, păstrată în patru codice, scrise între sfârșitul secolului al XVIII-lea și 1832 (ms. 938, 2158, 3275, 5299). Cele patru versiuni circulă mai ales în miscelane religioase (ms. 2158, 3275, 5299), dintre care cel puțin două au fost scrise de preoți, fiind redactate în Muntenia și sudul Transilvaniei.

Analiza detaliată a raporturilor dintre cele două traduceri românești și a relației lor cu tradițiile principale ale apocrifului (greacă, latină, armeană, georgiană și slavonă) ne-a permis să evidențiem elementele specifice textelor românești.

Astfel, am stabilit că doar redacțiile slavone și traduceri românești evocă la început puterea primului om asupra animalelor (cf. *Geneză* 1,26). În mod suplimentar, redacția slavonă

scurtă și traducerile românești revin asupra motivului puterii primilor oameni asupra animalelor, ceea ce arată importanța acordată acestei stări privilegiate a protopărinților în mediul cultural în care s-a redactat textul slavon.

Cele două redacții slavone și traducerile românești îi atribuie lui Adam – nu Evei – cunoașterea premonitoare a uciderii lui Abel de către Cain, motiv compozițional care a antrenat o organizare specifică a textelor. Tot ele o prezintă pe Eva drept cunoscătoare a întregii vieți a lui Adam, asigurându-i astfel credibilitatea de narator.

Tradițiile slavonă și românească insistă asupra faptului că șarpele este înșelat de diavol, care i se prezintă sub formă angelică, și nu rețin motivul, prezent în alte tradiții, conform căruia diavolul, prin gura Evei, îl îndeamnă pe Adam să guste din fructul oprit; astfel de tratări ale temei sugerează că, în mediul cultural slavon, nu se mai atrăgea atenția asupra demonizării, fie și temporare, a Evei, ci se prefera o povestire a episodului biblic favorabilă acesteia.

Pasajul despre contractul dintre Adam și diavol apare doar în tradițiile slavonă și românească. Textele precizează că, la semnarea chirografului, Adam știa că Dumnezeu va veni pe pământ; prin acest detaliu, vina primului om de a-și fi lăsat urmașii în puterea diavolului este sensibil diminuată.

Redacțiile slavone și traducerile românești consemnează preocuparea lui Adam ca Eva să nu iasă din râu înainte de expierea completă a perioadei de penitență. Conform scrierilor, Eva nu iese din apă la a doua ispită a șarpelui. Textele slavone și românești menționează și o a treia ispită a Evei, care rezistă și acum, grație semnului secret asupra căruia conveniseră ea și Adam, și evocă la unison bucuria lui Adam când descoperă că Eva și-a împlinit penitența.

Tradițiile slavonă și românească sugerează că orice dar paradisiac l-ar alina pe Adam, dar, în traducerile românești și tradiția armeană, Adam evocă explicit arborele măslinului. În tradițiile slavonă, românească și într-un manuscris latin colateral redacției „renane”, Sit primește una sau mai multe ramuri din paradis; în mod suplimentar, traducerile românești precizează că este vorba de o ramură a pomului din care mâncase Adam. Tradiția slavonă și românească sunt singurele care rețin momentul în care Adam recunoaște ramurile paradisiace și își împletește din ele o coroană cu care va fi îngropat.

În paralel cu aceste motive comune tradiției slavone și celei românești, textele românești par a prezenta o serie de motive specifice, risipite de-a lungul narațiunii. Le enumerăm aici, sub rezerva că specificitatea versiunilor românești poate fi evaluată doar după o prealabilă cunoaștere aprofundată a textelor slavone.

Textele românești insistă asupra faptului că, după împărțirea raiului sub stăpânirea raiului, Dumnezeu părăsește grădina paradisiacă. De asemenea, ele prezintă un dialog între Adam și diavol, nu un dialog între Eva și șarpe, și se distanțează, astfel, atât de celelalte tradiții

apocrife, care fac din șarpe un instrument al diavolului, cât și de episodul din *Geneză* (3,1-5). Implicarea lui Adam în discuția cu șarpele diminuează vina Evei și echilibrează culpabilitatea primilor oameni.

Traducerile românești precizează că toți îngerii asistă la judecata lui Adam și trec sub tăcere dialogul dintre Dumnezeu și Adam în timpul judecății. Textele consemnează motivul sancțiunii corporale primite de Adam și Eva de la îngeri atunci când sunt scoși din rai și precizează că Adam și Eva au stat fără mâncare în apropierea raiului 15 zile, mai mult decât celelalte tradiții.

Traducerile românești, asemenea pericopelor din *Geneză*, nu dau detalii despre nașterea lui Cain și a lui Abel. Aici, fiara care îi oprește pe Eva și pe Sit pe drumul spre rai se numește Gorgonia. În sfârșit, conform traducerilor românești, Sit privește din primul moment, alături de Eva, intervenția puterilor cerești la moartea lui Adam și are, eventual, sarcina de a muta corpul tatălui său și de a-i săpa groapa. Textele rețin motivul îngropării lui Adam cu coroana din ramura paradisiacă, dar, în prezentarea înmormântării Evei, trec sub tăcere orice intervenție angelică.

Difuzarea *Vieții lui Adam și a Evei* în românește a favorizat reformularea unor pasaje, mai ales în versiunile cele mai recente ale primei traduceri, în care se manifestă tendința de a înlătura motive absente din scrierile canonice, dar care contribuiau la crearea profilului distinct al apocrifului între alte scrieri despre Adam și Eva.

Versiuni din prima traducere a *Vieții lui Adam și a Evei* sunt copiate alături de cele două manuscrise românești care curpind *Palia istorică*, un text de mari dimensiuni consacrat istoriilor din *Vechiul Testament* (ms. 469, 5054). În ambele codice, *Viața lui Adam și a Evei* este urmată de *Lemnul crucii* și de alte apocrife despre viața lui Hristos, această dispunere a textelor în codice arătând că scrierea avea rolul unui liant între textul veterotestamentar de mari dimensiuni și apocrifele neotestamentare. Și versiunile care ilustrează a doua traducere își păstrează rolul de a lega apocrife veterotestamentare și neotestamentare, cu singura diferență că, aici, *Viața lui Adam și a Evei* este copiată alături de câteva scrieri de mici dimensiuni despre figuri importante ale *Vechiului Testament* (ms. 2158, 3275, 5299) și nu alături de scrieri ample, precum *Palia istorică*. Pe de altă parte, așezarea în imediată succesiune a *Vieții lui Adam și a Evei* și a *Lemnului crucii* este favorizată și de motivul lemnului paradisiac, prezent în ambele scrieri, care capătă rolul unui conector narativ.

Alături de scrierile, canonice sau apocrife, despre Adam și Eva, iconografia fixează, la rândul său, credințele despre protopărinți, întreținând cu literatura epocii un raport sinuos și adesea inegal. Unele ilustrații prezentate aici fac referire la motive care par specifice textelor românești, deși aparțin unor complexe iconografice din Italia sau Franța; această dispoziție a

motivelor în literatură și iconografie demonstrează o dată în plus varietatea credințelor referitoare la Adam și Eva, ancorarea lor în imaginarul religios și invită la cercetări viitoare.

VI. Notă asupra ediției

Corpusul de texte prezentat aici cuprinde nouă scrieri datând din secolele al XVI-lea – al XIX-lea. Șapte sunt versiuni ale fragmentelor despre protopărinți din *Geneză* (1,26–4,16; 4,25–5,8), preluate din traduceri biblice românești realizate în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea și din *Parimiare* realizate în veacul al XVII-lea. Ultimele două sunt cele două traduceri românești ale apocrifului *Viața lui Adam și a Evei*, datând din veacul al XVII-lea, respectiv al XVIII-lea.

Iată textele: I.1 – *Palia de la Orăștie*; I.2 – *Biblia* de la București; I.3 – *Biblia Vulgata*; I.4 – *Biblia* de la Blaj; I.5 – *Parimiar*, ms. 36 din Biblioteca Muzeului din Șcheii Brașovului (f. 23^{r-v}; 24^v–25^r; 26^v–27^r; 27^{r-v}; 28^r); I.6 – *Parimiar*, ms. rom. BAR 5025 (f. 12^r–13^r; 15^r–16^r; 18^v–20^r; 22^{r-v}; 25^{r-v}; 27^v–28^r; 30^{r-v}); I.7 – *Parimiar*, Iași, 1683; II.1 – ms. rom. BAR 469 (f. 384^r–407^r); II.2 – ms. rom. BAR 2158 (f. 9^r–12^r).

Pentru toate textele prezentate aici s-a propus o nouă ediție, inclusiv pentru cele care au fost deja editate (I.1 – I.5; II.1).

Diferențele dintre ediția noastră și edițiile anterioare nu au fost marcate. Pentru editarea textelor, ne-am bazat pe originalele scrierilor sau pe facsimilele publicate în edițiile textelor deja editate¹. Pentru *Parimiarul* din prima jumătate a veacului al XVII-lea, conservat în ms 36 din Biblioteca Muzeului din Șcheii Brașovului, manuscris pe care nu l-am putut consulta, ne-am bazat pe facsimilul ediției (Oltean 2005, II: 164-296), dar am urmat precizările editorului, atunci când rândurile superioare și unele glose marginale nu se disting pe facsimil.

Textele au fost reproduse în transcriere interpretativă, metodă utilizată în Departamentul de filologie și limbă literară al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”.

Am întregit tacit grafiile prezentând omisiuni de litere explicabile prin prescurtare sau suprascriere. În numele proprii, consoanele geminate, care nu aveau suport fonetic, au fost simplificate; ca urmare, o formă grafică precum **ЄЄЄЄ** (I.1, 3,20) a fost transcrisă *Eva*.

În general, am trecut în rând slovele suprascrise. Consoanele finale suprascrise, susceptibile de a fi urmate de *i* sau *u*, au fost coborâte în rând și reproduse cu caractere italice. În aparatul critic, slovele suprascrise din cuvintele românești au fost coborâte în rând și subliniate.

Am reprodus cu cifre arabe slovele cu valoare cifrică. Am înlocuit punctuația din textul original cu o punctuație modernă; aranjarea textului în alineate ne aparține.

¹ De exemplu, pentru *Palia de la Orăștie*, ne-am folosit de facsimilul din ediția realizată de Viorica Pamfil (*Palia de la Orăștie* 1968); așa au făcut și autorii unei recente ediții a *Paliei* (*Palia de la Oărștie* (1582) 2005: 9).

Am marcat printr-o bară oblică (/) sfârșitul unei file recto, iar prin două bare oblice sfârșitul unei file verso (//).

În toate situațiile, am trecut între paranteze unghiulare omisiunile de litere sau de cuvinte din text: < >. Literele sau cuvintele din porțiunile deteriorate ale textului, a căror lecțiune a fost reconstituită, s-au reprodus între acolade: {}. Am notat între acolade numărul versetelor acolo unde acestea nu apar în text: în cazul *Paliei de la Orăștie* și al *Parimiarelor*. Tot între acolade am notat, în cazul textelor din *Parimiare*, zilele în care se citesc fragmentele editate.

În aparatul critic, în toate textele cu excepția textului I.4, am înregistrat greșelile de scriere, unele corectări ale copistului, cuvintele notate marginal, lecțiunile posibile, traducerea cuvintelor sau a contextelor slavone, comparații cu scrieri mai bine conservate, care ilustrează aceeași traducere, particularități de scriere a textelor. În cazul textului I.4, notele aparțin traducătorului textului.

Glosarul cuprinde termeni dispăruți din limba actuală, învechiți sau regionali, precum și elemente lexicale cu sensuri diferite de cele actuale. Fiecare cuvânt din glosar este însoțit de precizări privind clasa morfologică în cadrul căreia este inclus, textul în care a fost utilizat, sensul (sensurile) cu care apare în text și locul unde este menționat. În cazul textelor biblice și a *Parimiarelor*, referința se face la verset; în cazul în care cuvântul glosat nu este inclus într-un verset, se indică pagina tipărită sau manuscrisă. În cazul apocrifelor, se trimite întotdeauna la fila textului.

TEXTE

Text I.1

Palia de la Orăștie, 1582

(p. 12) 1 Cap

(p. 14) {26} Și zise Domnezeu: „Să facem omul pre chipul ce să fie aseamine noo, ce să domnească pre peștii mării, și dobitocului, pasirilor ceriului, și jivinilor, și a tot pământului, și spre toți viermii ce se trag pre pământ”.

{27} Și Domnezeu făcu pre om lui pre obraz, pre obraz lu Domnezeu făcu el, bărbat și muiare făcu ei.

{28} Și Domnezeu blagoslovi ei și zise lor: „Creașteți și vă înmulțiți și împleți pământul și // (p. 15) biruiți el, și domniți pre pasările ceriului și a tot fierilor ce se leagănă spre pământ”.

{29} Și Domnedzeu dzise: „Iaca am dat voao toată iarba ce face sămânță spre pământ și toți pomii ce au în sine sămânță de fealul lui, cum să fie voao spre mâncare,

{30} Și toate jigăniile pământului, și toate paserile ceriului, și toate ce se leagănă spre pământ, și tot în ce iaste viață, ca să aibă pre mâncare”. Și fu așa.

{31} Și vădzu Domnedzeu toate ce făcuse, și era prea¹ bune, și fu seară și demâneată, a șasea zi.

2 Cap

{1} Așa se² sfârși ceriul și pământul, cu toată podoaba a lor.

{2} Și împlu Domnedzeu în a șaptea zi lucrul său ce făcu; și odihni în a șaptea dzi de toate lucrure ce era făcut.

{3} Și blagoslovi a șapte dzi și sfinți ea, căce că în aceea era odihnit de toate lucrurele sale ce Domnedzeu rodi și făcu.

{4} Așa fură ceriul și pământul, când făcură-se în dzi când făcu Domnedzeu ceriul și pământul,

{5} Și toți pomii în câmp, carii mainte nu era pre pământ, și toată // (p. 16) iarba câmpului, ce mainte nu era crescut, că Domnul Domnedzeu încă nu era ploat pre pământ și nu era neci un om care să lucre pământul,

{6} Ce o fântână sau negură den pământ stropind și udând toată fața pământului.

{7} Și Domnul Domnedzeu făcu pre om den bulgăr de pământ și suflă în el duh viu și fu omul suflet viu.

¹ Scris: **нпе**.

² Scris: **ѣк**.

- {8} Și Domnul Domnedzeu făcu raiul dulceții cătră răsărită și puse omul într-însul cum să lucră el.
- {9} Și Domnul Domnedzeu lăsă a crește den pământ tot pomul frumos a căuta și dulce a mânca, și pomul vieții în mijlocul raiului, și pomul știuturiei binelui și răului.
- {10} Și un riu iase den locul dulceții spre udarea raiului, ce se împarte acela pre patru capete.
- {11} Unuia nume Fison, acela ce încungiură tot pământul Hevilatului, și acolo află-se aur.
- {12} Și acelui pământ aurul este mai bun, acolo află-se bdelion și piatră scumpă onihinos.
- {13} Și numele riului al doile Ghihon, acela cură spre tot pământul Arapiei.
- {14} Și riul al treile Tigris, care cură spre Asiriia. Al patrul riu, acela iaste // (p. 17) Evfratis³.
- {15} Și luo⁴ Domnul Dumnedzeu omul și puse el în raiul dulceții, cum să lucre și să păzească el.
- {16} Și porânci lui zicând: „Mănâncă de tot⁵ pomul raiului,
- {17} ce den pomul știuturiei binelui și răului tu să nu mănânci, că în care zi veri mânca den el cu moarte veri muri”.
- {18} Și dzise Domnul Domnedzeu: „Nu e bine omului să fie singur; să facem lui agiutoriu a semăna lui”.
- {19} Că deaca Domnul Domnedzeu era făcut den pământ toate jigăniile pământului, și toate pasările ceriului, aduse iale la Adam cum să vadză cum ară chema iale, că oarecum au chemat Adam toate jigăniile, așa li-e numele.
- {20} Și chiemă Adam cu numele a lor toate jigăniile, și toate paserile ceriului, și toate fierile pământului; ce lui Adam nu se află agiutor aseamena lui.
- {21} Așa lăsă Domnul Domnedzeu somn spre Adam, și deaca adurmi, luo una den coastele lui, și împlu cu carne drept ea.
- {22} Și Domnul Domnezeu, din coasta ce era scos dentru Adam, făcu muiare și aduse ea la Adam.
- {23} Și zise Adam: „Acest os den oasele meale, și // (p. 18) aceasta carne den carne mea; aceasta va fi chemată bărbătească, că dentru bărbat iaste scos”.
- {24} Drept aceea omul va lăsa tatăl său și muma și se va lepi muieriei și vor fi amândoi un trup.
- {25} Și era amândoi goli, Adam și muiarea lui, și nu se rușinară.

3 Cap

- {1} Și șarpele era mai alnic de toate jigăniile pământului carele era făcut Domnul Domnedzeu. Care zise cătră muiare: „Că ce porânci voao Domnedzeu să nu mâncați de tot lemnul raiului?”

³ Scris marginal: *Adam*.

⁴ Scris: *λωω*.

⁵ Scris: *αωτλ*.

- {2} Că-i răspunse muierea: „Den plodul pomilor ce sânt în raiu mâncăm,
- {3} însă den plodul pomului ce iaste în mijlocul raiului, porâncit-au noao Domnezeu să nu mâncăm și să nu atingem el, să cumva nu murim”.
- {4} Zise șarpele la muiare: „Nece cum nu vreți cu moarte muri,
- {5} că știe Domnezeu cum vere în care zi vreți mânca dentr-îns deșchide-se-vor ochii voștri și vreți fi ca Domnedzeu, știind binele și <răul>”. // (p. 19)
- {6} Și muiarea, văzând că pomulu e bun de mâncare și frumos ochilor, de vedea dulce, luo den plodul a lui și mănă, și deade bărbatului și el mănă.
- {7} Și deșchiseră-se ochii amândurora și cunoscără că sânt goli, și rupseră frundze de smochin și puseră pre trupul lor.
- {8} Și audziră glasul Domnului Domnedzeului, ce îmblă în rai la răcoare după amiadzădzi; ascunse-se Adam și muiarea lui denaintea feației Domnului Domnezeului supt pomii raiului.
- {9} Și chemă Domnul Domnedzeu pre Adam și zise lui: „Unde ești?”
- {10} Și el răspunse: „Glasul tău, Doamne, audziiu în raiu, ce mă tem prence sânt gol, și mă ascunș”.
- {11} Că-i dzise Domnul: „Cine ție spuse că ești gol? Au ai mâncat den lemnul de pre care porâncii eu ție să nu mănânci?”
- {12} Și zise Adam: „Muiarea care ai dat mie soț dede mie den lemn și mâncai.
- {13} Și dzise Domnul Domnezeu cătră muiare: // (p. 20) „Că ce ai făcut aceaea?” Ea zise: „Șarpele celui-mă și mâncai”.
- {14} Și zise Domnul Domnezeu șarpelui: „Căce că ai făcut așa, blăstemat fii tu între toate jigăniile și fierile pământului, spre pieptul tău să îmbli și pământul să mănânci⁶ în toate zilele vieții tale.
- {15} Vrajbă pune-voiu între tine și între muiarea, între sămânța ta și sămânța ei. Și el va zdrobi capul tău și tu veri mușca și împunge călcâiul lui”.
- {16} Muieriei iară zise: „Înmulți-voiu nevoile tale când veri fi tăroasă, în dureri naște-veri ficiorii și supt putearea bărbatului veri fi și el va domni pre tine”.
- {17} Și lui Adam zise: „Căce că ascultași glasul muieriei tale și ai mâncat den lemn den care porânci*i* ție să nu mănânci, blăstemat pământul, în lucrul tău cu nevoie te hrănește dentr-însu în viața ta.
- {18} Spini și urzici să rodească și veri mânca iarba câmpului. // (p. 21)
- {19} În sudorile feației tale veri mânca pâinea ta, până când te veri turna iară în pământ den care ești luat; că ești pământ, și iară pământ veri fi”.
- {20} Și Adam chemă numele muieriei sale Eva, prence muma a toți viilor.

⁶ Scris: *мѣнѣи*.

- {21} Și Domnul Domnedzeu făcu lui Adam și muieriei lui haine den piei și îmbrăcă ei.
- {22} Și Domnul Domnedzeu zise: „Iaca, Adam ca unul de noi făcutu-s-au și știe ce e bine și ce e rău. Ce să nu cumva să tinză mâna sa și să ia și den lemnul vieții și să mânânce și să viadză până în vecie”.
- {23} Slobozi el Domnul Domnezeu afară den raiul dulceției, cum să lucre pământul den care era luat.
- {24} Și scoase pre Adam și puse nainte raiului vieții heruvimi de cătră răsărită cu spată scoasă ca un foc tăind, să păzească calea la pomul vieții.

4 Cap

- {1} Și Adam conosci muieria lui, Eva, și fu tăroasă și născu pre Cain și zise: „Dobândi omul pre Domnul”. // (p. 22)
- {2} Și⁷ iară născu pre Avel, frate-său. Și Avel fu păcurariu, e Cain un plugar.
- {3} Și fu după multe dzile, Cain aduse jărtva Domnului, den plodul pământului darure.
- {4} Și Avel aduse den fâțați dentâi turmei lui, den grași. Și caută Domnul cu milă pre Avel și pre darurile lui.
- {5} Însă pre Cain și darurile lui nu căută cu milă, și Cain mânie-se tare și fața lui să schimbă.
- {6} Și dzise Domnul lu Cain: „Că ce te-ai mâniat și fața ta s-au mutat?
- {7} Au nu așa: să veri face bine lua-veri plată, e să rău ași, naintea ușei păcatul tău va fi? Ce nu te lăsa voiei lui, ce tu domnește lui.
- {8} Și grăi Cain cu Avel, fratele său, și fu cum că era ei în câmp, sculă-se Cain pre Avel, fratele său, și ucise pre el.
- {9} Și dzise Domnul cătră Cain: „Unde iaste fratele tău, Avel?” El răspunse: „Nu știu, au voi eu pădzitoriu fratelui meu?”
- {10} El iară zise: „Ce ai făcut? Glasul singelui fratelui tău strigă la mine den pământ.
- {11} Și amu blăstemat să fii spre pământ, care deschise gura lui și priimi sângele fratelui // (p. 23) tău, den mâna ta.
- {12} Când veri lucra pământul, nu va da ție plodurele sale, nestătătoriu și budușlău fi-veri spre pământ”.
- {13} Și dzise Cain cătră Domnul: „Mai mare fărăleagea mea decît să-m fie mie iertat.

⁷ Scris marginal: *Moartea lu Avel de Cain.*

{14} Iaca, scoți mine astăzi den fața pământului și-m va fi mie a mă ascunde de fața ta, și voi fi nestătătoriu și budușlău pre pământ; tot cine mă va afla ucide-mă-va”.

{15} Și dzise lui Domnul: „Nececum nu va fi așa, ce tot cine va ucide pre Cain de șapte ori va fi pedepsit”. Și puse Domnul pre Cain un semn, cum nimea să nu-l ucigă cine va afla pre el.

{16} Și ieși Cain de înaintea feației Domnului și lăcui în pământ de cătră răsărita laturiei lui Edem.

{17} Și Cain cunoscu muiarea sa, ce fu tăroasă și născu Enoh; și dzidi oraș și chemă numele lui pre numele feciorului său, Enoh.../ (p. 24)

{25} Și Adam iară conoscu muiare lui și născu un fecior și chiamă numele lui Sit, zicând: „Puse mie Domnul altă sămânță, drept Avel care ucise Cain”.

{26} Și Sit încă făcu un fecior, care chiamă Enos. Acela începu a chema într-ajutoriu numele Domnului; în acea vreme începură numele Domnului a propovedui.

5 Cap

{1} Această carte a roditului Adam. În zi în care făcu Domnedzeu omul, pre chipul lui feace el.

{2} Bărbat și muiere făcu ei, și blagoslovi ei și chiamă // (p. 25) numele lor Adam, în zi care fură făcuți.

{3} Adam custă 130 de ani și făcu feciori pre chip și asămănătura lui, și chiamă numele lui Sit.

{4} Și fură dzilele lu Adam, deacă născu Sit, 8 sute de ani, și făcu feciori și feate.

{5} Și fu toate vremea vieției lu Adam 9 sute și 30 de ani și muri.

{6} Custă și Sit 105 ani, și născu Enos.

{7} Și custă Sit, deaca născu Enos, 8 sute și 7 de ani, și născu feciori și feate.

{8} Și fure toate zilele lu Sit 9 sute 12 de ani și muri.

Text I.2

Biblia de la București, 1688

(f. 1)

Cap 1

26¹ (28). Și zise Dumnezeu: „Să facem om după chipul nostru și după asemănare și să stăpânească peștilor mării, și pasărilor ceriului, și dobitoacelor, și tot pământul și tuturor târâtoarelor ce să târască asupra pământului”.

27 (29). Și făcu Dumnezeu pre om, după chipul lui/ (f. 2) Dumnezeu l-au făcut pre dânsul; bărbat și femeie au făcut pre dânșii.

28 (30). Și blagoslovi Dumnezeu pre dânșii zicând: „Creașteți-vă și vă înmulțiți și umpleți pământul și domniți pre dânsul, și stăpâniți peștilor mării, și pasărilor ceriului, și tuturor dobitoacelor și tot pământul și tuturor târâtoarelor ce să târască asupra pământului”.

29 (31). Și zise Dumnezeu: „Iată, am dat voao toată iarba sămănătoare sămânță de sămănat, care iaste asupra pământului și tot lemnul care are într-însul roadă de sămânță sămănătoare: voao va fi de mâncare.

30 (32). Și la toate hiarăle pământului, și la toate pasările ceriului, și la tot târâtoriul ce să târască asupra pământului, care are în sine suflet de viață, și toată iarba vearde de mâncat”. Și să făcu așa.

31 (33). Și văzu Dumnezeu toate câte au făcut și iată – bune foarte. Și să făcu sară și să făcu demineață, zi a șasea.

Cap 2

1. Și să săvârșiră ceriul și pământul și toată podoaba lor.

2. Și săvârși Dumnezeu a șasea zi faptele lui care le-au făcut; și odihni Dumnezeu a șaptea zi de toate faptele lui care au făcut.

3. Și blagoslovi Dumnezeu zioa a șaptea și o sfinți pre ea, pentru că într-însa încetă de toate faptele lui, care începu Dumnezeu a face.

4. Aceasta e cartea făcerii ceriului și a pământului, când s-au făcut,

5 (4) în care zi au făcut Domnul Dumnezeu ceriul și pământul, (5) și toată verdeța câmpului mai înainte decât a răsări pre pământ și toată iarba câmpului mai înainte de a să face, pentru că n-au ploat Dumnezeu pre pământ și om nu era a lucra pre dânsul,

¹ Prima cifră indică numărul atribuit astăzi versetului; cifra între paranteze indică numărul versetului, așa cum este specificat în *Biblia* de la București.

6. Și izvor ieșii den pământ de apă toată fața pământului.
7. Și zidi Dumnezeu pre om țărănu luând den pământ și suflă în fața lui suflare de viață și să facu omul în suflet viu.
8. Și răsădi Dumnezeu grădină în Edem către răsărit, și puse acolo pre om, pre carele au zidit.
9. Și răsădi iarăși Dumnezeu den pământ tot lemnul frumos la vedea și bun la mănăca, și lemnul vieții în mijlocul grădinii, și lemnul a ști cunoștința binelui și răului.
10. Și râu iese den Edem ca să adape grădina; de acolo să împarte în patru începuturi.
11. Numele unuia, Fison; acesta e ce încunjură tot pământul lui Evilat, și acolo iaste aurul.
12. Și aurul pământului aceluia iaste bun; și acolo iaste rubinul și piatra cea verde.
13. Și numele al doilea râu, Gheon; ceta încungiură tot pământul Etiopiei.
14. Și râul al treilea, Tigri; acesta e ce merge înainte în preajma Asiriilor. (15) Și râul al patrulea, Efrat.
- 15 (16). Și luă Domnul Dumnezeu pre omul pre carele l-au zidit și puse pre dânsul în grădină, ca să lucreze pre dânsa și să o păzească.
- 16 (17). Și porunci Domnul Dumnezeu lui Adam zicând: „Dintru tot lemnul ce iaste în grădină cu mănăca să mănânci,
- 17 (18). iară dintru lemnul a pricepe binele și răul să nu mănâci dintr-însul; iară în ce zi veți mânca dintr-însul cu moarte veri muri”.
- 18 (19). Și zise Domnul Dumnezeu: „Nu iaste bine a fi omul sângur; să-i facem lui ajutoriu către dânsul”.
- 19 (20). Și mai zidi Dumnezeu iarăși den pământ toate hărăle câmpului și toate pasările ceriului și le aduse pre iale la Adam ca să vadă ce le va numi pre dânsa; și tot ce au numit Adam suflet viu, acesta e numele lui.
- 20 (21). Și numi Adam nume tuturor dobitoacelor, și tuturor pasărilor ceriului, și la toate hărăle câmpului; iară lui Adam nu să afla ajutoriu asemenea cu dânsul.
- 21 (22). Și puse Domnul Dumnezeu pre Adam somnu și adormi; și luă o coastă dintr-ale lui și plini trup pentru dânsa.
22. Și zidi Dumnezeu coasta ce-au luat de la Adam muiare și o aduse pre dânsa către Adam.
23. Și zise Adam: „Acesta acum iaste os din oasele mele și trup den trupul meu; aceasta să va chema muiare pentru că dintru bărbatul ei s-au luat”.
- 24 (25). Pentru aceasta va lăsa omul pre tată-său și pre mamă-sa și să va lipi lângă muiarea lui; și vor fi amândoi într-un trup.
- 25 (26). Și era amândoi despuiți, și Adam, și muiarea lui, și nu să rușina.

Cap 3

1. Iară șarpele era mai înțelept decât toate hiarăle ceale deasupra pământului care le-au făcut Dumnezeu; și zise șarpele către muiere: „Ce că au zis Dumnezeu să nu mâncați den tot lemnul grădinii?”
2. Și zise muiarea: „Den roada lemnului grădinii vom mânca,
3. iară den roada lemnului ce iaste în mijlocul grădinii au zis Dumnezeu: «Să nu mâncați dentr-însul, nici să vă atingeți de dânsul, pentru ca să nu muriți»”.
4. Și zise șarpele către muiare: „Nu veți muri cu moarte,
5. pentru că știe Dumnezeu cum, în ce zi veți mânca dentr-însul, să vor deschide ochii voștri și veți fi ca niște dumnezei, conoscând răul și binele”.
6. Și văzu muiarea cumu e lemnul bun la mâncare și cum e plăcut a-l vedea cu ochii și frumos iaste a-l priceape; și, luând den roada lui, mănă și deade și bărbatului ei cu dânsa și mâncară.
7. Și să deschiseră ochii amândurora și cunoscură cum despuiați era; și cusură frunze de zmochin și-ș făcură /(f. 3) lor încingeri împrejur.
8. Și auziră glasul Domnului Dumnezeu umblând în grădină înde sară; și să ascunsără Adam și muiarea lui de fața Domnului Dumnezeu în mijocul raiului.
9. Și chemă Dumnezeu pre Adam și zise lui: „Adame, unde ești?”
10. Și zise lui: „Glasul tău am auzit, umblând pen grădină, și m-am spământat, că despuiat sânt, și m-am ascuns”.
11. Și zise lui Dumnezeu: „Cine Ț-au spus cum ești despuiat? Fără numai den lemnul ce Ț-am poruncit Ție de acela sângur să nu mânânci, de acela ai mâncat?”
12. Și zise Adam: „Muiarea care ai dat cu mine, aceasta mi-au dat den lemn și am mâncat.
13. Și zise Dumnezeu muierii: „Ce ai făcut aceasta?” Și zise muiarea: „Șarpele m-au amăgit și am mâncat”.
14. Și zise Domnul Dumnezeu șarpelui: „Căci ai făcut aceasta, blestemat tu den toate dobitoacele și den toate hiarăle câte sânt asupra pământului; pre pieptul tău și cu pânțele să umbli și pământ să mânânci în toate zilele vieții tale.
15. Și vrajbă voiu pune întru mijlocul tău și întru mijlocul muierii și întru mijlocul semenției tale și întru mijlocul semenției ei; el va păzi Ție capul și tu vei păzi lui călcăile”.
16. Și muierii zise: „Mulțind voiu mulți scârbele tale și suspinul tău; întru scârbe vei naște feciori și întoarcerea ta – către bărbatul tău și el pe tine va stăpâni”.
17. Iară lui Adam zise: „Căci ai ascultat glasul muierii tale și ai mâncat den lemnul care Ț-am porâncit Ție dentru acela numai să nu mânânci, dentru acela ai mâncat, blestemat pământul întru lucrurile tale! Întru scârbe vei mânca pre dânsul, în toate zilele vieții tale;
18. Mărăcini și ciulini va răsări Ție și vei mânca iarba câmpului.

19. Întru sudoarea feații tale vei mânca pâinea ta, până te vei învârteji în pământ, dentru carele te-ai luat; că pământ ești și în pământ vei merge”.
20. Și numi Adam numele muierii lui Viață, pentru că e mamă tuturor viilor.
21. Și făcu Domnul Dumnezău lui Adam și muierii lui îmbrăcăminți de piiale și-i îmbrăcă pre dâșii.
22. Și zise Dumnezeu: „Iată, Adam să făcu ca unul dentru noi, ca să priceapă binele și răul. Și acum să nu cândai va întinde mâna sa și va lua den lemnul vieții și va mânca și va trăi în veaci”.
23. Și-l scoase pre dânsul Domnul Dumnezău den grădina desfătăciunii, ca să lucreaze pământul dentru carea s-au luat.
24. Și-l scoase afară pre Adam și-l sălășlui pre dânsul în preajma grădinii desfătăciunii; și puse hieruvimi și sabiia cea de pară ce să întoarce, ca să păzască calea lemnului vieții.

Cap 4

1. Și Adam cunoscu pre Eva, muiarea lui, și, zămislind, născu pre Cain. Și zise: „Agonisiiu om prin Dumnezău”.
2. Și adaose a naște pre fratele lui, pre Avel. Și să făcu Avel păstoriu de oi, iară Cain era lucrând pământul.
3. Și fu după câteva zile, aduse Cain dentru roadele pământului jărtvă la Dumnezău.
4. Și Avel aduse și el den ceale dentâiu născute den oile lui și den grăsimile lor. Și privi Dumnezău preste Avel și preste darurile lui,
5. Iară preste Cain și preste jărtvele lui n-au luat aminte. Și scârbi pre Cain foarte și au căzut cu fața lui.
6. Și zise Domnul Dumnezău lui Cain: „Pentru că ci te-ai scârbit și pentru ce căzu fața ta?
7. De nu drept vei aduce, iară pre drept nu vei împărți; greșit-ai, mâlcomeaște: cătră tine e întoarcerea lui și tu vei stăpâni pre dânsul.
8. Și zise Cain cătră Avel, fratele lui: „Să ieșim la câmp”. Și fu după ce fură ei la câmp, și să sculă Cain asupra lui Avel, fratelui său, și-l omorî pre dânsul.
9. Și zise Domnul Dumnezău cătră Cain: „Unde iaste Avel, fratele tău?” Și zise: „Nu știu. Au paznic fratelui meu sânt eu?”
10. Și zise Domnul: „Ce ai făcut? Glasul sângelui fratelui tău strigă cătră mine den pământ.
11. Și acum blăstemat tu de pe pământ, carele au căscat gura lui să priimească sângele fratelui tău den mâna ta.
12. Căci lucrezi pământul și nu va mai adaoge a da ție putearea lui. Suspinând și tremurând vei fi asupra pământului”.

13. Și zise Cain către Domnul Dumnezeu: „Mai mare iaste vina mea decât a mi se ierta mie.
14. De mă vei scoate astăzi de pre fața pământului, și de către fața ta mă voiu ascunde și voiu fi suspinând și tremurând asupra pământului; și va fi tot cine mă va afla mă va omorî”.
15. Și zise lui Domnul Dumnezeu: „Nu așa; tot cela ce va omorî pre Cain șapte izbândiri va dezlega”. Și puse Domnul Dumnezeu semnu lui Cain, ca să nu-l omoară pre dânsul tot cine va afla pre dânsul.
16. Și ieși Cain de la fața lui Dumnezeu și lăcuî în pământul lui Naid, în preajma Edemului.
17. Și cunoscă Cain pre fămeaia lui și, zămislind, născu pre Enoh. Și era zidind cetate și numi cetatea pre numele fiului lui, Enoh / (f. 4)
25. Și cunoscă Adam pre Eva, fămeaia lui; și, zămislind, născu fiu și numi numele lui Sit, zicând: „Rădicatu-mi-au Dumnezeu sămânță alta pentru Avel, carele l-au omorât Cain”.
26. Și lui Sit să născu fiu și-i puse numele lui Enos. Acesta nădejdui a chema numele Domnului Dumnezeu.

Cap 5

1. Aceasta iaste cartea facerii oamenilor. Întru care zi au făcut Dumnezeu pre Adam, după chipul lui Dumnezeu au făcut pre dânsul.
2. Bărbat și fămeaie au făcut pre dâșii și au blagoslovit pre dâșii și puse numele lui Adam, întru care zi au făcut pre dâșii.
3. Și trăi Adam 200 sute și 30 de ani și născu duple chipul lui și duple obrazul lui și puse numele lui Sit.
4. Și să făcură zilele lui Adam, carele au trăit după ce au născut pre acest Sit, ani 700, și născu fii și feate.
5. Și să făcură toate zilele lui Adam carele au trăit ani 900 și 30 de ani; și au murit.
6. Și au trăit Sit ani 200 și 5 și născu pre Enos.
7. Și trăi Sit, duple ce au născut pre Enos, ani 7 sute și 7, și au născut feciori și feate.
8. Și să făcură toate zilele lui Sit ani 900 și 12; și au murit.

Text I.3

Biblia Vulgata, 1760–1761

(1^r) Cartea Facerii, cap întâi

(2^r) 26. Și au zis: „Să facem om după chipul și după asemănarea noastră și să stăpânească peștii mării și pasirile ceriului și fierăle și tot pământul și tot ce se târâia mișcându-să pre pământ”.

27. Și au făcut Dumnezeu pre om după chipul său, după chipul lui Dumnezeu l-au făcut pre el, bărbat și femeia i-au făcut pre ei.

28. Și i-au blagoslovit Dumnezeu și au zis: „Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul și-l supuneți și stăpâniți preste peștii mării și preste pasirile ceriului și preste toate jivinile ce să mișcă pre pământ”.

29. Și au zis Dumnezeu: „Iată, v-am dat voao toată iarba care aduce sămânță pre pământ și toate lemnele care au în sineș sămânță după feliul său, să vă fie voao spre mâncare,

30. Și tuturor jivinilor pământului și tuturor paserilor ceriului și tuturor care să mișcă pre pământ și în care iaste suflet viu, ca să aibă de mâncat”. Și s-au făcut așa.

31. Și au văzut Dumnezeu toate care făcuse și / (2^v) era foarte bune. Și s-au făcut sară și s-au făcut dimineață: ziua a șasa.

Cap 2

Dumnezeu, plinind în șasă zile lucrarea, a șaptea să odihnește, carea o și blagoslovește. Pre om în raiul cel înfrâmsățat cu multe fealiuri de pomi roditori și cu râuri l-au pus, căruia pre Eva din coasta lui ajutoriu i-au făcut și căsătoria au rânduit.

1. Și s-au săvârșit ceriurile și pământul și toată podoaba lor.

2. Și au plinit Dumnezeu a șaptea zi lucrul său carele făcuse; și s-au odihnit a șaptea zi de tot lucrul ce făcuse.

3. Și au blagoslovit zioa a șaptea și o au sfințit, că într-însa au încetat de tot lucrul său care au zidit Dumnezeu a face.

4. Acestea sânt facerile ceriului și pământului, când s-au zidit, în zioa în care au făcut Domnul Dumnezeu ceriul și pământul,

5. Și toată verdeața pământului, mai înainte de ce ar răsări pre pământ și toată iarba câmpului, mai înainte de ce ar încolți, că nu ploase Domnul Dumnezeu pre pământ și om nu era carele să lucre pământul,
6. Ci izvor ieșii din pământ, adăpând toată fața pământului.
7. Și au zidit Domnul Dumnezeu pre om din țărâna pământului și au suflat în fața lui suflare de viață și s-au făcut omul în suflet viu.
8. Și răsădiseră Domnul Dumnezeu raiul desfătării din ceput, în carele au pus pre omul carele făcuse.
9. Și au scos Domnul Dumnezeu din pământ tot lemnul frumos la vedere și bun la mâncare și lemnul // (3^r) vieții în mijlocul raiului și lemnul cunoștinții binealului și al răului.
10. Și râul ieșii din locul desfătării, adăpând raiul, carele de acolo să împarte în patru capete.
11. Numele unuia, Fison; acesta este carele încungiură tot pământul Evilath, unde să naște aurul.
12. Și aurul pământului aceluia foarte bun iaste, acolo să găsește rubinul și peatra onixului.
13. Și numele râului al doile, Gheon; acesta iaste carele încungiură tot pământul Ethiopiei.
14. Și numele râului al triilea, Tigris; acesta merge în preajma asiriianilor. Iară râul al patrule, acesta iaste Efrath.
15. Și au luat Domnul Dumnezeu pre om și l-au pus în raiul desfătării, ca să-l lucre și să-l păzască.
16. Și i-au poruncit, zicând: „Din tot lemnul raiului să mănânci,
17. Iară din pomul cunoștinții binelui și al răului să nu mănânci, că ori în ce zi vei mânca dintr-însul, cu moarte vei muri”.
18. Și au zis Domnul Dumnezeu: „Nu iaste bine a fi omului singur; să-i facem agiutoriu aseamenea lui”.
19. Și după ce au zidit Domnul Dumnezeu din pământ toate jivinile pământului și toate paserile ceriului, le-au adus la Adam să vadă ce le va numi, că tot ce au numit Adam suflet viu, acela este numele lui.
20. Și au numit Adam cu numele lor toate jivinile și toate paserile ceriului și toate fierile pământului. Iară lui Adam nu i să afla agiutoriu aseamenea. / (3^v)
21. Și au slobozit Domnul Dumnezeu somn preste Adam și, după ce au adormit, au luat una din coastele lui și au umplut cu carne locul ei.
22. Și au zidit Domnul Dumnezeu din coasta carea luase din Adam muiare și o au adus la Adam.
23. Și au zis Adam: „Acesta acum os din oasele mele și trup din trupul meu: aceasta să va chema muiare, că din bărbat s-au luat.
24. Pentru aceea, va lăsa omul pre tată-său și pre mamă-sa și să va lipi de muiare-sa și vor fi doi într-un trup”.

25. Și era amândoi goli, Adam adevărat și muiare lui, și nu să rușina.

Cap 3

Prin viclenia șarpelui, strămoșii calcă porunca Domnului. Mesia lumii să făgăduiește. Și spunându-să fieștecăruia pedeapsa, din raiu să gonesc.

- 1 Iară și șerpele era mai viclean decât toate jivinile pământului carele făcuse Domnul Dumnezeu. Carele au zis către muiare: „Pentru ce v-au poruncit Dumnezeu să nu mâncați din tot pomul raiului”
2. Căruia i-au răspuns muiare: „Din rodul pomilor carii sânt în raiu mâncăm,
3. Iară din rodul pomului carele iaste în mijlocul raiului ne-au poruncit noao Dumnezeu să nu mâncăm și să nu ne atingem de el, ca nu cumva să murim”.
4. Și au zis șearpele către muiare: „Nicidecum cu moarte veți muri!!! (4^r)
5. Că știți Dumnezeu că ori în ce zi veți mânca dintr-însul, să vor deschide ochii voștri și veți fi ca dumnezeii, știind binele și răul”.
6. Și au văzut muiare că iaste bun pomul la mâncare și frumos ochilor și plăcut la vedere. Și au luat din rodul lui și au mâncat și au dat bărbatului său, carele au mâncat.
7. Și s-au deschis ochii amânduror și, cunoscându-să a fi goli, au cusut frunze de zmochin și s-au făcut șieș acopereminte.
8. Și auzind glasul Domnului Dumnezeu umblându în raiu prin văzduh după amezăzi, s-au ascuns Adam și muiare lui de la fața Domnului Dumnezeu între pomii raiului.
9. Și au chemat Domnul Dumnezeu pre Adam și au zis lui: „Unde ești?”
10. Care au zis: „Glasul tău l-am auzit în raiu și m-am temut pentru că-s gol și m-am ascuns”.
11. Căruie i-au zis: „Cine ți-au spus că ești gol? Fără că ai mâncat din pom din carele poruncisăm ție să nu mănânci?”
12. Și au zis Adam: „Muiarea carea mi-ai dat soție mi-au dat din pom și am mâncat”.
13. Și au zis Domnul Dumnezeu către muiare: „Pentru ce ai făcut aceasta?” Carea au răspuns: „Șerpe/(4^v)le m-au înșelat și am mâncat”.
14. Și au zis Domnul Dumnezeu către șarpe: „Pentru că ai făcut aceasta, blăstemat ești între toate jivinile și fierăle pământului: pre pieptul tău te vei târâi și pământ vei mânca în toate zilele vieții tale.
15. Vrajbe oi pune între tine și între muiare și între sămânța ta și între seminția ei. Și ea va zdrobi capul tău și tu vei pândească călcâiul ei”.

16. Și muierii i-au zis: „Înmulți-voi năcazurile tale și cujețele tale. Cu durere vei naște fii și supt biruința bărbatului vei fi și acela te va stăpâni”.
17. Iară lui Adam i-au zis: „Pentru că ai ascultat glasul muierii tale și ai mâncat din pom din carele poruncisăm ție să nu mănânci, blăstămat va fi pământul în lucrul tău! Lucrând vei mânca dintr-însul în toate zilele vieții tale!
18. Spini și polomidă îți va crește ție și vei mânca iarba pământului.
19. În sudoarea feții tale vei mânca pâinea până când te vei întoarce în pământ, din carele te-ai luat; că țărână ești și în țărână te vei întoarce”.
20. Și au chemat Adam numele muierii sale Eva, pentru că era să fie mamă tuturor celor vii.
21. Și au făcut Domnul Dumnezeu lui Adam și muiarii lui îmbrăcăminte de piei și i-au îmbrăcat.
22. Și au zis: „Iată, Adam ca unul din Noi s-au făcut// (5^r), știind binele și răul! Acum, dară, ca nu cumva să întinză mâna sa și să ia și din pomul vieții și să mănânce și să fie viu în vecie!”
23. Și l-au scos pre el Domnul Dumnezeu din raiul desfătării, ca să lucre pământul din carele s-au luat.
24. Și au scos pre Adam și au așezat înaintea raiului desfătării hieruvimi și sabie de foc învârtitoare, ca să păzască calea pomului vieții.

Cap 4

Adam din Eva naște pre Cain și pre Avel. Necredinciosul Cain pre credinciosul Avel, fratele, ucide. Și de la Dumnezeu pedepsit și pribeag fiind, au născut pre Enoh. Ci și Adam pre Sit au născut, căruia s-au născut Enoh

1. Iară Adam au cunoscut pre Eva, muiare-sa, carea au zămislit și au născut pre Cain, zicând: „Moștenit-am om prin Dumnezeu”.
2. Și iară au născut pre fratele lui, Avel. Și au fost Avel păstoriu de oi și Cain, lucrătoriu de pământ.
3. Și au fost, după multe zile, de au adus Cain din rodurile pământului jirtfe Domnului.
4. Și au adus și Avel din cele întâiu născute ale turmii sale și din grăsimea lor. Și au căutat Domnul spre Avel și spre darurile lui.
5. Iară spre Cain și spre darurile lui nu s-au uitat. Și s-au mâniat Cain foarte și au căzut fața lui./ (5^v)
6. Și au zis Domnul către el: „Pentru ce te-ai mâniat și că ci au căzut fața ta?
7. Au nu, de vei face binele, vei lua? Iară de faci rău, îndată în ușe va fi păcatul, ce supt tine va fi pofta lui și tu îl vei stăpâni”.

8. Și au zis Cain către Avel, fratele său. „Să ieșim afară!” Și fiind ei în câmp, s-au sculat Cain asupra fratelui său, Avel, și l-au omorât.
9. Și au zis Dumnezeu către Cain: „Unde-i Avel, fratele tău?” Carele au răspuns: „Nu știu. Au doară păzitoriu fratelui meu sânt eu?”
10. Și au zis către el: „Ce ai făcut? Glasul sângelui fratelui tău strâgă către Mine de pre pământ!
11. Și acum blăstămat vei fi pre pământ, carele au deschis gura sa și au priimit sângele fratelui tău din mâna ta.
12. Când îl vei lucra, nu va da ție rodurile tale; rătăcit și pribeag vei fi pre pământ”.
13. Și au zis Cain către Domnul: „Mai mare iaste nedreptatea mea decât să dobândesc iertare!
14. Iată, mă scoți astăzi de la fața pământului și de la fața Ta mă voiu ascunde; și voi fi rătăcind și pribeag pre pământ și tot cine mă va afla mă va ucide”..// (6^r)
15. Și au zis Domnul: „Nicidecum va fi așa, ce tot cine va ucide pre Cain, de șapte ori va lua răsplătire”. Și au pus Domnul lui Cain sămn, ca să nu-l ucigă oricine l-ar afla.
16. Și ieșind Cain de la fața Domnului, au lăcuit pribeag pre pământ, despre răsărit, în preajma Edenului.
17. Și au cunoscut Cain pre muiare sa, carea au zămislit și au născut pre Enoh; și au zidit cetate și au chemat numele ei din numele fiului său, Enoh.../(6^v)
25. Și au mai cunoscut Adam pre muiarea sa și au născut fiu și au chemat numele lui Sith, zicând: „Pusu-mi-au mie Dumnezeu altă săminție pentru Avel, pre carele l-au ucis Cain”.
26. Ci și lui Sith s-au născut fiu, pre carele l-au chemat Enos. Acesta au început a chema numele Domnului.

Cap 5

Să urzească numărarea neamurilor lui Adam și a celor după el prin Sit și anii vieții lor până la Noe

1. Aceasta este cartea neamurilor lui Adam. În zioa în carea au zidit Dumnezeu pe om, după asămănarea lui Dumnezeu l-au făcut pre el.
2. Bărbat și femeia i-au făcut și i-au blagoslovit; și au chemat numele lor Adam, în zioa în care s-au zidit.
3. Și au trăit Adam o sută și treizeci de ani și au născut după chipul și asămănarea sa și au chemat numele lui Sith.
4. Și au fost zilele lui Adam, după ce au născutu pre Sith, opt sute de ani și au născut feciori și fete.
5. Și au fost toată vremea în care au trăit Adam noao sute treizeci; și au murit.

6. Și au trăit Sit ani o sută cinci și au născut pre Enos.
7. Și au trăit Sit, după ce au născut pre Enos, ani opt sute șapte și au născut feciori și feate.
8. Și au fost toate zilele lui Sit ani nouă sute doisprăzece ani; și au murit.

Text I.4

Biblia de la Blaj, 1795

(p. 1) Cartea Facerii

Cap 1

(p. 2)

26. Și au zis Dumnezeu: „Să facem om după chipul nostru și după asemănare, și să stăpânească peștii mării, și pasările ceriului, și dobitoacele, și tot pământul și toate ceale ce să târască pre pământ”.

27. Și au făcut Dumnezeu pre om, după chipul lui Dumnezeu l-au făcut pre dânsul, bărbat și muiare i-au făcut pre ei.

28. Și bine i-au cuvântat pre ei Dumnezeu, zicând: „Creașteți și vă înmulțiți și umpleți pământul, și-l stăpâniți pre el, și stăpâniți peștii mării, și pasările ceriului, și toate dobitoacele, și tot pământul și toate jivinile care să târască pre pământ”.

29. Și au zis Dumnezeu: „Iată, am dat voao toată iarba ce face sămânță de sămănat, carea easte deasupra a tot pământul, și tot lemnul care are întru sine rod cu sămânță de sămănat; va fi voao de mâncare.

30. Și tuturor fierilor pământului, și tuturor pasărilor ceriului, și tuturor jivinilor ce să târască pre pământ, care au în sine suflet viu, și toată iarba vearde de mâncare”. Și s-au făcut așa.

31. Și au văzut Dumnezeu toate câte au făcut, și, iată¹, bune foarte. Și s-au făcut seară, și s-au făcut dimineață, zioa a șeasa.

Cap 2

Dumnezeu, plinindu-și lucrarea în șease zile, sfințește zioa a șaptea, pre om îl pune în raiul cel înfrumșet cu multe fealiuri de pomi roditori și cu râuri, căruia îi face pre Eva din coasta lui ajutoriu și rânduiaște căsătoria.

1. Și s-au săvârșit ceriul și pământul și toată podoaba lor.

2. Și au sfârșit Dumnezeu în zioa a șeasa lucrurile sale, care au făcut; și s-au odihnit în zioa a șaptea de toate lucrurile sale, care au făcut.

3. Și bine au cuvântat Dumnezeu zioa a șaptea și o au sfințit² pre ea, că întru aceea s-au odihnit de toate lucrurile sale, care au început Dumnezeu a face.

¹ Era.

4. Aceasta easte cartea facerii ceriului și a pământului, când s-au făcut, în carea zi au făcut Domnul Dumnezeu ceriul și pământul.
5. Și toată verdeața țarinei mai înainte de ce s-au făcut pre pământ, și toată iarba țarinei mai înainte de ce au răsărit, că nu ploasă Dumnezeu pre pământ, și om nu era carele să-l lucreaze pre dânsul.
6. Și izvor ieșea din pământ și adăpa toată fața pământului.
7. Și au făcut Dumnezeu pre om, țărână luând din pământ, și au suflat în fața lui suflare de viață, și s-au făcut omul în suflet viu.
8. Și au sădit Dumnezeu raiul³ în Edem, cătră răsărit, și au pus acolo pre omul pre carele l-au făcut.
9. Și⁴ au făcut Dumnezeu să răsară încă din pământ tot lemnul frumos la vedea și bun la mâncare, și pomul vieții în mijlocul raiului, și pomul științii binelui și a răului.
10. Și râu ieșea din Edem, ca să ude raiul, care de acolo să împarte în patru râuri⁵.
11. Numele unuia Fison, acesta încungiură tot pământul Evilatului, acolo easte aur.
12. Și aurul pământului aceluia easte bun, și acolo easte rubin și piatră vearde.
13. Și numele râului celui de al doilea, Gheon, acesta încungiură tot pământul Etiopiei.
14. Și râul cel de al treilea, Tigru, acesta mearge împotriva asirilor. Și râul al patrulea, Efrat.
15. Și au luat Domnul Dumnezeu pre omul, pre carele l-au făcut, și l-au pus în raiul desfătării, să-l lucreaze și să-l păzească.
16. Și au poruncit Domnul Dumnezeu lui Adam, zicând: „Din tot pomul, care easte în raiu, să mănânce mâncare.
17. Iară din pomul științii binelui și a răului să nu mâncați, că, ori în ce zi veți mânca dintr-însul, cu moarte veți muri”.
18. Și au zis Domnul Dumnezeu: „Nu easte bine să fie omul singur, să facem lui ajutoriu aseamenea lui”.
19. Și au făcut Dumnezeu încă din pământ toate fierile țarinii și toate pasările ceriului⁶ și le-au adus la Adam să vază ce nume le va pune, și tot sufletul viu ce l-au numit Adam, acesta easte numele lui.
20. Și au pus Adam nume tuturor dobitoacelor, și tuturor paserilor ceriului, și tuturor fierilor pământului⁷, iară lui Adam nu s-au aflat ajutoriu aseamenea lui.

² O au sfințit, adecă o au ales, o au osibit, ca să fie sfântă, întru carea să nu să lucre ceale pământeste, ci ceale sfinte.

³ În grece easte grădină în loc de raiu, așa și mai jos.

⁴ În iudovie easte: și făcuse Dumnezeu, ca să răsară din pământ tot lemnul frumos.

⁵ În grece în loc de râuri easte începături.

⁶ În iudovie stihul acesta așa easte: Și după ce au făcut Dumnezeu din pământ toate fierile pământului și toate pasările ceriului, le-au adus la Adam.

⁷ Grece.: țarinii.

21. Și au pus⁸ Dumnezeu somn în Adam și au adormit, și au luat o coastă dintru ale lui și au plinit cu carne în locul ei.
22. Și au făcut Dumnezeu coasta, carea o au luat din Adam, muiare, și o au adus pre ea la Adam.
23. Și au zis Adam⁹: „Acesta acum easte os din oasele mele și carne din carnea mea, aceasta să va chema muiare, pentru că din bărbatul său s-au luat.
24. Pentru aceea¹⁰ va lăsa omul pre tatăl său și pre mumă-sa și să va lipi de muiarea sa și vor fi amândoi un trup”¹¹.
25. Și era amândoi goli, și Adam și muiarea lui, și nu să rușina.

Cap 3

Prin viclenia șarpelui, strămoșii calcă porunca Domnului. Mesia lumii să făgăduiaște și, spuindu-să fieștecăruia pedeapsa, să gonesc din raiu.

1. Iară șearpele era mai înțelept decât toate fierile ceale de pre pământ, care le-au făcut Domnul Dumnezeu; și au zis șearpele cătră muiare: „Ce easte, că au zis Dumnezeu să nu mâncați din tot pomul raiului?”
2. Și au zis muiarea cătră șearpe: „Din rodul pomilor raiului mâncăm.
3. Iară din rodul pomului care easte în mijlocul raiului au zis Dumnezeu: «Să nu mâncați dintr-însul, nici să vă atingeți de dânsul, ca să nu muriți»”.
4. Și au zis șearpele cătră muiare: „Nu veți muri cu moarte.
5. Că știe Dumnezeu că, ori în ce zi veți mânca dintr-însul, să vor deschide ochii voștri și veți fi ca niște dumnezei cunoscând binele și răul”.
6. Și au văzut muiarea că bun easte pomul la mâncare și plăcut ochilor la vedea, și cum că frumos easte a cunoaște și, luând din rodul lui, au mâncat și au dat și bărbatului său, și au mâncat cu dânsa.
7. Și s-au deschis ochii¹² amânduror, și au cunoscut că era goli, și au cusut frunze de smochin, și și-au făcut acoperemânturi împregiurul trupului.
8. Și au auzit glasul Domnului Dumnezeu umblând în raiu după amiază, și s-au ascuns Adam și muiarea lui de fața Domnului Dumnezeu între pomii raiului¹³.
9. Și au strigat Domnul Dumnezeu pre Adam și au zis lui: „Adame, unde ești?”

⁸ Grece.: Și au slobozit Dumnezeu somn.

⁹ Jido.: de astă dată.

¹⁰ Pentru această pricină.

¹¹ Grece.: spre un trup, adecă în traiul căsătoriei, sau precum unii zic nașterea de prunci.

¹² Nu de ochii cei trupești, ci de priceaperea minții, Sfântul Ioan Gură de Aur.

¹³ În mijlocul pomilor raiului, easte în grece.

10. Iară el au zis lui: „Glasul tău am auzit umblând prin raiu și m-am temut, că gol sânt, și m-am ascuns”.
11. Și au zis Dumnezeu lui: „Cine ți-au spus ție că ești gol? De nu din pomul din carele ți-am poruncit ție singur să nu mânci, dintru acela ai mâncat”.
12. Și au zis Adam: „Muiarea care mi-ai dat să fie cu mine, aceea mi-au dat din pom și am mâncat”.
13. Și au zis Domnul Dumnezeu muierei¹⁴: „Că ci ai făcut aceasta?” Și au zis muiarea: „Șearpele m-au amăgit și am mâncat”.
14. Și au zis Domnul Dumnezeu șarpelui: „Pentru că ai făcut aceasta, blăstămat¹⁵ tu din toate dobitoacele și din toate fierile pământului, pre pieptul tău și pre pânțele te vei târî, și pământ vei mânca în toate zilele vieții tale.
15. Și vrăjmășie voi pune întră tine și întră muiare, și întră sămânța ta și întră sămânța ei. Acela va păzi capul tău, și tu vei păzi călcâiul lui”¹⁶.
16. Și muierei au zis: „Înmulțind voi înmulți năcazurile tale și suspinul tău, în dureri vei naște fii, și la bărbatul tău întoarcerea ta, și el te va stăpâni”.
17. Iară lui Adam au zis: „Pentru că ai ascultat glasul muierei tale și ai mâncat din pomul care ți-am poruncit ție ca dintru acela sânge să nu mânci, dintru acela ai mâncat, blăstămat pământul întru lucrurile tale, întru năcazuri vei mânca dintr-însul în toate zilele vieții tale!
18. Spini și pălămidă va răsări ție și vei mânca iarba pământului.
19. În sudoarea feții tale vei mânca pâinea ta, până te vei întoarce în pământ, din care ești luat, că pământ ești și în pământ te vei întoarce”.
20. Și au chemat Adam numele muierei sale Viiată, pentru că ea easte mumă tuturor celor vii.
21. Și au făcut Domnul Dumnezeu lui Adam și muierei lui îmbrăcăminte de piiale și i-au îmbrăcat pre ei.
22. Și au zis Dumnezeu: „Iată, Adam s-au făcut ca unul din noi cunoscând binele și răul, și acum, ca nu cumva să-și tinză mâna sa și să ia din pomul vieții și să mănânce, și să trăiască în veaci”.
23. L-au scos pre el Domnul Dumnezeu din raiul desfătării, ca să lucreaze pământul din care s-au luat.
24. Și au scos Domnul Dumnezeu afară pre Adam și l-au pus pre el în preajma raiului desfătării și au pus heruvimi și sabie de foc învârtitoare ca să păzască calea pomului vieții.

¹⁴ În greceie easte: ce ai făcut; în jidovie easte: ce easte aceasta ce ai făcut.

¹⁵ Să fii.

¹⁶ Și întră sămânța ei, adecă întră Cel ce Să va naște din sămânța ei, Carele easte Mesia, Hristos Răscumpărătorul, Acela va păzi capul tău.

Cap 4

Cunoscând Adam pre Eva, naște pre Cain și pre Avel. Cain ucide pre fratele său Avel și, de la Dumnezeu pedepsit și pribeag fiind, au născut pre Enos, ci și Adam au născut pre Sit, căruia i s-au născut Enos.

1. Iară Adam au cunoscut pre Eva, muiarea sa, și, luând ea în pânțece, au născut pre Cain și au zis: „Dobândit-am om prin Dumnezeu”¹⁷.
2. Și au mai născut pre Avel, fratele lui, și au fost Avel păstoriu de oi, iară Cain au fost lucrătoriu de pământ.
3. Și au fost după câteva zile, au adus Cain din rodirile pământului jertvă lui Dumnezeu.
4. Și au adus și Avel din ceale întâiu născute ale oilor sale și din grăsimea lor, și au căutat Dumnezeu spre Avel și spre darurile lui.
5. Iară spre Cain și spre jertvele lui nu s-au uitat¹⁸. Și s-au întristat Cain foarte și s-au mâhnit fața lui¹⁹.
6. Și au zis Domnul Dumnezeu lui Cain: „Pentru ce te-ai întristat și pentru ce s-au mâhnit fața ta?
7. Au nu de vei aduce drept, iară nu vei împărți drept, ai păcătuit? Tacî, la tine întoarcerea lui²⁰, și tu-l vei stăpâni pre acela”.
8. Și au zis Cain cătră Avel, fratele său: „Să ieșim în câmp”. Și au fost când era ei în câmp, s-au sculat Cain asupra fratelui său Avel și l-au omorât pre el.
9. Și au zis Domnul Dumnezeu cătră Cain: „Unde easte Avel, fratele tău?” Și au zis: „Nu știu, au doară păzitoriu fratelui meu sânt eu?”
10. Și au zis Domnul: „Că ci ai făcut aceasta? Glasul sângelui fratelui tău strigă cătră Mine din pământ.
11. Și acum blăstămat²¹ tu de pre pământul care au deșchis gura sa să priimească sângele fratelui tău din mâna ta!
12. Când vei lucra pământul, nu va adaoge a da ție putearea sa²², gemând și trămurând vei fi pre pământ”.
13. Și au zis Cain cătră Domnul: „Mai mare easte vina mea²³ decât a să ierta mie.
14. De mă scoți astăzi de pre fața pământului, și de la fața ta mă voiu ascunde și voiu fi gemând și trămurând pre pământ; și va fi tot cel ce mă va afla mă va omorî”.

¹⁷ În jidovie easte: dobândit-am om de la Domnul.

¹⁸ Adecă, i-au făcut pre ei să cunoască cum că voia aceluia îi place, iară nemulțămirea acestuia o lapadă. S. Ioan Gură de Aur;

¹⁹ În grece: și au căzut fața lui, adecă de supărare i s-au mutat fața.

²⁰ Întoarcerea lui, adecă, a păcatului.

²¹ Vei fi.

²² Putearea sa, adecă: grăsimea sa, rodul său.

²³ Jidov.: fărdeleagea mea.

15. Și au zis lui Domnul Dumnezeu: „Nu așa; tot cel ce va omorî pre Cain, de șapte ori să va pedepsi²⁴”. Și au pus Domnul Dumnezeu sămn lui Cain, ca să nu-l omoară oricine-l va afla pre el.

16. Și au ieșit Cain de la fața lui Dumnezeu, și au lăcuit în pământul Naid, în preajma Edemului.

17. Și au cunoscut Cain pre muiarea sa, și luând în pântece au născut pre Enoh, și au zidit cetate, și au chemat cetatea pre numele fiului său, Enoh...

25. Și au cunoscut Adam pre Eva, muiarea sa, și luând ea în pântece au născut fiu, și au chemat numele lui Sit, zicând: „Că mi-au rădicat mie Dumnezeu altă sămânță în locul lui Avel, pre carele l-au omorât Cain”.

26. Și lui Sit s-au născut fiu, și au chemat numele lui Enos. Acesta au nădăjduit a chema numele Domnului Dumnezeu.

Cap 5

Să spun nașterile sau neamurile lui Adam și a celor după el, prin Sit, și anii vieții lor, până la Noe.

1. Aceasta easte cartea facerii oamenilor, în carea zi au făcut Dumnezeu pre Adam, după chipul lui Dumnezeu l-au făcut pre el.

2. Bărbat și muiare i-au făcut pre ei și bine i-au cuvântat, și au chemat numele lui Adam, în zioa în carea i-au făcut pre ei.

3. Și au trăit Adam doao sute și treizeci de ani, și au născut după chipul său și după asemănarea sa, și au numit numele lui Sit.

4. Și au fost zilele lui Adam, care le-au trăit după ce au născut pre Sit, ani șapte sute, și au născut fii și feate.

5. Și au fost toate zilele lui Adam, care le-au trăit, noao sute și treizeci de ani, și au murit.

6. Și au trăit Sit ani doao sute²⁵ și cinci, și au născut pre Enos.

7. Și au trăit Sit, după ce au născut pre Enos, ani șapte sute și șapte, și au născut fii și feate.

8. Și au fost toate zilele lui Sit ani noao sute și doisprezece; și au murit.

²⁴ Jidov.: de șapte ori să va pedepsi. Grece. : șapte izbânde va dezlega, va plăti, sau șapte izbânde va lua, adică, de șapte ori să va face asupra aceluia izbândă, răsplătire. S. Ioan Gură de Aur zice: „Cel ce va cerca să te omoară pre tine să va face vinovat de șapte pedeapse foarte mari”. Șapte, adică multe, că șapte în loc de multe să pune în Scriptură, cum easte: cea stearpă au născut șapte, adică mulți.

²⁵ De aici până la Avraam, unde jidovii au o sută, grecii au doao sute de ani. S. Ieronim.

Text I.5.

Parimiar, ms. 36 din Biblioteca Muzeului din Șcheii Brașovului

{miercuri, prima săptămână din post}

(23^r) {1,26} Și zise¹ Dumnezeu: „Să facem omul pre obrazul nostru și pre podobie și să biruiască peștii mării și pasările ceriului și gadinele și dobitoacele și tot pământul și toate gadinile ce mișcă pre pământ. {1,27} Și făcu Dumnezeu omul; pre chipul lui Dumnedzău feace pre îns. Bărbatul și muiarea feace pre înșii. {1,28} Și-i blagoslovi pre ei Dumnedzău, grăi: „Creașteți-vă și vă înmulțiți și împleți pământul și biruiți pre îns și biruiți peștii mării și herile și pasările ceriului și toate dobitoacele și tot pământul și toate gadinele ce mișcă pre pământ”. {1,29} Și zise² Dumnedzău: „Iată că vă dau toate ierbele de semințe ce se² samănă, semințe ce iaste desupra a tot pământul și toate leamnele ce au întru eale rod de se samănă pre sămânță, voao să vă fie de mâncare {1,30} și tuturor herilor pământului și tuturor pasărilor ceriului și tuturor gadinilor ce să mișcă pre pământ, carile au întru eale suflet viutori și toată iarba vearde de mâncare”. Și fu așa.

{1,31} Și văzu Dumnezeu toate câte feace că fură bune foarte și fu sară și fu demineață. Zioa a șasea.

{2,1} Și se³ săvârșiră ceriul și pământul și toată înfrâmșetarea lor. {2,2} Și săvârși Dumnedzău a șasea zi lucrul său ce feace și odihni a șaptea zi {2,3} și o sfinți pe ea că într-aceasta odihni de toate lucrurile sale ce-au început Dumnedzău a face.

{joi, prima săptămână din post}

(23^v) {2,4} Aceasta e cartea <despre> ființa⁴ ceriului și al pământului. **СѢ ВИТІЕ ЧЕТЕНІЕ**⁵.

Fost-au în ce zi feace Domnul Dumnezeu ceriul și pământul și {2,5} toate verdețele pământului mainte până nu era pre pământ, și toată iarba pământului mainte pînă nu era crescută, nu plooa Dumnedzău pre pământ și om nu era să-l lucreze. {2,6} Ce izvor ieși⁶ din pământ și adăpa toată fața pământului. {2,7} Și zidi Dumnedzău omul: țărână luo din pământ și suflă în fața lui // (24^r) suflare de viață și fu om în suflet viu. {2,8} Și sădi Dumnezeu raiul la răsărit în Edem și băgă acolo omul cela ce zidi. {2,9} Și crescú Dumnedzău încă din pământ tot lemnul ce iaste frumos în vedere și bun de mâncare; și lemnul de viață în mijloc de rai și lemnul ce era a

¹ Scris: **зисѣ**. Altă interpretare: *zisă*.

² Scris: **чесѣ**. Altă interpretare: *ce să*.

³ Scris: **шисѣ**. Altă interpretare: *și să*.

⁴ Cuvânt scris interliniar, deasupra termenului *fostului*.

⁵ Sl., în trad.: „Din *Facere* citire”.

⁶ Scris: **еуііе**.

ști înțeles binele și răul. {2,10} Râu⁷ iase⁸ den în Edem de apă raiul, acolo se împarte⁹ în patru părți. {2,11} Numele unuia – Fison, acesta petrece tot pământul Evilatului, acolo iaste aur; {2,12} și aurul cestui pământ iaste bun; acolo iaste antrax și pietrele ceale¹⁰ verzi. {2,13} Numele râului al doile – Gheon, acesta petrece tot pământul etiopesc. {2,14} Și râu al treile – Tigr, acesta merge de trece drept Asiriia. Iar râu al patru, Efrat.

{2,15} Și luă Domnul Dumnezeu pre omul ce zidi și duse pre el în piștea raiului de să-l lucreze pre el și să păzească {2,16} și învăță Domnul¹⁰ Dumnezeu pre Adam¹¹, grăi: „Din toate leamnele ce sânt în rai cu mâncare să mănânci, {2,17} iar din lemnul ce înțelege binele și răul să nu mâncați dintr-însul, că în ce zi veți mânca voi dintr-însul, cu moarte veți muri!”

{2,18} Și zise¹ Domnul Dumnezeu: „Nu e bine a fi omul singur. Ce să facem lui ajutori după el”. {2,19} Și zidi Dumnezău încă din pământ toate herile pământului și toate pasările ceriului și aduse acestea cătră Adam, să vază ce va zice de acestea. Și toate câte le meni Adam¹² suflet viu, iată-i și numele lui.

{vineri, prima săptămână din post}

(24^v) {2,20} Zise¹ Adam¹² nume a toate dobitoacele și tuturor pasărilor ceriului și tuturor gadinelor pământului; iar lui Adam¹² nu i se află ajutor pre chipul lui. {2,21} Și puse Dumnezău somn spre Adam și adormi și luă una din costele lui și împlu locul ei cu carne. {2,22} Și zidi Domnul Dumnezeu coasta ce luă din Adam¹¹ muiare și o duse pre ea cătră Adam. {2,23} Și zise¹ Adam¹²: „Iată aceasta iaste acum os din oasele mele și trup din trupul meu. Aceasta se va chema muiare, că din bărbatu-său luată fu aceasta. {2,24} Pentru aceea, va lăsa omul tată-său și mamă-sa și se³ va lipi cătră muiarea sa și vor fi amândoi 1 trup”. {2,25} Și era amândoi goli, Adam și muiarea lui, și nu se¹³ // (25^r) rușina.

{3,1} Iar șarpele era mai înțelept de toate gadinile ce era pre pământ câte feace Domnul Dumnezău. Și zise șarpele cătră muiare: „Ce e de zise Domnul Dumnezău voao să nu mâncați din toate lemnurile ce-s în rai?” {3,2} Și zise¹ muiarea cătră șarpe: „Din toate lemnurile ce-s în rai să mâncăm, {3,3} iar den plodul lemnului ce este în mijlocul raiului zis-au Dumnezău: «Să nu mâncați dintr-însul, nici să vă atingeți di-nsul, să nu muriți»”. {3,4} Și zise¹ șarpele cătră muiare: „Nu cu moarte veți muri, {3,5} ce știe Dumnezău că în ziua cea ce veți mânca dintr-însul, ei să vor deschide ochii voștri și veți fi ca Dumnezău de veți ști binele și răul.”

⁷ Scris inițial ρῆδρι, apoi secvența ρι este tăiată.

⁸ Scris: αε.

⁹ Cuvânt inițial omis, apoi scris marginal.

¹⁰ Cuvânt scris interliniar.

¹¹ Scris: ΑΔΑΑΜ.

¹² Scris: ΑΔΑΑΜ.

¹³ Scris: ηδε. Altă lecțiune: nu să.

{3,6} Și văzu muiarea că e *bun* pomul de mâncare și-i plăcu a-l vedea cu ochii și iaste frumos a înțelege. Și luo muiarea den poamele lui și mănă. Și deade și bărbatului ei și mănăcară amândoi, {3,7} și se³ deschiseră ochii amânduror; și se precepură că era goli, și cusură frunză de smochin și-și feaceră brâu de se coperiră. {3,8} Și auziră glasul Domnului Dumnezeu<u> îmblând ameazăzi în rai; și se³ ascunseră Adam¹² și muiarea lui de fața Domnului Dumedzău în mijlocul pomeatelor raiului.

{3,9} Și chemă Dumnezeu pre Adam¹² și zise¹ lui: „Adame, Adame, unde erai?” {3,10} Și zise¹: „Glasul tău auzii îmblând în rai. Ci mă temui, căce-s gol, pentru aceea mă ascunș.” {3,11} Și-i zise¹ lui Dumnezeu: „Cine-ți spuse ție că ești gol? De n-ai fi din pomul ce țe-am zis ție dintr-acest unul să nu măninci, iar tu dintr-însul mâncaș.” {3,12} Și zise¹ Adam: „Muiarea ce me-ai dat cu mine, aceasta-m deade din pom și mâncai!” {3,13} Și zise¹ Dumnezeu muierei: „Că ce ai făcut așa?” Și zise¹ muiarea: „Șarpele mă înșală de mâncai.” {3,14} Și zise¹ Domnul Dumnezeu șarpelui: „Pentru căce ai făcut tu aceasta, proclēt să fii tu din toate vitele și din toate gadenele pământului; și spre pieptul tău și spre mațe-ț să te târăști și pământ să măninci în toate zilele vieței tale. {3,15} Și vrajbă pui între tine și-ntre muiare și între sămânța ta și între sămânța ei. Aceasta-ț va debui capul și tu-i veri debui călcăiu”.

{3,16} Și zise¹ muierei: „Cu mulțime înmulțesc grijile tale și suspinele tale¹⁴, și întru durori să naști coconii și cătră bărbatul tău întoarcerea ta ș-acesta să-ț fie mai mare”.

{3,17} Și lui/ (25^v) Adam¹² zise¹: „Căci ai ascultat glasul muierei tale și ai mâncat din lemnul carele *am zis* eu ție dintr-acela să nu mănânci, iar tu mâncaș dintr-însul, proclēt pământul întru lucrurile tale! Întru griji să mănânci acolo întru toate zilele vieței tale¹⁵; {3,18} și mărăcini și polomidă să crească ție și să mănânci legumile pământului {3,19} și în sudorile feațe<i> tale să-ț mănânci pîinea ta, până te veri întoarce în pământ de unde ai fost luat, că pământ ești și în pământ veri merge”.

{3,20} Și zise¹ Adam muierei sale Viiață, că aceasta e muma tuturor viețuitorilor.

{luni, a doua săptămână din post}

(26^r) {3,21} Feace Domnul¹⁶ Dumnezeu lui Adam¹² și muierei lui veșminte de piiale și-i îmbracă pre ei. {3,22} Și zise¹ Dumnezeu: „Iată, Adam că fu ca unul din noi, ca să înțeleagă binele și răul. Și de acum să nu cumva să-și tinză mâna și să ia din lemnul vieței să mănânce și viu să fie în vecie!” {3,23} Și-l goni pre el Domnul Dumnezeu din piștea raiului să lucreze

¹⁴ Fragmentul *și suspinele tale* omis inițial, apoi adăugat în josul paginii.

¹⁵ Fragmentul „Întru griji să mănânci acolo întru toate zilele vieței tale”, notat de editor, este, probabil, scris marginal, dar nu se vede pe facsimil.

¹⁶ Scris: $\Delta\delta\mu\eta\delta\Delta$.

pământul/ din care fu luat. {3,24} Și luo pre Adam și-l mută împotriva piștei¹⁷ raiului și puse heruvimi și armă de foc întorcându-se să păzească calea lemnului de viață.

{4,1} Iar Adam cunoscu pre Eva, muiarea lui și începu de născu pre Cain și zise¹: „Dobândii om pentru Dumnezeu”. {4,2} Și adause de născu pre fratele lui, pre Avel. Și fu Avel păstori de oi, iar Cain era lucrător de pământ. {4,3} Și fu după zile, adause Cain de rodu/ pământului jărtvă lui Dumnezeu; {4,4} și Avel încă aduse din fruntea oilor ce era născute dentâi și din ceale mai grase. Și căută Dumnezău spre Avel și spre darurile lui, {4,5} iar spre Cain și spre jărtfele lui nu socoti. Și se³ scârbi Cain foarte și-i căzu fața lui. {4,6} Și zise¹ Domnul Dumnezeu cătră Cain: „Pentru ce fuseși scârbit și pentru ce-ți căzu fața ta? {4,7} Nu acmu că-s drept aduseși-mi, iar ce era pre drept nu aduseși. Greșit-ai, taci! Cătră tine întoarcerea lui și tu ție birui-veri”.

{marți, a doua săptămână din post}

(26^v) {4,8} Zise¹ Cain cătră Avel, frate-său: „Să meargem la cîmp.” Și au fost când era ei în cîmp, sculă-se Cain spre Avel, frate-său, și-l ucise pre el. {4,9} Și zise¹ Domnul Dumnezeu cătră Cain: „Unde iaste Avel, fratele tău?” El zise¹: „Nu știu! Au păzitori sânt eu fratelui meu?” {4,10} Și zise¹ Domnul Dumnezeu: „Că ce ai fapt așa? Glasul sângelui fratelui tău strigă cătră mine din pământ. {4,11} Și acum procler să fii tu la pământ, c-ai deschis gura ta a lua sângele fratelui tău din mâna ta. {4,12} Și când veri lucra pământul/ nu va adauge puterei tale să dea ție; suspinând și în tremuri fi-veri la pământ.”

{4,13} Și zise¹ Cain cătră Domnul: „Mare e¹⁸ vina deci ar fi a mi se lăsa. {4,14} Ce de mă gonești astăzi din fața pământului și de fața ta ascunde-mă-voi și voi fi suspinând și tremurând pre pământ. Și așa va fi că toți cine mă va // (27^f) afla ucide-mă-va.”

{4,15} Și zise¹ lui Domnul Dumnezeu: „Nu așa; toți cine va ucide pre Cain, 7 pedepse va lua.” Și puse Dumnezeu sămn spre Cain ca să nu-l ucigă pre el toți carii vor afla pre el.

{miercuri, a doua săptămână din post}

(27^f) {4,16} Ieși Cain den fața lu Dumnezeu și lăcui în pământul/ la Naid, drept Edem. Și cunoscu Cain muiare-sa sa și începu și născu pre Enoh. Și era zidind o cetate, deci-i puse numele cetăței pre numele fiu-său, Enoh... /(27^v)

{4,25} Cunoscu Adam muiarea sa și începu și născu făt; și-i puse lui nume Sit, grăind că-mi învise¹⁹ Dumnezeu sămânța în locu/ lui Avel carele ucise Cain”. {4,26} Și lui Sit încă-i fu cocon și-i puse numele Enos. Acesta nădăjdui a chema numele Domnului Dumnezeu.

¹⁷ Cuvânt scris marginal.

¹⁸ Secvența „mare e” a fost omisă inițial și adăugată ulterior marginal de copist.

¹⁹ Scris: **אנוח**. Altă interpretare: *învisă*.

{joi, a doua săptămână din post}

(28^r) {5,1} Aceasta e cartea faptului²⁰ oamenilor. În ce zi ce făcu Dumnezeu pe Adam, pre chipul său feace pre el Dumnedzău²¹. {5,2} Bărbatul și muiarea feace-i pre ei și blagoslovi pre ei. Și puse numele lui Adam¹¹ în cea zi ce-i feace pre ei. {5,3} Vis-au Adam¹² ani 130; și născu cocon pre vederea sa și pre chipul său și zise lui numele Sit. {5,4} Fost-au zilele lui Adam după ce-au născut pre Sit, ani 800, și născu feciori și feate. {5,5} Și au fost de toate zilele lui Adam cât au trăit 9 sute și 30 de ani și au murit. {5,6} Iar Sit vise²² ani 200 și 5 și născu pre Enos; {5,7} și au viiat Sit, deaca-au născut pre Enos, ani 700 și 7 și născu feciori și feate. {5,8} Fost-au de toate zilele lui Sit ani 9 sute și 12 ani ș-au murit.

²⁰ Adăgat deasupra: „făptura, ființa”.

²¹ Cuvânt adăugat.

²² Scris: *vis*. Altă interpretare: *visă*.

Text I.6

Parimiar, ms. rom. BAR 5025

{miercuri, prima săptămână din post}

(f. 12^r) {1,26} Și zise¹ Dumnezeu: Să facem omul pre chipul nostru și pre asămănare. Și ca să biruiască peștilor mării și pasărilor ceriului, hiarăle și dobitoacele și tot pământul și toate gadinile ce să târăscu pre pământu. {1,27} Și feace Dumnezeu omul; pre chipul lui Dumnezeu îl făcu pre îns, bărbatul și muiarea îi face pre înșii. {1,28} Și-i blagoslovi pre înșii Dumnezeu de grăi: „Creașteți și vă înmulțiți și împleți pământul și-l biruiți pre îns și biruiți peștilor mării, hierilor / (12^v) și pasărilor ceriului și tuturor dobitoacelor a tot pământul și tuturor gadinilor ce să târăscu pre pământu.

{1,29} Și zise¹ Dumnezeu: „Iată că vă dau voao toate ierbile de semințe ce să samănă sămânță, ce iaste desupra a tot pământul și toate leamnele ce au întru eale rod de să seamănă pre sămânță voao să vă fie întru mâncare. {1,30} Și tuturor hierilor pământesteți și tuturor pasărilor cerești și tuturor gadinelor ce să târăscu pre pământu, cealea ce au întru eale suflet de viață și toată iarba vearde întru mâncare. Și fu așa.

{1,31} Și văzu Dumnezeu toate câte feace și iată îs bune foarte și fu sară, și fu demineată, zua a șasea.

{2,1} Și să săvârșiră ceriul și pământul și toată înfrâmșetarea lor. {2,2} Și săvârși Dumnezeu a șasea zi lucrurile sale carele feace. Și să odihni a șaptea zi de toate lucrurile sale carele feace. {2,3} Și blagoslovi Dumnezeu a șaptea zi și o svinți pre însă că într-aceaea să odihni de toate lucrurile sale // (13^r) de carele începu Dumnezeu a face.

{joi, prima săptămână din post}

(15^r) {2,4} Aceasta e cartea de ființa ceriului și a pământului, când au fostu zua ceaea întru carea feace Dumnezeu ceriul și pământul {2,5} și toate verdețele câmpilor mainte până nu era pre pământu și toată iarba pământului mainte de ce nu era crescutu, nu ploa Dumnezeu pre pământu și om nu era să-l lucreaze. {2,6} Ci ieșii izvor din pământu și adăpa toată fața pământului. {2,7} Și zidi Dumnezeu omul: țărână luo din pământu și suflă în fața lui suflare de viață și fu om în suflet viu. {2,8} Și sădi Dumnezeu raiul la răsărit în Edem și duse acolo pre omul cela ce-l zidi. {2,9} Și crescú Dumnezeu încă din pământu tot lemnul ce iaste

¹ Scris: **зисъ**. Altă interpretare: *zisă*.

frumos în vedere și *bun* de mâncare; și lemnul de viață în mijlocul raiului și lemnul cela ce era a ști și a înțelege binele și răul.

{2,10} Iar râul cela ce ieșea din Edem / (15^v) de apă raiul, acolo se împarte în patru părți. {2,11} Numele unuia – Fison, acesta încungiuă tot pământul Evilatului, acolo iaste aurul {2,12} și aurul acelui pământ iaste *bun*; acolo iaste antraxa și pietrele ceale verzi. {2,13} Numele râului al doilea – Gheon, acesta petrece toată țara Etiopului. {2,14} Și râul al treilea, Tigăr, acesta merge împotriva Asiriei. Iar râul al patrulea – Efrat.

{2,15} Și Iehova Domnul Dumnezeu pre omul cela ce-l zidi și-l duse pre dânsul în piștea raiului să-l lucreze pre îns și să-l ferească {2,16} și învăță Domnul Dumnezeu pre Adam de grăi: „Den toate leamnele de mâncare ce sântu în raiu să mânânci, {2,17} iar din lemnul ce iaste de-a înțelege binele și răul să nu mâncați dintr-însul, că oare în ce zi veți mânca dintr-însul, cu moarte veți muri!”

{2,18} Și zise¹ Domnul Dumnezeu: „Nu iaste bine a fi omul singur. Ci să-i facem lui ajutoriu după dânsul”. {2,19} Și zidi Domnul Dumnezeu încă din pământu toate hierile pământului și toate pasările ceriului și aduse acestea cătră Adam, să vază ce va zice de acestea. Și // (16^r) toate câte le numi Adam suflet viu, iată-i și numele lui.

{vineri, prima săptămână din post}

(18^v) {2,20} Zise¹ Adam numele a toate dobitoacele și tuturor pasărilor ceriului și tuturor hierilor pământului; iar lui Adam nu să află ajutoriu aseamene lui. {2,21} Și puse Dumnezeu somnu spre Adam și adormi și Iehova Domnul lua din coasta lui și implu locul ei de carne. {2,22} Și zidi Dumnezeu coasta cea ce lua din Adam muiare și o aduse pre însă cătră Adam. {2,23} Și zise¹ Adam: „Iată acum os din oasele mele și trup din trupul meu. Aceasta se va chiuma muiare, că de la bărbatul său fu luată aceasta. {2,24} Pentru aceea, va lăsa omul pre tată-său și pre mamă-sa și să va lipi cătră muiarea sa și vor fi amândoi un trup”. {2,25} Și era amândoi goli, Adam și muiarea lui, și nu să rușina. // (19^r)

{3,1} Iar șarpele era mai înțeleptu decât toate gadinile ce era pre pământu carele le fece Domnul Dumnezeu. Și zise¹ șarpele cătră muiare: „Ce e că zise¹ Dumnezeu ca să nu mâncați din toate leamnele ce sântu în raiu?” {3,2} Și zise¹ muiarea cătră șarpe: „Din roada leamnelor ce sântu în raiu să mâncăm, {3,3} iar din roada lemnului ce iaste în mijlocul / (19^r) raiului zise¹ Dumnezeu ca să nu mâncați dintr-însul, nici să vă atingeți de dânsul, ca să nu muriți». {3,4} Și zise¹ șarpele cătră muiare: „Nu cu moarte veți muri, {3,5} ci știe Dumnezeu că oare în ce zi cea ce veți mânca dintr-însul, să vor deschide ochii voștri și veți fi ca dumnezei și veți ști binele și răul.”

{3,6} Și văzu muiarea că e bun lemnul² întru mâncare și³ pre îngăduință îl vedea cu ochii și iaste frumos a înțelege. Și luo din roada⁴ lui și mănă. Și deade și bărbatului său și mâncară amândoi, {3,7} și să deșchiseră ochii amânduror; și înțeleaseră că era goli, și cusură frunză de smochin și-ș feaceră șie brâu⁵ de se coperiră. {3,8} Și auziră glasul Domnului Dumnezeu îmblându amiazăzi în raiu; și să ascunseră Adam și muiarea lui de fața Domnului Dumnezeu în mijlocul pomeatelor raiului.

{3,9} Și chieamă Dumnezeu pre Adam și zise¹ lui: „Adame, Adame, unde erai?” {3,10} Și zise¹ Adam: „Auzii glasul tău îmblându în raiu. Și mă temui și mă ascunși că sântu gol.” {3,11} Și-i zise¹ lui Dumnezeu: „Cine-ț spuse ție că ești gol? Că de n-ai fi mâncat / (19^v) din lemnul⁶ cela ce-ț zisei ție dintr-acesta unu/ să nu mănânci, ce dintr-însu mâncași.” {3,12} Și zise Adam: „Muiarea carea mi-ai⁷ datu cu mine, aceeaa îm deade din pom⁸ și mâncai!” {3,13} Și zise¹ Dumnezeu muierei: „Ce e aceasta ce ai făcut?” Și zise¹ muiarea: „Șearpele mă înșelă și mâncai.” {3,14} Și zise¹ Domnul Dumnezeu șearpelui: „Pentru căce ai făcut tu aceasta, proklet să fii tu din toate dobitoacele și din toate hierile pământului; pre pieptu-ți și spre mațele tale să te târăști și pământu să mănânci întru toate zilele vieței tale. {3,15} Și vrajbă pui între tine și între muiare și între seminția ta și între seminția ei. Aceaea îț va dibui ție capul/ și tu-i vei dibui⁹ ei călcâiu”.

{3,16} Și muierei zise: „Cu mulțime înmulțăscu grijili tale și suspinile tale, întru dureri veri naște feciori și cătră bărbatul tău e întoarcerea ta și acela te va birui¹⁰”.

{3,17} Și lui Adam au zis¹¹: „Căce ai ascultat glasul muierei tale și ai mâncat din lemnul carele // (20^f) ți-am zis ție dintr-acesta unu/ să nu mănânci, ce dintr-însu/ mâncaș, proklet să fie pământul întru lucrurili tale! Și întru griji să mănânci acolo întru toate zilele vieței tale; {3,18} spini și polomidă să-ț crească ție și să mănânci legumile pământului¹² {3,19} și întru sudorile feței tale să mănânci pâinea ta, până te veri întoarce în pământu de unde ai fostu luat, că pământu ești și iar în pământu veri merge”.

² Scris marginal: *pomul*.

³ Scris: *шнл*.

⁴ Scris marginal: *din poamele lui*.

⁵ Scris marginal: *încingere*.

⁶ Scris marginal: *din pomul*.

⁷ Scris: *мїан*.

⁸ Scris marginal: *din lemnu*.

⁹ Scris marginal: *chipzui, socoti*.

¹⁰ Scris marginal: *îț va fi mai mare*.

¹¹ Scris: *зис*. Altă interpretare: *zisă*. Secvența *au zis* a fost omisă inițial, apoi scrisă în josul paginii.

¹² Scris marginal: *și să mănânci iarba câmpilor*.

{3,20} Și zise¹ Adamu numele muierii sale *Viiată*¹³, că aceasta-i muma tuturor viețuitorilor.

{luni, a doua săptămână din post}

(f. 22^v) {3,21} Fece Domnul Dumnezeu lui Adam și muierii lui veșminte de piiale și-i îmbrăcă pre înș. {3,22} Și zise¹ Dumnezeu: „Iată, Adam fu ca unul din noi, ca să înțeleagă binele și răul. Și de acum să nu cumva să-ș tinză mâna și să ia din lemnul³ vieții să mănânce și să fie viu în veaci!” {3,23} Și-l goni pre înș Domnul Dumnezeu din piștea raiului să lucreze pământul din care au fostu luat. {3,24} Și luo pre Adam și-l sălășlui pre înș împotriva piștei raiului și puse hieruvimi și armă de foc ca întorcându-să / (22^v) să păzască calea lemnului de viiață.

{4,1} Iară Adam cunoscu pre Eva, muiarea sa, și începu de născu pre Cain și zise: „Dobândii om pentru Dumnezeu”. {4,2} Și adaose de născu pre Avel, fratele lui. Și era Avel de păștea oile, iar Cain era de lucra pământul. {4,3} Și fu după oarecate zile, aduse Cain din roada pământului jirtvă lui Dumnezeu; {4,4} și Avel încă aduse din fruntea oilor ce era dintâi născute și din ceale mai grase. Și căută Dumnezeu spre Avel și spre darurile lui, {4,5} iar spre Cain și spre jirtvele lui nu socoti. Și să scârbi Cain foarte și căzu fața lui. {4,6} Și zise¹ Domnul Dumnezeu lui Cain: „Pentru ce fuseș scârbit și pentru ce-ți căzu fața ta? {4,7} Că adecă ce nu e dreptu în aduseși, iar ce are fi dreptu nu-m aduseși. Greșit-ai, taci! Cătră tine-i întoarcerea lui și tu ție birui-veri”.

{marți, a doua săptămână din post}

(25^f) {4,8} Zise¹ Cain cătră Avel, frate-său: „Să meargem adecă în câmpu”. Și fu cându era ei în câmpu, să sculă Cain spre Avel, fratele său, și-l ucise pre dânsu. {4,9} Și zise Domnul Dumnezeu cătră Cain: „Unde iaste Avel, fratele tău?” Iar el zise: „Nu știu! Au doară păzitoriu sânt eu fratelui meu?” {4,10} Și zise Dumnezeu: „Că ce ai făcut aceasta? Glasul sângelui fratelui tău strigă cătră mine din pământu. {4,11} Și acum procler să fii tu pre pământul, carele deschise rostu său a lua sângele fratelui tău din mâna ta. {4,12} Și cându veri lucra pământul nu va adaoge puterii sale să-ț dea ție; și veri fi supțiindu-te și cutremurîndu-te pre pământu.”

¹³ Scris marginal: *Eva*.

{4,13} Și zise¹ Cain către Domnul Dumnezeu: „Vestită e vina mea, deci are fi a mi să lăsa.”/(25^v) {4,14} Și de mă gonești astăzi de pre fața pământului și de fața ta ascunde-mă-voi și voi fi suspinându și tremurându pre pământu. Și va fi tot cine mă va afla ucide-mă-va.”

{4,15} Și-i zise lui Domnul Dumnezeu: „Nu așa, ci tot cine va ucide pre Cain, 7 pedeapse va lua.” Și puse Domnul Dumnezeu sâmnul spre Cain ca să nu-l ucigă pre însu fieștecine ce-l va afla pre îns.

{miercuri, a doua săptămână din post}

(27^v) {4,16} Ieși Cain de la fața lui Dumnezeu și să sălășlui în pământu la Naid, dreptu Edem. Și cunoscă Cain muiarea sa și începu și născu de Enoh. Și era de zidiia o cetate, și puse numele cetăței pre numele fiului său, Enoh.../(28^r)

{4,25} Cunoscă Adam pre Eva, muiarea sa și începu de născu fii; și-i puse numele lui Sit, grăind că-m învise mie Dumnezeu altă sâmânță în locul lui Avel carele îl ucise Cain”. {4,26} Și lui Sit încă îi fu cocon și-i puse numele lui Enos. Acesta nădăjdui a chiea numele Domnului Dumnedzău.

{joi, a doua săptămână din post}

(30^r) {5,1} Aceasta e cartea de ființa omului. În ce zi feace Dumnezeu pe Adam, pre chipul svinției sale îl feace pre însul. {5,2} Bărbatul și muiarea îi feace pre înșii și-i blagoslovi pre înșii. Și-i puse numele lui Adam în cea zi ce-i feace pre înșii. {5,3} Trăit-au Adam ani 130; și născu fecior pre vedea sa și pre chipul său și-i puse lui numele Sit. {5,4} Fost-au zilele lui Adam cât au trăitu după ce au născut pre Sit, ani optu sute, și născu feți și feate. {5,5} Și au fostu de toate zilele lui Adam cât au trăitu ani 9 sute și 30 și au muritu. {5,6} Iar Sit trăi ani 200 și 5 și născu pre Enosu; {5,7} și trăi Sit, după ce născu pre Enosu, ani 700 și 7 și născu feți și feate. / (30^v) {5,8} Și au fostu de toate zilele lui Sit ani 9 sute și 12 ani și au muritu.

Text I.7

Dosoftei, *Parimiar*, 1683

(5^v) Miercuri, întâia săptămână

(II 6^v) La vecernie. Prochimen psalom 11, glas 5: Tu, Doamne, feri-ne-vei.

Stih: Mântuiește-mă, Doamne, că lipsi cuvios.

Glava 1, 24.

De la Bitiia citeniia¹

{1,26} Dzâsă Dumnedzău: „Să facem om pre chipul nostru și pre sămănare și să stăpânească peștilor mării și pasărilor ceriului și dobitoacelor ș-a tot pământul și tuturor jigăniilor ce să trag pre pământ!” {1,27} Și feace Dumnedzău pre omul, în chipul lui Dumnedzău îl feace² pre însul, bărbat și femeie feace pre înș. {1,28} Și-i blagoslovi Dumnedzău și le dzâsă: „Creașteți-vă și mulțați-vă și împleți pământul și-l domniți de-l stăpiniți; și stăpiniți peștilor mării și pasărilor ceriului și tuturor dobitoacelor ș-a tot pământul și tuturor jigăniilor ce să trag pre // (II 7^r) pământ!” {1,29} Și dzâsă Dumnedzău: „Iată că vă dediu voă toată iarba de sămânță ce samănă sămânță, carea iaste deasupra tot pământul, și tot lemnul care are în sine plod de sămânță sămănătoare³, voă să fie de mâncat {1,30} și tuturor fierilor pământului și tuturor pasărilor ceriului ș-a totă gânganiia ce să trage pre pământ, ce are în sâne suflare de viață, și toată iarba vearde de mâncat!” Și fu așa.

{1,31} Și vădzu Dumnedzău pre toate câte feace și adecă-s bune⁴ foarte. Și să feace sară și să feace demineată⁵, dzua a șasea.

{2,1} Și să obârșiră ceriul și pământul și toată podoaba lor. {2,2} Și obârși Dumnedzău în dzua în a șasea lucrurile sale ceale ce feace; și odihni Dumnedzău în dzua a șapte de la toate lucrurile sale ceale ce feace. {2,3} Și blagoslovi Dumnedzău dzua a șaptea și o svinți, că întru dînsă odihni de la toate lucrurile sale ceale ce-ncepu Dumnedzău a face.

(8^r) Gioi, întâia săptămână

(II 8^v) Sara la vecernie

Psalm 15, glas 6, prochimen.

Blagoslovi-voi pre Domnul ce m-au înțeleptât.

¹ Scris: чѣтеніа.

² Scris: фче.

³ Scris: сѣмѣньшое.

⁴ Scris: вѣнж.

⁵ Scris: демиѣць.

Ferește-mă, Doamne, că spre tine nedejdiuii.

Din Bitie citenie

{2,4} Aceasta-i cartea faptului ceriului și pământului când să feace, în care dzî feace Dumnedzău ceriul și pământul și {2,5} toată verdeață de cîmp, mainte pân-a nu fi pre pământ, și toată iarba cîmpului până a nu răsări; că nu ploasă Dumnedzău pre pământ și om nu fusease să-l lucreadze, {2,6} ce izvor să suia din pământ și adăpa tot obrazul pământului. {2,7} Și plăzmui Dumnedzău pre omul țarnă luând din pământ și suflă în fața lui suflare de viață și să feace omul în suflet viu. {2,8} Și răsădi Dumnedzău raiu în Edem spre răsărite și pusă acolo pre omul ce plăzmui. {2,9} Și răsădi Dumnedzău încă din pământ tot lemnul frumos în vădzut și bun în mâncat; și lemnul vieții în // (II 9^f) mijlocul raiului și lemnul cel de știut cunoscând de bine și de rău. {2,10} Și pârau purcedea ieșind din Edem de adăpat raiul, de-acolo să desparte în patru căpetenii. {2,11} Numele unuia – Fison, acesta-i ce-ncungiură toată țara Evilat, acolo iaste aurul; {2,12} și aurul aceluia pământ iaste bun; și acolo-i carbunele și piatra cea vearde. {2,13} Și nume lui al doile – Gheon, acesta-i ce-ncungiură tot pământul Etiopiei. {2,14} Și pâraul al treile – Tigru, acesta-i⁶ ce merge împotriva Asiriilor. Iară pâraul a patru iaste acesta Efratul.

{2,15} Și luă Domnul Dumnedzău pre omul ce plăzmui și l-au pusu-l în raiul desfătării, să-l lucreadze și să-l ferească. {2,16} Și porunci Domnul Dumnedzău lui Adam dzâcând: „Din tot lemnul ce-i în rai mâncând vei mânca, {2,17} iară din lemnul de cunoscut binele și răul să nu mâncaț dintr-însul, că ori în ce dzî veț mânca dintr-însul, cu moarte veț muri!”

{2,18} Și dzîsă Domnul Dumnedzău: „Nu-i bine a fi omul sângur. Să-i facem lui agiutor pre după dânsul”. {2,19} Și plămădi Dumnedzău încă din pământ toate pasările ceriului și fierile cîmpului și le adusă cătră Adam, să vadză cum le va striga. Și toate care cum le-au strigatu-le Adam în suflet viu, aceaea li-i numele.

(10^f) Vinere la-ntâia săptămână

(II 10^v) La vecernie. Prochimen psalom 19, glas 5. // (II 11^f)

Audză-te Domnul la dzî de grije.

Stih: Scutească-te numele Dumnedzăului lui Iacov.

De la Bitiia citeniia

{2,20} Numi Adam numi tuturor dobitoacelor și tuturor pasărilor ceriului și tuturor fierilor pământului; iară lui Adam nu s-au aflat agiutor de-aseamenea lui. {2,21} Și aruncă Dumnedzău somn greu asupra lui Adam și dormi de greu. Și luă una din costele lui și împlu cu

⁶ Scris: ачетан.

carne în locul ei. {2,22} Și zidi Domnul Dumnedzău costa carea luă din Adam de o feace femeia și o adusă cătră Adam. {2,23} Și dzâsă Adam: „Aceasta-i acmu os din oasele mele și carne din carnea mea. Aceasta s-a chema bărbătoie, că din bărbatul ei s-au luat aceasta. {2,24} Drept aceasta, va lăsa omul pre tatăl său și pre maică-sa și să va lipi cătră femeia sa și vor fi amândoi într-o carne”. {2,25} Și era amândoi goli, Adam și cu femeia sa, și nu le era rușine.

{3,1} Iară șearpele era mai cu minte decît toate fierile de pre pământ ce feace Domnul Dumnedzău. Și dzîsă șearpele cătră femeia: „Ce-i de vă dzâsă Dumnedzău să nu mâncaț de la tot lemnul ce-i în rai?” {3,2} Și dzîsă femeia cătră șearpe: „De la tot lemnul ce iaste în rai vom mânca, {3,3} iară de pomele lemnului ce iaste în mijlocul raiului au dzîs Dumnedzău: «Să nu mâncaț dintr-însul, ca să nu cu moarte muriț.»” {3,4} Și dzîsă șearpele cătră femeia: „Nu veț cu morte muri, {3,5} că știia Dumnedzău că ori în ce dzî veț mânca dintr-însul, /(II 11^v) vă s-or deșchide voștri ochii și veț fi ca dumnedzăii cunoscând binele și răul.”

{3,6} Și vădzu femeia că-i bun pomul la mâncaț și-ncă plăcut iaste ochilor a vedea și frumos iaste a priceape. Și, luând femeia de pomele lui, mîncă. Și deade și bărbatului său cu sine și mîncară, {3,7} și să deșchisără ochii amânduror; și cunoscără că era goli, și cusură frundze de smochin și-ș feaceră împregiurători. {3,8} Și audzîră glasul Domnului Dumnedzău împlând în rai dup-amiadzădz și să ascunsără și Adam și femeia lui de fața Domnului Dumnedzău, în mijlocul raiului.

{3,9} Și strigă Domnul Dumnedzău pre Adam și dzîsă lui: „Adame, unde ești?” {3,10} Și dzîsă: „Glasul tău am audzât împlându-ț în rai și m-am înfricoșat, căce gol sânt, și m-am ascuns”. {3,11} Și-i dzîsă lui: „Cine ț-au spusu-ț că ești gol? Fără numai că din lemnul cela ce ț-am dat poruncă dintr-acesta numai să nu mănânci, și dintr-însul mâncaș?” {3,12} Și dzîsă Adam: „Femeia carea o dedeș cu mine, ea mi-au datu-mi din lemn ș-am mâncaț!” {3,13} Și dzîsă Dumnedzău femeii: „Ce aceasta feceș?” Și dzîsă femeia: „Șearpele m-au amăgit ș-am mâncaț”. {3,14} Și dzîsă Domnul Dumnedzău șearpelui: „Căce feceș aceasta, blăstămat ești de toate dobitoacele și de toate fierile pământului; pre piept și pre pantece ti-i trage și pământ vei mânca toate dzălele vieții tale. {3,15} Și vrajbă voi pune între tine și între femeia și între sămânța ta și între sămânța ei; // (II 12^r) ea te-a aleșui la cap și tu o vei pândi la călcîi.” {3,16} Și femeii dzîsă: „Înmulțând voi îmulțî scîrbele tale și suspinile tale, în durori vei naște cuconii și cătră bărbatul tău întoarcerea ta ș-acela te va domni”. {3,17} Și lui Adam dzîsă: „Că ascultaș glasul muierii tale și mâncaș din lemnul care ț-am poruncitu-ț din acesta numai să nu mănânci, dintr-însul mâncaș; blăstămat pământul în lucrurile tale! Cu scârbe vei mânca dentr-însul toate dzăle a vieții tale. {3,18} Spini și ciuline va răsări ție și vei mânca iarba cîmpului; {3,19} cu sudorea feații tale vei mânca pîinea ta, până când te vei întoarce-te în pământ din care te-ai luat, că pământ ești și-n pământ te vei duce”.

{3,20} Și chemă Adam numele femeii sale Viață, că ea-i maică tuturor celor vii.

(12^v) Luni, a 2 săptămână în post

(II 13^v) La vecernie. Prochimen psalom 23, glas 1.

Domn tare și puternic.

Stih. A Domnului pământul și plinul lui.

Ѓ БИТІА ЧТЕНІЕ⁷

{3,21} Feace Domnul Dumnedzău lui Adam și femeii lui cămeș de piei și-i îmbracă pre înș. {3,22} Și dzîsă Dumnedzău: „Iaca, Adam să feace ca unul de noi, de-a cunoaștere binele și răul. Ș-acum nu cândva să-ș tindză mâna și să ia din lemnul vieții și să mănânce și va viețui în veaci!” {3,23} Și l-au trimis-l Domnul Dumnedzău din raiul desfătării să lucreadze pământul din care s-au luat. {3,24} Și scoasă afară pre Adam și l-au așezatu-l dimprotiva raiului desfătării și orândui heruvimii și acea de foc spată învîrtitoare să străjuiască calea lemnului vieții.

{4,1} Iară Adam cunoscă femeia sa și, purcedzând grea, născu pre Cain și dzâsă: „Dobândit-am om pentru Dumnedzău”. {4,2} Și adaosă de născu pre fratele lui, pre Avel. Și să feace Avel păstoriu de oi, iară Cain e//ra (II 14^r) de lucra pământul. {4,3} Și fu după dzâle, adusă Cain din roada pământului jărtvă Domnului; {4,4} și Avel adusă și el din întâi născutele oilor sale și din grăsmăea lor. Și căută Dumnedzău supra lui Avel și supra darurilor lui, {4,5} iară asupra lui Cain și supra jărtvelor lui n-au căutat. Ș-au mîhnit pre Cain foarte ș-au scădzut fața lui. {4,6} Și dzâsă Domnul Dumnedzău lui Cain: „Ce te-ai mîhnit și a ce ți-au scădzutu-ț fața? {4,7} De au nu că de-a drept aduce și drept mi-ai împărțî? Greșit-ai; potoleaște-te, cătră tine-i întorsura lui și tu domnești lui”.

(15^r) Marți, a 2 săptămână în post.

(II 15^v) La vecernie. Prochimen psalom 27, glas 8.

Mântuiaște, Doamne, poporul tău și blagosloveaște.

Stih. Cătră tine, Doamne, voi striga.

De la Bitiia citeniia

{4,8} Dzâsă Cain cătră Avel, fratele său: „Iani să ieșim la cîmp.” Și când fu de era ei în cîmp, să sculă Cain asupra lui Avel, fratele său, și l-au ucisu-l. {4,9} Și dzîsă Dumnedzău cătră Cain: „Unde iaste Avel, fratele tău?” Și dzîsă: „Nu știu! Au doră străjeariu frățâne-mieu sânt eu?” {4,10} Și dzâsă Dumnedzău: „A ce feceș aceasta? Glasul sângelui fratelui tău strigă cătră

⁷ Sl., în traducere: „Din *Facere* citire”.

mine de la pământ. {4,11} Și acum, blăstămat vei fi tu pre pământ, care șa-au căscatu-ș gura de-au // (II 16^r) priimit sângele frățâne-tău din mâna ta. {4,12} Că vei lucra pământul și nu-ț va adaoge putearea sa să-ț dea; gemând și tremurând vei fi pre pământ.”

{4,13} Și dzîsă Cain cătră Domnul: „Mai mare mi-i vină decît a mi să ierta. {4,14} Și deacă mă scoț astădz de la fața pământului și de fața ta m-oi ascunde și voi fi gemând și tremurând pre pământ. Și va fi tot care m-a găsi mă va ucide”. {4,15} Și dzîsă lui Domnul Dumnedzău: „Nu așa; fiecarele ce va ucide pre Cain, șapte răscumpărători va dezlega”. Și pusă Domnul Dumnedzău sămn pre Cain ca să nu-l ucigă oricine-l va găsi.

(16^v) Miercuri, a 2 săptămână

(II 17^r) La vecernie. Prochimen psalom 31, glas 6:

Bucurați-vă de Domnul și vă îmvoieșeaț, direpții.

Stih./ (II 17^v) Ferice de ceia ce li s-au iertat fărălegile.

De la Bitiia citeniia

{4,16} Ieși Cain de la fața Domnului și să aședză cu sălaș în pământul Naid, în preajma lui Edem. Și cunoscă Cain muiarea-sa și, purcedzând grea, născu pre Enos. Și era făcând cetate și numi cetatea pre numele fiului său, Enos...

{4,25} Cunoscă, dară, Adam pre Eva, femeia sa, și purcedzând grea, născu fiiu; și i-au pus numele Sit, dzîcând: „Rădicatu-mi-au, dară, Dumnedzău sămânță altă în locul lui Avel ce l-au ucis Cain”. {4,26} Și Sit dobândi fiiu, și i-au pus nume Enos, acesta // (II 18^r) nedejdiui a chema numele Domnului Dumnedzău.

(18^v) Gioi, a 2 săptămână în post

(II 19^r) La vecernie. Prochimen psalom 35 glas 4.

Doamne, în ceriu mila ta.

Stih. Direptatea ta, ca munții lui Dumnedzău.

De Bitiia citenie

{5,1} Aceasta-i cartea faptului oamenilor, într-acea dzî ce feace Dumnedzău pre Adam, în chipul lui Dumnedzău fea/ce (II 19^v) pre însul, {5,2} făt și fată feace pre înșii; și numi numele lui Adam, în care dzî feace pre înș. {5,3} Și trăi Adam ai 230; și născu fiiu în chipul său și în icoana sa și i-au pusu-i numele Sit. {5,4} Și să feaceră dzîlele lui Adam ce-au trăit, deacă născu pre Sit, ai 700, și născu feț și feate. {5,5} Și să feaceră tote dzîlele lui ce-au trăit ai 930 și muri.

{5,6} Și trăi Sit ai 205 și născu pre Enos; {5,7} și trăi Sit, după ce născu pre Enos, ai 707 și născu feț și feate. {5,8} Și să feaceră toate dzîlele lui Sit ai 912 și muri.

Text II.1

Ms. rom. BAR 469 (f. 384^r–407^r)

Înceapem de la Adam până în svârșit toate cum s-au făcut. Bitiia

Adam era în rai m{a}inte de greșală și era lui toate pre voie, adecă toate pre voia lui î{mbla}, iară deaca îl / (384^v) {scoa}se din rai, ședea în Edem înaintea porței raiului.

Și văzu în vis cum va naște Cain și Avel și în care an va ucide Cain pre Avel, fratele său. Și-/ conteni îngerul să nu spuie Evei și acolo petrecu 9 sute de ani și șaptezeci și căzu într-o // (385^r) boală de inima și nu știia ce iaste boala. Și să adunară marii și micii toți și să miră și grăia cătră Eva.

— O, maica noastră, Evo, tu ale lui toate știi. Spune noao de ce bolește părintele nostru.

Și era pregiur Adam 6000 de bărbați. / (385^v)

Eva zise:

— Spune-voi voao, fii<i> miei. Când făcu Dumnedzău raiul și toată lumea și făcu pre p{ărin}tele vostru Ad{am} și pre mine și deade noao r{a}iul și toate dobitoacele și gadinele și toate păsările zburătoare, // (386^r) Adam socotiia partea despre răsărit și despre miazănoapte, iară eu socotiia partea despre {a}pus și despre amiazădzi. Așa aceastea toate ne deade noao Dumnezău și ne zise noao:

— Din toate să mâncaț din câte sânt în rai, iar dintr-un pom / (386^v) să nu mâncați.

Și arătă noao pomul. Și {s}ă sui Dumnezău în {ce}ri, iară ce era în rai biruiam tot noi. Și fără zisa lui Adam și a mea, toate fierile și gadinele și dobitoacele nu cuteza să îmble sau să pască ceva până nu ziceam noi lor. // (387^r)

Atuncia veni diavolul luminos ca un înger și zise cătră noi:

— Ce v-au zis voao Dumnezău să mâncați sau să nu mâncaț în rai?

Adam zise:

— Din toate ne-au zis noao să mâncăm, numai dintr-un pom să nu mâncăm!

Diavolul zise:

— Mult î*m* pare rău de voi, / (387^v) că nu înțelegeț că de-aț mânca voi dintru acelaș pom, voi aț fi dumnezăi.

Aceasta zise diavolul și să duse și află pre șarpe. Șarpele, deaca văzu pre diavol, îi păru și lui că iaste înger și veni șarpele la mine și-*m* arătă o poamă din pom. // (388^r)

Eu deaca văzui și știia că șarpele iaste mai drag lui Dumnezău decât toate facerile lui, luai poama de la el și mâncai și deaca mâncai inema mea să turbură întru mine de năprasnă și întru

latorea mea căzu frunza pomilor toată./ (388^v) Eu întrai supt pomul/ cela ce dintr-nsu/ mâncase și strigai pre Adam și ziș:

— Adame, vino aicea de vezi ciudesă mare!.

Eu rostul meu deschiș, iară limba mea însăș grăi dintru mine ca să mănânce și Adam. Așijderea luo și Adam // (389^r) și mîncă. Îndată să deșchiseră ochii noștri și ne văzum goli și dezbrăcați și inimile noastre să aprinseră spre pohtă și fu așa că căzu frundza din toț pomii căți era în rai, numai a smochinului rămase de nu căzu și cusu^m frunză / (389^v) de smochin de ne făcu^m veșminte și ne îmbrăcăm.

Atuncea auzim glas din ceri grăind îngerul/ și chiemând pre toț îngerii zicând:

— Veniț, că grăiaște Dumnezău să pogorâm în rai, că Adam au greșit.

Așa pogorî Domnul cu toți îngerii săi și// (390^r) stătu scaunul în mijlocul raiului și strigă Dumnezău cu glas mare de zise:

— Adame, Adame, unde ești?

Răspunse și grăi mult și ne luară pre noi îngerii și cumplit ne bătură și ne scoaseră din rai. Adam să ruga, ca doară să va milostivi/ (390^v) Dumnezău pre noi să ne iarte și să ne lase, iară arhanghelul Ioil neîn{ce}tat să ruga pentru noi cătră scaunul părint{e}lui. Așa ne scoase pre noi din rai și, deacă ne lăsă, ședeam în Edem ca niște streini.

Adam căzu cu fața sa // (391^r) la pământ și plângea și petrecu^m acolo 15 zile și așa slăbi sufletul/ meu de foame. Eu ziș cătră Adam:

— Scoală, Domnul/ meu, și mergi de caută ceva hrană noao, că inema mea de foame s-au micșurat, și sufletul¹ meu // (391^v) s-au împutinat”.

Adam suspină și zise:

— O, Evo, {d}e n-aș căuta de puținel gândescu la inema mea a sparge fața ta, ce nu am cu cine hi și mă tem de Dumnezău, că inima m{ea} nu să împarte d{e} tine.

Și ne sculă^m și încungiură^m/ (392^r) pământul și nu aflăm nemică mâncare, numai pălămidă, iarbă de {t}arină. Și iară venim în Edem și plângând am vărsat lacrimi. Și zise Adam:

— Doamne, slobozi-ne o floare din rai, ca să te pomenescu.

Atuncea Dumnezău / (392^v) trimise lui tămâie și livan și ladan, și luo Adam și feace rugă cătră Dumnezău. Atuncea să milostivi Dumnezău și arhanghel Ioil împărți a șapte parte din rai și o deade n{o}ao. Și mainte a{m lu}at din poamel{e} spinului în 10 zile.// (393^r) După aceea, am luat grăul și miiarea și laptele și mîncă^m și ne sătură^m. Și scoase toate gadinele și dobitoacele și toate fierile din rai și le deade lui Adam. Adam le împărți și feace unele sălbatece, altele dumeastece și să hie de hrană și le zise tuturor pre nume./ (393^v) Așijderea și celor ce zboară. Și zis Dumnezău lui Adam:

¹ Cuvânt scris marginal, în diagonală, pentru a intra în oglinda paginii.

— Spin și scai să crească după în palmele tale.

Și luo Adam boii și ară. Și veni diavolul și stătu înaintea boilor. Și nu lăsa pre Adam să are, și zise lui Adam:

— Nu te voi lăsa să lucrezi pământul, // (394^f) că pământul iaste al mieu, iară a lui Dumnezeu sânt ceriurile și raiul. Deci de veri să hii al mieu, tu lucrează pământul, iară de vei să fii a lui Dumnezeu, tu mergi în rai.

Adam zise:

— A lui Dumnezeu sânt ceriurile și pământul și toată lumea.

Și iarăș/ (394^v) diavolu {1} nu lăsa pre Ad{am} să are, ce zise lui Adam:

— Scrie-*m* zapis de la mâna ta și-*m* dă mie, și atunce veri ara pământul.

Adam zise:

— Al cui iaste pământul, al aceluia sânt și eu, și feciorii miei”, că știa Adam că va să pogoară Dumnezeu pre pământ și să va naște din svânta și precurata Fecioară Maria.

Diavolul să bucură foarte și-i zise:

— Așa scrie mie.

Și luo Adam o leaspede de piatră și scrise a sa scriptură și zise așa:

— Al cui iaste pământul, al aceluia sânt eu / (395^v) și feciorii miei, că știa.

Și luo diavolul scriptura de la Adam și o ținea în țărmurile Iordanului, în loc tare și ascuns. Și păzâia scriptura aceea patru sute de draci.

Iară eu ziș cătră Adam:

— Doamne, să ne pocăim, cumva doară Dumnezeu // (396^f) ne va izbăvi pre noi de diavolul acesta.

Adam zise:

— Să ne postim 40 de zile.

Eu ziș lui:

— Doamne, tu te posteaste 40 de zile, iară eu mă voi posti 44.

Și-*m* zise mie:

— Întră tu întru apa Tigrului și ține o piatră în capul tău, iară alta supt picioarele tale², / (396^v) și întră într-apă până în grumazi, și nu asculta de nimea ca să nu te prilăstească iară.

Și făcu mie sămⁿ ascuns și zise cătră mine:

— Nu ieși până nu voi veni eu la tine.

Și să sculă Adam și să duse în Iordan a să pocăi. // (397^f) Acolo să adunară toate fierile și pasările și mulțime de îngeri de plângea de Adam. Adam să cufundă cu totul într-apa Iordanului

² Secvența *apale tale*, scrisă marginal, în diagonală, ca să intre în oglinda paginii.

și acolo petrecu 40 de zile. Iară diavolul veni la mine luminos ca un înger. Și vărsa lacrimi/ (397^v) până în pământ. Și grăia către mine:

— O, Evo, auzi Dumnezeu ruga ta și pre noi, îngerii săi, ascultatu-ne-au rugându-ne pentru tine. Și iată acum mă trimease Dumnezeu la tine ca să ieși dintr-apă.

Iară eu nu crezui. Și// (398^r) iată veni și a treia zi, luminat ca și mainte. Și să făcu în chipul lui Adam. Și mult să nevoia a mă prilăsti. Iară eu nu ieșii dintr-apă până nu văzui sămnul ce-m făcuse mie Adam. Deaca svârși Adam patruzeci de zile,/ (398^v) ieși din Iordan și, venind, agiunse pre diavolul pre cale viind către mine și să temu foarte gândind că mă va fi prilăstit diavolul. Iară văzându-mă pre mine într-apă, să bucură foarte. Și când veni, eu nu crezui că iaste domnul meu,/ (399^r) până când arătă mie sămnul ce făcuse. Atuncea ieșii dintr-apă și crezui că iaste domnul meu. Și atuncea ne izbăvi pre noi Dumnezeu de diavolul acela.

Și șezum întru Madiam și acolo născum pre Cain și pre Avel și amândoi ne păștea dobitocul./ (399^v) Iară într-o zi să sculă Adam dintru așternutul său și zise către mine:

— O, muiare, împlutu-s-au 14 ani de născutul lui Avel; spre ucisul lu Cain fu astăzi. Ci-m dă asinul să mă duc să-l aflu pre dânsul.

Eu deaca auzii aceasta, să aprinse inema mea. // (400^r)

Încălecă Adam și să duse și află pre Avel³ giungheat și nu-i zise lui Cain nemică, precumu-i zisease lui îngerul. Și aduse pre Avel și-l puse în locul ce să cheamă Rion. Atuncea născum pre Sit. Și zisei către Adam:

— Nu-ț paie rău, domnul meu, că iată, în locul lui Avel,/ (400^v) născum altul.

Și-i puseră numele lui Sit. Atuncea Adam să răsti și zise:

— Taci, tu, muiare, că sufletul meu să împuțină întru mine.

Iară Sit zise:

— Domnul meu, eu mă voi duce în rai și de acolo voi aduce oareșce. Vede-veri și te veri odihni.// (401^r)

Adam zise:

— O, fiiule! Cum să întri tu în rai? Nu așa, nu așa, ce pasă împotriva raiului și plângi, doară cumva ne va da Dumnezeu din pomul maslinului să văzu, ca doară mi s-are mai potoli boala.

Fiiul său Sit zise:

— De ce boleşti, o, părintele nostru? / (401^v)

Adam zise:

— O, fiiule, mare boală am. Când greșii eu și maica voastră, atuncea zise Dumnezeu:

³ Scris inițial: *asin*, apoi corectat marginal.

— Înmulți-să-vor suspinele tale și pururea întru griji ca să petreci. Da-ț-voi ție 72 de boale. Una: boală de inemă; a doao: boală de ochi; după acealea alalte toate.// (402^r)

Iară maicăi voastre îi zise:

— Pururea bărbatul tău să te biruiască. Și când veri naște coconul, cu moartea să ți să cumpănească.

Și să sculă Sit și să duse cu maica sa în rai. Și văzu Eva o fiară cumplită ce să cheamă Gorgoniia, gonind pre fiu-său Sit,/ (402^v) și stătu de zise cătră dânsă:

— O, fiară, nu-ț aduci aminte *cum* te-am hrănit cu mânilor mele? *Cum* cutezi tu deșchide gura ta spre omul ce iaste făcut pre chipul lui Dumnezeu sau *cum* poți rânji dinții tăi asupra lui?

Atuncea fiara răspunse // (403^r) cătră Eva și zise:

— O, Evo, din tine s-au început. *Cum* cutezaș tu deșchide gura ta spre mâncare ce-ț zise ție Dumnezeu să nu mănânci, drept aceea și eu, de voi vrea, și pre feciorul tău voi mânca.

Iară Eva unde începu a plânge, glasul ei să auziia / (403^v) de la răsăritul soarelui până la apus și zise Eva:

— O, amar mie, Domnul meu! De acmu și până în veac blăstăma-mă-vor toate limbile.

Și începu a plânge înaintea raiului cu fiu-său cu Sit și-ș arunca țărână în capul său. Iar îngerul li să arătă lor și le zise:// (404^r)

— Ce strigați?

Sit zise:

— Doamne, părintele meu iaste bolnav și dorește de dulceața raiului. Și pofteaște să vază din pomul maslinului, doară cumva i s-are mai potoli boala lui.

Iară îngerul zise:

— O, Site, părintele tău Adam nu are leac,/ (404^v) căce că s-au apropiat zilele lui cătră moarte și svârșitul i-au venit.

Și frâmse din pomul cela ce dintr-îns mâncase Adam, pentru carele pom fu gonit din rai. Și deade lui Sit; Sit duse la Adam. Adam văzu și cunoscu și suspină tare și împleti cunună // (405^r) și-ș puse în cap.

Și văzu mâna lui Dumnezeu luând sufletul lui, și văzu Eva cădelniță cu ladan cădind trupu/ lui Adam și văzu trei îngeri ținând lumini aprinse în mânilor sale. Și căută Sit spre ceri și văzu sufletul lui Adam stând aproape de Dumnezeu/ (405^v) și mulțime de îngeri să ruga pentru Adam. Și când să sculă arhanghel Mihail, atuncea toți îngerii tăcură; atuncea să milostivi Dumnezeu și-ș tinse mâna sa de apucă sufletul lui Adam și învăță pre Sift de luo trupu/ lui și-l duse în locul ce să chiema Gero//(406^r)sia plata și, când săpă groapă, îngerul sămnă groapa și fu glas din ceri de grăi:

— Adame, Adame!

El/ zise:

— Ce iaste, Doamne?

Dumnezău zise:

— Crez spusu-ț-*am* ție, că din pământ ești și iară în pământ veri merge.

Iară pământul/ zise:

— Al tău dintr-ale tale / (406^v) ție aduce de toate.

Așa îngropară pre Adam cu cununa ce era în capul lui. Eva cu glas smerit să ruga cătră Dumnezău și grăiia:

— Doamne, părintele meu, priimește sufletul/ meu!

Și așa după Adam a șasea zi plecă capul/ său. Și-ș deade sufletul/ său lui Dumnezău. Și acolo // (407^f) îngropară pre Eva lângă fiul/ său Avel și acolo crescă un lemn din cununa ce era în capul/ lui Adam.

Slavă Domnului Dumnezău și Mântuitorului nostru Isus Hristos, întru veacii de veaci, amin.

Text II.2

Ms. rom. BAR 2158 (f. 9^r–12^r)

Cuvânt pentru Adam și Eva

Adam când era în rai mai nainte de greșală, toate le avea după voia sa și toate după vrerea lui umbla. Iar deacă l-au scos pre *e/* Domnul din rai, șădea în Edem înaintea ușilor raiului.

Și iată au văzut *cum* că va să nască fii pre *Cain* și pre *Avel* și după câțiva ani va să ucigă *Cain* pre frate-său *Avel*. Și l-au cercetat pre *e/* îngerul ca să nu spuie *Evii* de acele lucruri.

Și au trăit ai 930 și deacă s-au apropiat zilele ca să moară au căzut în boală de pânțec și nu știia ce iaste boala. Și s-au adunat la *e/* de la mic până la mare și zicea cătră *Eva*:

— O, maica noastră, *Evo*, tu știi toate ale lui cele ascunse și cele de față. Spune noao ce așa bolește tatăl nostru.

(Și era norod ce ieșise din *Adam* 1000 de suflete de bărbat.)¹

Eva au zis:

— Să vă spui voao, fiii miei. Când au făcut Dumnezeu raiul și toată lumea, au făcut și pre *Adam* și pre mine și ne-au dat noao raiul și toate dobitoacele și fiarăle și toate pasările. *Adam* păziia laturea răsăritului și a miezi<i> nopti</i>, iar eu păziiam laturea apusului și a miezii zi. Și dându-ne noao Domnul raiul pre seamă, ne-au poruncit zicând:

— Din toț pomii ce sânt în rai să mâncaț, numai dentr-un pom să nu mâncaț.

Și ni l-au arătat noao *acel pom* Și s-au suit la cer Domnul, iară noi stăpâneam toate făpturile ce era în rai. Și fără de porunca mea și a lui/ (9^v) *Adam* nu cuteza nici fiarăle, nici dobitoacele, nici pasările nici a umbla, nici a zăcea, nici nimic a mânca până nu le porunceam noi.

Atuncea ne-au pizmuț diiavolul și s-au făcut ca un înger luminos și au zis noao:

— Ce v-au poruncit Dumnezeu să mâncaț și ce să nu mâncaț?

Adam au zis:

— Din toate câte sânt ne-au zis să mâncăm, numai de un pom ne-au zis să ne ferim de el!

Iar diiavolul/ au zis:

— Mult vă jăluiesc și-m pare rău de voi, căci nu pricepeț că aț fi gustat dintr-acel pom, și voi aț fi ca niște dumnezei, cunoscând binele și răul.

Și așa au zis diiavolul/ și s-au dus și, aflând pe șarpe, l-au învățat ce va face. Deci șarpele au socotit că iaste înger diiavolul/ și șarpele era mai înțelept decât toate fiarăle și umbla în coada

¹ Parantezele aparțin copistului.

lui ca *un* toiag. Și *viind* la mine mi-au arătat poamele din *pom* precum știam eu și, luând, *am* mâncat. Iar deacă *am* mâncat, inima mea s-au turburat cu zburdare și în laturea mea pomii ș-au lepădat frunzăle. Iar eu am intrat supt pomul din carele *am* mâncat și *am* strigat pre Adam:

— Adame, vino de vezi minune mare!

Și deșchizând eu gura, și limba mea singură grăia în mine zicând:

— Mănâncă și tu, Adame!

Și luând și Adam, au mâncat. Și s-au deșchis ochii noștri² și ne-am văzut goliciunea noastră și inimile noastre s-au aprinsu spre pohtă trupească și așa *am* făcut păcatul. Atuncea au căzut toate frunzăle din toț pomii, numai ale smochinului n-au căzut.

Și au zis Adam:

— O, muiare, ce ai făcut inimii mele de nu să depărtează de tine?

Și *am* intrat amândoi supt pomul ce nu-i căzusă frunzăle și, cosând foi, ne-am făcut îmbrăcăminte noao. Atuncea *am* auzit glas din ceri strigând arhanghelul pre îngerii și zicându-le:

— Veniți toț, zice Domnul să ne pogorâm în rai, pentru că au greșit Adam.

Și așa s-au pogorât Domnul cu toț îngerii lui și au pus scaunul în mijlocul raiului și au strigat Domnul cu glas mare:

— Adame, Adame, unde ești?

Și mus//(10^r)trându-ne mult, ne-au luat cu biciu de ne-au scos afară din rai îngerii. Iar Adam plângea și să ruga zicând:

— Mai îngăduiți-ne pre noi, doară să va milostivi Domnul spre noi și ne va ierta.

Iar arhanghelul Urii/ neîncetat să ruga pentru noi la scaun. Și așa ne-au scos pre noi afară din rai și ne-au lăsat. Iar noi *am* șăzut în Edem osândiți și, căzând Adam pre fața sa, au plâns și așa au făcut 15 zile și să împuținasă sufletul întru mine de foame. Și *am* zis cătră Adam:

— Doamne, scoală-te, ca să ne căută*m* noao hrană, că inima mea s-au muiat de foame și sufletul s-au împuținat întru mine.

Iar Adam suspinând cătră mine:

— O, Evo, venitu-mi-au în inimă cuget ca să te ștergu de tot chipul tău, ci nu *am* cu ce te bate și mă *tem* de Dumnezeu și inima mea nu să desparte de tine.

Și sculându-ne *am* gonit mult pământ și nu *am* aflat nimic de mâncare, numai iarbă de țarină, ce să zice a boului, și iar *am* venit la Edem și ne-am rugat cu supărare. Și au zis Adam:

— Doamne, trimite-*m* miros ca să-*m* aduc aminte de tine.

Și au trimis Domnul tămâie și smirnă. Și luând Adam au făcut rugăciune la Dumnezeu. Ș-au trimis pre arhanghelul Urii/ cu 7 părți de hrană din rai că mai nainte mâncam *rod* de măracini³ în 10 zile. Și după aceea, *am* luat grâu și miere și lapte și *am* mâncat și ne-am săturat. Și au scos

² Scris: *нощри*.

³ Scris: *ши*.

Domnul toate hiarăle și dobitoacele și pasărilor din rai și le-au dat lui Adam. Și Adam le-au despărțit pre ceale dumesnice din cele sălbatece și le-au pus tuturor nume, și celor ce umblă, și celor ce zboară. Și au poruncit Domnul lui Adam și au prinsu boii și i-au înjugat să are pământul și, viind diiavolul, au zis lui Adam:

— Nu te voi lăsa să ari tu pământul, că este al meu pământul, iar al lui Dumnezeu este raiul și ceriul. Iar de-m vei da să fii al meu, așa eu îți voi da eu / (10^v) pământul <fără>⁴ gâlceavă. Iar de zici că ești al lui Dumneze<u>, tu te du în rai.

Iar Adam au zis:

— Al lui Dumnezău este raiul și ceriul și pământul și toată lumea. Și pentru ce nu mă laș să ar pământul?

Și atunci au zis diiavolul lui Adam:

— De vei da zapisul tău să fie al meu, atunci vei lucra pământul lui Dumnezeu.

Adam iar au zis:

— Al lui iaste pământul, și eu, și fiii miei.

(Și au văzut Adam că va Domnul să se pogoare pre pământ și va să nască din Fecioară)¹.

Iar diiavolul au strigat tare, așa zicând:

— Fă-m zapis.

Și Adam, luând pământul, au tipărit palma lui și l-au dat diiavolului și au zis:

— Pentru acest pământ, eu și fiii miei să fie⁵ ai lui.

Și au luat diiavolul zapisul și-l ținea.

Și eu am zis cătră Adam:

— Doamne, să ne pocăim, să ne izbăvească Domnul de acest diiavol.

Atunci au zis Adam:

— Să ne pocăim 40 de zile:

Adam iar au zis mie:

— Întră, Evo, în râul Tigrului și-ț pune o lespede de piatră în capul tău și altă piatră supt picioarele tale și să stai în apă până la grumazi și să nu ascuți pre nimenea, ca să nu te smintești.

Și i-au făcut ei un sămn ascunsu și i-au zis ei:

— Să nu ieș din apă până când voi veni eu.

Și așa s-au sculat și el și s-au dus la râul Iordanului să să pocăiască. Și acolo s-au adunat toate fiarăle și pasărilor și mulțime de îngeri și au plânsu toț pentru Adam. Iar Adam au fost cufundat de tot în Iordan și acolo au petrecut 40 de zile.

⁴ Cf. „fără gâlceavă” (ms. 938, f. 348^v); „fără de gâlceavă” (ms. 5299, f. 2^r).

⁵ Secvența *să fie* a fost scrisă interliniar.

Iar diiavolul au venit la mine ca un înger luminos, cu lacrimi turnând pre pământ. Și au zis cătră mine:

— Evo, au auzit Dumnezeu rugăciunea ta și pre noi, îngerii lui, ne-au trimis să ieș din apă.

Iar eu n-am crezut și iar au venit a treia zi și s-au închipuit în chipul lui Adam și mult mă smintea pre mine. Iar eu n-am crezut până ce n-am văzut sămnu/ care mi-l arătasă Adam. Iară Adam, deacă au plinit 40 de zile, viind de la Iordan, au aflat urmele diiavolului pre unde venisă la mine și s-au te/(11^r)mut foarte că voi fi fost smintită. Iar deacă m-au văzut, s-au bucurat foarte și deacă au venit la mine, eu n-am crezut cine este domnu/ meu, până când mi-au arătat sămnu/ acela. Atuncea am crezut și am ieșit din râu. Și ne-au slobozit Domnu/ de cătră diiavolul.

Și acolo am născut pre Cain și pre Avel și totdeauna păștea amândoi dobitoacele. Iar întru una de zile, sculându-să Adam din așternutul său, au zis:

— O, muiare, astăzi s-au plinit 14 ani ai lui Avel și este osândit de frate-său Cain cu moarte. Ci dă-m un asin să mă duc să-i gășc pre ei, că am simțit că s-au aprinsu în inima mea.

Și încălecând Adam s-au dus și au găsit pe Avel omorât. Și n-au zis lui Cain niciun cuvânt, precum i-au zis lui îngerul. Și aducând pre Avel, l-au pus la locu/ ce să cheamă Sareon.

Atuncea eu am născut pre Sit și am zis lui Adam:

— Nu-ț face inimă, rea, domnu/ meu, că iată că țe-am născut ție fiu în locu/ lui Avel. Și i-am pus numele Sit.

Și mi-au zis Adam:

— Evo, taci cu vorbele tale, că iată că duhu/ meu s-au împuținat întru mine.

Atuncea au zis Sit:

— Doamne, să mergu în rai, ca să aduc cevaș și, văzând tatăl nostru, să va veseli.

Adam au zis:

— O, fiule, cum vei să mergi tu în rai? Nu iaste așa, fiu/ meu, nu e precum îț pare ție. Ci te du împotriva raiului și plângi, ca doară îț va trimite ție Domnu/ <din pomul>⁶ maslinilor ca să văz și mi să va mai ușura boala.

Și au zis Sit cătră Adam:

— Cum țe-au venit ție boala sau ce boală?

Și au zis Adam:

— O, fiule, tare durere am, că deacă am greșit eu și maică-ta, atuncea au zis Domnu/:

—Înmulți-voi suspinurile tale și întru necaz vei petrece. Și voi da ție 72 de boale la trup, 2 boale și la oichi și după aceea vor urma tot câte una.

Și maicii tale i-au zis:

⁶ Cf. „din pomul” (ms. 3275, f. 1^v; ms. 938, f. 349^r; ms. 5299, f. 4^r).

— Înmulțind voi înmulți durerile tale și întoarcerea ta la bărbatul tău și acela te va stăpâni pre / (11^v) tine.

Și sculându-să Sit, s-au dus la rai cu maică-sa și au văzut Eva o heară Gorgoniia cumplită gonind pre fiul ei, pe Sit. Și au zis Eva cătră heară:

— Au, nu-ț aduci aminte cum te hrăniiam eu din mâinile mele? Cum cutezi a deschide gura asupra chipului lui Dumnezeu sau cum îndrăznești a-ț arăta dinții la chipul lui Dumnezeu?

Atuncea au zis fiara cătră Eva:

— O, Evo, de la tine ne-am învățat. Cum ai cutezat a-ț deschide gura la mâncare? V-au zis Dumnezeu să nu mâncați, pentru aceea voi să mănâncu și eu pre fiiul tău.

Atuncea Eva au plânsu tare, cât i s-au auzit glasul de la răsărit până la apus, zicând:

— O, amar mie, Dumnezeu/ mieu, că va să blesteme toate limbile de acum până în veci.

Atuncea au zis cătră heară:

— În culcușul tău să petreci până în veci, la judecată, și nicicum să nu îndrăznești a mânca om. Și acolo petreci până în veci.

Iar Sit cu maică-sa s-au dus în preajma raiului și au plânsu și stând, au presărat țărână pre capetele lor și li s-au arătat lor arhanghelul Urii/ și au zis:

— Ce plângeț și strigaț?

Și au zis Sit:

— Tatăl meu e bolnav și pohtește din binele raiului, voiaște a vedea bunătate în pomul maslinului, au doară i să va alina boala lui.

Atuncea au zis arhanghelul lui Sit:

— Adam nu are vindecare, că i s-au apropiat zilele de moarte.

Și rumpând din pomul pentru care au fost gonit Adam din raiu, au dat lui Sit. Și aducând Sit unde zăcea Adam și cum l-au văzut Adam l-au cunoscut și, luând, au ohtat foarte și au împletit cunună și au pus-o în capul lui și au văzut mâna Domnului luând sufletul lui.

Și au văzut Eva o cădelniță cu tămâie cădind trupul lui Adam și intra îngerii cu făclii aprinse țiind. Și căutând Sit la cer au văzut sufletul lui Adam nu departe de la Domnul stând și mulțime de îngerii rugându-să pentru Adam. Și, viind arhanghelul Mihail, atuncea au tăcut toți îngerii și, milostivindu-să Domnul, au luat sufletul lui Adam și au tri/(12^r)mis pă un arhanghel să păzască trupul lui Adam și au învățat arhanghelul pre Sit și au însemnat arhanghelul groapa și au săpat și, luând trupul alți oameni, l-au adus la groapă. Și au venit glas din ceriu zicând:

— Adame, Adame!

Iară el au zis:

— Iată eu, Doamne!

Iară Domnul au zis:

— Iată, pământ ești și într-acelaș pământ mergi.

Iar pământul au zis:

— Al tău dintr-ale tale ție să aduce pentru toate.

Și acolo au îngropat trupul lui Adam cu cununa care era în capul lui.

Iară Eva cu umilit glas să ruga zicând:

— Doamne, stăpânul meu, ia-*m* duhul meu!

Așijderea și Eva după 6 zile ș-au dat sufletul ei la Dumnezeu și acolo au îngropat și pre Eva, unde au fost și Avel și Adam îngropat.

Și acolo au crescut un pom din cununa care era în capul lui Adam.

GLOSAR

acoperemint s.n. „haină” I.2 (3,7)

acmu adv. „acum” I.5 (4,7); I.7 (2,23; 3,22; 4,11)

adăpa vb. „a uda (despre un râu)” I.2 (2,10); I.4 (2,6); I.5 (2,6; 2,10); I.6 (2,6; 2,10); I.7 (2,6; 2,10)

ai s.m.pl. „ani” I.7 (5,3-7); II.2 9^f

aleșui vb. „a pândi” I.7 (3,15)

alnic adj. „perfid, viclean, șiret” I.1 (3,1)

antrax(a) s.m. „piatră scumpă, rubin” I.5 (2,12); I.6 (2,12)

asămănătură s.f. „asemănare” I.1 (5,3)

asin s.m. „măgar” II.1 399^v; II.2 11^f

bărbătoie s.f. „cea născută din bărbat” I.7 (2,23)

bdelion s.n. „nume al unei rășini parfumate” I.1 (2,12)

birui vb. „a stăpâni” I.1 (1,28); I.5; II.1 386^v, 402^f

Bitie s.f. „cartea *Facerii*” I.7 (II 6^v, 8^v, 10^v, 15^v, 17^v, 19^f); II.1 384^f

blagoslovi vb. „a binecuvânta” I.1 (1,28; 2,3; 5,2); I.3 (1,28; 2; 2,3; 5,2); I.3 (1,28; f. 2^v; 2,3; 5,2); I.5 (1,28; 5,2); I.6 (1,28; 2,3; 5,2); I.7 (1,28; 2,3; II 8^v; II 15^v)

birui vb. „a stăpâni” I.1 (1,28); I.5, f. 23^f

brâu s.n. „acoperământ” I.5 (3,7)

budușlău adj. „vagabond, fugar” I.1 (4,12; 4,14)

capăt s.n. „braț (de râu)” I.2 (2,10)

căce conj. „căci” I.5 (3,10); I.6 (3,17); I.7 (3,10; 3,14)

căce că loc. conj. „căci, pentru că” I.1 (2,3; 3,14; 3,17); II.1 404^v

cădea vb. „a se posomorî”; în expr. *a(-i) ~ fața* I.2 (4,5; 4,6); I.5 (4,5; 4,6); I.6 (4,5; 4,6)

căuta vb. „a privi” I.1 (2,9; 4,4-5); I.5 (4,4); I.6 (4,4)

cândai adv. „poate, posibil” I.2 (3, 22)

chema vb. „a denumi” I.1 (2,19; 2,23; 3,20; 4,16)

celui vb. „a înșela, a amăgi” I.1 (3,13)

ceput s.n. „început” I.2, f. 2^v (2,8)

cerceta vb. „a vizita” II.2 9^f

citenie s.f. I.7 „citit, lectură (din cărțile bisericești, înaintea credincioșilor)” (II 6^v)
ciudesă s.f. „minune” II.1 388^v
cocon s.m. „copil” I.5 (3,16; 4,26; 5,3); I.6 (4,26)
conteni vb. „a opri” II.1 384^v
coperi vb. „a acoperi” I.5, f. 25^f
cuget s.n. „grijă” I.3 (3,16)
conoaște (cunoaște) vb. „a întreține relații sexuale” I.1 (4,1; 4,25); I.2 (4,1; 4,17; 4, 25); I.7 (4,1; 4,16; 4,25)
custa vb. „a trăi” I.1 (5,3; 5,6-7)

debui (dibui) vb. „a da de, a descoperi” I.5 (3,15); I.6 (3,15)
derept prep. **1.** „pentru” I.1 (2,24); II.1 403^f, **2.** „în locul” I.1 (2,21; 4,25)
dimpotriva prep. „în fața” I.7 (3,24)
dumesnic adj. „domestic” II.2 10^f
duroare s.f. „durere” I.5 (3,16); I.7 (3,16)

e conj. „și” I.1 (4,2; 4,7)

fapt s.n. „facere” I.5 (5,1); I.7 (2,4; 5,1)
fată s.f. **1.** „copilă” I.7 (5,4; 5,7); **2.** „femeie” I.7 (5,2)
fărăleage s.f. „păcat” I.1 (4,13)
făt s.m. **1.** „copil” I.5 (4,25); I.6 (5,4; 5,6); I.7 (5,4; 5,7) **2.** „bărbat” I.7 (5,2)
foaie s.f. „frunză” II.2 9^v

gadină s.f. „animal sălbatic” I.5 (1,26; 1,28; 1,30; 2,20; 3,1); I.5 (1,26; 1,28; 1,30; 3,1); II.1 385^v, 386^v, 393^f
glas s.n. „gamă (în muzica bisericească)” I.7 (II 6^v; 8^v; 10^v; 13^v; 15^v; 17^f; 19^f)
glavă s.f. „capitol” I.7 (II 6^v)
grăsimi s.f. „substanță unsuroasă care formează primul strat sub piele; untură” I.2 (4,4)

iani interj. „hai” I.7 (4,8)
icoană s.f. „asemănare” I.7 (5,3)
izbândire s.f. „răzbunare” I.2 (4,15)
încingere s.f. „acoperământ de la brîu în jos” I.2 (3,7)
împle vb. **1.** „a sfârși” I.1 (2,2); **2.** „a se împlini” II.1 399^v; **3.** „a umple” I.7 (1,28; 2,21)

împotriva ((î)m)protiva) prep. **1.** „către” I.4 (2,14); I.6 (2,14); I.6 (2,14); **2.** „în fața” I.5 (3,24); I.6 (3,24); II.1, 401^r; II.2, 11^r

împregiurătoare s.f. „acoperământ” I.7 (3,7)

încă adv. „în plus, pe deasupra, în continuare” I.5 (2,9; 2,19); I.7 (2,9; 2,19)

începătură s.f. „braț de râu” I.2. (2,10)

începe vb. „a concepe” I.5 (4,1; 4,16); I.6 (4,1; 4,16; 4,25)

învârteji vb. „a se răzbuna” I.2. (3,19)

ladan s.n. „substanță rășinoasă cu miros plăcut” II.1 392^v, 405^r

lemn s.n. „copac” I.1 (3,1; 3,11-12; 3,17; 3,22); I.2 (1,29; 2,9; 2,17; 3,1-3; 3,6; 3,11-12; 3,17; 3,22; 3,24); I.3 (1,29; 2,9; 2,16); I.5 (2,9; 2,17; 3,1; 3,3; 3,17; 3,22; 3,24); I.6 (2,9; 2,17; 3,3; 3,6; 3,11; 3,17; 3,21; 3,24); I.7 (1,29; 2,9; 2,16; 2,17; 3,1; 3,2; 3,11; 3,12; 3,17; 3,22; 3,24); II.1 407^r; II.2 13^v

limbă s.f. „popor” II.1 403^v; II.2 11^v

livan s.n. „tămâie” II.1 392^v

luminat adj. „luminos” II.1 398^r

mainte adv. „înainte” I.1 (2,5); I.5 (2,5); I.6 (2,5); I.7 (2,5); II.1 392^v

maț s.n. „pântece” I.5 (3,14)

mâlcomi vb. „a sta liniștit, a se potoli” I.2 (4,7)

mijloc s.n. în expr. *întru ~ul* „între” I.2 (3,15)

miros s.n. „aromată” II.2 10^r

mulți (*a se ~*) vb. „a (se) înmulți” I.2 (3,16); I.7 (1,28)

muta vb. „a se schimba” I.1 (4,6)

năprasnă loc. adv. *de ~* „subit, fulgerător” II.1 388^r

născut s.n. „naștere” II.1 399^v

nestătătoriu adj. „pribeag” I.1 (4,12; 4,14)

nevoie s.f. „suferință, necaz, chin” I.1 (3,16; 3,17)

nimea pron. neg. „nimeni” II.1 396^v

obârși (*a se ~*) vb. „a se termina, a se sfârși” I.7 (2,1; 2,2)

obraz s.n. „față, chip” I.5 23^r

onihinos s.n. „onix” I.1 (2,12)

pară s.f. „flacăra” I.2 (3,24)
păcurar s.m. „păstor” I.1 (4,2)
păsa vb. „a merge” II.1 401^r
pentru că loc. conj. „pentru că” I.5 (3,14); I.6 (3,14)
piște s.f. „desfătare, delectare” I.5 (2,15; 3,23; 3,24); I.6 (2,15; 3,23; 3,24)
plini (*a se ~*) vb. **1.** „a face, a săvârși” I.2 (2,21); **2.** „a împlini, a sfârși” I.3 (2; 2,2); I.4 2; I.7 10^v, 11^r; **3.** „a umple” I.2 (2,21)
plod s.n. **1.** „poamă, roadă, rod” I.1 (3,2; 3,3; 3,6; 4,3; 4,12); I.5 (3,3); **2.** „sămânță” I.7 (1,29);
podobie s.f. „asemănare” I.5, f. 23^r
polomidă s.f. „pălămidă, plantă dăunătoare pentru semănături” I.5 (3,18); I.6 (3,18)
pomet s.m. „mulțime de pomi” I.5 (3,8); I.6 (3,8)
prilăsti vb. „a înșela” II.1 396^v, 398^r, 398^v
prence conj. „pentru că” I.1 (3,10; 3,20)
prochimen s.n. „nume dat versetelor din psalmi care se cântă înainte de a se citi un pasaj din Biblie sau înainte de o rugăciune sau de o cântare” I.7, f. II 6^v, 8^v, 10^v, 15^v, 17^r, 19^r
proclet adj. „blestemat” I.5 (3,14; 3,17; 4,11); I.6 (3,14; 3,17; 4,11)
propovedui vb. „a predica” I.1 (4,26)
psalom s.m. „psalm” I.7 f. II 6^v, 10^v, 13^v, 15^v, 17^r, 19^r
purcede vb., în expr. *a ~ grea* „a rămâne însărcinată” I.7 (4,1; 4,16; 4,25)

răscumpărătoare s.f. „pedeapsă” I.7 (4,15)
rânji vb. în expr. *a ~ dinții* „a-și arăta amenințător colții” II.1 402^v
rodit s.n. „creare, facere” I.1 (5,1)
rost s.n. „gură” I.6 (4,11); II.1 388^v

sămănare s.f. „asemănare” I.7 (1,26)
scaun s.n. „tron” II.1 390^v
scădea vb. „a se usca, a se strânge” I.7 (4,5; 4,6)
scârbă s.f. „chin, întristare, supărare” I.2 (3,16; 3,17); I.7 (3,17)
scârbi vb. „a (se) întrista, a (se) supăra” I.2 (4,5; 4,6); I.5 (4,5; 4,6); I.6 (4,5; 4,6)
scriptură s.f. „contract, legământ” II.1 395^r, 395^v
scuti vb. „a proteja” I.7 (II 11^r)
spată s.f. „spadă, sabie” I.1 (3,24); I.7 (3,24)
spre prep. **1.** „peste, deasupra” I.1 (1,28; 1,29; 1,30; 3,14; 4,11; 4,12); I.5 (2,21; 3,14; 4,15); I.6 (2,21; 3,14; 4,15); **2.** „asupra” I.3 (4,4; 4,5); I.4 (4,4; 4,5); I.5 (4,4; 4,5; 4,8); I.6 (4,4; 4,5; 4,8)

stih s.n. „verset din psalmi sau dintr-o cântare bisericească” (II 6^v)

striga vb. **1.** „a chema, a numi” I.7 (2,19); **2.** „a plânge” II.1 404^r; II.2 11^v

știutură s.f. „cunoaștere” I.1 (2,9; 2,17)

tăroasă adj.f. „gravidă, însărcinată” I.1 (3,16; 4,1; 4,16)

tinde vb. „a întinde” I.5 (3,22); I.6 (3,22)

tipări vb. „a apăsa, pentru a da o anumită formă” II.2 10^v

ucis s.n. „ucidere” II.1 399^v

vecernie s.f. „slujbă de seară” I.7, f. II 6^v, 15^v, 17^r, 19^r

via vb. „a trăi” I.1 (3,22); I.5 (5,3; 5,6-7)

vierme s.m. „reptilă, târâtoare” I.1 (1,26)

vită s.f. „animal” I.5 (3,14)

viutor adj. „plin de viață” I.5 (1,30)

zapis s.n. „contract, legământ” II.1 394^v; II.2 10^v

zămisli vb. „a rămâne însărcinată” I.2 (4,1; 4,17; 4,25)

zburdare s.f. „poftă” II.2 9^v

LISTĂ DE ILUSTRAȚII

- Fig. 1: Anonim, *Adam și Eva certați de Dumnezeu; Alungarea lui Adam și a Evei din rai* (mozaic, Monreale, secolul al XII-lea)
- Fig. 2: Anonim toscan, *Izgonirea lui Adam și a Evei din rai*, secolul al XIII-lea, Battistero di san Giovanni Battista, Florența
- Fig. 3: Capitel, *Izgonirea lui Adam și a Evei din rai*, Biserica Notre-Dame-du-Port din Clermont-Ferrand
- Fig. 4: *Adam lucrează pământul, Eva țese*, Catedrala din Monreale
- Fig. 5: Picu Pătruț, *Adam și Eva*, Săliște, Sibiu, 1842-1850
- Fig. 6: Anastasie Crimca, *Botezul lui Hristos*, miniatură, *Tetravenagheliar*, 1609
- Fig. 7: Paolo de Matteis, *Adam și Eva deplâng moartea lui Abel* (sec. al XVII-lea – al XVIII-lea), Statens Museum for Kunst, Copenhaga
- Fig. 8: Piero della Francesca, *Moartea lui Adam*, frescă din ciclul *Storie della Vera Croce* din Biserica Sfântul Francisc din Arezzo, 1452-1458, detaliu
- Fig. 9: Mănăstirea Moldovița, *Judecata de Apoi*, detaliu
- Fig. 10: Agnolo Gaddi, Arhanghelul Mihail îi oferă lui Sit o ramură din pomul cunoașterii, pe care acesta o pune pe mormântul tatălui său, Basilica di Santa Croce, Florența, 1380-1390
- Fig. 11: Cenni di Francesco di Ser Cenni, Arhanghelul Mihail îi oferă lui Sit o ramură din pomul cunoașterii, pe care Sit o așază pe mormântul tatălui său; Chiesa di San Francesco, Volterra, 1410
- Fig. 12: Piero della Francesca, *Moartea lui Adam*, frescă din ciclul *Storie della Vera Croce* din Biserica Sfântul Francisc din Arezzo, 1452-1458

BIBLIOGRAFIE

Izvoare

a) Manuscrise și tipărituri din Biblioteca Academiei Române

Manuscrise:

ms. rom. 469; 938; 1255; 1317; 1576; 1650; 2158; 3052; 3275; 3813; 4389; 5025; 5049; 5054; 5299

Carte Românească Veche:

Dosoftei, *Parimiile preste an*, Iași, 1683 (CRV 79)

Triod: Buzău 1700 (*Triod* slavo-român); Râmnic 1731, 1777, 1782; București 1746, 1769, 1798; Iași 1747; Blaj 1771, 1800

Triodul Săptămânei Mari: București, 1726

b) Ediții:

Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și Noului Testament, tipărită întâia oară la 1688 în timpul lui Șerban Vodă Cantacuzino, Domnul Țării Românești, retipărită după 300 de ani în facsimil și transcriere cu aprobarea Sfântului Sinod, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1997.

Biblia 1688. Pars I Genesis, Monumenta linguae Dacoromanorum, ediție de Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Elsa Lüder, Paul Miron, Mircea Roșian, Marietta Ujică, Iași, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” – Albert-Ludwigs-Universität Freiburg, 2004.

Biblia 1688. Pars IX Paralipomenon I, Paralipomenon II, Monumenta linguae Dacoromanorum, coord. Eugen Munteanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2011.

Biblia de la Blaj. 1795, ediție jubiliară, cu binecuvântarea Înalț Prea Sfințitului Lucian Mureșan, Mitropolitul Bisericii Române Unite, Roma, Editura „Napoca Star”, 2000.

Biblia Vulgata. Blaj 1760 – 1761, 5 vol., București, Editura Academiei Române, 2005.

Dosoftei, *Parimiile preste an*, Iași, 1683, ediție critică, studiu introductiv, notă asupra ediției, note și glosar de Mădălina Ungureanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012.

- Palia de la Orăștie, Text – Facsimile – Indice*, ediție de Viorica Pamfil, București, Editura Academiei RSR, 1968.
- Palia de la Orăștie (1582)*, vol. I, *Textul*, text stabilit și îngrijire editorială de Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Alexandru Gafton. Transcrierea textului de Sorin Guia. Introducere și notă asupra ediției de Vasile Arvinte, Ioan Caproșu și Alexandru Gafton, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2005.
- Oltean, Vasile (2005), *Primul parimiar românesc*, vol. I-II, Iași, Edict Production.

Bibliografie secundară

- Alexeev, Anatoly A. (2004), „The Old Testament Lections in Orthodox Worship”, în Ivan Z. Dimitrov, James D. G. Dunn, Ulrich Luz, Karl-Wilhelm Niebuhr (Hrsg.), *Das Alte Testament als christliche Bibel in orthodoxer und westlicher Sicht*, Tübingen, Mohr Siebeck, p. 91-117.
- Anderson, Gary A. (1996), „Between biblical commentaries and apocryphal narratives: the narrativization of biblical exegesis in the *Life of Adam and Eve*”, *Jewish Studies* 36, p. 31–39.
- (2004), „Adam and Eve in *The Life of Adam and Eve*”, în Michael E. Stone, Theodore A. Bergren, *Biblical Figures Outside the Bible*, Trinity Press International, Pennsylvania, p. 7-32.
- (2000), „The Penitence Narrative in *Life of Adam and Eve*”, în Gary Anderson, Michael E. Stone, Johannes Tromp (ed.), *Literature on Adam and Eve. Collected Essays*, p. 3–42.
- Anderson, Gary A., Stone, Michael E. (1999), *A Synopsis of the Books of Adam and Eve (SBL Early Judaism and Its Literature 17)*, Atlanta, Scholars Press.
- Anderson, Gary A., Stone, Michael E., Tromp, Johannes (ed.) (2000), *Literature on Adam and Eve. Collected Essays*, Leiden, Brill.
- Anderson, Gary A. (2004), „The Culpability of Eve: From *Genesis* to Timothy”, în Craig A. Evans, (ed.), *From Prophecy to Testament. The function of The Old Testament in the New*, Massachusetts, Hendrickson Publishers, p. 233-251.
- Andriescu, Alexandru (2004), „Locul *Bibliei* de la București în istoria culturii, literaturii și limbii române”, în *Biblia 1688. Pars I Genesis*, ed. de Alexandru Andriescu et alii, Iași, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” – Albert-Ludwigs-Universität Freiburg, p. 7-45.
- Arvinte, Vasile (2004), „Studiu lingvistic asupra primei cărți (*Facerea*) din Biblia de la București (1688) în comparație cu ms. 45 și cu ms. 4389”, în *Biblia 1688. Pars I*

- Genesis*, ed. de Alexandru Andriescu *et alii*, Iași, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” – Albert-Ludwigs-Universität Freiburg, p. 47-105.
- (2007), „Normele limbii literare în *Palia de la Orăștie (1582)*”, în Alexandru Gafton, Vasile Arvinte, *Palia de la Orăștie*, vol. II, *Studii*, indice de Sorin Guia, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, p. 259-416.
- Baert, Barbara (2004), *A Heritage of Holy Wood. The Legend of the True Cross in Text and Image*, Leiden-Boston, Brill.
- Baert, Barbara (2012), „Adam, Seth and Jerusalem. The Legend of the Wood of the Cross in Medieval Literature and Iconography”, în Agostino Paravicini Bagliani, *Adam, le premier homme*, p. 69-101.
- Barbu, Daniel (1996), *Scrisoare pe nisip. Timpul și privirea în civilizația românească a secolului al XVIII-lea*, București, Antet.
- Bartelink, Gerard (1983), „Βάσκανος, désignation de Satan et des démons chez les auteurs chrétiens”, *Orientalia Christiana Periodica*, 49, p. 390-406.
- Bauckham, Richard, Davila, James R., Panayotov, Alexander (ed.) (2013), *Old Testament Pseudepigrapha*, foreword by James H. Charlesworth, vol. I, Grand Rapids (Michigan), Cambridge (U.K.).
- Bădiliță, Cristian, Băltăceanu Francesca, Broșteanu, Monica, Slușanschi, Dan (2004), *Septuaginta. Geneza, Exodul, Leviticul, Numerii, Deuteronomul*, volum coordonat, în colaborare cu pr. Ioan-Florin Florescu, Iași, Colegiul Noua Europă – Polirom.
- Bertrand, Daniel A. (1987), *La Vie grecque d'Adam et Ève. Introduction, texte, traduction et commentaire* (Recherches intertestamentaires 1), Paris, Maisonneuve.
- (1989), *Adam prophète*, în *Figures de l'Ancien Testament chez les Pères (Cahiers de Biblia Patristica 2)*, Strasbourg, Centre d'analyse et de documentation patristiques, p. 61–81.
- Bianu, Ioan, Hodoș, Nerva (1903), *Bibliografia românească veche. 1508 – 1830*, vol. I (1508 - 1716), București, Socec.
- Bianu, Ioan, Caracaș, R. (1913), *Catalogul manuscriselor românești din Biblioteca Academiei Române*, II, București, C. Göbl.
- Bianu, Ioan, Nicolaiasa, G. (1931), *Catalogul manuscriselor românești*, vol. III, Craiova, Scrisul Românesc.
- Bovon, François, Geoltrain, Pierre (ed.) (1997), *Écrits apocryphes chrétiens*, t. I, Paris, Gallimard.
- Brăescu, Raluca (2015a), „Aspecte ale gradării în limba română veche”, *Studii și cercetări lingvistice* 66, p. 179–188.

- Brăescu, Raluca (2015b), „Diachronic remarks on Romanian superlative intensifiers. *Foarte* – a grammaticalized marker”, în Gabriela Pană Dindelegan *et alii* (ed.), *Diachronic Variation in Romanian*, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, p. 151–167.
- Catană-Spenchiu, Ana-Veronica (2011), „Aspecte ale traducerii în Biblia de la București (1688) și în revizia lui Samuil Micu din 1795”, în Eugen Munteanu (coord.), *Receptarea Sfintei Scripturi: între filologie, hermeneutică și traductologie*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, p. 61-84.
- (2012), „Biblia de la Blaj (1795) și problematica traducerii”, în Eugen Munteanu (coord.), *Receptarea Sfintei Scripturi: între filologie, hermeneutică și traductologie* (II), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, p. 337-357.
- Cartoian, Nicolae (1929-1938), *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I. *Epoca influenței sud slave*, vol. II, *Epoca influenței grecești*, București, Editura Casei Școalelor / Fundația pentru Literatură și Artă „Carol al II-lea”.
- (1996), *Istoria literaturii române vechi*, ed. Rodica Rotaru, A. Rusu, București, Editura Fundației Culturale Române.
- Chindriș, Ioan (2000), „Secolele Bibliei de la Blaj”, *Biblia de la Blaj. 1795*, ediție jubiliară, cu binecuvântarea Înalt Prea Sfințitului Lucian Mureșan, Mitropolitul Bisericii Române Unite, Roma, Editura „Napoca Star”, 2000, p. 2339-2406.
- (2005), „Testamentul lui Petru Pavel Aron”, în *Biblia Vulgata*, vol. I, București, Editura Academiei Române, p. XI-LXXVIII.
- Chițimia, I. C., Toma, Stela (coord.) (1984), *Crestomația de literatură română veche*, vol. I, Cluj-Napoca.
- Chivu, Gh., Buză, E., Roman Moraru, A. (1992), *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421–1760)*, București, Editura Științifică.
- Cândea, Virgil (1963), „Nicolae Milescu și începuturile traducerilor umaniste în limba română”, *Limbă și literatură* 7, p. 29-76.
- (1979), „Traducerea integrală a Vechiului Testament”, în *Rațiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc*, Cluj-Napoca, Dacia, p. 106-223.
- (1987), „Paradisul și grădina”, *Revista de istorie și teorie literară*, 3-4, p. 20-30.
- Conțac, Emanuel (2011), „Tradiția biblică românească – o prezentare succintă din perspectiva principalelor versiuni românești ale Sfintei Scripturi”, *Studii teologice* 2, p. 159-245.
- Cousland, Robert C. (2000), „*Her Flash Was as Grass: Vita Adam et Evae 10.1*”, *Biblica* 81, p. 507-510.

- DA – *Dicționarul limbii române*, Tom I, Partea I-III, Tom II, Partea I-III, Imprimeria Națională, București, 1913-1949.
- Denis, A.-M., *Concordance grecque des pseudépigraphes d'Ancien Testament. Concordance. Corpus de textes*, Louvain-la-Neuve, Université Catholique de Louvain, 1987.
- Dima, Cristina-Ioana (2009), *O traducere inedită a Vechiului Testament din secolul al XVI-lea*, studiu filologic, lingvistic, ediție și glosar, București, Editura Universității din București.
- (2011), „Coborârea Maicii Domnului la iad. Criterii de clasificare”, *Limba română* 60, p. 47-58.
- (2012), *Apocalipsul Maicii Domnului. Versiuni românești din secolele al XVI-lea – al XIX-lea*, studiu monografic, ediție și glosar, București.
- Dimitrova, Dimitrinka (1982), „Към въпроса за историята на текста на апокрифа *Слово за Адам и Ева*”, *Старобългарска литература* 11, p. 70–81.
- DLR – *Dicționarul limbii române (DLR)* serie nouă, București, Editura Academiei, 1965-2010.
- Dochhorn, Jan (2005), *Die Apokalypse des Mose. Text, Übersetzung, Kommentar* (Texts and Studies in Ancient Judaism 106), Tübingen, Mohr Siebeck.
- Dragomirescu, Adina (2011), „Vechimea și evoluția supinului cu *la*”, *Studii și cercetări lingvistice* 62, p. 173–184.
- Drăgoi, Macarie M.-D. (2005), *Ler Sfântă Mărie. Colinde de pe Valea Țibleșului*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea.
- Dronke, Peter (2012), „Adam dans la poésie du haut Moyen Age”, în Agostino Paravicini Bagliani, *Adam, le premier homme*, p. 3–20.
- Gathercole, S. J. (2013), *The Life of Adam and Eve (Coptic Fragments)*, în Richard Bauckham *et alii* (ed.), *Old Testament Pseudepigrapha*, vol. I, p. 22–27.
- Engberg, Gudrun, (1980-1981), *Prophetologium*, Pars Altera, fasc. 1-2, *Lectioes anni immobilis*, Haunia, Einar Munksgaards Forlag.
- Flasch, K. (2007), *Eva e Adamo. Metamorfosi di un mito*, Bologna, Mulino.
- Florescu, Ioan-Florin (2015), *În multe chipuri de Scripturi. Studii de traductologie biblică românească*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Franko, I. (1896), *Апокрифи і легенди з українських рукописів*, vol. I, Lvov.
- Frâncu, Constantin (1971), „Cu privire la vechimea a două inovații în flexiunea verbală comune dialectelor limbii române”, *Fonetică și dialectologie* 7, p. 180–183.
- (1984), „Din istoria perfectului simplu: formele de tipul *zisei*”, *Limba română* 32, p. 426–436.
- (2009), *Gramatica limbii române vechi (1521 – 1780)*, Iași, Demiurg.
- Fuștei, Nicolae (2008), „Cărțile mitropolitului Dosoftei păstrate în diferite colecții din Europa”, *Tyrageia*, vol. II (XVII), p. 117-135.

- Gafton, Alexandru (2005), *După Luther. Traducerea vechilor texte biblice*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- (2007), „*Palia de la Orăștie* ca traducere”, în *Palia de la Orăștie*, vol. II, *Studii*, indice de Sorin Guia, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, p. 7-257.
- (2008), „*Palia de la Orăștie – prima încercare de traducere a textului sacru*”, *Analele Universității din Iași*, 54, Lingvistică, p. 5-11.
- Gaster, Moses (1883), „Texte române inedite din secolul XVII”, *Revista pentru istorie, arheologie și filologie* 1, p. 74–96.
- (1891), *Chrestomathie roumaine. Textes imprimés et manuscrits du XVIme au XIXme siècle*, vol. I, Leipzig-București.
- (1983 [¹1883]), *Literatura populară română*, ed. M. Anghelescu, București.
- Geoltrain, Pierre, Kaestli, Jean-Daniel (ed.) (2005), *Écrits apocryphes chrétiens*, t. II, Paris, Gallimard.
- Gheție, Ion (1969), „Evoluția africatelor *ĉ* și *ĝ* la fricative în Transilvania după 1700”, *Fonetica și dialectologie* 6, p. 43–48.
- (1975), *Baza dialectală a românei literare*, București, Editura Academiei RSR.
- (coord.) (1997), *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, București, Editura Academiei Române.
- Gheție, Ion, Mareș, Alexandru (1974 a), *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, Editura Academiei RSR.
- (1974 b), *Introducere în filologia românească. Probleme, metode, interpretări*, București, Editura Enciclopedică Română.
- Gudrun Engberg, Sysse (2006), „The Prophetologion and the Triple-lection Theory. The Genesis of a Liturgical Book”, *Bolletino della Badia Greca di Grottaferrata*, 3, p. 67-92.
- Haelewyck, J.-C. (1998), *Clavis Apocryphorum Veteris Testamenti*, Turnhout, Brepols.
- Henry, Paul (1927), „Folklore et iconographie religieuse. Contribution à l'étude de la peinture moldave”, în *Mélanges de l'Institut français de hautes études en Roumanie*, Bucarest, p. 63–97.
- Høeg, Carsten, Zuntz, Günther (1939-1970), *Prophetologium*, Pars I, Fasc. 1-6, Hauniae, Einar Munksgaards Forlag.
- Iacob, Niculina (2001), *Limbajul biblic românesc (1640-1800). Aspecte ale evoluției limbii române literare până la 1840*, 2 vol., Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”.
- (2004), ***Biblia de la Blaj (1795). Moment de referință în cultura românească***, București, Editura Academiei Române (Conferințele Academiei Române, Ciclul „Limba română și relațiile ei cu istoria și cultura românilor”).

- Iacob, Niculina, Chindriș, Ioan (2010), *Biblia lui Petru Pavel Aron (1760 -1761), unica traducere a Vulgatei în limba română*, Conferințele Academiei Române, Cluj-Napoca, Editura Galaxia Gutenberg (Conferințele Academiei Române, Ciclul „Limba română și relațiile ei cu istoria și cultura românilor”).
- Ivănescu, George (1947–1948), *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, Tipografia Alexandru Țerek.
- Jagić, Vatroslav, „Slavische Beiträge zu den biblischen Apocryphen”, *Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* 42, 1893, p. 1–104.
- Jonge, Marinus de, Tromp, Johannes (1997), *The Life of Adam and Eve and Related Literature*, Sheffield, Sheffield Academic Press.
- Lanzillotta, Lautaro Roig (2007), „The Envy of God in the Paradise Story According to the Greek *Life of Adam and Eve*”, în Anthony Hilhorst, Émile Puech, Eibert Tigchelaar, Flores Florentino. *Dead Sea Scrolls and Other early jewish Studies in Honour of Florentino García Martínez*, Leiden-Boston, Brill, p. 537-550.
- Mahé, Jean-Pierre (1981), *Le livre d'Adam géorgien*, în Broek, R. van den, Vermaseren, M. J., (ed.), *Studies in Gnosticism and Hellenistic religions (= Festschrift G. Quispel)*, Leiden, E. J. Brill, p. 227–60.
- Mareș, Alexandru (1976), „Pe marginea unor opinii recente despre cel mai vechi parimiar românesc”, *Limba română* 25, p. 37-42.
- (2003), *Cele douăsprezece vise în tâlcuirea lui Mamer. Învățătură despre vremea de apoi a prorocului Isaia*, studii monografice, ediție și glosar de (Cele mai vechi cărți populare în literatura română, VIII), București, Fundația Națională pentru Știință și Artă.
- (2006 a), „Note despre Prorocirea Sibilei”, în *Cărți populare din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea. Contribuții filologice*, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, p. 192-203.
- (2006 b), „Cea mai veche versiune românească a Florii darurilor”, în idem, *Cărți populare din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, p. 131-148.
- Meyer, Wilhelm (1878), „Vita Adae et Evae”, *Abhandlungen der königlichen bayerischen Akademie der Wissenschaften, philosophisch-philologische Classe* 14, 3, p. 185-250.
- Miller, James (2010), „The Prophetologion: The Old Testament of Byzantine Christianity?”, în Paul Magdalino, Robert Nelson (ed.), *The Old Testament in Byzantium*, Washington D.C., Dumbarton Oaks Research Library and Collection, p. 55-76.
- Miltenova, Anisava (1982), „Текстологически наблюдения върху два апокрифа”, *Старобългарска литература* 11, p. 35–66.

- (2003), „Слово за Адам и Ева”, în Donka Petkanova (coord.), *Старобългарска литература*, Veliko Tărnovo, Abagar, p. 465–466.
- Mircea, Ion-Radu (1975), „Îndreptări și adăugiri la «Descoperirea unui codice-miscelaneu în limba română»”, *România literară*, 8, nr. 7, p. 19.
- (1982), „O veche traducere românească: *Parimiarul de la Brașov*”, *Limba română*, 31, p. 474-491.
- Miron, Paul (2004), „O nouă ediție a *Bibliei* lui Șerban”, în *Biblia 1688. Pars I Genesis*, ed. de Alexandru Andriescu *et alii*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, p. 3-6.
- Moraldi, Luigi (1987), „Da Adamo a Seth”, *Convengo sul tema 'Le origini di Israele'* (Roma, 10-11 febbraio 1986), Roma, Accademia Nazionale dei Lincei, p. 39-51.
- Moraru, Alexandra, Moraru, Mihai (2001), *Palia istorică*, studiu filologic, studiu lingvistic și ediție, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, (*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, IV).
- Munteanu, Eugen (1995), *Studii de lexicologie biblică*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- (2008), *Lexicologie biblică românească*, București, Editura Humanitas.
- Murdoch, Brian (2009), *The Apocryphal Adam and Eve in Medieval Europe. Vernacular Translations and Adaptations of the Vita Adae and Evae*, Oxford, Oxford University Press.
- Nagel, Marcel (1974), *La Vie grecque d'Adam et Ève. Apocalypse de Moïse*, thèse présentée devant l'Université de Strasbourg II, le 19 juin 1972, 3 tomes, Service de reproduction des thèses, Université de Lille III.
- Natale, Sara (2014), „Codici e forme dei volgarizzamenti italiani della Bibbia. I profeti minori e la formazione della tradizione organica dell'Antico Testamento”, *Medioevo Romano* 38, p. 348–391.
- Nedelcu, Isabela Mihaela (2013), *Particularități sintactice ale limbii române în context romanic: infinitivul*, București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române.
- Nir, Rivka (2004), „The Aromatic Fragrances of Paradise in the *Greek Life of Adam and Eve* and the Christian Origin of the Composition”, *Novum Testamentum*, 46, p. 20–43.
- Paravicini Bagliani, Agostino (textes réunis par) (2012), *Adam, le premier homme*, Firenze, Sismel – Edizioni del Galluzzo [Micrologus Library, 45],
- Pavel, Eugen (2000), „Un monument de limbă literară: *Biblia* lui Samuil Micu”, în *Biblia de la Blaj. 1795*, ediție jubiliară, cu binecuvântarea Înalt Prea Sfințitului Lucian Mureșan, Mitropolitul Bisericii Române Unite, Roma, Editura „Napoca Star”, p. 2417-2433.

- (2012), „Glose filologice la versiunile *Parimiarului*”, în Eugen Pavel, *Arheologia textului*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, p. 49-57.
- Pettorelli, Jean-Pierre (2012), *Vita latina Adae et Evae*, vol. I-II, cura et studio; adiuvante et opus perficiente Jean-Daniel Kaestli, synopsis *Vitae Adae et Evae* latine, graece, armeniace et iberice cura Albert Frey, Jean-Daniel Kaestli, Bernard Outtier et Jean-Pierre Pettorelli, Brepols (Corpus christianorum, *Series apocryphorum*, XVIII-XIX).
- Pini, Antonio Ivan (1990), „Vite e olive nell'Alto Medioevo”, în *L'ambiente vegetale nell'Alto Medioevo*, Spoleto (*Settimane di studio del Centro italiano di studi sull'alto medioevo* 37), p. 329–370.
- Popovici, Iosif (1979 [1911]), „Palia de la Orăștie 1581”, în idem, *Scrieri lingvistice*, ediție îngrijită, studiu introductiv și indice de Maria Purdela-Sitaru și Livia Vasiluță, Timișoara, Facla p. 266-286 (publicat întâi în *Analele Academiei Române*, Memoriile Secțiunii Literare, seria II, t. 33, 1911, p. 517-538).
- Pușcariu, S., *Istoria literaturii române. Epoca veche*, Sibiu, Krafft & Drotleff S.A., 1930.
- Рупин, А. (1862), *Памятники старинной русской литературы*, III, Sankt Petersburg.
- Roques, Mario (1913), „L'original de *Palia d'Orăștie*”, în *Mélanges offertes à M. Émile Picot*, Paris, Damascène Morgand, (extrait), 17 p.
- Roques, Mario, 1925, *Les premières traductions roumaines de l'Ancien Testament. Palia d'Orăștie (1581-1582). Préface et livre de la Génèse*, Paris, Édouard Champion.
- Ribarova, Zdenka, Hauptova, Zoe (1998), *Григоровичев паримейник*, t. I *Текст со критически anapam*, Skopje, Makedonska Akademija na Naukite i Umetnostite.
- Sala, Marius (1958), „În legătură cu denumirea mărului lui Adam în unele limbi romanice”, *Studii și cercetări lingvistice*, 9, p. 497-510.
- Sánchez Sanz, Ramiro (1970), „Madian”, în *Enciclopedia della Bibbia*, vol. 4, Elle di Ci, Torino-Leumann, Garriga, col. 822-826.
- Simonopetritul, Makarios (2003), *Triodul explicat. Mistagogia timpului liturgic*, Sibiu, Deisis.
- Smit, Peter-Ben (2004), „Incense Revisited: Reviewing the Evidence for Incense as a Clue to the Christian Provenance of the *Greek Life of Adam and Eve*”, *Novum Testamentum*, 46, p. 369–375.
- Stan, Camelia (2013), *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*, București, Editura Universității din București.
- Stone, Michael E. (1981), *The Penitence of Adam*, Louvain, Peeters [Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, Scriptores armeniaci, 14].
- (2000 a), „The Legend of the Cheirograph of Adam”, în G. Anderson, M. Stone, J. Tromp (ed.), *Literature on Adam and Eve*, p. 149–166.

- (2000 b), „The Bones of Adam and Eve”, în Randal A. Argall, Beverly A. Bow, Rodney A. Werline, *For a Later Generation. The Transformation of a Tradition in Israel, Early Judaism and Early Christianity*, Harrisburg, Pennsylvania, Trinity Press International, p. 241-245.
- (2002), *Adam's Contract with Satan: The Legend of the Cheirograph of Adam*, Bloomington, Indiana University Press.
- (2013), *Adam and Eve in the Armenian Tradition. Fifth through Seventeenth Centuries*, Atlanta, Society of Biblical Literature.
- Suciu, Coriolan (1968), *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. II, București, Editura Academiei.
- Ștrempel, Gabriel (1959), *Copiști de manuscrise românești până la 1800*, I, București, Editura Academiei.
- (1978-1992), *Catalogul manuscriselor românești*, vol. I (1978), vol. II (1983), vol. III (1987), vol. IV (1992), București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Ștrempel, Gabriel, Moisil, Florica, Stoianovici, Lileta (1967), *Catalogul manuscriselor românești*, vol. IV, București, Editura Academiei.
- Taft, Robert F. (1991 a), „Prophetologion”, în Alexander P. Kazhdan, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York-Oxford, Oxford University Press, p. 1737.
- (1991 b), „Triodion”, în Alexander P. Kazhdan, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York-Oxford, Oxford University Press, p. 2118-2119.
- Taseva, Lora, Yovcheva, Maria (2001), „The First Comprehensive Edition of a Slavonic Prophetologion Manuscript”, *Orientalia Christiana Periodica*, 67, p. 447-454.
- Timotin, Andrei (2003), *Doi copiiști necunoscuți de la Mănăstirea Cernica de la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, „Limba română”, 52, p. 555-559.
- Timotin, Emanuela (2000), „Apocriful *Legenda duminicii*. Criterii de clasificare”, *Limba română* 49, p. 599-605.
- (2001), *Lemnul crucii*, studiu filologic, studiu lingvistic și ediție, în *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, vol. V, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2001.
- (2005), *Legenda duminicii*, studiu monografic, ediție și glosar (*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 10), București, Fundația Națională pentru Știință și Artă.
- (2010), *Descântecelile manuscrise românești (secolele al XVII-lea – al XIX-lea)*. Ediție critică, studii lingvistice și filologice, București, Editura Academiei.
- (2014), „Tradiția românească a apocrifului *Viața lui Adam și a Evei*. Prima traducere”, *Limba română*, 63, p. 533-546.

- (2015), „Prima traducere românească a apocrifului *Viața lui Adam și a Evei*. Raportul dintre versiuni”, *Limba română*, 64, p. 90-98.
- (2016), „La tradition roumaine de la Vie d’Adam et d’Ève”, în *Actes du colloque sur la Vie d’Adam et Ève et les traditions adamiques (Lausanne, janvier 2014)*, Genève (sub tipar).
- Tischendorf, Constantin von, *Apocalypses apocryphae Moisis, Esdrae, Pauli, Iohannis, item Mariae dormitio*, Leipzig, 1866.
- Tromp, Johannes (2002), „The Textual History of the *Life of Adam and Eve* in the Light of a Newly Discovered Latin Text-Form“, *Journal for the Study of Judaism* 33, p. 28-41.
- (2004), „The Story of our Lives: The qz-Text of the *Life of Adam and Eve*, the apostle Paul and the Jewish-Christian Oral Tradition concerning Adam and Eve”, *New Testament Studies* 50, p. 205-223.
- (2005), *The Life of Adam and Eve in Greek. A critical edition (Pseudepigrapha Veteris Testamenti Graece 6)* Leiden-Boston, Brill.
- Turdeanu, Emile (1981), „La *Vie d’Adam et Eve* en slave et en roumain”, în *Apocryphes slaves et roumains de l’Ancien Testament*, Leiden, Brill (*Studia in Veteris Testamenti Pseudepigrapha*, V), p. 75-144.
- Ungureanu, Mădălina (2012 a), „De la *Vechiul Testament* la *Parimiar*: parimiile vecerniei de la 1 septembrie”, în Eugen Munteanu (coord.), *Receptarea Sfintei Scripturi: între filologie, hermeneutică și traductologie* (II), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, p. 399-405.
- (2012 b), „*Parimiile preste an*, o carte singulară în cultura română”, în Dosoftei, *Parimiile preste an*, Iași, 1683, ediție critică, studiu introductiv, notă asupra ediției, note și glosar de Mădălina Ungureanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, p. 9-33.
- Ursu, Neculai A. (1978), „Note și variante”, în Dosoftei, *Opere. I. Versuri*, Ediție critică de N. A. Ursu, București, Editura Minerva, p. 389-514.
- (1981), „Un cărturar puțin cunoscut de la mijlocul secolului al XVII-lea, Daniil Andreean Panoneanul”, *Cronica* 16, nr. 43, p. 5.
- (1985), „Din nou despre paternitatea primei traduceri românești a *Istoriilor* lui Herodot și despre revizia *Vechiului Testament* tradus de Nicolae Milescu”, *Limba română*, 34, p. 30-45.
- (1988-1989), „Noi informații privitoare la manuscrisul autograf și la textul revizuit al *Vechiului Testament* tradus de Nicolae Milescu”, (I) *Limba română*, 37, nr. 5, p. 455-468; (II) *Limba română*, 37, nr. 5, p. 521-534; (III) *Limba română*, 38, nr. 1, p. 31-46; (IV) *Limba română*, 38, nr. 2, p. 107-121.
- (2003), *Contribuții la istoria culturii românești în secolul al XVII-lea*, Iași, Editura Cronica.

- Vieru, Roxana (2014), *Studiu lingvistic asupra Paliei de la Orăștie*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Zamfir, Dana (2005), *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea – al XVII-lea)*, București.
- Zgraon, Florentina (2006), *Alexandria*, Cea mai veche versiune păstrată, studiu introductiv, ediție și glosar, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, [Cele mai vechi cărți populare în literatura română, 11].

Adam et Eve dans la littérature roumaine ancienne (XVIe – XVIIIe siècles).

Textes canoniques, écrits apocryphes, et croyances populaires

Résumé

Le but de la présente recherche est d'établir les repères principaux de la tradition religieuse et littéraire concernant les figures d'Adam et d'Ève dans la culture roumaine ancienne, à travers l'étude de leurs transformations et interprétations dans différents types de textes, imprimés et manuscrits, datant d'une période allant du XVIe au XVIIIe siècle, qui correspond *grosso modo* à l'époque ancienne du roumain littéraire.

Nous nous sommes proposée d'identifier les principaux genres de textes qui ont contribué à la création et au renforcement des croyances relatives à Adam et à Ève. Notre but n'a pas été, donc, de constituer un répertoire exhaustif des écrits roumains concernant Adam et Ève, mais de dégager les textes susceptibles d'avoir influencés les croyances qui les concernent.

Deux types de textes ont été examinés : canoniques et apocryphes.

Les écrits canoniques sont, en grande partie, les traductions roumaines des fragments de la *Genèse* relatifs aux protoplastes (1,26–4,16; 4,25–5,8). Ils sont préservés respectivement dans des traductions bibliques, qui reproduisent une partie importante de *l'Ancien Testament* ou de la *Bible*, ou dans des livres de culte.

Les premières datent du XVIe siècle (*Palia de la Orăștie* de 1582) ; elles apparaissent aussi aux XVIIe – XVIIIe siècles, étant imprimées ou préservées en manuscrit : il s'agit de la *Bible* imprimée à Bucarest en 1688, de la *Vulgata* traduite à Blaj sous la direction de l'évêque gréco-catholique Petru Pavel Aron, dans les années 1760–1761, et de la *Bible* parue à Blaj en 1795.

Les plus anciens livres de culte roumains comprenant les fragments de la *Genèse* sur les protoplastes sont les *Prophetologia*. Leur analyse a montré que les versets concernant Adam et Ève se lisaient pendant sept vêpres du jeûne des Pâques, dans la première et la deuxième semaine du jeûne, donc à partir de la semaine qui fait suite au dimanche « de l'expulsion d'Adam du paradis ». Sur le fond du déclin de l'usage des *Prophetologia* dans le culte orthodoxe, en raison de la parution des livres de culte organisés selon des périodes définies du calendrier religieux, déclin déjà attesté dans le culte byzantino-slave, les *Prophetologia* roumains circulent seulement

aux XVIIe et au XVIIIe siècle, notamment au XVIIe siècle. Les textes sur Adam et Ève se retrouveront dans les *Triodia*, livres de culte qui sont imprimés constamment au XVIIIe siècle à Bucarest, à Râmnic, à Jassy ou à Blaj.

L'examen entrepris ici, ayant pour objet les *Prophetologia*, a montré que ceux-ci sont les principaux écrits liturgiques roumains qui transmettent, au XVIIe siècle, les narrations concernant les protoplastes. Ils paraissent à Braşov, autour de l'église Saint-Nicolas, comme l'indiquent trois manuscrits qui proviennent de ce centre culturel et qui illustrent la même traduction. Nous avons inventorié six *Prophetologia* manuscrits roumains qui préservent les fragments concernant Adam et Ève. Leur diffusion manuscrite limitée s'explique, sans aucun doute, non seulement par l'utilisation croissante du *Triodion*, mais aussi par la publication d'un *Prophetologion* à Jassy, en 1683, dans la traduction du métropolite Dosoftei.

L'analyse des fragments relatifs à Adam et Ève dans les traductions bibliques et dans les *Prophetologia* a mis en évidence la variation des textes, en raison, en premier lieu, des sources différentes utilisées par les traducteurs et, en second lieu, de l'évolution du roumain au long des XVIe – XVIIIe siècles. Cette variation peut expliquer le fait qu'aucun fragment biblique sur les protoplastes n'ait dépassé son milieu d'origine pour se figer dans des expressions stéréotypées, puisque des syntagmes comme « la pomme d'Adam » ont une source différente. D'autre part, l'existence paradisiaque des protoplastes semble avoir été un sujet constant de réflexion, comme le montre l'existence des *colinde* (chansons de Noël) consacrées exclusivement à ce thème.

Les sept textes comprenant les narrations de la *Genèse* sur Adam et Ève édités ici mettent en évidence leur variation, indiquent le rôle important des écrits de culte pour comprendre les préoccupations de traduction de textes bibliques en roumain et leur influence sur les croyances religieuses de l'époque, et mettent à disposition un matériel inédit ou moins révisé pour les recherches d'histoire de la langue roumaine.

À part les nombreuses traductions des fragments de la *Genèse* concernant les protoplastes, la littérature roumaine connaît aussi la *Vie d'Adam et Ève*, attestée à partir du XVIIe siècle. Il s'agit du seul apocryphe roumain qui expose la vie des protoplastes, racontée par Ève, au moment où Adam, sur le lit de mort, est entouré de toute sa famille. Le texte est fidèle au fragment de la *Genèse*, mais comprend également une série de thèmes spécifiques relatifs à la vie des protoplastes en dehors du paradis, au contexte de leur mort et de leur enterrement.

L'apocryphe roumain est préservé dans deux traductions, réalisées d'après la version slavonne courte. Les versions qui illustrent la seconde traduction ne se distinguent pas de la même manière de celles de la première traduction. Les deux traductions sont éditées ici, la seconde pour la première fois.

La première traduction est préservée en quatre manuscrits, réalisés à partir de la seconde moitié du XVIIe siècle jusqu'à la quatrième décennie du XIXe siècle. La traduction a été réalisée en Moldavie, mais les quatre copies dont on dispose ont été réalisées dans d'autres régions : au sud-ouest de la Transylvanie, dans le cas du texte le plus ancien (ms. 469), et en Valachie (ms. 1255, 3813, 5054). Aux XVIIe et au XVIIIe siècle, l'apocryphe circule dans des manuscrits religieux, très probablement dans le milieu monastique, copiés avec soin par des scribes qui gardent leur anonymat. C'est seulement après le premier quart du XIXe siècle que l'usage de l'apocryphe commence à se laïciser ; une version fragmentaire en est copiée à la demande d'un pêcheur de Pitești (ms. 1255).

La seconde traduction roumaine de l'apocryphe est également préservée en quatre manuscrits, écrits entre la fin du XVIIIe siècle et 1832 (ms. 938, 2158, 3275, 5299). Les quatre versions circulent notamment dans des manuscrits religieux (ms. 2158, 3275, 5299), dont deux au moins ont été réalisés par des prêtres, en Valachie et au sud de la Transylvanie.

L'examen circonstancié des rapports entre les deux traductions roumaines et de leur relation avec les traditions principales de l'apocryphe (grecque, latine, arménienne, géorgienne et slavonne) nous a permis de mettre en évidence les éléments spécifiques des textes roumains.

La diffusion de la *Vie d'Adam et Ève* en roumain a favorisé la reformulation de certains passages, notamment dans les versions les plus récentes, qui présentent la tendance à écarter des motifs absents des écrits canoniques, mais qui contribuaient à donner à l'apocryphe un caractère distinct parmi les autres écrits sur Adam et Ève.

Des versions de la première traduction de la *Vie d'Adam et Ève* sont copiées à côté des deux versions roumaines de la *Palaea historice*, un texte ample qui contient des histoires de l'*Ancient Testament* (ms. 469, 5054). Dans les deux manuscrits, la *Vie d'Adam et Ève* est suivie du *Bois de la croix* et d'autres apocryphes sur la vie du Christ, cette disposition mettant en évidence le rôle de liant que cet écrit remplissait entre le texte vétotestamentaire et les apocryphes néotestamentaires. Les versions qui illustrent la seconde traduction roumaine de la *Vie d'Adam et Ève* ont le même rôle de lier les apocryphes de l'Ancien et du Nouveau Testament, avec pour seule différence que l'apocryphe est copié ici à côté d'écrits de petite dimension sur des figures importantes de l'Ancien Testament (ms. 2158, 3275, 5299), et non à côté d'écrits amples, comme la *Palaea historice*. D'autre part, le rapprochement de la *Vie d'Adam et Ève* et du *Bois de la croix* est favorisé également par le motif du bois du paradis, présent dans les deux écrits, qui revêt ainsi la fonction d'un connecteur narratif.

À côté des écrits, canoniques ou apocryphes, sur Adam et Ève, l'iconographie contribue à fixer, à son tour, les croyances sur les protoplastes, en entretenant avec la littérature de l'époque un rapport sinueux et souvent inégal. Certaines illustrations présentées ici concernent des motifs

qui semblent caractéristiques aux textes roumains, mais qui se retrouvent dans des complexes iconographiques d'Italie ou de France.

SOMMAIRE

I. Introduction

II. Adam et Ève dans les traductions bibliques roumaines des XVIe – XVIIIe siècles

1. Palia de Orăștie
2. La Bible de Bucarest
3. Biblia Vulgata
4. La Bible de Blaj

III. Adam et Ève dans les livres de culte roumains. Les fragments de la *Genèse* (1,26–4,16; 4,25–5,8) dans les *Prophetologia*

1. Considérations introductives
2. Le *Prophetologion* de la Bibliothèque du Musée de Șcheii Brașovului
3. Les *Prophetologia* manuscrits de la Bibliothèque de l'Académie Roumaine
4. Le *Prophetologion* imprimé par Dosoftei

IV. Adam et Ève dans les apocryphes roumains. La *Vie d'Adam et Ève*

Les principales traditions de l'apocryphe

La tradition roumaine de la *Vie d'Adam et Ève*

1. Les manuscrits roumains et l'histoire de la recherche
2. L'origine de la tradition roumaine de l'apocryphe
3. La première traduction roumaine de l'apocryphe
 - 3.1 Le contenu et la source des textes
 - 3.2. Les particularités de composition de la première traduction roumaine par rapport aux traditions principales de l'apocryphe et à l'iconographie de la vie d'Adam et Ève
 - 3.3. La composition des manuscrits comprenant la première traduction roumaine de l'apocryphe
 - 3.4. La datation des textes
 - 3.5. La localisation des textes et de la traduction
 - 3.6. La filiation des versions
 - 3.6.1. Ms. 469 vs ms. 5054
 - 3.6.2. Ms. 469 vs ms. 3813

3.6.3. Ms. 469 vs. ms. 1255

3.7. Les particularités morphologiques et lexicales des écrits

3.8. Conclusions

4. La seconde traduction roumaine de l'apocryphe

4.1 Le contenu et la source des textes

4.2. Les particularités de composition de la seconde traduction roumaine de la *Vie d'Adam et Ève* par rapport à la première traduction roumaine et aux traditions principales de l'apocryphe

4.3. La composition des manuscrits comprenant la seconde traduction roumaine de l'apocryphe

4.4. La datation et la localisation des textes

4.5. La filiation des versions

4.6. Les particularités morphologiques et lexicales des écrits

4.7. Conclusions

V. Conclusions

VI. Note sur l'édition

VII. Textes

I.1. *Palia de Orăștie*

2. *La Bible de 1688*

3. *Biblia Vulgata*

4. *La Bible de Blaj*

5. *Prophetologion* (ms. 36 Brașov)

6. *Prophetologion* (ms. roum. BAR 5025)

7. Le *Prophetologion* de Dosoftei

II.1. *La Vie d'Adam et Ève* (la première traduction)

2. *La Vie d'Adam et Ève* (la seconde traduction)

VIII. Glossaire

Liste des illustrations

Bibliographie

Résumé

Sommaire